

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

Megjelenik kéthavonta

13. (123.) évfolyam, 5. szám

Megjelent: 2018. október

Kiadja a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

Felelős kiadó:

Dr. Luszcz Viktor

Felelős szerkesztő:

Girmann Zsuzsanna

Tervezőszerkesztő:

Plette Péter

Tördelőszerkesztő:

Mányoki Anna

Szerkesztőség:

Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

1054 Budapest, Zoltán u. 6.

Levélcím: 1438 Budapest, Pf. 415

E-mail: zsuzsanna.bana@hipo.gov.hu

Telefon: 474 5554

www.sztnh.gov.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján,

a hírlapot kézbesítőknél, a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06 1 767 8262 számon,

levélben az MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél:
www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
1900 Budapest, 06 1 767 8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Egy szám ára: 2100 Ft

Egy évre: 12 600 Ft

SZTNH – 2018.003/5

HU ISSN

1587–5563

Szerkesztőbizottság:

Dr. Luszcz Viktor, a szerkesztőbizottság elnöke

Dr. Németh Gábor, a szerkesztőbizottság elnökhelyettese

Dr. Baticz Csaba, dr. Botos-Penyigey Krisztina, Girmann Zsuzsanna,

dr. Jókúti András, dr. Kiss Gabriella, dr. Lábod Péter,

dr. Zábori Zoltán

13. (123.) ÉVFOLYAM 5. SZÁM

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

13. (123.) ÉVFOLYAM 5. SZÁM

2018. október

Grad-Gyenge Anikó, Kiss Zoltán Károly, Legeza Dénes, Pontos Patrik, Tomori Pál
**A nemzeti kultúra és a nemzeti kulturális tartalom jogi definiálása –
különös tekintettel a szerzői jogi és egyéb kulturális szabályozási kapcsolódási
pontokra – I. rész**

Dr. Palágyi Tivadar

Kell-e még félnünk a „mérgező elsőbbségtől”?

Dr. Tószegi Zsuzsanna

Némethy Emil papír- és cellulózipari tevékenysége

SZELLEMI TULAJDON NEMZETI HIVATALA

Tájékoztató szerzőinknek

Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle szerkesztősége örömmel fogad minden, a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó írást. A beérkezett kéziratok a szerkesztőbizottság jóváhagyása esetén nyelvhelyességi és a kiadvány stílusához igazodó stilisztikai javítások után kerülnek publikálásra, amelyek nem érintik a mű tartalmi értékét. A kéziratot – a szerkesztőbizottság döntése alapján, az írás témája és mélysége szerint – a Tanulmányok, a Jogesetek, a Technikatörténet, a Fórum vagy a Hírek, események rovatban tesszük közzé. Az írás terjedelmét nem korlátozzuk, igen hosszú cikket esetleg két vagy több részben, egymást követő lapszámokban teszünk közzé a szerzővel történő egyeztetés után. Az egyes cikkekben kifejeződő állásfoglalásnak nem feltétlenül kell tükröznie a szerkesztőbizottság véleményét.

A Word vagy Rich Text formátumban készült kéziratokat e-mailben kérjük elküldeni az alábbi címek valamelyikére. Kérjük szerzőinket, hogy a szöveget ne formázzák, zárják balra, kiemelésként csak dőlt betűt alkalmazzanak, a címeiket, alcímeiket ne húzzák alá, a címhierarchiát lehetőleg számozással jelezzék. Tanulmányuk magyar és angol nyelvű összefoglalóját szíveskedjenek maximum 10 sorban mellékelni. A szövegben előforduló rövidítéseket, betűszókat első előfordulásukkor fel kell oldani. A hivatkozásokban kérjük az összes bibliográfiai adat (szerző, cím, kiadó, kiadás helye és éve, oldalszám, webcím) feltüntetését.

További kérdéseik esetén a szerkesztőség készséggel áll a rendelkezésükre (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 1054 Budapest, Zoltán u. 6., Girmann Zsuzsanna szerkesztő, zsuzsanna.bana@hipo.gov.hu, anna.manyoki@hipo.gov.hu, tel.: 474 5554).

TARTALOM

<i>Grad-Gyenge Anikó,</i> <i>Kiss Zoltán Károly,</i> <i>Legeza Dénes, Pontos Patrik,</i> <i>Tomori Pál</i>	A nemzeti kultúra és a nemzeti kulturális tartalom jogi definiálása – különös tekintettel a szerzői jogi és egyéb kulturális szabályozási kapcsolódási pontokra – I. rész 7
<i>Dr. Palágyi Tivadar</i>	Kell-e még félnünk a „mérgező elsőbbségtől”? 33
<i>Dr. Tószegi Zsuzsanna</i>	Némethy Emil papír- és cellulózipari tevékenysége 41
<i>Dr. Palágyi Tivadar</i>	Külföldi hírek az iparjogvédelem területéről 81
Válogatás az Iparjogvédelmi Szakértői Testület szakvéleményeiből 128	
Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből 150	
Könyv- és folyóiratszemle 167	
Summaries 208	

A folyóiratban megjelenő tanulmányok a szerzők véleményét tükrözik, amely nem feltétlenül azonos a szerkesztőbizottság álláspontjával.

CONTENTS

<i>Anikó Grad-Gyenge,</i> <i>Zoltán Károly Kiss,</i> <i>Dénes Legeza, Patrik Pontos,</i> <i>Pál Tomori</i>	Legal definition of “national culture” and “national cultural content” – in particular copyright and other cultural regulatory interfaces – Part I. 7
<i>Dr Tivadar Palágyi</i>	Should we still be afraid of the „poisonous priority”? 33
<i>Dr Zsuzsanna Tószegi</i>	Emil Némethy’s activity in paper and cellulose industry 41
<i>Dr Tivadar Palágyi</i>	News in the field of industrial property protection abroad 81
Selection from the expert opinions of the Body of Experts of Industrial Property 128	
Selection of advisory opinions of the Body of Experts on Copyright 150	
Review of books and periodicals 167	
Summaries 208	

SOMMAIRE

<i>Anikó Grad-Gyenge, Zoltán Károly Kiss, Dénes Legeza, Patrik Pontos, Pál Tomori</i>	La définition juridique de la culture national et du contenu de la culture national en ce qui concerne en particulier les points de connexion du droit d'auteur et d'autres régulations culturelles – partie I	7
<i>Dr Tivadar Palágyi</i>	Devons-nous encore avoir peur de la „priorité toxique”?	33
<i>Dr Zsuzsanna Tószegi</i>	L'activité d'Emil Némethy dans l'industrie du papier et de la cellulose	41
<i>Dr Tivadar Palágyi</i>	Nouveautés dans le domaine de la protection de propriété industrielle à l'étranger	81
Sélection des avis d'expert du conseil pour la protection de la propriété industrielle		128
Avis d'expert choisis du corps des experts en droits d'auteur		150
Revue des livres et périodiques		167
Summaries		208

INHALT

<i>Anikó Grad-Gyenge,</i> <i>Zoltán Károly Kiss,</i> <i>Dénes Legeza, Patrik Pontos,</i> <i>Pál Tomori</i>	Die rechtliche Bestimmung der Nationalkultur und des nationalen kulturalischen Inhalts insbesondere im Hinblick auf die Verbindungspunkte des Urheberrechts und anderer kulturalischer Regelungen – Teil I. 7
<i>Dr. Tivadar Palágyi</i>	Müssen wir noch Angst haben vor der giftigen Priorität? 33
<i>Dr. Zsuzsanna Tószegi</i>	Die Aktivität von Emil Némethy in der Papier- und Zelluloseindustrie 41
<i>Dr. Tivadar Palágyi</i>	Neuheiten auf dem Gebiet des gewerblichen Rechtsschutzes im Ausland 81
Ausgewählte Expertisen des Expertenkollegiums für Gewerblichen Rechtsschutz	128
Ausgewählte Expertisen des Expertenkollegiums für Urheberrecht	150
Übersicht von Büchern und Zeitschriften	167
Summaries	208

A NEMZETI KULTÚRA ÉS A NEMZETI KULTURÁLIS TARTALOM JOGI DEFINIÁLÁSA – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZERZŐI JOGI ÉS EGYÉB KULTURÁLIS SZABÁLYOZÁSI KAPCSOLÓDÁSI PONTOKRA – I. RÉSZ¹

BEVEZETÉS

A Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete (MMKI) megbízásából folytatott egyéves kutatásban a Magyar Szerzői Jogi Fórum Egyesület (MSZJF) szakértői arra vállalkoztak, hogy kísérletet tegyenek a nemzeti kultúra, illetve nemzeti kulturális tartalom fogalmának szabatos, a jogalkotó által is felhasználható és a nemzetközi jogi kötelezettségekkel is összhangban lévő meghatározására, majd ennek birtokában megvizsgálják a nemzeti kulturális tartalom védelmének már létező vagy esetleg még kihasználatlan lehetőségeit.

A kutatás félidejében megrendezett műhelybeszélgetés megerősítette és visszaigazolta, hogy a kultúra egészének vagy egyes részterületeinek szabályozására csak ott és annyiban van szükség, ahol ez a művészeti alkotás szabadságának feltételeit, eszközeit, a kultúrához való hozzáférés lehetőségeit, a kulturális javak (örökség) védelmét és az állam vagy az önkormányzatok által fenntartott intézmények feladatait rendezi és/vagy biztosítja. *A kulturális tartalom mindig egyben kulturális érték is*, amelynek a definiálására – akár általános érvennyel, akár adott részterületenként – vállalkozhat a jogalkotó, de *a minőségi* (pl. esztétikai, művészetkritikai) *értékelés nem a szabályozó feladata*.

Mindezek egyúttal meghatározták a további kutatás irányait, illetve a tanulmány szerkezetét, felépítését is.

- a) A nemzeti kultúra védelmét alapvetően a kultúrák sokszínűsége, egymás mellett élése, illetve versengése kontextusában értelmeztük. Ehhez mindenekelőtt a szerzők *megkísértek* az általánosan használt kultúrafogalmakból *egy praktikus, jól használható változathoz eljutni a nemzeti kultúra és a nemzeti kulturális tartalom definiálásában*.
- b) Szerzői jogi megközelítéssel dolgozva először azt vizsgálták és kutatták, hogy mennyiben lehet maga a szerzői jog a kultúrák egymás mellett élésének, illetve versengésének a terepe. Egyértelműen megállapíthatónak tűnik, hogy *a nemzeti kultúrák versengésének kérdését a legtöbb országhoz hasonlóan Magyarország sem a szerzői jog eszközeivel kíván*

¹ A tanulmányt a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete (MMKI) megbízásából a Magyar Szerzői Jogi Fórum Egyesület (MSZJF) szerzői kollektívája (Grad-Gyenge Anikó, Kiss Zoltán Károly, Legeza Dénes, Pontos Patrik, Tomori Pál) készítette. A tanulmányban megjelenő vélemény nem tekinthető sem az MMKI, sem az MSZJF hivatalos álláspontjának, továbbá nem képezi semmilyen állami döntéshozatal megalapozását.

- ja megoldani, azt inkább a kultúrák (békés) egymás mellett élésének biztosítására tudja használni. Ez következik abból, hogy a Magyarország által is aláírt sokoldalú szerzői és szomszédos jogi nemzetközi egyezmények a nemzeti elbánás elvét alkalmazzák. Az Európai Unión belül a diszkrimináció általános tilalma is ugyanezre az eredményre vezet.*
- c) Ezt követően azt vizsgálták, hogy amennyiben Magyarország a kulturális kérdésekben meglévő – elvileg teljes körű – tagállami szuverenitására hivatkozva változtatni kívánna ezen a megközelítésen, arra milyen mozgástere lehet. Itt arra a következtetésre jutottak, hogy a szerzői jog területén már annyira erősek az uniós hatáskörök, hogy egy versengő szemléletű nemzeti kulturális megközelítésnek itt akkor sem lenne elegendő tere, ha egy adott tagállam egyébként emellett döntene.
- d) A következő kutatási irány az volt, hogy direkt állami támogatások révén mennyiben lehet a nemzeti kultúrát e versengésben előnyben részesíteni. Azt találták, hogy a kulturális intézményrendszer fenntartásában kevés a korlátozás, de a vállalkozásokat is érintő támogatási rendszer esetén (tipikusan ilyen pl. a filmelőállítóknak és az előadó-művészeti szervezeteknek biztosított társaságiadó-kedvezmény) már figyelemmel kell lenni az uniós szabályokra.
- e) Végül pedig azt tekintették át, hogy milyen további szakpolitikák (filmtámogatási rendszer, kvótaszabályozás stb.) révén lehet részint az uniós szabályokhoz igazodva, részint a tagállami kulturális szuverenitás elvét alkalmazva *legitim versenyelőnyhöz juttatni a magyar kultúrát.*

I. A NEMZETI KULTÚRA ÉS KULTURÁLIS TARTALOM DEFINIÁLÁSA

A nemzeti kultúra fogalmának meghatározását célszerűnek mutatkozik az alapoktól indulva, a *nemzet*, valamint a *kultúra* önálló fogalmának definiálásával kezdeni, figyelemmel kell lennünk azonban arra, hogy egyrészt e fogalmak pontos és általánosan elfogadható megállapítása csaknem lehetetlen vállalkozás, talán mert bennük élünk, részei vagyunk a megragadni kívánt nemzetnek és kultúrának, másrészt jelen tanulmány tárgya is egy szűkebb, a jogi fogalomrendszerbe illeszkedő megközelítést követel meg, így a téma mélyebb szociológiai vagy épp kulturális antropológiai vetületét illetően a megközelítésünk vázlatos, szinte csak címszavakra szorítkozik, s választásunk ezen belül is bevállaltan önkényes. Fennáll ilyenkor az a veszély is, hogy a nemzetet, a kultúrát, vagy – a nemzet fogalmához kapcsolódóan – a *társadalmat* meghatározó alkotóelemek integrálására irányuló igyekezetünkben olyan absztrakciókkal élünk, amelyek e fogalmakat végül sok haszonnal nem bíró általánosításokká bővítik. Ráadásul mindegyik fogalom több szempontból és több rétegben vizsgálható. Egyrészt a kultúra értelmezhető helyi, nemzeti, regionális és nemzetközi szinten, másrészt a társadalom is vizsgálható aszerint, hogy milyen földrajzi-gazdasági-politikai

területet választunk kutatásunk alapjául. A tanulmány alapvető céljából („a nemzeti kultúra és a nemzeti kulturális tartalom jogi definiálása”) következően a nemzeti kultúra fogalmát jogi, szabályozási kérdésként (azaz a „hogyan definiálható”, „hogyan szabályozható” kérdésekre adott válaszként) értelmezzük. Ettől eltérő (szociológiai, kultúrantropológiai, közgazdasági stb.) megközelítést kifejezetten csak ott adunk, illetve alkalmazunk, s ott is csak vázlatosan, ahol az a szabályozási kérdések megválaszolása szempontjából releváns.

I.1. Alapvetés

A *társadalom* – a szociológia vagy akár a kulturális antropológia oldaláról vizsgálva – valamilyen területileg behatárolható politikai egységet jelent. Anthony Giddens neves szociológus szerint „[a] társadalom a politikai uralom egy adott rendszerének alávetett, különálló területen élő és a körülöttük lévő csoportoktól eltérő identitással rendelkező emberek csoportja.”² Edmund Leach antropológus hasonlóan fogalmaz, szerinte „a mindenkori társadalom tagjai a térkép egy bizonyos részén együtt található egyedek csoportjával azonos, illetve azokkal, akiket valamiféle közös érdekelttség köt össze.”³ A társadalom, ahogy majd később a kultúra esetében is látjuk, többretegű, különböző osztályokra, azaz társadalmi csoportokra osztható.

A modern társadalmakban az egyének különböző csoportokhoz tartozhatnak. Megkülönböztethető egyrészt a foglalkozási csoporthoz, szakszervezethez, politikai párthoz tartozás, másrészt a nukleáris családhoz, szülővároshoz, országhoz vagy nemzethez tartozás.⁴ Ebből az osztályozásból is látható, hogy a *nemzet* az országnál tágabb fogalom. Amíg az ország egy politikai területelhatárolás, addig a nemzet egy sokkal tágabb személyi kört képes lefedni. Egyes országokban a „nemzet” koncepcióját az állampolgárság leírására használják, ami egy jogi kapcsolat (viszony) az állam és az egyén között, függetlenül az utóbbi etnokulturális eredetétől, míg más országok ugyanazon kifejezéssel az egyazon nyelvet beszélő, hasonló kulturális és történelmi tradíciókkal, hasonló múltfelfogással, hasonló jelenlegi törekvésekkel és hasonló jövőképpel jellemezhető emberek szerves közösségére utalnak.⁵ Ennek megfelelően a nemzethez tartozás egy vallott identitás kérdése is, jellemzően nem függ sem vérségtől, sem állampolgárságtól, sem az adott nemzet nyelvének ismeretétől. Jogilag természetesen lehet a nemzethez tartozást valamilyen feltételhez kötni, de ez csupán szabályozási kérdés.

A kulturális antropológia már a 20. század közepén több száz kultúradefiníciót azonosított, így helyütt néhány önkényesen kiragadott kultúrafogalmat ismertetünk.

² Anthony Giddens: Szociológia. Osiris, Budapest, 1995.

³ Edmund Leach: Szociálintropológia. Osiris, Budapest, 1996, p. 35.

⁴ Thomas Hylland Eriksen: Kis helyek – nagy témák. Bevezetés a szociálintropológiába. Gondolat, Budapest, 2006, p. 104.

⁵ Az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének 1735. számú ajánlása, 5. pont.

A *kultúra* egyik első meghatározása Edward Burnett Tylorhoz kötődik. Tylor 1871-es definíciója szerint „[a] kultúra vagy civilizáció, tágabban vett etnográfiai értelemben, az a komplex egész, amely magában foglalja a tudást, a hitet, a művészetet, az erkölcsöt, a törvényt, a szokást és minden más képességet és sajátosságot, amelyre az ember a társadalom tagjaként tesz szert.”⁶

Egy későbbi antropológus, Bronisław Malinowski szerint „[a] kultúra lényegében egy eszköztár, aminek segítségével az ember megbirkózhat azokkal a konkrét problémákkal, amikkel szembetalálja magát a környezetében igényei kielégítése közben. Tárgyak, tevékenységek és attitűdök olyan rendszere, amelynek minden része egy cél érdekében létező eszköz... [és] amelynek a különböző elemei egymástól kölcsönösen függenek.”⁷

Kroeber és Kluckhohn, akik az 1940-es években több száz kultúrameghatározást elemeztek, ennek ismeretében maguk is megalkották saját összegző kultúradefiníciójukat. Szerintük „[a] kultúra explicit vagy implicit viselkedésmintákból áll, amelyeket szimbólumok közvetítenek. Ezek a szimbólumok a különböző embercsoportok kiemelkedő teljesítményei, magukban foglalják a művészeti termékeket is. A kultúra lényege a tradicionális (történelem során leszűrődött és kiválasztott) gondolatokból, ötletekből áll és főként a hozzájuk tapadó értékekből. A kultúrarendszereket egyrészt tekinthetjük a cselekvés termékeinek, másrészt a jövőbeli cselekedetek feltételrendszerének.”⁸

Geert Hofstede szociálpszichológus Kroeber és Kluckhohn definícióját szintetizálva hozta létre saját fogalmát, szerinte „a kultúra kollektív szellemi beprogramozás, amely emberek egy csoportját vagy kategóriáját megkülönbözteti egy másiktól”.⁹ A kultúra valójában különböző rétegekből áll, amelyet szoktak az úgynevezett hagymamoddellel is ábrázolni. A Hofstede által leírt, egymásra boruló kultúrarétegek (belülről kifelé haladva) az értékek, a rítusok, a hősök és a szimbólumok. Az adott kultúra belső magját az *értékek* alkotják, amely gyakran még a kultúra hordozói számára sem tudatos ismeret, alapvetően egy általánosan elfogadott jó-rossz, helyes-helytelen ellentétpár. Az értékeket a *rítusok* rétege követi, amely a társadalmi szempontból fontos viselkedési formákat, magatartásmintákat (pl. üdvözlési formák: kalap megemlése, kézfogás, kézcsók, hölgyek előreengedése, étkezési szokások, koccintáskori szemkontaktus, vallásgyakorlás módjai, temetkezési szokások stb.) foglal magában. Az értékeinket és rítusainkat a képzelt vagy valós *hőseink* veszik körül, akik szintén nagyra becsült (erkölcsi) tulajdonságokkal rendelkeznek, és megszemélyesítik az adott kultúra értékeit, ilyenek a katolikus szentek és boldogok vagy a történelmi személyek, de

⁶ Edward Tylor: A primitív kultúra [1871]. In: Paul Bohannan, Mark Glazer: Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Panem, Budapest, 2006, p. 111.

⁷ Letenyei László: Kulturális antropológia. Typotex, Budapest, 2012, p. 28.

⁸ Alfred L. Kroeber, Clyde Kluckhohn: Culture: a critical review of concepts and definitions. The Museum, Cambridge: MA, 1952, p. 181.

⁹ Geert Hofstede: Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. Sage Publications, Thousand Oaks, CA, London, Új-Delhi, 2001, p. 9–10.

Hofstede ideérti a francia meshős Asterixet vagy Batmant is – mi pedig ideérthetjük János vitézt vagy Toldi Miklóst. A legkülső kultúraréteget a *szimbólumok* jelentik, amelyek közé sajátos jelentéssel bíró, ám gyorsan változó szavak, tárgyak (pl. zászlók, építészet), gesztusok (pl. az igen bólintása), státusszimbólumok, képek vagy akár a hajviselet tartozhat.¹⁰ Az egyes kultúrák szimbólumai lehetnek egymásra a legnagyobb (kölcson)hatással; gondolhatunk itt például az angolszász Halloween-szokások elterjedésére, amelyeknek többen nem igazán találják (talán joggal) a helyét a magyar hősök, rítusok és értékek kultúrarétegeiben.

Látható, hogy az egyes meghatározásokban a szimbólum, a minta, a hagyomány, a jog, a művészeti termék és az érték visszatérő elemek. A kultúra összetevői között találhatunk szellemi, tárgyi és normatív elemeket. A kultúra tárgyi elemei közé tartozhatnak egyebek mellett az irodalmi, a zenei, a képzőművészeti, a filmművészeti vagy az építészeti alkotások, lényegében tehát a szerzői művek, a normatív elemek közé pedig különböző viselkedési minták vagy (jog)szabályok.

A szakirodalom mellett a kultúra körülírására nemzetközi egyezményekben is találni példát. A Párizsban, 2005. év október hó 20. napján elfogadott UNESCO-egyezmény kihirdetéséről szóló 2008. évi VI. törvény (a továbbiakban: UNESCO-egyezmény) nem tartalmaz saját kultúra-definíciót, hanem a kultúrát adottnak veszi, és különböző egyéb fogalmak, így – többek között – a kulturális sokszínűség, a kulturális tartalom, a kulturális kifejezések vagy a kulturális tevékenységek, áruk és szolgáltatások meghatározásából lehet összességében következtetni önmagára a kultúrára.

Az egyezmény szerint a „kulturális kifejezések” azok a kifejezések, amelyek az egyének, a csoportok és a társadalmak kreativitásának az eredményei, és amelyek kulturális tartalmat hordoznak. A „kulturális tartalom”¹¹ a szimbolikus jelentésre, a művészi dimenzióra és a kulturális értékekre vonatkozik, amelyek kulturális azonosságtudatból erednek, vagy azt fejezik ki (a jelen dolgozat szerzőihez is a kultúra fogalmának ilyen megközelítése áll a legközelebb). Az egyezmény az egyes szerződő felek részére továbbra is fenntartja szuverén jogukat arra, hogy megfogalmazzák és megvalósítsák kulturális politikájukat. Az egyezmény kulturális politikák és intézkedések alatt azokat a kultúrával kapcsolatos, helyi, nemzeti, regionális vagy nemzetközi szintű politikákat és intézkedéseket érti, amelyek magára a kultúrára irányulnak, vagy céljuk, hogy közvetlen hatást fejtsenek ki az egyének, csoportok vagy társadalmak kulturális kifejezéseire, beleértve a kulturális tevékenységek, áruk és szolgáltatások megteremtésére, előállítására, terjesztésére és elosztására, valamint az ezekhez való hozzáférésre gyakorolt hatást.

¹⁰ Hofstede: i. m. (9), p. 10.

¹¹ Hacsak az ellenkezőjére kifejezetten fel nem hívjuk a figyelmet, a „kulturális tartalom”, „kulturális javak”, „kulturális értékek” kifejezéseket szinonimaként használjuk. Abból indulunk ki, hogy szabályozási szempontból a kulturális „tartalom” mindig egyben „érték” is, a minőségi (pl. esztétikai, művészetkritikai) értékelés pedig nem a szabályozó feladata.

I.2. A nemzeti kultúra jogi fogalma

Ahhoz, hogy egy konkrét kultúra vizsgálat tárgyát képezhesse, szükséges továbbosztályozni. Így a vizsgálat tárgya kötődhet „egy meghatározott társadalom – például a nyírségi parasztság –, egy valamiben közös jellegzetességeket viselő társadalom – például a magyarországi svábok – vagy egy térség – például a balkáni népek – sajátosságaihoz.”¹² E felsorolásból is látható, hogy a nemzeti kultúra megannyi további rész-kultúrára és szubkultúrára osztható, társadalmi osztályok, tájegységek, földművesek és iparosok, falusiak és városiakok szerint. A nemzeti kultúra mint társadalmi-kulturális rendszer egy nagy halmaz, amelynek számtalan egymást metsző vagy csak önmagában álló rész-halmaza lehetséges.

Magának a kultúrának is lehet öndefiníciója, amikor annak művelői reflektálnak saját tevékenységükre. Babits Mihály *Ady és Párizs*¹³ című esszéjében például így ír a magyar kultúráról: „Melyik kultúra volt valaha autochton? Minden igazi szellemi termékenység messze hatások eredménye. A szellem, ha csak önmagából táplálkozik, elsoványod, mint a test is; így soványod el a vak ember szelleme s a süketé, ha magára hagyják. Mit érne egy kis Ázsia Európa közepén, valami nemzeti arisztokratizmusba zárkózva: egy önmagába csenevészded egyiptomi dinasztia? Életerős fajok kívülről házasodnak, s a magyar kultúra története egész folyamán kiváltképpen és szükségszerűen exogám természetű”.

Legtöbb jogszabályunk a Magyarország kulturális örökségébe, nemzeti kultúrájába csupán a magyar, illetve magyar nyelvű művészeti/kulturális alkotást, teljesítményt integráló, szűkítő értelmezés helyett – figyelemmel az UNESCO-egyezményre is – a nemzeti kultúrát szélesebb, a kulturális sokszínűséget is magában foglaló érték-ként azonosítja. Alaptörvényünk a Nemzeti hitvallásban örökségünk körében egyedülálló nyelvünk, a magyar kultúra mellett a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját is külön említi. Szintén a nemzetiségek által létrehozott kulturális értékek fontosságát hangsúlyozza a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX törvény preambuluma, amely a kulturális sokszínűségre, a nyelvi különbségekre nem a megosztottság, hanem a gazdagodás forrásaként hivatkozik, valamint az UNESCO-egyezmény 2. cikk 3. pontja is, mely szerint: „a kulturális kifejezések sokszínűségének védelme és előmozdítása feltételezi valamennyi kultúra egyenlő méltóságának és tiszteletének elismerését, beleértve a kisebbségekhez tartozó személyek és az őslakos népek kultúráját is”.

A nemzeti kultúra fogalmának meghatározásakor figyelemmel kell lenni tehát egyebek mellett arra is, hogy a nemzeti kultúra nem azonos a magyar, illetve a magyar nyelvű kultúrával. Kutatásunk során a társadalom alapjának („személyi hatályának”) a magukat – állampolgárságtól, és helyben lakástól függetlenül – magyar identitásúnak valló személyeket vesszük. Fontos azonban kiemelni, hogy e társadalomdefiníciót több esetben bővebben ér-

¹² Borsányi László: A kultúra fogalmától a kultúra tudománya felé. In: Kézdi Nagy Géza (szerk.): A magyar kulturális antropológia története. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008, p. 147.

¹³ Forrás: <http://mek.niif.hu/05200/05258/html/04.htm> (utolsó letöltés: 2018. 01. 23.).

telmezzük, különösen akkor, ha a vizsgálat valamely Magyarországon élő nemzetiség kultúrájára vonatkozik. A terület tekintetében („területi hatály”) az elemzés elsősorban Magyarországra, illetve a Kárpát-medencére terjed ki.

A kultúra fogalma szinte tetszőlegesen bővíthető, végső soron akár magával a civilizációval vagy a tudatos emberi cselekvéssel is azonosítható, jelen tanulmányban azonban ennél sokkal szűkebb, konkrétabb, pragmatikusabb, művészetcentrikusabb kultúrafogalmat használunk, és lényegében az alkotóművészek és előadóművészek által előállított *kulturális tartalmat* tekintjük kultúrának, így e szűkítésnek az általunk alkalmazandó nemzetikultúra-fogalomban szintén meg kell jelennie.

Egy felfogás szerint „nemzeti kultúrán mindig egy reprezentatív kultúrát értünk, amely politikai, társadalmi eszméket, jelentéseket, értékeket és ideológiákat gyárt, és ezáltal magába foglalja mindazokat a meggyőződések, értelmezési módokat és világképeket, amelyek a társadalmi és politikai cselekvést befolyásolják. Minden nemzeti kultúra arra törekszik, hogy a befolyása alá vont egyéneknek világos történeti tudatuk, közös kulturális viselkedésformáik, egyértelmű összetartozás érzésük és sajátos személyiségstruktúrájuk legyen.”¹⁴

Tekintettel arra, hogy tanulmányunkban a nemzeti kultúra fogalmát a jog szemüvegén át kívánjuk vizsgálni, az általunk használt nemzetikultúra-fogalom meghatározásakor csak olyan elemeket emelhetünk a fogalmi körbe, amelyek valamely konkrét jogszabályra, jogalkotói szándékra visszavezethetők, így a fent említett meghatározásnál szűkebb értelmezést kell alkalmaznunk.

Ennek megfelelően nemzeti kultúrának azt tekintjük, amit a jogalkotó ilyenként határoz meg, de e fogalomnak a jelen tanulmány céljára („*mi a nemzeti kultúra, illetve mi az a nemzeti kulturális tartalom, amit az adott nemzeti közösség alkotói és előadóművészei előállítottak, illetve előállítanak*”) történő gyakorlati alkalmazhatósága érdekében ezen belül is önkényes, ám álláspontunk szerint indokolt szűkítésével élünk. Ilyen szűkítés, hogy nem vizsgálunk és nem értelmezünk olyan jogszabályi fogalmakat, amelyek – a maguk helyén indokoltan – a kultúrát, illetve a kulturális értékeket általános társadalmi jelentőségük szempontjából közelítik meg.¹⁵

A nemzeti kultúra fogalmának egyik lehetséges, a tanulmány céljának megfelelő, gyakorlati szempontból is jó használható definíciója álláspontunk szerint a Nemzeti Kulturális Alapról szóló 1993. évi XXIII. törvényből (a továbbiakban: Nkatv.) vezethető le. Ennek kapcsán a következő feltételezések adódnak:

¹⁴ Barna Gábor: Népi kultúra – nemzeti kultúra – nemzeti identitás. In: Kultúra és identitás. Nemzetközi Magyarisztantudományi Társaság, Budapest, 2011: <http://mek.oszk.hu/10900/10902/10902.pdf> (megtekintés napja: 2018. 02. 20.).

¹⁵ L. pl., „a magyar kultúra évezredek értékeit ... átfogó értéktárban kell összesíteni” (2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról, preambulum c) pont); „A magyar nyelv ... a magyar kultúra ... legfőbb hordozója.” (2001. évi XCVI. Törvény a gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről, preambulum).

- a) a Nemzeti Kulturális Alap (a továbbiakban: NKA) célját a jogalkotó úgy határozta meg, hogy az kiterjedjen minden, a nemzeti kultúra fenntartása szempontjából releváns cselekvésre („a nemzeti és az egyetemes értékek létrehozása, megőrzése, valamint hazai és határon túli terjesztése”);¹⁶
- b) az NKA szakkollégiumi rendszerét a törvény, illetve a törvény felhatalmazása alapján a miniszter úgy hozta létre, hogy az a nemzeti kultúra valamennyi fontos és jól azonosítható területét *lefedje*, vagy, megfordítva, annak rendszeréből egyetlen fontos és jól azonosítható kulturális terület *se maradjon ki*.

Ha e két premisszát elfogadjuk, valamint a nemzeti kultúra tartalmára, alanyaira, tárgyára tett korábbi megállapításainkat figyelembe vesszük, úgy az NKA-nak az Nkatv. végrehajtásáról szóló 9/2006. (V. 9.) NKÖM rendelet 1. számú mellékletében rögzített kollégiumai alapján fel tudjuk vázolni a nemzeti kultúra jogi fogalmát, az alábbiak szerint:

A nemzeti kultúra az építőművészet, a filmművészet, a fotóművészet, az iparművészet, a képzőművészet, a népművészet, a szépirodalom és könyvkiadás, a színházművészet, a táncművészet, a zeneművészet,¹⁷ az ismeretterjesztés és környezetkultúra, a közgyűjtemények, a közművelődés, valamint az örökségvédelem területén keletkezett olyan, nemzeti és egyetemes értéket jelentő alkotások és tevékenységek összessége, amelyek magyar nyelven vagy Magyarország által elismert nemzetiségi nyelven születtek, és/vagy amelyek létrehozásához, hazai, valamint határon túli terjesztéséhez a magyar nemzethez tartozó személy jelentős mértékben hozzájárult.

A nemzeti kultúrához tartozik ezek szerint minden olyan egyetemes kulturális érték is, amelynek magyar vonatkozása van. Magyar vonatkozásának tekintünk minden olyan kulturális értéket, amely magyar nyelven vagy a Magyarország által elismert nemzetiségek nyelvén született, és/vagy amelynek létrehozásához, megőrzéséhez vagy hazai és határon túli terjesztéséhez magyar nemzethez tartozó személy (beleértve ebbe a határon kívül élő magyar közösségekhez, valamint a határon belüli, Magyarország által elismert nemzetiségekhez tartozó személyt is) jelentős mértékben hozzájárult. A „jelentős mértékben hozzájárult” kifejezés tartalmának meghatározása természetesen szintén szabályozási kérdés.

¹⁶ Nkatv. 1. § (1) bekezdés.

¹⁷ Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy – ellentétben az NKÖM rendelet 1. számú mellékletében foglalt szakkollégiumi rendszerrel – jelen fogalom értelmezése során a zeneművészet fogalmán belül nem alkalmazunk dichotómiát a könnyű- és a komolyzene tekintetében, zeneművészet alatt mindkét kategóriát értjük.

II. NEMZETI ELBÁNÁS ÉS DISZKRIMINÁCIÓTILALOM, VALAMINT A KIVÉTELI SZABÁLYOK ÉRVÉNYESÜLÉSE A SZERZŐI JOGBAN

II.1. Bevezető megjegyzések

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.) preambuluma szerint *„a technikai fejlődéssel lépést tartó, korszerű szerzői jogi szabályozás meghatározó szerepet tölt be a szellemi alkotás ösztönzésében, a nemzeti és az egyetemes kultúra értékeinek megővésében; egyensúlyt teremt és tart fenn a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között, tekintettel az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás igényeire is; gondoskodik továbbá a szerzői jog és a kapcsolódó jogok széles körű, hatékony érvényesüléséről.”*

A szerzői jogi szabályozás eredendően, történetileg területiális hatályú, ami elsősorban azt jelenti, hogy a védelem az adott nemzethez/földrajzi/politikai/jogi egységhez tartozó szerzők oltalmát biztosítja. A területiális védelem mindazonáltal nem szerzői jogi alapelv, születése a nemzetállamok kialakulásának idejére tehető, így a modern értelemben vett szerzői jog mellett más nemzeti szabályozás alá tartozó jogterületek is a territorialitás elvét követik, az államszerveződés meghatározó értékének, a nemzeti szuverenitásnak a jogi leképeződéseként.

A modern szerzői jog történeti fejlődésében igen hamar felmerült azonban az igény, hogy a nemzeti szerzők védelmén túlmutatóan védelmet élvezzenek legalább egyes külföldi államokhoz tartozó szerzők alkotásai is. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy az adott országok között élénk kulturális kapcsolatok álltak fenn, amelyek mögött megfelelő gazdasági, politikai kapcsolatok is meghúzódtak (lásd például, hogy az első, magyar részvétellel kötött szerzői jogi tárgyú nemzetközi szerződések az Osztrák–Magyar Monarchián belül, illetve a legszorosabb gazdasági partnerekkel születtek). Az igény a védelemre azonban rendszerint egyébként nem elsősorban a magyar oldalon, hanem a külföldi partner oldaláról merült fel, hiszen a védelem hiánya sok esetben éppen a művekhez való könnyebb hozzáférést biztosította mind a közönségnek, mind a közvetítőknél. Így a magyar közönség által kedvelt színdarabok, színpadi zenei művek, a magyar közönség által eredetiben is szívesen olvasott könyvek, valamint később az eredetiből fordított irodalom védelme érdekében kellett biztosítani nem is csak az egyoldalú védelmet Magyarországon a külföldi szerzők számára, hanem ez mindig kölcsönösségi elven alapult, vagyis a magyar szerzők is védelmet élveztek (ha csak az Osztrák–Magyar Monarchiára utalunk ismét vissza: a magyar zeneszerzők művei osztrák színpadokon a legkedveltebbek közé tartoztak).

A szerző jog nemzeti kultúrával való kapcsolatának vizsgálata során háromszintű elhatárolást kell végezni, ugyanis a szerzői jog rendjében nem nemzeti/magyar és nem nemzeti/külföldi ellentétpár létezik, hanem

- a védett magyar művek, (ezek a szerző állampolgárságától függetlenül Magyarországon nyilvánosságra hozott, illetve magyar állampolgárságú szerző által külföldön nyilvánosságra hozott művek, amelyeket a szerzői jogi szabályok közvetlenül védenek),
- a védett külföldi alkotások (ezek a nem magyar állampolgár által külföldön nyilvánosságra hozott művek, amelyeket a szerzői jogi szabályok csak utaló szabály alapján, nemzetközi megállapodásokra, illetve eseti viszonyosságra építve¹⁸ védenek),
- és a külföldi, nem védett alkotások (ezek azok a művek, amelyek kívül esnek a nemzetközi megállapodások hatályán, és a viszonyosság sem alkalmazható a tekintetükben).

Tehát a területiség elve ugyan nem része a nemzetközi szabályozásnak, ellenben olyan része a paradigmának, ami csak a védelem szintjének csökkenése árán változtatható meg.

Azt hangsúlyozni kell, hogy a szerzői jogi szabályozás értelmében a védelem minden, de facto Magyarországon nyilvánosságra hozott műre kiterjed, ami a legfontosabb következménye a territorialitás elve alkalmazásának. Ez valamennyi ország által alkalmazott elv, azaz lényegében Magyarország a maga szabályaival egy nemzetközi szabályozási hálóba kapcsolódik be. A védelem tehát attól függetlenül áll fenn lényegében, hogy a szerzője magyar-e vagy sem, hogy milyen állampolgár, hogy milyen nyelven alkot (pl. kisebbségi vagy más nyelven). A tágran értelmezett nemzeti kultúrára inkább az gyakorol hatást, hogy az Szjt. abban az esetben is alkalmazandó, ha a szerző magyar állampolgár, de a műve külföldön került először nyilvánosságra.

Statisztikai alapon igazolható azonban az az állítás, hogy ezekkel az eltérési lehetőségekkel ugyan, de az Szjt. alapján közvetlenül (és nem a nemzetközi szerződések vagy viszonyosság alapján) védett művek és más teljesítmények túlnyomó része magyar szerző által magyar nyelven létrehozott alkotás.

Ezt a képet továbbá nyújtja az, hogy a nemzeti szerzőkével ténylegesen azonos szintű védelem azonban még a kölcsönösség/a nemzeti elbánás elvének érvényesítése ellenére is csak igen ritkán áll fenn. Ennek okai a következők.

Egyrészt a nemzetközi szerződések nem általában követelik meg a szerződő államoktól, hogy minden további nélkül a teljes szerzői jogi rezsimjüket alkalmazzák a külföldi szerzőkre is, hanem csupán azt követelik meg, hogy a bennük foglalt egyes, tételesen meghatározott jogok biztosítása tekintetében ne tegyenek különbséget a szerződő államok szerzői között. Vagyis ha a nemzeti szerzői jogi rendszer ezeken túlmutató védelmet is biztosít, akkor az – elvben akár – a nemzeti szerzők számára is biztosítható kizárólag.

Másrészt a szerzői jogi szabályozás jelentős része nemcsak szerzői jogon belüli, hanem az adott ország kulturális, szociális körülményeivel, jogi tradíciójával is összefügg. Így például a személyiségi jogok védelme mindig jóval szűkebb körben érvényesült a külföldi szerzők

¹⁸ A viszonyosság fennállását az igazságügyi miniszter állapítja meg, de nem egyedi elbírálás, hanem objektív szempontok alapján hozza meg a döntését (azaz azt vizsgálja, hogy az adott szerző származási országának szerzői jogi szabályai a magyar szerzők számára biztosítanak-e védelmet).

tekintetében. Olyan esetben is fellelhetők eltérések, amikor az adott ország nem piaci körülmények között finanszírozza az adott jog fenntartását (nem a felhasználó maga fizet a felhasználás fejében), hanem az állam vállalja át a jogdíj kifizetését. A szerzői jogi és szomszédos jogi védelem szabályozási környezetében a nemzeti kultúrát támogató funkció vizsgálatánál lehet és kell foglalkozni a jogdíjak jelentőségével is (fogalmával, helyével, szerepével, megállapításának módjával, fajtáival, de különösen az elszámolásukkal, kifizetésükkel és az egyes – magyar és nem magyar – szerzőkhöz való eljutásuk rendszerével).

Fontos továbbá az is, hogy viszonylag tisztán elválasztani a szerzői jog által védett nemzeti és külföldi kulturális termékeket csak egyes esetekben lehetséges. Figyelemmel arra, hogy Magyarországon az idegen nyelvek ismerete igen alacsony szintű, ezért a legtöbb külföldi mű is (filmek, irodalom, de akár a komolyzenei szöveges zeneművek is) magyar szerzők közvetítésével (filmszövegfordítás, irodalmi műfordítás) kerül be a kulturális életbe. Ilyen módon pedig a szerzői jog szabályai szerint a külföldi és a magyar szerzői hozzájárulások összekapcsolódnak, és magyar vonatkozásúvá teszik az eredetileg tisztán külföldi alkotásokat is.

A kutatás jelen fejezetének elsődleges célja annak bemutatása, hogy a külföldiek nemzeti szerzőkhöz hasonló védelmének biztosítása, az ún. nemzeti elbánás elve, továbbá ennek továbbfejlesztett változata, a legnagyobb kedvezményes elbánás elve milyen tipológiával rendelkezik a szerzői jogi tárgyú nemzetközi egyezményekben. Fontos látni, hogy az Európai Unión belül érvényesülő diszkriminációtilalom miként hat a nemzetközi jogi elvek érvényesülésére, illetve ezt milyen döntéseken keresztül erősítette meg az Európai Bíróság.

Az általános elvek alapján bemutatásra kerül néhány olyan jog, amelyek e rendszerből „kicsúszva” lehetőséget adnak a megkülönböztetésre, és ilyen módon érvényesülésük nemzetközi viszonylatban nem kiegyensúlyozott.

II.2. A külföldön nyilvánosságra hozott művek védelme Magyarországon

Magyarország területén a külföldi szerzők védelme az Szjt. 2. §-a útján valósul meg. Ennek értelmében *olyan műre, amely először külföldön került nyilvánosságra, az e törvényben meghatározott védelem csak akkor terjed ki, ha a szerző magyar állampolgár, vagy ha a szerzőt nemzetközi egyezmény, illetőleg viszonyosság alapján a védelem megilleti.* Vagyis a külföldi szerzők esetében a nemzetközi egyezmény ezt elrendelő szabálya vagy ennek hiányában a (mindenkori igazságügyi miniszter által megállapítható) viszonyosság lehet irányadó a védelem megállapításánál. A szomszédos jogi jogosultak esetében még ilyen megkorlátozást sem tartalmaz a törvény: az általa nyújtott védelem állampolgársági megkülönböztetés nélkül, teljes körben megilleti a jogosultakat. E szabályok mögött az a megfontolás húzódik meg, hogy a magyar szerzők külföldi védelmét külföldi államok hasonló elven biztosítják. Ez tükrözi azt is, hogy a magyar kultúrafogyasztási szokásokban, illetve a piaci kínálatban

ugyanúgy megjelennek a külföldi, mint a hazai művek és más teljesítmények, a technológia fejlődése pedig mind nagyobb nemzetközi repertoárhoz való hozzáférést biztosít.

A szerzői jogi védelemről szóló alapvető nemzetközi egyezmény az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló, 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény (a továbbiakban: BUE), amelynek Magyarország vonatkozásában hatályos szövegváltozata a Párizsban 1971. július 24-én felülvizsgált szöveg. (Ezt a szöveget Magyarországon kihirdette a 1975. évi 4. törvényerejű rendelet.) A BUE tagja – az adminisztrációját ellátó Szellemi Tulajdon Világszervezete honlapja szerint¹⁹ – jelenleg 173 ország (a Földön jelenleg 193-196 országot lehet megszámlálni, az ENSZ-nek 193 tagja van).

Az előadókat és a hangfelvétel-előállítókat védő meghatározó egyezmény az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló, 1961. október 26-án aláírt Római Egyezmény, amelyet Magyarországon az 1998. évi XLIV. törvény hirdetett ki. A Római Egyezmény tagja jelenleg 93 ország.

Meghatározó jelentőséggel bír még a szellemi tulajdon-jogok kereskedelmi aspektusairól szóló, Marrakesh-ben 1994. április 15-én aláírt egyezmény (a továbbiakban: TRIPS-megállapodás), amely a szerzőket, az előadóművészeket, a rádió- és televíziószervezeteket (műsorsugárzó szervezeteket), valamint a hangfelvétel-előállítókat is védi. Magyarországon kihirdette az 1998. évi IX. törvény. A TRIPS-megállapodásnak tagja a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) valamennyi tagja, 164 ország. Utalni kell itt arra, hogy egyes államok a TRIPS-megállapodást aláírók közül nem feltétlenül tagjai a BUE-nek, ugyanakkor maga a TRIPS-megállapodás 9. cikke rendelkezik úgy, hogy annak tagjai magukra nézve kötelezőnek ismerik el a BUE rendelkezéseit is.

A BUE, illetve a Római Egyezmény – és így közvetve, a fenti utalószabályon keresztül a TRIPS-megállapodás – egyik legfontosabb alapelve a nemzeti elbánás elve. A BUE 5. cikkének (1) bekezdése értelmében *az ezen Egyezmény által védett műveik tekintetében a szerzők – a mű származási országa kivételével – az Unió valamennyi országában azokat a jogokat élvezik, amelyeket a vonatkozó törvények a belföldieknek most vagy a jövőben biztosítanak, valamint azokat a jogokat is, amelyeket ez az Egyezmény külön megad.* A Római Egyezmény 2. cikk (1) bekezdése értelmében *ennek az Egyezménynek az alkalmazásában a nemzeti elbánás annak a Szerződő Államnak a hazai törvényei szerinti elbánást jelenti, ahol a védelmet kéri: ... a) olyan előadóművészek számára, akik az illető állam állampolgárai, olyan előadókra vonatkozóan, amelyeket területén tartanak, sugároznak vagy első ízben rögzítenek; b) olyan hangfelvétel-előállítók számára, akik az illető állam állampolgárai, olyan hangfelvételekre vonatkozóan, amelyeket területén adtak ki, vagy rögzítenek először ...*

Ebből következően a BUE-, a Római Egyezmény-, illetve TRIPS-tag országból származó külföldiek számára a szerződésekben meghatározott jogok és korlátozásaik tekintetében azonos védelmet kell biztosítani, mint a magyar jogosultaknak.

¹⁹ http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&search_what=B&bo_id=7.

A BUE 36. cikke (amely szintén részét képezi a TRIPS-megállapodásnak is) kimondja, hogy az egyezményhez tartozó valamennyi ország kötelezi magát, hogy az alkotmányának megfelelően megteszi az egyezmény végrehajtásának biztosításához szükséges intézkedéseket. Ez a rendelkezés az anyagi jogi és a jogérvényesítési eszközök bevezetését is magában foglalja, és alkalmazandó rá a nemzeti elbánás elve: azaz többletfeltételekhez semmiképp sem lehet kötni a TRIPS-tag államokban honos szerzők és szomszédos jogi jogosultak jogainak biztosítását és érvényesítését, azt a nemzeti és a külföldi jogosultak számára azonos feltételekkel kell biztosítani.

Ugyanez következik a TRIPS-megállapodás 41. cikkéből is, amely szerint a tagok kötelesek biztosítani, hogy nemzeti jogukban rendelkezésre álljanak azok a jogérvényesítési eszközök, amelyek a megállapodásban meghatározott, szellemi alkotásokra vonatkozó jogok megsértése esetén hatékony eljárást tesznek lehetővé, ideértve a jogsértések megelőzésére, valamint a további jogsértésektől való elrettentésre szolgáló, megfelelő jogorvoslatokat. Az említett eljárásokat oly módon kell alkalmazni, hogy ne gátolják a törvényes kereskedelmet, és biztosítékot nyújtsanak a velük való visszaéléssel szemben. Ugyanennek a cikknek a (2) bekezdése azt is kimondja, hogy a szellemi tulajdon-jogok érvényesítésével kapcsolatos eljárás legyen korrekt és méltányos. Ne legyen indokolatlanul bonyolult vagy költséges; ne legyenek észszerőtlenül hosszú határidők és indokolatlan késedelmek. Tekintettel pedig megint csak a nemzeti elbánás elvére, ez azt is jelenti, hogy a fenti értelemben vett külföldiek jogainak az érvényesítése nem lehet bonyolultabb vagy költségesebb, mint a nemzeti jogosultaké, és főképpen nem lehet mesterséges és nem objektíven leküzdhető jogi akadályokat támasztani a jogérvényesítés elé. Mindebből fakadóan a TRIPS-megállapodás nemcsak az anyagi, hanem az eljárási jogok tekintetében is megköveteli ennek az érvényesülését.

Mindezekből az következik, hogy a TRIPS-megállapodásban részes államok jogosultjainak nem lehet alacsonyabb a védelmi szintje (nem követelhető a védelemben plusz szempontnak való megfelelés), mint a nemzeti jogosultak esetében.

Hangsúlyozni kell továbbá, hogy a szerzői jogi védelem alakszerűségtől mentes, az ilyen feltételek előírását kizárja a BUE és a TRIPS-megállapodás is. A BUE 5. cikkének (2) bekezdése a következőképpen rendelkezik: e jogok élvezete és gyakorlása nincs kötve semmiféle alakszerűséghez, és független attól, hogy a mű a származásának országában védelem alatt áll-e. Ennélfogva – az ezen egyezményben foglalt kikötéseken kívül – a védelem terjedelme, valamint a szerző jogainak védelmére biztosított eszközök igénybevétele tekintetében kizárólag annak az országnak a törvényei irányadók, ahol a védelmet igénylik.

Eszerint pedig a BUE-tag országok nem köthetik a védelmet például a művek regisztrációjához, nyilvántartásba vételéhez, bármilyen adatbázisban való kötelező megjelenítéséhez. Ez nem zárja ki természetesen az önkéntes adatbázisokba való felvételt bármely mű esetében (ilyen adatbázisok, nyilvántartások természetesen Magyarországon is vannak), de ezek szükségszerűen mindig csonkák, hiányosak lesznek.

A Római Egyezmény 11. cikke ugyan lehetővé teszi egyes alakítások bevezetését, ez azonban nem elterjedt a világban, így az egyezmény legtöbb tagországában készült hangfelvételek nincsenek regisztrálva semmilyen kötelező nyilvántartásban, így azt lehet mondani, hogy a hangfelvételek esetében a helyzet hasonló a szerzői művekéhez: e területen szintén nincsenek ilyen kötelező nyilvántartások.

Itt meg kell jegyezni azt is, hogy a WIPO 1996-os Előadásokról és Hangfelvételekről Szóló Szerződése (WPPT – Magyarországon kihirdette a 2004. évi XLIX. törvény) 20. cikke kifejezetten tiltja tagjai számára a hangfelvételek védelme vonatkozásában az alakítások bevezetését. Eszerint az e szerződésben biztosított jogok megléte és gyakorlása nem köthető semmiféle alaki előíráshoz. (A WPPT-nek jelenleg 92 ország a tagja.)

II.3. A belföldiekkel azonos elbánás elvének és a diszkrimináció tilalmának kapcsolata

A szerzői jogi rezsimek territorialitása, vagyis az az elv, amely szerint a szerzői jogi norma hatálya az adott ország területén teszi csak érvényesíthetővé a jogot, már a 19. század végén felismert probléma volt, hiszen kétoldalú megállapodások híján a külföldi szerzők teljes védtelenségét jelentette. A BUE a fentiek értelmében ennek kiküszöbölésére írta elő tagjai számára, hogy a származási ország kivételével az alkotók minden tagországban ugyanazt a védelmet élvezzék, mint a belföldi szerzők, azaz garantálta a belföldiekkel azonos elbánást.

A belföldiekkel azonos elbánás elve ilyen módon a diszkriminációtilalom egyik korai megfogalmazásának is tekinthető, hiszen ennek értelmében nem tehető különbség a belföldi és a külföldi szerzők között állampolgárságuk alapján. A nemzeti szerzőkkel egyenlő elbánás garantálása szerzői jogi eszköztárának tárgyalásakor az is megemlítenendő, hogy az a TRIPS-megállapodás nyomán még tovább szélesedett, ugyanis annak 4. cikke a legnagyobb kedvezmény elvét kimondva deklarálta, hogy egy szerződő fele által egy másik szerződő fele polgárának biztosított kedvezményt automatikusan biztosítania kell az összes többi szerződő fél állampolgárai számára is. A BUE-ben biztosított egyenlő elbánás azonban több ponton mégis jelentősen eltér az EKSZ 12. cikkének diszkriminációtilalmától.

Elsőként kell megemlíteni, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalma és az egyenlő elbánás elve – bár egyes szerzők szerint ugyanannak az éremnek a különböző oldalai²⁰ – nem feltétlenül egymással helyettesíthető fogalmak, vagyis nem jelent automatikusan egyenlő elbánást az, ha valakit nem diszkriminálnak. A szerzői jogi nemzeti elbánás azonban egyértelműen a diszkriminációtilalom pozitív megfogalmazásának tekinthető.²¹

Az elméleti azonosságon túl azonban a BUE nemzeti elbánási elve és az uniós diszkriminációtilalom személyi/területi hatályában mégsem fedi egymást: a BUE garantálja az általa

²⁰ Kende Tamás, Szűts Tamás: Európai közjog és politika, 2. kiadás. Osiris, Bp., 2002, p. 477.

²¹ A szerzői jogi terminológiában a belföldiekkel azonos „elbánást” szokták a külföldieket nem diszkrimináló elbánásnak is nevezni. Kende, Szűts: i. m. (20).

biztosított jogok tekintetében az egyenlőséget több mint 150 tagállamában, míg az EUMSZ 18. cikke csak az Unió 28 tagállamára terjed ki.

Itt szólni kell az azonos elbánás, illetve a diszkriminációtílalom kapcsán engedett kivételi kör különbségéről is. A BUE több jogintézmény esetében is megadja a lehetőséget a tagállamok számára, hogy ne biztosítsák a külföldi szerzőknek a saját szerzőiknek juttatott jogokat, ezenfelül pedig az általa nem biztosított jogok tekintetében a tagállamok szabadon dönthetnek arról, hogy azokat biztosítják-e külföldieknek (feltéve persze, hogy nem kötelezi erre őket más megállapodás). A BUE 7. cikk (8) bekezdése szerint a védelmi idő számítására annak az országnak a szabálya irányadó, ahol a védelmet igénylik, ez azonban nem lépheti túl a származási országban biztosított időtartamot. Vagyis ha az államok által garantált védelmi idő eltér egymástól, akkor (eltérő rendelkezés híján) mindig a rövidebb érvényesül. A belföldiekkel azonos elbánás elve alóli másik kivételt a BUE a követőjogban konstituálja,²² amikor kimondja, hogy csak akkor érvényesíthető, ha azt a szerző származása szerinti ország joga ismeri, és a védelem igénylése szerinti ország is garantálja. Tehát az olasz szerző ezt a védelmet a BUE alapján nem követelheti Németországban, mivel az olasz szerzői jog – ellentétben a némettel – nem biztosít alkotói számára követőjogot, illetve fordítva, a német szerző sem érvényesíthet követőjogi követelést Olaszországban.

Az előadóművészekre vonatkozó 1961-es Római Egyezmény szintén tartalmaz a belföldiekkel azonos bánásmódra vonatkozó klauzulát, ennek azonban nem a művész állampolgársága, hanem az előadás helye a viszonyítási pontja, vagyis az egyezmény tagországa a külföldi előadónak akkor biztosítja a belföldiekkel azonos elbánást, ha az előadás, illetve a felvétel olyan országban történt, amely az egyezmény tagja. A jog keletkezése tehát ebben az esetben lényegében független az állampolgárságtól. A BUE és a Római Egyezmény célja e kivételi szabályok alkotásával nem a negatív megkülönböztetés és az eltérő bánásmód megengedése volt, inkább arra a jogpolitikai megfontolásra vezethető vissza, hogy így próbálták ösztönözni a tagállamokat a magasabb védelmi színvonal garantálására, ami saját polgáraik erősebb külföldi védelmét is maga után vonja.²³

Az EUMSZ diszkriminációt tiltó 18. cikke tiltja az állampolgárság alapján történő bármely megkülönböztetést. A szabály relatív értelmezésének köszönhetően ha a megkülönböztetés objektív kritériumokon és objektíven igazolható tényeken nyugszik, megengedett a különbségtétel.²⁴ Nyílt diszkriminációnak minősül, ha megállapításához nincs szükség egyéb feltétel vizsgálatára, és közvetett a megkülönböztetés akkor, ha ugyan látszólag objektív kritériumokon nyugszik, ám eredményét tekintve a különböző államok polgárai közti indokolatlan különbségtételt valósít meg.

²² 14ter cikk (2) bekezdés.

²³ Norbert Flechsig: Europäische Union und europäisches Urheberrecht – Ende der internationalen Urheberrechtsregeln und nationalen Ausländerschutzregeln in EU? ZUM, Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht, 1994, p. 687 és Arthur-Axel Wandtke, Winfried Bullinger: Urheberrechtsgesetz. Praxiskommentar. Vor §§ 120 ff. Rdnr. 38. C. H. Beck Verlag, München, 2002.

²⁴ 106/81 Kind v. EGK (1982) ECR, p. 2885.

II.4. A diszkriminációtílalom elsőbbsége a nemzeti elbánáshoz képest

Az Európai Bíróság a diszkriminációtílalom kapcsán több ítéletében is felülírta az anyagi viszonyosságra épülő nemzetközi szerzői jogi védelmi rendszert. A Phil Collins-döntésben²⁵ az énekes amerikai koncertjének engedély nélküli felvételét terjesztették Németországban, a döntés ikeresetében pedig Cliff Richard régi felvételeit a jogosult EMI Electrola engedélye nélkül terjesztették Németországban. A Római Egyezmény alapján Németország elutasította a két előadó igényét, mivel Phil Collinsnak a belföldiekkel azonos elbánás csak abban az esetben járt volna, ha az USA tagja az egyezménynek, Cliff Richard esetében pedig arra hivatkozott a bíróság, hogy az egyezménynek nincs visszaható hatálya, márpedig az eredeti felvételeket még annak hatálybalépése előtt készítették.²⁶

Az Európai Bíróság azonban nem tartotta indokolhatónak a védelem elutasítását egyik esetben sem, mondván, hogy a szerzői jog területén is érvényesül a diszkriminációtílalom, és a diszkrimináció tilalmába ütközik, ha nem érvényesítik a belföldiekkel azonos elbánás elvét.

A Puccini II-ügyben²⁷ a BUE védelmi időre vonatkozó anyagi viszonyossági szabálya kérdőjeleződött meg. Amiatt lett előzetes kérdés tárgya, hogy Németországban Puccinit az olasz törvény alapján biztosított rövidebb védelmi idő alapján már nem védte a szerzői jog, míg a hasonló időpontban meghalt francia, angol szerzőknek járt a védelem. Noha az Európai Közösség jóval Puccini halála után jött létre, Puccini örököseinek a pma-védelem miatt az alapító szerződés hatálybalépésekor még nem merült ki a jogérvényesítési joga, így a Bíróság megállapíthatta a diszkriminációt – a BUE egyértelmű viszonyossági gyakorlata ellenében.

Bár követőjogi eset nem került az Európai Bíróság elé, a Phil Collins- és a Puccini-döntés logikája mentén haladva nem vitás, hogy olyan esetben, ha egy brit szerző Németországban akart volna követőjogot érvényesíteni, bár ezt neki a hazai törvénye nem biztosítja, és a BUE alapján Németország elutasíthatja volna a védelmet, az Európai Bíróság amiatt, hogy állampolgársága alapján diszkriminatív bánásmódban van része mind a német, mind pl. a spanyol vagy a francia alkotókkal szemben, a százéves nemzetközi gyakorlat ellenére megállapította volna a diszkriminációt.²⁸

²⁵ Phil Collins v. Imtrat Handelsgesellschaft mbH C-92&326/92.

²⁶ A helyzetet tovább bonyolította, hogy a német Szjt. 125. § (1) bekezdése alapján minden német előadó bármely előadása tekintetében, annak helyszínétől függetlenül élvezte a német jog védelmét – tehát kizárólag állampolgársága alapján előnyökben részesült más államok előadóival szemben. [Az eset idején még nem létezett az Unió polgárait a németekkel teljesen egyenlő bánásmódban részesítését kimondó 120. § (2) bekezdés.]

²⁷ Land Hessen v. Ricordi&Co. Bühnen- und Musikverlag GmbH C-360/00.

²⁸ Az Európai Bíróság gyakorlatának potenciális következményeire mutat rá *Haimo Schack*: Schutzfristen-chaos in dem europäischen Urheberrecht. GRUR International, 1995, 5. sz., p. 313.

II.5. A nemzeti elbánás és a szerzői jog terjedelmének viszonya

A nemzeti elbánás gyakorlati megvalósulását a követőjog, a magáncélú másolás kompenzációja és a nyilvánossághoz közvetítési jog vonatkozásában elemezzük részletesebben.

II.5.1. A követőjog

A követőjog²⁹ (*droit de suite*) célja, hogy a képzőművészek, iparművészek és fotóművészek műalkotásaik első értékesítését követően is részesedhessenek az újabb, műkereskedő által történő eladásokból befolyt bevételből. Ezért e díjazás iránti igényt szokták részesedési jognak vagy újraeladási jognak (*resale right*) is nevezni. A francia eredetű követőjog elméleti háttérét adja, hogy a művészi életpálya és a védelmi idő teljes ideje alatt az első és az utolsó eladás közötti értéknövekedésből az alkotók nem részesedtek, ezért indokolt volt az alkotók javára (a lehetőségekhez képest) az egyensúly megteremtése. A fiatalon eladott képekből befolyt bevétel alkalmatlan annak kompenzálására, ha a műalkotás később – akár az alkotó halála után – csillagászati áron cserél a műkincspiacon gazdát, amelynek hasznát aztán kizárólag a műkereskedő főlné le.³⁰ A követőjogi irányelv (3) preambulumbekzdése szerint: „A követőjog célja az, hogy a képzőművészeti alkotások szerzőinek gazdasági részesedést biztosítson az alkotásuk sikeréből. Segítségével helyreáll az egyensúly a képzőművészeti alkotások szerzőinek, és azon egyéb alkotóknak a gazdasági helyzete között, akik műveik további hasznosításából bevételhez jutnak.”

A követőjog 1914-es megszületésekor számos francia művésznek rendezte az anyagi körülményeit. Az 1948-as brüsszeli BUE-szöveg³¹ által vált a nemzetközi szerzői jog részévé, de csak opcionális jelleggel, és viszonyossági alapon előírva. Magyarországon 1979. január 1-je óta elismert jog, a Követőjogi irányelvet³² az Európai Unióhoz való csatlakozásunkkal ültettük át. Az EU az irányelvvel egységesítette a jogintézményt, immár kötelező jelleggel, bár igen nagyvonalú harmonizációs határidővel; a követőjog csak 2012-ben lett az Egyesült Királyság szerzői jogának része. Az irányelv átültetésével teremtett jogi környezet – különösen a jogdíjak azonos mértéke miatt – szükségképpen kihatott a műtárgy-kereskedelemmel foglalkozó szervezetek területi megoszlására is, hiszen ezek után Európán belül már az adókulcs határozta meg elsődlegesen az aukciósházak székhelyválasztását, illetve több galéria

²⁹ Sztj. 70. § (1) Eredeti műalkotás tulajdonjogának műkereskedő közreműködésével történő visszerhes átruházások szerzői díjat kell fizetni. E rendelkezést csak a műalkotás tulajdonjogának első – a szerző részéről történő – átruházását követően kell alkalmazni. E díjazásról nem lehet lemondani.

³⁰ Lontai Endre, Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Vékás Lajos: Magyar polgári jog. Szellemi alkotások joga. Eötvös József Könyvkiadó, Bp., 2006, p. 83.

³¹ BUE 14ter cikk.

³² Az Európai Parlament és a Tanács 2001/84/EK irányelve (2001. szeptember 27.) az eredeti műalkotás szerzőjét megillető követő jogról.

átette székhelyét az Egyesült Államokba, Hong Kongba vagy Svájcba, ahol nincs, vagy csak néhány államban elismert a követőjog.

Az irányelv részletes előírásai ellenére a tagállami háttérszabályok eltérőek, így egyes kérdésekben az EUB-nek kellett az irányelvet értelmeznie. Az első esetben az volt az eldöntendő kérdés, hogy szabályozhatják-e eltérően a tagállamok a követőjog jogosultját. Az alapeljárás szerint Salvador Dalí festőművész szerzői jogainak végrendeleti örököse a spanyol állam, kezelője pedig a Fundación Gala-Salvador Dalí. A Franciaországban érvényesített követőjogi díjakat – a francia törvények szerint – a francia közös jogkezelő szervezet Dalí törvényes örököseinek fizette ki, és nem a spanyol államnak, amely ezért pert indított. Az EUB döntése értelmében a tagállamok szabadon rendelkezhetnek a követőjog öröklését illetően.

Az EUB vizsgálta azt is, hogy egy aukciósház átháríthatja-e szerződéssel a követőjogdíj megfizetését a vevőre. A Christie's France SNC és a Syndicat national des antiquaires közötti C-41/2014. ügyben az EUB megállapította, hogy nem ellentétes az uniós joggal az, hogy a nemzeti jogszabály által a követőjogdíj fizetésére kötelezett személy bármely más személlyel (az eladót és a vevőt is beleértve) megállapodhasson abban, hogy a díj költségeinek egészét vagy annak egy részét véglegesen a vevő viselje. A szabályozás lényege ugyanis az, hogy a díjat a szerzőnek valaki megfizesse, és a szerződéssel végső soron a műkereskedő felelőssége nem változik, a díjat rajta mindenképpen be lehet hajtani.³³

A követőjogi díj megfizetése alól mentesülnek a muzeális intézmények, ha nem műkereskedőtől szerzik meg az eredeti műalkotás tulajdonjogát, feltéve, hogy a működésük jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.

Az Egyesült Államok 1989-as csatlakozása a Berni Egyezményhez változást hozott nemzeti szerzői jogában (pl. a személyhez fűződő jogok elismerése, a védelmi idő számításának változása stb.) de a követőjogot egyedül Kalifornia állam ismeri el. Robert Rauschenberg amerikai festőművészt megihlette Jean-Francois Millet története, mivel ő is azt tapasztalta, hogy az 1958-ban 900 USD-ért eladott Thaw című képe néhány évvel később 85 ezer USD-ért kelt el egy aukción. A követőjog elismeréséért folytatott harca eredményeként elfogadott California Resale Royalty Act az 1000 dollárért vagy afelett elkelt művészeti alkotások 5%-ában határozta meg a díj összegét, feltéve, hogy a szerző szerződésben kifejezetten nem mondott le a díjazás iránti jogáról. A védelmi idő pma 20 év 2014-ben a Szenátus elé került American Royalties Too Actet, azonban nem sikerült a törvényhozáson keresztül vinni. Az Egyesült Államok Szerzői Jogi Hivatala 2013-ban a követőjogról szóló jelentésében kiemelte, hogy „[a] képzőművészek általában nem osztják munkájuk hosszú távú pénzügyi sikerét, mert a vizuális művészi alkotások egyediak, és szűkösségük miatt értékesek, ellentétben a könyvekkel, a filmekkel és a dalokkal, amelyeket több példányban állítanak elő és terjesztenek a fogyasztóknak. Következésképpen sok, ha nem minden esetben, a vizuális művészeti

³³ C-41/14. sz. ügy a Christie's France SNC és a Syndicat national des antiquaires között. [ECLI:EU:C:2015:119].

alkotás első értékesítése szolgálja csak a művész javát, és a gyűjtők és egyéb vásárlók aratják le a mű értékének bármilyen növekedését az idő múlásával.³⁴

A követőjog az Szjt. 70. §-a alapján kötelező közös jogkezelésbe tartozik, így a viszonyosságtól függetlenül minden hazai aukciós eladás után meg kell fizetni a díjat a HUNGART közös jogkezelő szervezet számára, amely akkor is kifizeti a jogosultaknak a díjat, ha az adott országban működő jogkezelő szervezettel nincs is kölcsönös képviseleti megállapodása, vagy ha az adott ország általánosan (pl. USA) nem is ismeri el a követőjogot.

II.5.2. A magáncélú másolás kompenzációja

A Berni Unió Egylemény lehetővé teszi tagjai számára, hogy különleges esetekben lehetővé tegyék a művek többszörözését, azaz korlátozzák e művek jogosultjainak kizárólagos jogait.³⁵ A hatályos Szjt. 35. § (1) bekezdése lehetővé teszi a magánszemélyek számára, hogy magáncélra a műről másolatot készíthessenek, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja. E szabad felhasználási eset által kiesett jogdíjbevitel kompenzálását szolgálja a magánmásolási (korábbi elnevezéssel üreshordozó-) díj és a reprográfiai díj.

A *magánmásolási díj* Magyarországon 1983 óta fennálló jogintézmény, amelyet német mintára vezettünk be. A jogdíjat a tényleges felhasználástól függetlenül, e felhasználás lehetőségének a megteremtésére tekintettel kell fizetni (BH1992. 756., BH1993. 158.). Az Alkotmánybíróság a rendelkezés alkotmányosságát 124/B/2004. AB végzésében állapította meg. „Ezen — a szerzői jogok jogosultjait hátrányosan érintő — változások miatt került bevezetésre az üres-kazetta jogdíj intézménye, kifejezetten a jogosultak érdekében. Mivel technikailag megoldhatatlannak tűnt, hogy minden egyes magáncélú másolást a jogosult engedélyezzen, ezért a jogalkotók — világszerte — közös jogkezelés útján meghatározott díjazást kötöttek a magáncélú másolásokhoz. Ezen összeg a szerzői jog terén érdekiegyensúlyozó, érdeköszeegyeztető funkciót tölt be a szerzők és a felhasználók között. A díjazás — pontosan az átalány jellegéből adódóan — esetenként sérelmes lehet ugyan, érdekiegyenlítő funkciója folytán azonban összességében ésszerű és elfogadható megoldás. ... nem egy jogellenesen okozott kár kompenzálását célzó kártérítésről, hanem jogszerűen okozott vagyoni hátrány kiegyenlítéséről van szó, melynek eszköze az 'átalány-díjazás'”.³⁶

³⁴ Resale royalties: an updated analysis. United States Copyright Office, December 2013: <https://www.copyright.gov/docs/resaleroyalty/usco-resaleroyalty.pdf>.

³⁵ 9. Cikk (1) Az ezen Egyezmény alapján védett irodalmi és művészeti művek szerzőit megilleti az a kizárólagos jog, hogy műveikről bármely módon és formában többszörösítés csak az ő engedélyükkel készüljön. (2) Az Unióhoz tartozó országok törvényhozó szervei jogosultak arra, hogy különleges esetekben lehetővé tegyék az említett művek többszörösítését, feltéve, hogy az ilyen többszörösítés nem sérelmes a mű rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit.

³⁶ AB-végzés III.2. pont.

A *reprográfiai jogdíj* 2001 óta létezik Magyarországon. Egy viszonylag friss ítélet elvi megállapítása „[a] műszaki fejlődés révén elterjedt magáncélú másolásra tekintettel a törvény megadja az engedélyt a többszörözésre, de ahhoz díjfizetést – mintegy átalánykompenzációt – ír elő reprográfiai jogdíj formájában. A reprográfiai készülék ellenérték fejében történő üzemeltetése esetén a művek szerzőit megillető megfelelő díjazást a közös jogkezelő szervezethez kell befizetni.”³⁷

A reprográfiai díjat egyrészt a reprográfiára szolgáló készülék gyártója, a vám fizetésére kötelezett személy, az importőr vagy a készüléket belföldön először forgalomba hozó személy, másrészt a készüléket ellenérték fejében üzemeltető is fizeti. A természetes személyek tehát a készülékek megvásárlásakor vagy a fénymásolószalonok igénybevételekor közvetlenül fizetik meg e díjat. Az üreshordozó-díj szintén átalánydíj, amely szintén valamennyi, kereskedelmi forgalomba hozott adathordozó eszközre ráterhelődik. Az átalánydíj jelleg miatt a díj független attól, hogy szerzői jogilag védett művet vagy más adatot tárolunk az adott hordozón. Mindkét díjat a közös jogkezelő szervezetnek kell befizetni.

A több tagállamban már fennálló intézmény uniós jogi alapját az Infosoc-irányelv teremtette meg. Az irányelv (38) preambulumbekkezdése szerint „a tagállamok számára lehetővé kell tenni, hogy méltányos díjazás biztosítása fejében a hang-, kép- és audiovizuális anyagok magáncélú többszörözésének egyes fajtái tekintetében a többszörözés joga alól kivételt, illetve korlátozást állapítsanak meg. Ide tartozhat a jogosultakat ért hátrányok ellentételezése érdekében alkalmazott díjazási rendszer bevezetése, illetve fenntartása is.” Az irányelv 5. cikk (2) bekezdés (b) pontja szerint a jogosultaknak méltányos díjazás jár az oltalom alatt álló műveikről való, természetes személy általi másolatkészítés után. Egyes tagállamokban ezt az elektronikus eszközökre kivetett díjból fizetik.

Az irányelv biztosítja, hogy az opcionális lehetőségek részletszabályait az egyes tagállamok szabadon állapíthatják meg. Elmondható, hogy a tagállami megoldások nagyon különbözőek, a díjak mértéke pedig nagy szórást mutat. A tagállamok többsége, Ciprus, Írország, Luxemburg és Málta kivételével ugyan átvittette a magánmásolási kivételt, de a kompenzációs mechanizmus nem mindenütt valósul meg hatékonyan. Ennek oka lehet a közös jogkezelő szervezet hiánya (pl. Szlovénia), a de facto beszédhetetlen díj (pl. Bulgária) vagy az, hogy a rendszerrel szembeni viták, jogi eljárások (pl. Spanyolország) megbénítják a díjak beszedését és/vagy felosztását. A kompenzáció forrása négy tipikus módon valósul meg: díjszabás nélküli költségvetési finanszírozás, közvetlen állami támogatás, a felek között egyeztetés alapján, illetve törvényben meghatározott díjszabás jóváhagyási eljárás vagy egy erre a célra felállított testület által.

Európán kívül mintegy tucatnyi ország kivételével (pl. Dél-Korea, Japán, Kanada, Marokkó, Nigéria, Paraguay, USA) nem érvényesül hatékonyan a kompenzációs mechanizmus.³⁸

³⁷ BDT2011. 2421. I.

³⁸ International Survey on Private Copying. Law & Practice 2015, WIPO, Geneva, 2016, p. 3–4. http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_1037_2016.pdf.

Az EUB több esetben vizsgálta a magáncélú másolásra és a méltányos díjazásra vonatkozó uniós jogot. Az EUB főbb megállapításai – összefoglalva és jelentősen lerövidítve – a következők:

C-467/08 (2010. október 21.) Padawan v. SGAE

- A „méltányos díjazás” fogalmát minden olyan tagállamban, amelyben bevezették, egységesen kell értelmezni, függetlenül attól, hogy a tagállamok maguk határozhatják meg e méltányos díjazás formáját, finanszírozásának módozatait, beszedését, valamint mértékét.
- A méltányos díjazást szükségképpen a védelem alatt álló művek magáncélú másolatai kivételének bevezetésével a szerzőknek okozott hátrány alapján kell kiszámítani.
- A nem magáncélra használt (professzionális) hordozók nem tartozhatnak a méltányos díjazás körébe.

C-462/09 (2011. június 16.) Stichting de Thuiskopie v. Opus GmbH

- A méltányos díjazás kötelezettjei a magáncélból többszöröző természetes személyek (végfelhasználók), de azt a forgalmazókon vagy importőrökön keresztül közvetetten is megfizethetik.
- Az a tagállam, aki ilyen kompenzációs rendszert vezetett be, köteles biztosítani, hogy a tagállam területén letelepedett szerzők hozzájussanak a méltányos díjazáshoz.

C-457/11-C-460/11 (2013. június 27.) VG Wort v. Kyocera

- Egy esetleges olyan cselekménynek, amellyel a jogosult engedélyezte művének vagy más, jogi védelem alatt álló teljesítményének a többszörözését, nincs semmiféle kihatása a méltányos díjazásra, függetlenül attól, hogy ez utóbbit kötelező vagy fakultatív jelleggel írják-e elő az irányelv alkalmazandó rendelkezése értelmében.
- Műszaki intézkedések alkalmazásának a lehetősége nem szüntetheti meg az ugyanazon irányelv 5. cikke (2) bekezdésének *b)* pontjában előírt méltányos díjazás követelményét.

C-521/11 (2013. július 11.) Amazon v. Austro-Mechana

- Igazolt gyakorlati nehézségek esetén a díjfizetés előírható akkor is, ha utólagos igazolással a kötelezett mentesül a díj megfizetésétől, ilyenkor a díj visszajár.
- Méltányos díjazás fedezését célzó díj megfizetésére nem zárható ki abból az okból, hogy egy hasonló díj megfizetésére már sor került egy másik tagállamban.

C-435/12 (2014. április 10.) ACI Adam/Stichting de Thuiskopie

- Különbséget kell tenni azon esetek között, amelyekben a magáncélú többszörözésre jogszerű forrásból, illetve amelyekben jogellenes forrásból került sor.

Az SZJSZT-17/2006 számú szakértői vélemény foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy az illegális forrásból való többszörözésre kiterjed-e a magáncélú többszörözés szabad felhasználása. A kérdést uniós jogi alapon megvizsgáló Európai Bíróság is azonos eredményre jutott utóbb, megerősítve az SZJSZT álláspontját. A jogellenes magáncélú má-

solás nem megengedett sem szabad felhasználásként, sem pedig a jogdíjigényre való korlátozás alapján. Bár felmerülhetett volna, hogy ha a jogellenes forrásból történő magáncélú másolásra nem terjed ki a szabad felhasználás, akkor az ezért kompenzáló üreshordozó-díj mértékét is csökkenteni kell, de a testület szerint erre tekintettel nem indokolt az Szjt. 20. §-a szerint a felhasznált kép- és hanghordozókra kivetett jogdíjigény csökkentése (s főleg nem annak kizárása), hiszen az Szjt.-t mindig is így kellett értelmezni. Az SZJSZT kimondta azt is, hogy a jogellenes forrásból való másolással megvalósított jogsértés miatti kártérítési igény érvényesítése esetén figyelembe kell venni, hogy a felhasznált kép- és hanghordozókat milyen díjigény terhelte.³⁹

C-463/12 (2015. március 5.) *Copydan Båndkopi/Nokia Danmark*

- Méltányos díjazás írható elő az olyan többfunkciós adathordozók tekintetében, mint például a mobiltelefonokban használt memóriakártyák, függetlenül attól, hogy ezen adathordozóknak fő funkciója-e a magáncélú másolatok készítése azzal a feltétellel, hogy az említett adathordozók egyik – akár másodlagos – funkciója lehetővé teszi birtokosaik számára azok e célból történő használatát.
- Az üzleti célú mobiltelefonokban használt memóriakártyák után is méltányos díjazás írható elő, feltéve, hogy azt természetes személyek használják.
- Kivételes esetben mentesség adható a méltányos díjazás alól is, ha az ezzel okozott hátrány minimális.
- Nem írható elő méltányos díjazás fizetése jogellenes források esetében.
- Többszörözési jog alóli kivétel címén méltányos díjazás írható elő védelem alatt álló művek olyan többszörözése esetében, amelyet természetes személy végez olyan eszköz forrásként történő használatával vagy olyan eszköz segítségével, amely harmadik személy tulajdonát képezi.

C-470/14 (2016. július 29.) *EGEDA és mások v. Administración del Estado és mások*

- Az irányelvvel ellentétes a méltányos díjazás olyan rendszere, amelyet az állami költségvetésből oly módon finanszíroznak, hogy azáltal nem biztosítható, hogy e méltányos díjazás költségét a magáncélú másolatok felhasználói viseljék.

C-110/15 (2016. szeptember 22.) *Nokia Italia v. SIAE*

- Egyrészt a nyilvánvalóan nem magáncélú használatra szolgáló készülékek és adathordozók gyártóinak és importőreinek a magáncélú másolat után járó díj megfizetése alóli mentesítését nem lehet a szerzők érdekeit képviselő, jogi monopóliummal rendelkező szervezet és a díjfizetésre kötelezett személyek vagy azok ágazati szövetségei közötti megállapodások megkötésének alárendelni, másrészt nem lehet előírni, hogy e díj visszatérítését, amennyiben azt indokolatlanul fizették meg, csak e készülékek és adathordozók végső felhasználói kérhessék.

³⁹ Grad-Gyenge Anikó: A szerzői jogi jogérvényesítés. In: Legeza Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. SZTNH, Budapest, 2017, p. 268.

C-265/16 (2017. november 29.) VCAST v. RTI

- Vállalkozás szerzői jogi ortalom alatt álló művek magáncélú másolatairól informatikai rendszeren keresztül, felhőmegoldások formájában e vállalkozás aktív beavatkozását igénylő távtrögzítő-szolgáltatást magánszemélyek részére csak a jogosult engedélyével nyújthat.

Mindezen elvi jelentőségű megállapításokból látható, hogy az Infosoc-irányelvben biztosított magáncélú többszörözés és az átültetése esetén bevezetendő méltányos díjazás az uniós jog önálló és gazdag tartalommal megtöltött fogalma, ami törekszik figyelembe venni az eltérő tagállami megoldásokat, a különböző kompenzációs mechanizmusokat és a folyamatosan változó technológiákat.

Az eltérő tartalmú és eredményességű nemzeti megoldások azzal járnak, hogy jelentős különbségek keletkeznek pl. az országok közötti magánmásolási jogdíjelszámolás egyenlegében. Magyarországról így magánmásolási díj áramlik olyan országok jogosultjaihoz is, amelyben maga az üreshordozó-jogintézmény nem is létezik (Egyesült Királyság) vagy csak hanghordozókra terjed ki (Egyesült Államok, lásd alább).

A magáncélú másolás kompenzációja az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államok szerzői joga a magáncélú másolás vonatkozásában is eltér az európai szabályozástól, mivel az csak a hanghordozók és kizárólag digitális másolását teszi magánszemélyek részére szabaddá. Az Audio Home Recording Act (AHRA) törvényt a Kongresszus 1992-ben fogadta el. Az AHRA a digitális hangfelvevő eszköz vagy adathordozó gyártójától vagy importőrétől megköveteli, hogy díjat fizessen a Digital Audio Recording Technology (DART Fund) alapba, amelynek bevétele a zenei hangfelvételek és zeneművek szerzői jogosultjai között osztják fel. A díj mértéke a készülékek gyártói vagy importőri árának 3%-a, a digitális adathordozó átvételi árának 2%-a. Az alap bevételeinek 2/3-át a hangfelvételek, 1/3-át a zeneművek jogosultjai kapják, így előadóművészek, zeneszerzők és szövegírók vagy kiadók. A törvény hatálya igen szűk eszköz- és adathordozói kört fog át, kizárólag az elsődlegesen digitális hangfelvevőkre, illetve elsődlegesen digitális hanghordozókra vonatkozik, amibe a CD-, DVD-, memóriakártyák és HDD- (SDD-) hordozók sem tartoznak bele. További szűkítése a törvénynek, hogy nem tartoznak a digitális másolatok körébe a számítógépeken tárolt hangfájlok sem. Természetesen ilyen szűk, kizárólag a digitális másolásra kiterjedő magánmásolási lehetőségből kevés jogdíj is származik: a legsikeresebb évében (2000) 5,4 millió USD volt a bevétele, míg a zenei előadási jogokból az amerikai jogosultaknak közel 1 milliárd dollár bevétele származott.⁴⁰ Az alapnak 2013-ban 350 ezer

⁴⁰ Robert Brauneis, Roger E. Schechter: Copyright – A Contemporary Approach. West Academic, St. Paul, 2018, p. 494–497.

euró bevétele volt, míg ugyanebben az évben Magyarországon 20 millió, Németországban 100 millió, Franciaországban 226 millió euró volt a beszedett magánmásolási díj összege.⁴¹

Mindezekből az következik, hogy az egyesült államokbeli magáncélú másolás lehetősége elenyésző, sem a filmalkotásokra, sem a reprográfiai többszörözésre nem terjed ki.

Meg kell végül jegyezni, hogy az EU és az Egyesült Államok alapvetően másképp értelmezi a magánmásolási díj természetét a WPPT szerinti, az egyezményben *kifejezetten* megadott jogok tekintetében fennálló nemzeti elbánás kötelezettsége szempontjából. Az uniós álláspont az, hogy ez a díj nem tekinthető az egyezményben *kifejezetten* megadott jognak, inkább kompenzáció a magáncélú többszörözés miatt elszenvedett veszteségekért, így a nemzeti elbánás kötelezettsége sem vonatkozik rá. Az Egyesült Államok értelmezése szerint viszont a magánmásolási díj nem más, mint a többszörözés kizárólagos jogának szűkítésére figyelemmel adott kompenzáció, s minthogy a többen mindig benne foglaltatik a kevesebb is, így a kizárólagos jog helyébe lépő díjjal kapcsolatban is érvényesülnie kell a nemzeti elbánásnak.

II.5.3. Nyilvánossághoz közvetítés

A nyilvánossághoz közvetítési jog kapcsán ismertetett esettel azt illusztráljuk, milyen feszültségekhez vezethet, ha egy nemzetközi szerzői jogi egyezményhez, példánkban a WPPT-hez csatlakozó ország, esetünkben az Egyesült Államok, *fenntartással él* az egyezményben megadott jogok egy részének alkalmazását illetően, így a nemzeti elbánás elvileg kiegyensúlyozott kölcsönössége felborul, s az egyik fél végső soron rosszabbul jár.

Ahogy fentebb is utalunk rá, az 1961. évi Római Egyezmény és az 1996-os WPPT nemzeti elbánás-rezsimje jelentősen különbözik egymástól: az előbbi a nemzeti jogban megadott *minden jog, de legalább* egyezményben megadott minimumjogok, az utóbbi viszont csak *az egyezményben kifejezetten megadott* jogok tekintetében várja el a belföldiekkel azonos elbánást. A Római Egyezmény szabálya kétségtől nagyvonalúbb, a WPPT-é viszont kiegyensúlyozottabb, hiszen az egyezmény minden részes felet ugyanolyan jogok megadására kötelez. Ezt az egyensúlyt bonthatja meg, ha egy szerződő fél fenntartásokkal csatlakozik az egyezményhez. A WPPT 15(3) cikke lehetővé teszi, hogy az egyezményben megadott egyik legfontosabb díjigénnyel, a hangfelvételek 15(1) cikk szerinti sugárzásának és nyilvánossághoz közvetítésének díjazásával szemben bármelyik szerződő fél fenntartással éljen, és úgy nyilatkozzon, hogy e rendelkezést csak bizonyos felhasználások tekintetében alkalmazza, vagy más módon korlátozza annak alkalmazását, vagy azt egyáltalán nem alkalmazza.

Az Egyesült Államok 1999. szeptember 14-én elhelyezett csatlakozási okiratában a következő fenntartással élt: „a WPPT15(3) cikke bekezdése alapján az Egyesült Államok az

⁴¹ International Survey on Private Copying. Law & Practice 2015. WIPO, Geneva, 2016, p. 14: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_1037_2016.pdf.

egyezmény 15(1) cikkelyét csak bizonyos digitális eszközök útján történő, közvetlenül vagy közvetve felszámított díjazás ellenében fogható sugárzási és nyilvánossághoz közvetítési cselekményekre, valamint más továbbközvetítésekre és digitális hangfelvétel-továbbításokra fogja alkalmazni, az Egyesült Államok jogában meghatározottak szerint.” A fenntartás bejelentése természetesen nem következmények nélküli. A WPPT 4(1) cikke szerint ha egy szerződő állam élt a fenntartás lehetőségével, akkor a nemzeti elbánás kötelezettsége a fenntartással érintett körben a többi szerződő állam esetében sem áll fenn. Vagyis a nemzeti elbánást ebben a körben felváltja az anyagi viszonyosságnak megfelelő mérlegelés. Ha pl. „A” ország a hagyományos földi sugárzás esetén nem biztosítja a díjigényt „B” ország hangfelvételeinek, ugyanezt a díjigényt „B” ország is megtagadhatja „A” ország hangfelvételeitől.

Az egyensúly így látszólag helyreáll, valójában azonban mégsem.

Először is, a fenntartással érintett jogok gazdasági és kulturális hatását illetően mindig a fenntartást bejelentő van előnyben, hiszen azt, hogy a fenntartást milyen körben kívánja bevezetni, nyilván egyoldalúan, saját érdekeinek leginkább megfelelően állapíthatja meg. A fenntartással az Egyesült Államok a saját nemzeti jogához⁴² igazította a külföldi hangfelvételeken fennálló védelmet, leszűkítve annak hatályát a belföldieknek biztosított oltalomra. A fenntartással szemben a WPPT alapján lehet ugyan azonos terjedelmű ellenlépéssel élni, de „a fegyvert már a kihívó fél választotta meg”, s egyáltalán nem biztos, hogy ezek a fegyverek „egyenlőek”, vagyis hogy a válaszlépést eszközölő országban a „digitális eszközök útján történő, díjazás ellenében fogható nyilvánossághoz közvetítés” mint érintett kulturális szolgáltatási ág egyáltalán létezik-e, s ha igen, ugyanolyan technikai fejlettséggel, jövedelemtermelő képességgel, közönségeléréssel stb. rendelkezik, mint a fenntartást bevezető országban, ezért a fenntartásra adott válaszlépés is azonos vagy hasonló gazdasági és kulturális hatásokkal jár majd. Sokkal valószínűbb ennek az ellenkezője, a saját érdekeihez, létező nemzeti gyakorlatához igazított fenntartással élő fél a hatásokat tekintve előnybe kerül a lépéskényszerbe hozott másik féllel szemben.

Másodszor, a hivatkozás, miszerint a fenntartásokkal érintett felhasználási kört „az Egyesült Államok jogában meghatározottak szerint” kell megállapítani, jogbizonytalansághoz vezethet a külföldieknek ténylegesen megadott védelem terjedelmét illetően, és tovább nehezíti a másik fél helyzetét abban, hogy a fenntartással szemben megfelelő, arányos válaszlépéssel tudjon élni. Ahogyan azt a *Bonneville v. Marybeth Peters*-eset⁴³ (2003) megmutatta, a nemzeti jog aktuális tartalmára hivatkozó egyezményes fenntartás hatálya aszerint alakulhat, ahogyan az érintett belső rendelkezést az adott állam illetékes bírósága éppen értelmezi,

⁴² L. 17 U.S. Code § 114 – Scope of exclusive rights in sound recordings: <https://www.gpo.gov/fdsys/granule/USCODE-2010-title17/USCODE-2010-title17-chap1-sec114> (utoljára letöltve 2018. 05. 11.).

⁴³ *Bonneville International Corp., et al. v. Marybeth Peters, as Register of Copyrights, et al.* Civ. No. 01-0408, 153 F. Supp.2d 763 (E.D. Pa., August 1, 2001) aff'd. 347 F3d 485 (3rd Cir. 2003). Az eljárás idején Marybeth Peters volt az Egyesült Államok Szerzői Jogi Hivatalának vezetője.

s ha ez változik, az jogbizonytalansághoz vezet, illetve a fenntartással szemben válaszlépéssel élni kívánók oldalán egyoldalú igazodási kényszert vált ki.

Az ügy tényei röviden: az Egyesült Államok Szerzői Jogi Hivatala által az eset idején kiadott értelmezés szerint a szerzői jogi törvény hangfelvételen fennálló jogokra vonatkozó azon rendelkezése (17 USC §114), miszerint a hangfelvétel nyilvánosságához közvetítése nem interaktív digitális audioátvitel útján nem sérti a jogosult nyilvánosságához közvetítési jogát akkor, ha nem előfizetés alapú sugárzás révén valósul meg, arra az esetre már nem terjed ki, amikor a földi sugárzású rádióműsort internetes streaming útján egyidejűleg továbbközvetítik. Vagyis az ilyen felhasználás után engedélyt kell kérni, s természetesen díjazás is jár a jogosultaknak. Az értelmezéssel hátrányosan érintett rádiótulajdonosok egy része vitatta a következtetést, s bírósághoz fordult. Az eset részleteinek ismertetése nélkül, a bíróság végül azt állapította meg, hogy a Szerzői Jogi Hivatal helyesen értelmezte a törvényt, de a per jogerős lezárultáig bizonytalan volt, hogy a szóban forgó továbbközvetítésre kiterjed-e a WPPT-vel szemben bejelentett fenntartás „valamint más továbbközvetítések és digitális hangfelvétel-továbbítások” fordulata „Egyesült Államok jogában meghatározottak szerint”.

Az ismertetett példa azt mutatja, hogy az egyezményes jogokkal szembeni fenntartások révén, korlátozottan ugyan, de a szerzői jog is eszköze lehet a kultúrák közötti versengés alakításának, amely elsősorban a védett műveket és más teljesítményeket tartalmazó kulturális termékek gazdasági érvényesülésében, pl. az országok közötti jogdíjelszámolásnak az adott fél számára kedvező vagy kedvezőtlen egyenlegében jelenhet meg.

KELL-E MÉG FÉLNIÜNK A „MÉRGEZŐ ELSŐBBSÉGTŐL”?

A T 1496/11 sz. ügyben az Európai Szabadalmi Hivatal (ESZH) fellebbezési tanácsa azt állapította meg, hogy egy alapbejelentés 1. igénypontja nélkülözötte az újdonságot a saját megosztott bejelentésében leírt kiviteli alak miatt, amely egy korábbi elsőbbségre volt jogosult. Így az alapbejelentés 1. igénypontját megsemmisítette saját megosztott bejelentése.¹

Ez hogyan fordulhatott elő? A T 1496/11 sz. ügyben a találmány átlátszó ablakkal rendelkező bankjegyekre vonatkozott, amelyek nagyítólencseként tudtak működni, ha a bankjegyet kettéhajtották: ekkor a bankjegynek egy mikronyomtatású területét a lencsén keresztül lehetett nézni. Az elsőbbségi bejelentés csupán ilyen célra „nyomatott vagy dombornyomásos” jellemzőre vonatkozott, azonban az alapbejelentés 1. igénypontja általánosabban „olyan jellemzőre utalt, amelyet egy optikai lencsén keresztül lehet szemlélni, erősíteni vagy optikailag változtatni”. Ez a tágabb szóhasználat egyéb lehetőségeket is fedez, így a bankjegyben egy ablakot, amely szűrőként vagy polarizáló ablakként működik. A fellebbezési tanács arra a következtetésre jutott, hogy az alapbejelentés tágabb oltalmi körű 1. igénypontját nem illette meg az elsőbbségi időpont, és ezért az Európai Szabadalmi Egyezmény (ESZE) 54. cikk (3) bekezdése alapján nélkülözötte az újdonságot a publikált megosztott európai bejelentésben kinyilvánított szűkebb kiviteli alakhoz viszonyítva.

Az a lehetőség, hogy egy megosztott bejelentést újdonságrontónak lehet tekinteni a saját alapbejelentésére nézve, a „mérgező megosztott bejelentések” problémájaként vált ismertté, és ez összefügg a „mérgező elsőbbség” kérdésével, amely szerint egy elsőbbségi bejelentést (ha engedik publikálni) idézni lehet egy ezt az elsőbbséget igénylő, azonos országbeli későbbi bejelentéssel szemben, ha az utóbbi igénypontjainak az oltalmi köre tágabb, mint az elsőbbségi bejelentésben kinyilvánított tárgy.²

Az események egyszerű, elképzelt menete szerint az ún. „mérgező vagy toxikus elsőbbségnek” megfelelően egy szabadalmi bejelentés önközzése saját megosztott bejelentésével a következőképpen jöhet létre:³

- Benyújtanak egy konkrét eszközt kinyilvánító első X bejelentést.
- Benyújtanak egy második Y bejelentést, amely igényli az X bejelentés elsőbbségét. Az Y bejelentés kinyilvánítja ugyanazt a konkrét eszközt, és első ízben ismerteti az eszközt

* Danubia Szabadalmi és Jogi Iroda Kft.

¹ Julian Asquith: Light at the end of the tunnel for poisonous divisionals, Lexology, 2016. február 11.

² Dr. Palágyi Tivadar: Önújdonságrontó megosztott bejelentések. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 9. (119.) évf., 2. sz., 2014. április, p. 78–87.

³ Serena White, Katrina Crooks: Poisonous priority: is it a problem? Lexology, 2017. március 6.

egy általános kiviteli alakját is. Az Y bejelentés az általános kiviteli alakot igényli, és így nem jogosult az elsőbbségre.

- Az Y bejelentés alapján egy megosztott Z bejelentést is benyújtanak, amely az X bejelentés elsőbbségét igényli, és kinyilvánítja az Y bejelentés teljes tartalmát. A Z megosztott bejelentést publikálják.
- A „mérgezőelsőbbség-érvelés” szerint a Z megosztott bejelentésben a sajátos eszköz kinyilvánítása (amely jogosult az elsőbbségre, mert először az X bejelentés benyújtásakor nyilvánították ki) „csak újdonságrontó” technika állása az Y bejelentés általános kiviteli alakra vonatkozó ismertetést tartalmazó igénypontjával szemben (az általános kiviteli alakot először az Y bejelentés benyújtási napján nyilvánították ki). Így a sajátos eszköz kinyilvánítása a Z bejelentésben lerontja az Y bejelentés igénypontjának újdonságát az általános kiviteli alakra nézve.

Az Y bejelentés általános ismertetést tartalmazó igénypontjával kapcsolatban annak meghatározásakor, hogy Z lehet-e „mérgező”, kritikus megfontolást igényel annak eldöntése, hogy elismerhető-e egy korábbi elsőbbségi időpont az igénypontnak a sajátos eszközre vonatkozó részére.

Ilyen területen alapvető fontosságú a „részleges elsőbbség” kérdése. Az ESZE 88. cikk (2) bekezdése szerint: „Ahol helyénvaló, bármely igénypont számára több elsőbbséget lehet igényelni”. Azonban nagyfokú zavar követte az ESZH Bővített Fellebbezési Tanácsának G 2/98 sz. döntését, amely megállapította: „Egy általános kifejezés vagy képlet használata egyetlen igénypontban, amelyre többszörös elsőbbséget igényelnek ... teljesen elfogadható ..., feltéve, hogy az igénypontot úgy szövegezik meg, hogy az a találmány korlátozott számú, egyértelműen meghatározott, eltérő elsőbbségű alternatív tárgyak igénylésére vonatkozik”. A G 2/98 sz. döntést követve a fellebbezési tanácsok esetjoga nem volt összhangban a „korlátozott számú, egyértelműen meghatározott alternatív tárgyak” kifejezés jelentése körüli bizonytalanság miatt.

A kérdés szemléltetése céljából vegyük szemügyre a való életből vett következő példát a T 135/01 sz. döntésből. Egy elsőbbségi bejelentés leírt egy eljárást egy elektromotor meghajtására, amelyben az áramot olyan időközönként kapcsolták át, amely a motor vibrációs uralkodó frekvenciája mintegy fél periódusának felelt meg. Egy későbbi bejelentés, amely a korábbi bejelentés elsőbbségét igényelte, ugyanezen periódus $\frac{1}{4}$ és $\frac{3}{4}$ közötti időközében való átkapcsolást (vagyis egy tágabb területet) igényelt. Jogosult egy ilyen igénypont többszörös elsőbbségre? Az ESZH fellebbezési tanácsa azt állapította meg, hogy az igénypontot fel lehetne osztani egy első elméleti részre, vagyis egy megközelítőleg félperiódusú kapcsolási intervallumra, amely jogosult az elsőbbségi időpontra, és egy második elméleti részre, vagyis az $\frac{1}{4}$ – $\frac{3}{4}$ periódusnak megfelelő kiegészítő tartományra, amely nem jogosult az elsőbbségre.

Más esetekben azonban az ESZH egyes fellebbezési tanácsai azon az állásponton voltak, hogy a különböző tartományok nem felelnek meg határozott alternatív kiviteli alakok kor-

látozott számának (amit a G 2/98 sz. döntés megkövetel), aminek az volt az eredménye, hogy az igényponttól mint egésztől megtagadták az elsőbbséget. Ez ajtót nyit a „mérgező megosztott bejelentések” és a „toxikus elsőbbség” fentebb tárgyalt problémájának, mert egy olyan igénypontra nézve, amely nem jogosult részleges elsőbbségre, újdonságrontó lehet saját családjának egy másik tagja, amely viszont jogosan igényelheti az elsőbbséget.

A „mérgező megosztott bejelentések” és a „mérgező elsőbbség” problémáit nem lehet mindig megoldani disclaimer későbbi hozzáadásával az igényponthoz. Az ESZH vizsgálati irányelvei a következők szögeznek le: „Amikor azt kell eldönteni, hogy a disclaimer beiktatása után az igénypont sérti-e az ESZE 123. cikk (2) bekezdését (vagyis új anyag beiktatását jelenti-e), vagy pedig összhangban van ezzel a cikkel, ezt nem lehet csupán annak a megállapításával eldönteni, hogy a lemondott (disclaimed) tárgy ki van nyilvánítva a benyújtott bejelentésben”. Ehelyett az irányelvek szerint a megfelelő próba annak a megállapításából áll, hogy a szakember a megmaradt igényelt tárgyat olyannak tekinti-e, ami közvetlenül és egyértelműen ki van nyilvánítva a benyújtott bejelentésben. Ezért amikor olyan európai bejelentést (vagy PCT-bejelentést, amely később európai regionális szakaszba fog lépni) nyújtunk be, amely tágitja az elsőbbségi bejelentés kinyilvánítását, célszerű biztosítani, hogy az európai bejelentés megfelelő alapot tartalmazzon bármilyen disclaimerhez, amelyre szükség lehet, ha ugyanannak a családnak egy másik európai bejelentését hoznák fel az európai bejelentés ellen. Azonban olyan esetekben, amikor az elsőbbségi bejelentés kinyilvánításának a határai nincsenek egyértelműen meghatározva (például a „körülbelül” vagy a „megközelítőleg” szó használata miatt), mindenképpen problematikus lehet disclaimer használata egy későbbi bejelentésben.

Szerencsére fény van az alagút végén, mert a részleges elsőbbség és a megosztott és az alapbejelentés egymás elleni idézése kérdésében a Bővített Fellebbezési Tanácshoz fordult.

A fellebbezési tanács 2015. július 17-i, T 557/13 sz. közbenső döntésében⁴ öt kérdést intézett a Bővített Fellebbezési Tanácshoz felvilágosítást kérve arról, hogyan kell alkalmazni az ESZE 88. cikk (2) bekezdésének második mondatát a G 2/98 sz. döntés fényében (amely „ugyanazon találmány elsőbbsége igénylésének követelményével” és a „részleges elsőbbségre” jogosult igénypontok kérdésével foglalkozott) egy generikus „vagy” igénypont esetében. A tanács azzal kapcsolatban is magyarázatot kért, hogy alap- és megosztott bejelentések az ESZE 54. cikk (3) bekezdése alapján újdonságrontók lehetnek-e egymással szemben olyan tárgy vonatkozásában, amelyet egy elsőbbségre nem jogosult korábbi bejelentés nyilvánított ki.

A generikus „vagy” igénypontot olyan igénypontként határozták meg, amely egy vagy több generikus kifejezéssel (így vegyi képlettel, számjegyzékek folytonos tartományával vagy egy funkcionális definícióval vagy másként) van meghatározva. Egy ilyen generikus

⁴ Louise Tottie, Annika Unge Reis: Decision G 1/15 of the Enlarged Board of Appeal regarding partial priority. Lexology, 2017. március 21.

„vagy” igénypont világos indokolás nélkül olyan alternatív tárgyakat ölel fel, amelyek az igénypont összes jellemzőjével rendelkeznek. A „részleges elsőbbséget” olyan helyzetre vonatkozólag használták, ahol egy igénypont tárgyának egy része egyetlen korábbi bejelentés elsőbbségi időpontjára, míg az igénypont megmaradó tárgya csupán egy későbbi európai szabadalmi bejelentés bejelentési napjára jogosult.

Az ügyben a Bővített Fellebbezési Tanácsnak felterjesztett öt kérdés így hangzott:

1. Ahol egy európai szabadalmi bejelentés vagy szabadalom egyik igénypontja egy vagy több generikus kifejezés révén vagy másképp (generikus „vagy” igénypont) alternatív tárgyakat ölel fel, a részleges elsőbbségre vonatkozó jogosultságot vissza lehet-e utasítani az ESZE alapján ezzel az igényponttal kapcsolatban olyan alternatív tárgy vonatkozásában, amelyet első ízben, közvetlenül vagy legalább közvetve és egyértelműen az elsőbbségi iratban nyilvánítottak ki?
2. Ha az első kérdésre adott válasz igenlő, a G 2/98 sz. döntés 6.7. pontjában az alábbi megkötést: „feltéve, hogy korlátozott számú, világosan meghatározott alternatív tárgy igényléséhez vezet”, jogi próbaként kell-e tekinteni egy generikus „vagy” igénypont részleges elsőbbségére való jogosultság meghatározásához?
3. Ha a válasz a 2. kérdésre igenlő, hogyan kell értelmezni és alkalmazni a „korlátozott számú” és a „világosan meghatározott alternatív tárgyak” követelményt?
4. Ha a 2. kérdésre a válasz nemleges, hogyan kell megállapítani a részleges elsőbbségre való jogosultságot generikus „vagy” igénypont esetén?
5. Ha az 1. kérdésre a válasz igenlő, egy európai szabadalmi bejelentés tárgyát az ESZE 54. cikk (3) bekezdése alapján a technika állásához tartozóként lehet-e idézni egy elsőbbségi iratban kinyilvánított tárggyal szemben, amely az említett európai szabadalmi bejelentés vagy az arra engedélyezett szabadalom generikus „vagy” igénypontjában alternatívaként szerepel?

A kérdésekre a Bővített Fellebbezési Tanács a G 1/15 sz. ügyben adott választ. Az ügynek akkora volt a jelentősége, hogy a vizsgálati vagy felszólalási osztályok előtti összes eljárást, ahol a végkifejlet teljesen ettől az ügytől függött, 2015. október 2-án leállították.

A Bővített Fellebbezési Tanács 2016. november 29-én az 1. kérdésre a következő választ adta:

„Az ESZE alapján a részleges elsőbbségre vonatkozó jogosultságot nem lehet megtagadni olyan igénypont vonatkozásában, amely egy vagy több generikus kifejezés révén vagy egyéb módon (generikus „vagy” igénypont) alternatív tárgyat ölel fel, feltéve, hogy azt az elsőbbségi iratban nyilvánították ki első ízben, közvetlenül vagy legalább közvetve, egyértelműen és megvalósítható módon. Ilyen vonatkozásban nem alkalmazhatók egyéb lényeges feltételek vagy korlátozások.”

Más szavakkal: az olyan elsőbbségi irat publikálása, amelyben ki van nyilvánítva az alternatív tárgy, az ESZE 54. cikk (3) bekezdése alapján nem lehet újdonságrontó a későbbi bejelentésre nézve, ahol a generikus „vagy” igénypont részleges elsőbbségre jogosult.

Minthogy az első kérdésre a válasz nemleges volt, a Bővített Fellebbezési Tanács szükségtelennek találta, hogy megválaszolja a fennmaradó 2–5. kérdést.

A döntés indokolását végül 2017. február 2-án publikálták. Az alábbiakban röviden összefoglaljuk a döntés indokolásának érdekesebb pontjait.⁵

Először, a 4.2. pontban a Bővített Fellebbezési Tanács rámutat, hogy ahol egy jogot egy nemzetközi szerződés vagy megállapodás alapoz meg, ezt a jogot elvileg nem lehet korlátozni további feltételek támasztásával adminisztratív szabályokban, irányelvekben vagy akár jogi eszközökkel.

Továbbá, a 4.4. pontban arra a következtetésre jut, hogy az elsőbbségi jog érvényes része kizárja az olyan tárggyal való ütközést, amelyet az elsőbbségi éven belül egy azonos tárgyú elsőbbségi iratban nyilvánítottak ki, amennyiben az elsőbbséget érvényesen igényelték.

Az ESZE 88. cikk (3) bekezdésével kapcsolatban („ha egy európai szabadalmi bejelentés vonatkozásában egy vagy több elsőbbséget igényelnek, az elsőbbségi jog az európai szabadalmi bejelentésnek csak azokra az elemekre vonatkozik, amelyek benne foglaltatnak abban a bejelentésben vagy azokban a bejelentésekben, amelynek/amelyeknek az elsőbbségét igénylik”) a Bővített Fellebbezési Tanács az 5.1.2. pontban megállapítja, hogy az „elemek” kifejezést nem kell egyetlen jellemzőként érteni, hanem olyan tárgyként, amelyet már meghatároztak egy igénypontban, vagy kinyilvánítottak a leírásban egy kiviteli alakként.

A fentiek következtében a G 2/98 sz. döntésben lefektetett megkötés (vagyis hogy egy általános kifejezés vagy képlet használata egy olyan igénypontban, amelyhez többszörös elsőbbséget igényelnek, elfogadható, *feltéve* hogy korlátozott számú vagy egyértelműen meghatározott alternatív tárgyak igénylését okozza) nem értelmezhető úgy, hogy az elsőbbségi jog további korlátozását jelenti.

A döntés 6.4. pontja tovább magyarázza, hogy hogyan kell megállapítani egy generikus „vagy” igénypont részleges elsőbbségét. Ez a következőképpen foglалható össze.

Első lépés: meghatározzuk az érintett elsőbbségi iratban kinyilvánított tárgyat az elsőbbségi időszakaszban kinyilvánított technika állása vonatkozásában a G 2/98 sz. döntésben lefektetett kinyilvánítás szerint (vagyis a szakembernek képesnek kell lennie az igénypont tárgyát közvetlenül és egyértelműen levezetni, általános tudását használva, a korábbi bejelentésből mint egészből). Felhasználhatók olyan magyarázatok is, amelyeket a bejelentő vagy a tulajdonos ad elő az elsőbbség igénylésének alátámasztására annak bemutatása céljából, hogy a szakember mit tudott volna levezetni az elsőbbségi iratból.

⁵ Julian Asquith, Susan Bradley: Enlarged Board decision G 1/15 brings poisonous divisionals to an end. Lexology, 2017. február 7.

Második lépés: vizsgáljuk meg, hogy ezt a tárgyat felöleli-e az említett elsőbbséget igénylő bejelentés vagy szabadalom igénypontja! Ha a válasz igenlő, az igénypont valójában fogalmilag két részre osztható:

1. az elsőbbségi iratban „közvetlenül és egyértelműen” kinyilvánított találmánynak megfelelő részre; és
2. a fennmaradó részre, amely nem jogosult erre az elsőbbségre, amely azonban önmagában megalapoz egy elsőbbségi jogot.

A Bővített Fellebbezési Tanács a 6.6. pontban megjegyzi, hogy a fenti meghatározás általános gyakorlat az ESZH-ban, és mint ilyen nem okozhat további nehézséget vagy bizonytalanságot harmadik személyek számára. Döntések, így a T 665/00, a T 135/01, a T 571/10 és a T 1222/11, azt mutatják, hogy ez további próbák vagy lépések nélkül megvalósítható. A 6.7. pontban a tanács megerősíti, hogy ennek eredményeként egy igénypont részleges elsőbbségre való jogosultságának megállapításához nincs szükség további követelmények figyelembevételére.

Végül a döntés 6.8. pontjában a tanács rámutat, hogy a fentiek megfelelnek logikailag és pontosan az 1973. évi FICPI-memorandumban foglaltaknak, amelyekről feltételezhető, hogy a törvényhozó szándékát fejezik ki, és amelyek többszörös és részleges elsőbbséget említenek az alábbi megállapítást téve: „Ha egy első elsőbbségi irat egy A jellemzőt nyilvánít ki, és egy második elsőbbségi irat egy B jellemzőt az A jellemző változataként való felhasználáshoz, akkor egy A-ra vagy B-re irányuló bejelentés igénypontja valójában két különálló részből, A-ból, illetve B-ből fog állni, és önmagában mindegyik teljes lesz...”. Továbbá: „megfelelő lenne részleges elsőbbséget igényelni a 'vagy' helyzetnek megfelelő esetben többszörös elsőbbségek szerint”, ahol maga az európai szabadalmi bejelentés felel meg a második elsőbbségi iratnak.

A Bővített Fellebbezési Tanács kifejti, hogy egy generikus „vagy” igénypont fogalmi felhasítása lehetővé teszi egy elsőbbségi időpontnak egy generikus igénypont egy részére való ruházását még akkor is, ha ez a rész nincs szó szerint kinyilvánítva az elsőbbségi iratban. Úgy tűnik, hogy ez egyszer s mindenkorra véget vet a „mérgező elsőbbségnek” és a „mérgező megosztott bejelentéseknek”.

Válaszát azzal a megállapítással fejezi be, hogy bár egy generikus „vagy” igényponton belül a tárgy meghatározása kihívó szellemi gyakorlat lehet, számos korábbi döntés azt mutatja, hogy elvégezhető, és nincs szükség további lépésekre vagy próbákra.

A tanács döntésének 5.2.3. pontja az alábbi megállapítást teszi: „A Párizsi Unió Egyezmény 4. F) cikke alapján az elsőbbséget nem lehet elutasítani azon az alapon, hogy a bejelentő többszörös elsőbbséget igényel, vagy azon az alapon, hogy egy vagy több elsőbbséget igénylő bejelentés egy vagy több olyan elemet tartalmaz, amelyek nem foglaltatnak benne abban a bejelentésben vagy azokban a bejelentésekben, amelyek(ek)nek az elsőbbségét

igénylik, feltéve, hogy a találmány az ország törvényének értelmében mindkét esetben egy-séges.”⁶

A döntés 6.1. pontja a Párizsi Unió Egyezmény 4. H) cikkét idézi: „Az elsőbbséget nem lehet elutasítani azon az alapon, hogy a találmánynak bizonyos olyan elemei, amelyekre elsőbbséget igényelnek, nem jelennek meg az eredeti ország bejelentésében megszövege-zett igénypontokban, feltéve, hogy a bejelentési iratok egyébként sajátosan kinyilvánítják az ilyen elemeket.”

Lényegileg hasonló megállapítás olvasható a T 1222/11 és a T 571/10 sz. döntésben, ame-lyek megállapítják, hogy az „egyértelműen meghatározott tárgyat” nem kell definiálni az igényponton belül mindaddig, amíg közvetve azonosítható.⁷

A Bővített Fellebbezési Tanács már említett korábbi döntése (G 2/98) megállapította, hogy „egy generikus kifejezés vagy képlet használata egy olyan igénypontban, amelyhez többszörös elsőbbséget igényelnek ... teljesen elfogadható feltéve, hogy korlátozott szá-mú, világosan meghatározott alternatív tárgy igénylését okozza”.⁸

A tanács számos egyéb döntésében leszögezte, hogy a bejelentők ne kérjenek oltalmat olyan találmányokra, amelyeket még nem alkottak meg abban az időben, amikor a kérdéses bejelentést benyújtják, megjegyezve, hogy elsőbbséget csupán „ugyanarra a találmányra” lehet igényelni, amelyet kinyilvánítottak az elsőbbségi bejelentésben. Megállapította továb-bá, hogy az „ugyanazon találmány” elsőbbségének igénylési követelménye azt jelenti, hogy egy európai szabadalmi bejelentésben egy igénypont vonatkozásában egy korábbi bejelen-tés elsőbbségét csak akkor kell elismerni, ha a szakember az igénypont tárgyát általános szaktudását használva közvetlenül és egyértelműen le tudja vezetni a korábbi bejelentésből mint egészről.

Ebből következik, hogy egyetlen igénypont számára többszörös elsőbbség igényléséhez arra van szükség, hogy az igénypont világosan meghatározott alternatív tárgyakat ismer-tesse.

Egy újabb döntésében a Bővített Fellebbezési Tanács korábbi elvekre megy vissza, meg-jegyezve, hogy a szerződések jogáról szóló Bécsi Egyezmény szerint az egyezmény előké-szítő dokumentumaiban lefektetett elvek szerint egy szerződés (így az ESZE) törvényhozói szándékának uralkodnia kell a szerződést értelmező bármilyen esetjog felett. A tanács arra a következtetésre jutott, hogy mivel az ESZE „egy különleges egyezmény a Párizsi Uni-ós Egyezményen belül, az ESZE elsőbbségi igényekre vonatkozó cikkeinek törvényhozói szándéka hatott a Párizsi Unió Egyezmény (PUE) 4. cikkének elsőbbségi rendelkezéseire, és hogy ezért az ESZE elfogadása előtt a PUE rendelkezéseinek a megtárgyalása iránymu-tatásul szolgált arra nézve, hogy hogyan kell értelmezni az ESZE elsőbbségi rendelkezéseit. Ezen az alapon megállapította: „Így a törvényből és az annak alapját képező logikából arra

⁶ Leythen A. Wall: The Short Lived Ailment of Poisonous Divisionals. Lexology, 2017. március 3.

⁷ Tottie, Reis: i. m. (4).

⁸ John Richards: „Poisonous divisionals” poisoned in the EPO. Lexology, 2017. február 12.

következtethetünk, hogy az ESZE-ben (és a PUE-ben) megalapozott elsőbbségi jog kizárja az elsőbbségi időszakon belül kinyilvánított tárgy ütközését egy elsőbbségi iratban kinyilvánított azonos tárggyal, amennyiben érvényesen igényelték az elsőbbséget. A dolgok ilyen állása mellett a G 2/98 sz. döntésnek azt a követelményét, hogy egy igénypont csak akkor rendelkezhet többszörös elsőbbséggel, ha korlátozott számú, világosan meghatározott alternatív tárgyakat igényel, „nem lehet úgy értelmezni, hogy ez további korlátozást szab az elsőbbségi jogra”.⁹

Világos megközelítésre van szükség, különösen az önütközés problémája miatt, ahol egy elsőbbségi bejelentésnek szűk a kinyilvánítása, és egy következő, elsőbbséget igénylő bejelentés tágabban igényli a találmányt. A G 2/98 sz. döntés szűk értelmezése szerint egy következő bejelentés igénypontjainak az olyan elemei, amelyeket nem nyilvánítottak ki az elsőbbségi bejelentésben, nem jogosultak részleges elsőbbségre, hacsak nem nyilvánították ki őket alternatívákként. Ekkor az elsőbbségi bejelentés szűk kinyilvánítása, ha európai bejelentésként is publikálják, és az ESZE 54. cikk (3) bekezdése alapján a technika állásának részévé válik, lerontja a következő bejelentés tágabb igénypontjainak az újdonságát. Hasonló helyzet következhet be egy megosztott bejelentés esetén is.¹⁰ És itt ismét a „mérgező elsőbbség” kérdéséhez jutottunk.

Ez az elv nem csupán a tárgyhoz tartozó technika állására alkalmazható, hanem arra az esetre is, amikor egy alapbejelentés érvényteleníti egy megosztott bejelentés igénypontjait.

⁹ Richards: i. m. (8).

¹⁰ Matthew Spencer: Enlarged Board issues full decision on partial priority referral. Lexology, 2017. február 14.

NÉMETHY EMIL PAPÍR- ÉS CELLULÓZIPARI TEVÉKENYSÉGE

Némethy 44 éven át dolgozott a papír- és cellulóziparban; az ezen a szakterületen kidolgozott technológiai újításaira tíz külföldön és három Magyarországon bejegyzett szabadalmát sikerült felkutatni. Szabadalmait az Osztrák–Magyar Monarchia fennállásának idején kapta meg, tízet az akkor Magyarországhoz tartozó városból, Aradról jegyeztetett be. Hosszú és eredményes gyáripari tevékenysége dacára munkássága mégsem vált ismertté: a magyar papíripar történetét feldolgozó monográfiák, ismeretterjesztő munkák a nevét sem említik meg. Halálának 75. évfordulója jó alkalmat ad arra, hogy bemutassuk Némethy Emil munkásságát, és ezen keresztül visszatekintsünk a papírgyártás hőskorának számító időszakra, a 19–20. század fordulójára.

A papírgyártás története dióhéjban a 20. század elejéig

Ebben a fejezetben rövid áttekintést adunk a papírkészítés kétezer éves történetéről, majd azokat a cellulóz- és papíripari alapismereteket foglaljuk össze, amelyek nélkülözhetetlenek Némethy Emil e téren végzett munkájának, feltalálói tevékenységének megértéséhez. A gyártási eljárások ismertetése során a szalmacellulóz előállítására is kitérünk, azonban nem a manapság, hanem a 20. század legelején elterjedt technológiát próbáljuk bemutatni.

Nyersanyagok, féltermékek

A papír legfontosabb alkotórésze a növényi rostokban lévő cellulóz, ezért a papírgyártás célja és egyik legfontosabb feladata a különböző kísérőanyagok eltávolítása által a cellulóz kinyerése.

A növényi rostok fő alkotóelemei:

- A cellulóz leginkább a középső rétegben, fibrillált formában található; ez adja a papír húzószilárdságát.
- A hemicellulóz a cellulózból álló középső réteg és az amorf ligninből álló középlamella közötti összekötő réteg, amely a cellulóznál nagyobb vízfelvevő és duzzadóképeséssel rendelkezik.
- A lignin az egyes rostok összekötő anyaga, amely azonban nagyon lerontja a papír minőségét, ezért igyekeznek azt minél jobban eltávolítani.

* Egyetemi docens, tudományos újságíró.

A papírgyártás nyersanyagai közé azok a növényi termékek tartoznak, amelyek főleg cellulózból és hemicellulózból álló rostsejteket tartalmaznak. Elsődleges nyersanyagok a fák, illetve bizonyos egygyárai és évelő növények, másodlagos nyersanyagok a hulladékpapír, a rongy, továbbá az állati eredetű, illetve ásványi rostok (gyapjú, bőr, illetve azbeszt, salakgyapot), újabban pedig a szintetikus szálak.

Az elmúlt évszázadban a fa lett a legfontosabb papíripari nyersanyag, de a következő növények is alkalmasak cellulóz és félcellulóz gyártására: a gabonafélék (rozs, búza, rizs), a nád, egyes fűfélék, a kender, a gyapot és a gyékény.

A nyersanyagokból vegyi vagy mechanikai feltárással keletkeznek a különböző féltermékek: ezek a papírgyártás kiinduló anyagai, amelyeket cellulóztartalmuk alapján sorolnak a facsiszolat, félcellulóz és tiszta cellulóz termékcsoportha.¹

A papírkészítés technikájának alakulása két egymással párhuzamosan futó szálon írható le: az egyik a felhasznált nyersanyagok bővülése, a másik az előállítási módszerek fejlődése.

A papírt hosszú évszázadokon át a helyben termő, hosszú szálú növényi nyersanyagokból állították elő: így volt ez az őshazában, Kínában, majd Koreában, Japánban, a Közel-Keleten. Európában kb. a 19. század közepéig gyakorlatilag kizárólag rongyból készítették: összegyűjtötték a len-, kender- és pamutanyagot, majd azt oltott mésszel és vízzel kezelték, hogy kinyerjék belőle a cellulózt.

A kétezer éves múltra visszatekintő papírkészítési eljárás a 19. század elejéig lényegében nem változott: a péppé feldolgozott nyersanyagból kézi merítéssel, laponként állították elő a papirost. A 19. század elejéig a papír az egész világon kizárólag kézzel merítve készült a len-, kender- és pamutcellulóz vízben eloszlatott rostjaiból. Európában hosszú évszázadokon át a papiros alapanyaga szinte kizárólag a rongy volt. Részben a gépeknek, részben a cellulózelőállítás technológiájának köszönhetően a 19. században a manufaktúris papírkészítést az ipari papírgyártás váltotta fel.

A 15. századtól kezdve – főként Gutenberg találmányának köszönhetően – jelentősen megnőtt a papír iránti igény. A 16. században a hagyományos papírkészítés elérte a teljesítőképessége határait, és ezzel gyakorlatilag egy időben egész Európában válságba jutott a nyersanyagellátás: nem volt elegendő a felhasználható rongy mennyisége. Az alapanyaghiányt ugyan nem orvosolta, de a papír minőségét jelentősen javította a Hollandiában kifejlesztett, új rendszerű rongyfoszlatógép, amelyet mind a mai napig „hollandinak” neveznek.

¹ Cellulóz- és papíripari ismeretek. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1976. p. 17–30.

A krónikus rongyhiány miatt a 18. század elején Angliában kutatni kezdték a növényi alapanyagok, a szalma és egyes fűfélék papírgyártási alkalmazhatóságát; majd a század derekán Németországban is megindult a kísérletezés a szalma felhasználása terén.

Magyarországon is folytak ezirányú kísérletek: *Fridvalszky József* 1771. április 12-én kelt, az erdélyi fő kormányzószékhez intézett beadványában rongypótló alapanyagként a gyékény, a len és a kender rostanyagát ajánlotta felhasználásra. Fridvalszky tudta, hogy ezekből a növényekből igazán jó minőségű papiros nem készíthető, véleménye szerint azonban a növényi rostokból készülő papirost – adott esetben tiszta mésszel kezelve, fehérítve – fogalmazásra és „egyéb közönséges célokra” jól lehetne használni. Fridvalszky a beadványához mellékelte a három alapanyagból a nagyszebeni papírmalom mestere által készített mintákat. Annak ellenére, hogy a kormányzék javasolta az eljárás bevezetését, az mégsem terjedt el.²

Az egyre növekvő alapanyaghiány miatt a 19. században aztán minden számításba vehető nyersanyagot megvizsgáltak, használható-e papírgyártásra: a gabonafélék szalmája mellett valamennyi rosttartalmú növény sorra került. 1830 óta készítenek szalmából papírt, de a cellulóz kinyerésére alkalmas eljárást csak 1854-ben sikerült kidolgozni. A feltalálójáról elnevezett *Mellier-féle* módszert alkalmazták kisebb-nagyobb változtatásokkal még a 20. század elején is a szalmacellulóz előállítására.³

1840-ben próbálkoztak először a faanyag mechanikai felbontásával faköszörület (ma már inkább facsiszolatnak hívják) előállításával, amely önmagában nem, de fosztatott rongyanyaggal keverve alkalmasnak bizonyult olcsóbb nyomópapír gyártására.

A facsiszolatgyártáshoz képest a facellulózgyártás lényegesen gyorsabb ütemben fejlődött. Az idők során a késztermékgyártástól általában különvált az alapanyaggyártás, ez utóbbin belül elkülönült a facsiszolat- és a cellulózgyártás. Az alapanyaggyártó üzemek általában vagy a facellulóz-, vagy a szalmacellulóz-gyártásra specializálódnak.⁴

A szalma feldolgozása során jelentős előrelépést hoztak a marónátronnal történő, és egyúttal gőznyomás alatti főzési kísérletek. Ezzel az eljárással ki lehetett oldani a papír minőségét nagyban lerontó lignint: az eredmény a szalmacellulóz lett. Az új alapanyag kémiai tartóssága megfelelő volt, de a rövidszálú rostok miatt a belőle készült papírnak nem volt kellő szilárdsága, ezért ezt is csak ronggyal keverve lehetett felhasználni.

A 19. században a feltárás során is új módszereket kísérleteztek ki: a marónátronnal kezelt alapanyagból nátroneljárással előállított termék a szilárdságát és kémiai tulajdonságait tekintve megfelelően tudta a rongyanyagot pótolni. Néhány évtizeddel később szabadalmaztattak egy új eljárást, amelynek során szulfátot használtak a fa feltárására.

² *Bogdán István: A magyarországi papíripar története (1530–1900). Akadémiai Kiadó Budapest, 1963. p. 228–229.*

³ *Jaloviczky Géza: A papirosgyártás és a hozzávaló gépek. Pátria Ny., Budapest, 1909, p. 80. A szabadalom Marie Amedee Charles Mellier nevéhez fűződik.*

⁴ *Kolossváry Szabolcsné: A magyar erdőgazdaság és papíripar kapcsolatai a 19. század végétől a második világháborúig. Agrártörténeti Szemle, 13. évf. 3–4. sz., 1971, p. 408–420.*

Az alapanyagkutatás mellett az előállítási technológia terén is jelentős fejlesztések folytak. Az első nagy áttörést a korszakalkotó találmány, a síkszítás papirosmerítőgép hozta meg az 1800-as évek végén. Ettől kezdve a papírt már nem kézi merítéssel, laponként, hanem gépi úton, folyamatos „szalag” formájában állítják elő. A 19. században egymást követték a technikai újítások, melyeknek köszönhetően számtalan berendezést és eljárást fejlesztettek ki a papírgyárak számára: a hengersizítés merítőgépet, a gyantaenyvezést, a gyorsajtót és a többieket.⁵

A cellulózgyártás a 19–20. század fordulóján

A növényi sejtekből a lignin és a proteinvegyületek stb. kioldásával (általában lúgozással) állítják elő a cellulózt, tehát a cellulózgyártás célja, hogy a sejteket megszabadítsa a papírgyártás szempontjából károsnak minősülő anyagoktól. Az első lépés az alapanyag kilúgozásra alkalmassá tétele, vagyis egyenletes apró részekre darabolása.

Az előző századfordulón a növényi sejtekből a cellulóz kioldására (a kilúgozásra) a következő három főzési módot alkalmazták:

- a tiszta maró alkália használatával nátroncellulózt állítottak elő;
- ha a nátronlúgot részben szulfáttal (glaubersóval) helyettesítik, szulfátcellulóz képződik;
- a kalciumbiszulfittal való oldás eredménye a szulfitcellulóz.

A nátron- és a szulfáteljárás során a kioldási processzus hasonló. A nátroncellulóz előállításához álló- vagy forgókazánokat használtak, az oldószer a marónátron (szóda) volt. A szulfáteljárás ugyanígy történt, csak ez esetben a drága szóda helyett részben az olcsóbb glaubersót használták. A szulfitcellulózgyártás során nátronlúgot helyett a nyersanyagot kettős szénsavas mésszel kezelték, amelyet vagy a kén elégetése, vagy a „kénkovand” [pirit] pörkölése alkalmával keletkezett kénsavból állítottak elő. A szulfiteljárással mintegy 20–30%-kal több anyag nyerhető ki a fából, és emellett a szulfitlúg olcsóbb a nátronlúgnál. Mindhárom eljárásnál hollandi gépen foszlatták és öblítették a kioldott anyagot.

A nátroncellulóz nagyon kemény, rugalmas, fényes anyag, ezzel szemben a szulfitcellulóz lágy és fénytelen, a szulfátcellulóz pedig az előbbi kettő között áll.⁶

A szulfiteljárásos cellulózgyártásról

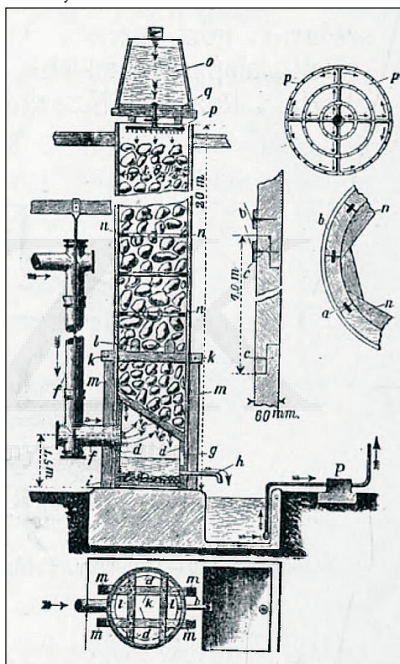
A nátroncellulóz költséges volta és a magas gőznyomással járó kellemetlenségek elkerülése érdekében tovább folytak a kutatások. *Alexander Mitscherlich* (1836–1918) német kémikus

⁵ *Ferdinandy Gejza*: Papirosgyártás (Ipari szakkönyvtár, 128–143). Ipari Tanfolyamok Országos Vezetősége, Budapest, 1948. p. 23–26.

⁶ *Rejtő Sándor*: Papiros-gyártás. Rejtő Sándor előadásai után összeáll. *Hegyi Gyula*: [Litogr. soksz.], [Budapest] [1901 körül], p. 38.

– az amerikai *Benjamin Tilghmann* (1821–1901) és a svéd *Daniel Ekman* (1845–1904) együtt – az elsők között volt, akik új eljárásokat dolgoztak ki a cellulóógyártásban. A szulfít-eljárás az azt tovább fejlesztő német kémikus, *Karl Kellner* (1851–1905) és az őt foglalkoztató osztrák *Hector von Ritter-Zahony* (1816–1878) neve alapján *Ritter-Kellner-féle* eljárás-ként vált ismertté és elterjedté (1. ábra).⁷

A szulfítelés során az oldószer a kalciumszulfít, melynek előállítására Mitscherlich kén-tartalmú érceket pörkölt, a fejlődő kénessavgőzőket egy égetetlen, vagyis szénsavas mészkövekkel telérakott, magas fatornyba vezette, ahová felülről lassan víz csordogált, alulról pedig lehűtött kénessavas gázt bocsátott be. A kénessav feloldja a mészkövet, a leszivárgó víz feloldja a képződő kalciumszulfítot, az így keletkező lúg alul összegyűjthető, a mészből keletkező szénsav pedig elszáll. A Kellner-féle, módosított eljárás során a lúgkészítésre a magas tornyok helyett lépcsőzetesen emelkedő sorban helyezik el a kádakat, melyeket mészkő helyett mésztejjel töltenek meg. A közvetlenül a kén elégetéséből előállított kénessavgőzőket lehűtés és tisztítás után alulról vezetik felfelé. A kádakban a mésztej lúggá alakul, ezt elvezetik, és a gyártás során felhasználják.⁸

1. ábra: A Mitscherlich-Kellner-féle berendezés⁹

⁷ Vaclav Smil: Creating the twentieth century. Technical innovations of 1867–1914 and their lasting impact. Oxford University Press, 2005, p. 211.

⁸ Rejtő: i. m. (6), p. 41. és Jalsoviczky: i. m. (3), p. 70.

⁹ Jalsoviczky: i. m. (3), p. 70.

A kénsavgázokat égetés útján nyerték, e célra égetőkemencét használtak, amelynek három fő része a tüztér, a gázcsatornák és a hamutér, belseje tűzálló téglával és samotthabarccsal volt kirakva. A termelt gázt szelepeken vezették el a gázhűtő csőhálózatba, mely függőlegesen álló, vízzel hűtött, nagy átmérőjű, fokozatosan kapcsolt csövekből állt. A kénsavas mésztiszta vízben nehezen, kénessavat tartalmazó vízben azonban könnyen oldódik, mivel az savanyú kénessavas mésszé (kalciumszulfiddá) alakítja át.¹⁰

A főzéshez szükséges kalciumszulfidlugót a papírgyárak általában maguk állították elő, külön e célra szolgáló berendezésekben. A gázokat ólomcsövekben (amelyekre a kénsav nem hat) hűtőkön átvezették, majd a lehűtött gázok a lúgkészítő kádakba jutottak. A kádak feneke rostélyszerű, bennük a tetőig mészkő vagy dolomit volt felhalmozva. A tetőt fedő zárta, amelyen át a víz a mészkőre folytonosan csorgott. Általában 4 lúgkád volt egy rendszerbe foglalva, amelyeket ólomcsövekkel kötöttek össze úgy, hogy az első kád legfelső részéről egy ólomcső vezetett a második kád aljára és így tovább. A kilúgozott anyagot a kazánokból tiszta víz hozzáadásával a finomító-, majd a lúgtól való teljes kitisztítás végett a mosófoszlatókba vezették, s innen a cellulózformáló, vagy a papirosgéphez juttatták el.¹¹

Papírgyártás szalmából

Cellulózt nemcsak fából, de szalmából is lehet készíteni; ez esetben általában a nátroneljárást alkalmazzák. A szalmát felszecskázzák, a csomókat elválasztják, majd forgókazánban lúggal főzik. Ezt követően vízszintes tengelyű barázdált tárcsák közt őrlik szét a szalmaanyagot, és onnan töltik a hollandiba. Megfelelő kezelés mellett a szalma jó minőségű cellulózanyagot szolgáltat.¹²

E téren kétfajta eljárás ismeretes. Az egyik módszer a silányabb minőségű csomagoló- és lemezpapírok gyártására alkalmas, melynek során a szalmát főként mechanikai úton, nyers állapotban dolgozzák fel – az így készülő anyag többé-kevésbé megtartja a szalma színét és tulajdonságait. A másik módszer során különböző vegyi eljárások segítségével kivesszik a szalma sejtanyagát, és az előbbinél sokkal tisztább és erősebb anyagot, szalmacellulózt állítanak elő, amelyből – megfelelő mennyiségű rongy keverésével – jó minőségű papír készíthető.¹³

A tisztított szalmát mésztejjel öntik le, több órán át gőzölik, majd a mészlúg leeresztése után melegvízzel kimossák. Az így előkészített anyagot görgőmalmokban szétzúzzák, péppé foszlatják, a vizet hengeres papírgépeken kiszűrik, majd papirossá formálják. Az egyszerű lúgozó eljárással előállított papír gyenge minőségű, és mivel az inkrusztáló anyag nagy

¹⁰ Jalsoviczky: i. m. (3), p. 69–70.

¹¹ Szerényi József (szerk.): A Magyar Korona országainak gyáripára az 1898. évben. XIII. füzet. Papirosanyag- és papirosgyártás. Keresk. Min. Budapest, 1901, p. 53–54.

¹² Rejtő: i. m. (6), p. 38–43.

¹³ Jalsoviczky: i. m. (3), p. 77.

részét megtartja, a szalma eredeti színét és tulajdonságait sem veszíti el. A valamivel jobb minőségű papírhoz a szalmát szecskává vágva, forgókazánokban marónátronnal főzik.¹⁴ A finomabb szalmapapír gyártásához csakis tiszta, az inkrusztáló anyagtól megszabadított cellulóz használható fel, amelyet csak nagy sejttanyagtartalmú szalmából (rozs- vagy búza-szalmából) érdemes előállítani.

A gyártás során a szalmát gondosan kiválogatják, majd apró darabokra vágják, megtisztítják a csomóktól, a portól, pizsoktól, és kb. egy óráig forró vízben áztatják. Az előkészített szalmát „gyenge oldatú alkálival” (lúggal) zárt kazánban gőzzel főzik, a gőzt csöveken vezetik a gőzölőbe, hogy a lúgot fel ne hígíthassa. A főzés után kieresztik a gőzt a kazánból, az anyagot leeresztik, majd a mosóedényekben előbb forró, azután hideg vízben addig mossák, míg az elfolyó víz tiszta nem lesz. Ezt követően a szálakat még kénsavval megsavanyított meleg vízben áztatják, hideg vízzel újra kimossák, majd a szálanyagot klórmésszel fehéritik. A szalmacellulózsgyártás egyik legkényesebb pontja a megfőzött anyag kimosása.¹⁵

Összefoglalva: a papírgyártás két fő része: a nyersanyagok előkészítése, illetve az előkészített nyersanyagnak, az ún. félgyártmánynak a keverése és papírrá való feldolgozása. A nyersanyagot mechanikai és vegyi műveletekkel készítik elő. „A mai gyártási mód igen sok, többé-kevésbé bonyolult szerkezetű gépet kíván. Az aprózáshoz vágó- és foszlato-, a tisztításhoz poroló- és mosógépek, az egyéb munkálatokhoz pedig keverő, szűrő, rázó, szövő, szárító, simító, daraboló, gombolyító, sajtoló stb. gépek szükségesek.”¹⁶

Amint látni fogjuk, Némethy Emil leginkább a nyersanyagfeldolgozás terén fejtette ki feltalálói tevékenységét.

Pályakezds a pilseni Piette Papírgyárban

A korabeli hatósági feljegyzések szerint a szakiskolát éppen befejezett Némethy Emil 18 éves korában, 1885. december 13-án érkezett Pilsenbe, ahol a *Piette Papírgyár* gyakornokaként helyezkedett el.¹⁷ Tehetségét és szorgalmát mi sem bizonyítja jobban, hogy a napra pontosan három évvel később beadott szabadalmi kérelmét már a cellulózgyár vezetőjeként (Leiter der Cellulosefabrik P. Piette in Pilsen) írta alá.¹⁸

A pilseni papírmalmot 1872-ben létesítették, amelyet 1878-ban vásárolt meg három testvér, az akkor már európai hírv papírgyároscsalád leszármazottai: *Prosper*, *Julius* és *Louis Piette*, akiknek a nagyapja teremtette meg, majd az apjuk bővítette azt a cégbirodalmat, amely a maga korában a cigarettapapírtól a tapétaig mindenféle papírterméket gyártott.¹⁹

¹⁴ Jalsoviczky: i. m. (3), p. 78.

¹⁵ Jalsoviczky: i. m. (3), p. 79–81.

¹⁶ Jalsoviczky: i. m. (3), p. 3.

¹⁷ N. Morávková tanszékvezető e-mail közleménye, 2018. április 25.

¹⁸ Az aláírást a tanulmány első részében közzétük. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 123. évf. 4. sz., 2018, p. 42.

¹⁹ Piette du Rivage, Prosper d. J. (1846–1928), Industrieller und Erfinder: http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_P/Piette-Rivage_Prosper_1846_1928.xml.

A pilseni szalmaapapírgyárat a Piette fivérek jelentősen korszerűsítették, bővítették, és saját szükségleteik kielégítése érdekében egy cellulózüzemet is létesítettek. A gyár rövid idő alatt világraszóló sikereket ért el: kiváló minőségű író- és nyomópapírtermékeit nemcsak Európa összes országába és valamennyi földrészre, de a papír őshazájába, Kínába, Koreába, Japánba is exportálták. Prosper Piette (1846–1923) a Monarchiában betöltött jelentős gazdasági és közéleti szerepéért 1898-ban nemesi címet és előnevet kapott *Ferenc József* császártól; ekkortól a család a *Piette von Rivage* nevet viselte.²⁰

A piaci helyzet változásai miatt 1899-ben a pilseni gyárat eladták annak a *Neusiedel A.G Company*-nak, amely két évvel később, amikor már Némethy volt Aradon a műszaki igazgató, az aradi szalmaanyaggyár fő részvényese is lett. *Louis Piette von Rivage* nevével 1914-ben újra találkozunk: ekkor az aradi gyár igazgatósági tagjává választották.²¹

Pilsen – az első szabadalmak

Némethy 21-22 éves korában Pilsenből nyújtotta be első szabadalmi kérelmeit – egy műszertechnikait és két cellulóziparit, de ez utóbbi két szabadalom mögött lényegében ugyanaz a találmány áll, amelyre tudatosan kérhetett Németországban és az Osztrák–Magyar Monarchiában oltalmat.

Abban az időben Magyarországnak még nem volt önálló szabadalmi hivatala, de a sajtó hírt adott a Monarchia területére megadott szabadalmakról, így találkozhatunk a Központi Értesítőben feltalálónk nevével az 1889 szeptemberében engedélyezett szabadalmak között: „Némethy Emil Pilsenben, általános távolság- és magasság-mérő; a szab. kelt 1889. szept. 7., fiz. 1 évre, titkos leírás”.²² Az „Universal Distanz- und Höhenmesser” című szabadalmi kérelmet 1889. május 14-én nyújtotta be Némethy megbízásából a Palm ügyvivői iroda a bécsi hivatalhoz. Az 1889/005498. számon nyilvántartott privilégium oltalma 1890. szeptember 7-én díjfizetés hiányában megszűnt.²³

1888. december 13-i dátum olvasható azon a szabadalmi leíráson, amelynek tárgya a szulfitcellulózgyárak számára tervezett, kénessavgáz készítésére való, a feltáráshoz szükséges lúgot előállító kénégető kemence, és amelyre a feltaláló 1889. augusztus 24-én kapta meg a Monarchia szabadalmi hivatalától a privilégiumot (7. ábra).²⁴ Némethy bővebben kifejtett cím alatt, de lényegében ugyanarra a berendezésre kért oltalmat, mint amely az 1889. január 15-én a német birodalmi jog szerint megadott szabadalomban van körülírva „Vorrichtung zur Erzeugung von kaltem, trockenem und schwefelsäurefreiem Schwefeldioxyd” címen. Ennek a kérelemnek a beadási dátumáról nincs adatunk, de a megadás időpontjából viz-

²⁰ Papierfabrikant Prosper Piette: <http://marschendorf.riesengebirgler.de/Piette.htm>.

²¹ Budapesti Közlöny, 1915. november 5.

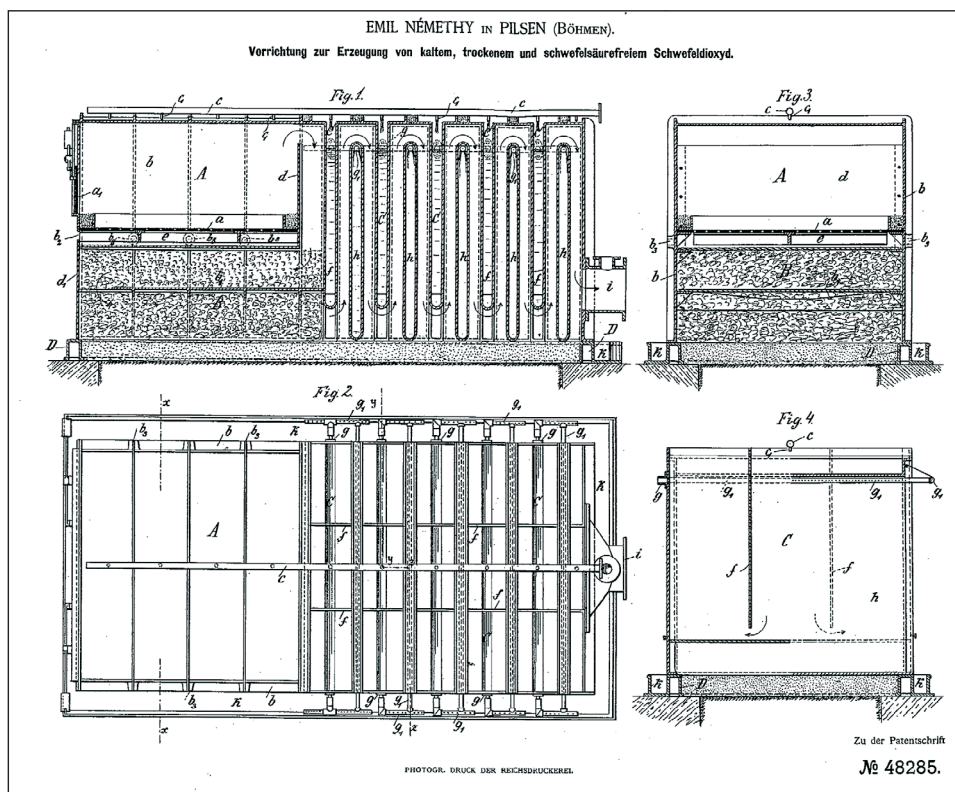
²² Központi Értesítő, 14. évf. 88. sz., 1889, p. 758.

²³ Központi Értesítő, 16. évf. 33. sz., 1891, p. 641.

²⁴ Az 1889/005497 azonosítószámú privilégiumra a Némethy papír- és cellulózipari szabadalmi című fejezetben térünk vissza.

szakövetkeztetve valamikor 1888 derekán nyújthatta be a feltaláló. A D.R.P. 48 285 számon nyilvántartott találmány tárgya egy készülék hideg, száraz, kénsavmentes kén-dioxid előállítására a szulfitcellulózgyárak számára.

A későbbiek során Némethynek erről a korai szabadalmáról két jelentős szakirodalmi mű is említést tesz. Az 1911-ben megjelent „Darstellung von Bisulfiten und Sulfiten” című monográfia szerzője több oldalon keresztül ismerteti Némethy szabadalmát, annak jellemző ábráját is bemutatva (2. ábra).²⁵ Az 1922-ben kiadott „Enzyklopädie der technischen Chemie” a kén-dioxid előállítására irányuló legfontosabb szabadalmak között említi a Németországban oltalom alá helyezett találmányt.²⁶

2. ábra: A kénégető kemence ábrázolása a D.R.P. 48 285 számú német szabadalomban

²⁵ E. Schütz: Darstellung von Bisulfiten und Sulfiten. (Bd. XXIII der Monographien über chem.-techn. Fabrikationsmethoden.) Knapp, Halle, 1911, p. 10–12: https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.377317/2015.377317.Darstellung-von_djvu.txt.

²⁶ Enzyklopädie der technischen Chemie. 10. Bd. Urban & Schwarzenberg, Berlin, Wien, 1922, p. 152: <https://archive.org/details/enzyklopdiederte10ullm>.

Nem kizárt, hogy erre, a szakma által még évtizedekkel később is jelentősnek tartott találmányára irányuló nemzetközi érdeklődésnek köszönhető, hogy felfigyeltek Némethyre, és ezért hívták meg Japánba egy újonnan létesülő szulfitcellulózgyárba.

Fiatal szakemberként a Meiji-korabeli Japánban

Annak megértéséhez, miként került Némethy Emil 23 éves korában a szigetországba, dióhéjban szólunk kell a távol-keleti ország nagyszabású reformkorszakáról, a Meiji-restaurációról.²⁷ Ez volt az az időszak, amikor Japánban kezdetét vette a nagyarányú modernizáció, amelynek köszönhetően a 20. században a szigetország gazdasági nagyhatalommá fejlődött, és bekerült a világ legfejlettebb ipari országai közé. A történelmi fordulat a 15 éves korában trónra került, és az 1912-ben bekövetkezett haláláig uralkodó *Mutsuhito* császár nevéhez fűződik.

A 17. század közepétől a 19. század derekáig Japán a külvilágtól tökéletesen elzárkózva élte a maga különös életét. E két évszázad alatt a nyugati világban a tudomány és a technika erőteljes fejlődésének köszönhetően lezajlott az ipari forradalom, Japánban e téren azonban szinte megállt az idő. Amikor 1853-ban az amerikaiak kikényszerítették, hogy Japán vessen véget izolacionista politikájának, meg kellett nyitniuk a kikötőket, és be kellett engedniük az idegeneket. E döntés egyik fontos következményeként a japánoknak azzal kellett szembeülniük, hogy a nyugati országokhoz viszonyítva milyen óriási mértékben elmaradt az ország ipari fejlődése.

Mintegy másfél évtizedig tartott a belső hatalmi harc, amelyből azok kerültek ki győztesen, akik vissza akarták állítani a császárság hatalmát, egyúttal el akarták törölni az évszázadokon át uralkodó katonai vezetést. 1868-ban győzedelmeskedett az a csoport, amely véget vetett a sógúnátus uralmának, és a „gazdag ország, erős hadsereg” jelszó alatt, a nyugati mintákat követve szándékozott átalakítani Japán gazdasági és társadalmi életét. A mélyreható politikai, gazdasági, katonai, társadalmi reformokat megvalósító korszak Meiji név alatt vonult be a történelembe. (A „Meiji” kifejezés magyarul nagyjából „felvilágosult kormányzatot” jelent.) A reformok elsődleges célja az volt, hogy Japán megőrizze függetlenségét, gazdaságilag megerősödjön, és váljon egyenrangúvá a nyugati hatalmakkal. Az 1868-tól 1912-ig tartó Meiji-restauráció valamennyi célkitűzését sikerre vitte.²⁸

A japán gazdasági csoda eléréséhez nagyban hozzájárult az a törekvés, hogy minél gyorsabban bevezessék a korszerű külföldi ipari, közigazgatási, társadalmi vívmányokat – ehhez viszont gyorsan el kellett sajátítani a fejlett Nyugat tudásanyagát. Hatalmas erőfeszítéseket

²⁷ Az újabb magyar szakirodalomban „Meidzsi” formában írják át a japán nevet. Az egyértelműbb hivatkozások, illetve a Némethy-korabeli gyakorlat miatt a dolgozatban mi inkább az angol-német nyelvetrületen megszokott átírást vesszük át.

²⁸ *Farkas Ildikó*: Japán modernizációjának előzményeihez. Világtörténet, 2013. 2–3. sz., p. 165–193.

tettek annak érdekében, hogy importálják a technológiát és a szakismeretet: gépeket, berendezéseket vásároltak, és százával hívtak meg képzett szakembereket.

Amint fentebb említettük, a Piette család tulajdonában lévő pilseni gyár kitűnő minőségű termékei az egész világon, így Japánban is ismertek voltak, így joggal kelthették fel azok figyelmét, akik azzal a céllal utaztak külföldre, hogy importálják Japánba a fejlett technológiai megoldásokat, illetve ezek meghonosításához szakértőket hívjanak meg. Ennek a tervnek a keretében került a pilseni papírgyár egyik fiatal alkalmazottja, Némethy Emil a szigetországba.

Hősünk több hétig tartó hajóút után, 1890. március 4-én érkezett meg Japánba. Hajója az egy évvel azelőtt megnyitott Szeu-zi-csatornán 1890. január 10-én haladt keresztül. Megérkezése és elutazása pontos dátumát ő maga jegyezte fel szerencsésen fennmaradt, jelenleg a *Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum* állományát gazdagító fotóalbumának lapjaira. Küldetése 1892. május 7-én ért véget. Egy későbbi művében leírta, hogy hazafelé a hosszabbik úton, a Csendes- és az Atlanti-óceánon keresztül hajózott.²⁹

A Meiji-korszakban érintett külföldi, illetve japán szakemberekről egy nagyszerű adatbázis érhető el az interneten. A „Meiji-portraits” Némethy Emil életrajzát is közli. A különleges értékű adatbank tulajdonosa, *Bernd Lepach*³⁰ saját gyűjteményéből közzétett egy Némethy által Japánból küldött, *Josef Menzel* papírgyári igazgatónak írt képeslapot. Az újévi jókívánságokat Némethy a *Fuji Paper Co.* mérnökeként írta alá és adta postára 1890. november 10-én Weiswasserbe (ma Bělá pod Bezdězem).³¹

A hagyományos papírkészítéstől a japán papíripar kialakulásáig

Japánban 610-ben már bizonyítottan készítettek papírt az ősi kínai módszer alapján. A szigetországban több mint egy évezreden át gyakorlatilag változatlan módon: növényi rostokból és rongyból, kézi merítéssel, vegyszerek nélkül készítették a papirost. A különböző növényi alapanyagokból sok helyen egészen kiváló minőségű papírt tudtak előállítani, a 19. század második felében azonban a kis manufaktúrákban, hagyományos módon készített papír mennyisége már nem volt elegendő a megnövekedett igények kielégítésére. Először 1874-ben készült géppel gyártott papír Japánban.³²

Eichii Shibushawa (1840–1931), a kiváló üzletember a japán küldöttség tagjaként járt az 1867. évi párizsi világkiállításon. Az ott látottak alapján azonnal felismerte, hogy a papír

²⁹ Némethy Emil: Die endgültige Lösung des Flugproblems. 2. Teil. Weber, Arad, 1911, p. 27.

³⁰ A szerző hálás köszönettel tartozik Bernd Lepach úrnak, aki önzetlenül segített tisztázni Némethy életének néhány fontos adatát.

³¹ A www.meiji-portraits.de címen elérhető adatbázis 2018 szeptemberében már közel 9000 nevet tartalmaz.

³² Takafumi Kurosawa, Tomoko Hashino: From the non-European tradition to a variation of Japanese Model of competitiveness: the Japanese modern paper industry since the 1870s: <http://www.econ.kobe-u.ac.jp/RePEc/koe/wpaper/2009/0919.pdf>.

jelentős civilizáló erőforrás, amiből arra a következtetésre jutott, hogy amilyen hamar csak lehet, meg kell teremteni Japánban az ipari papírgyártást. Ő volt az első japán papírgyár, a Shoshi Gaisha (későbbi neve: Oji Paper Manufacturing Company) tulajdonosa, és azonnal átlátta, mi mindenre van szükség az új ipari ágazat meghonosításához. A gépek, berendezések importjára, a technológiához értő külföldi szakértők meghívására, a nyersanyagtermő helyek birtokba vételére, az ipari alapanyagul szolgáló növények termesztésére, a munkaerő toborzására és képzésére – mindenre kiterjedt a figyelme.³³

Japánban az 1880-as években kezdtek el kísérletezni a rizsszalma, majd 1890 körül a fa papíripari feldolgozásával. Az Egyesült Államokból behozott gépek üzembe állításával történt az új technológia bevezetése – és ezáltal a japán papírgyártás korszerűsítése –, ami *Heizaburo Okawa* (1860–1936) és *Joichiro (Koichiro) Mashima* (1852–1913) nevéhez fűződik. A japán papírgyártás e két óriása vezette az egymással versengő két nagy gyárat: Okawa az Oji, Mashima a Fuji papírgyárat. Ők voltak azok, akik 1890-ben bevezették az új technológiákat, a mechanikai facsiszolat feldolgozását, illetve a szulfiteljárást, és az ő munkásságuk alapozta meg a későbbiek során a japán papíripar stratégiai ágazattá válását.³⁴

Magyar szakember a Fuji Paper Co. szulfitcellulóz-üzemében

A Fuji Paper Co. céget 1887 novemberében alapították a Fuji (Fusiyama) hegy lábánál fekvő, ma Shizuoka néven ismert prefektúrában; itt építették fel azt a papírgyárat, amelynek az első igazgatója Joichiro Mashima lett.³⁵ A tulajdonosok 1888-ban Mashimát Európába és az Egyesült Államokba küldték ki, hogy tanulmányozza a papírgyártás akkori csúcstechnológiai megoldásait, és szerezzen be papírgyártógépeket. Mashima 1899-ben tért vissza, a gyárat az új amerikai gépekkel 1890 elején üzemelték be.

A mi történetünkben Mashima kitüntetett szerepet játszik: nem kizárt, hogy az ő javaslatára hívták meg Pilsenből Némethy Emilt a Japánban akkor újnak számító szulfittechnológia megvalósítására. Az viszont egészen bizonyos, hogy a fiatal magyar szakember Mashima keze alatt dolgozott a Fuji Paper Co. gyárban 1890 és 1892 között (3. ábra).

A gyárról és kettejük szerepéről a leghitelesebb forrást, magát Némethy Emilt idézzük, aki 1891-ben „Die Papierfabrik in Fujigori” című cikkében számolt be a szaklap japán tudósítójaként a Papier-Zeitung hasábjain. Némethy, aki a cikkben saját magáról mint a szulfit- és a facsiszolatrészegek vezetőjéről írt, megemlítette, hogy a gyárat felépítő és irányító Mashima 1888-ban tanulmányúton járt Amerikában és Európában, ahol számos gyárat látogatott meg.

³³ Kurosawa, Hashino: i. m. (32).

³⁴ Juha-Antti Lamberg, Jari Ojala, Mirva Peltoniemi, Timo Särkkä (szerk.): The Evolution of Global Paper Industry 1800–2050: a comparative analysis. Springer Science & Business Media, 2012, p. 142.

³⁵ Koichiro Mashima: <https://ja.wikipedia.org/wiki/%E7%9C%9F%E5%B3%B6%E8%A5%84%E4%B8%80%E9%83%8E>.

3. ábra: A Fuji Papírgyár képe³⁶

A gyárban a következő nyersanyagokkal dolgoztak: pamutrongy, szalma, mitsumata, szulfitcellulóz és facsiszolat – az utóbbi kettőt teljesen elkülönítve dolgozták fel. A cikkben látható a gyár alaprajza, és Némethy részletesen ismertette, milyen berendezésekkel, hogyan készítették a papírárut. Az áramtermelést három nagy és egy kisebb turbina szolgáltatta, az üzemben két papírgyártó gép és egy síkszítás merítőgép működött.

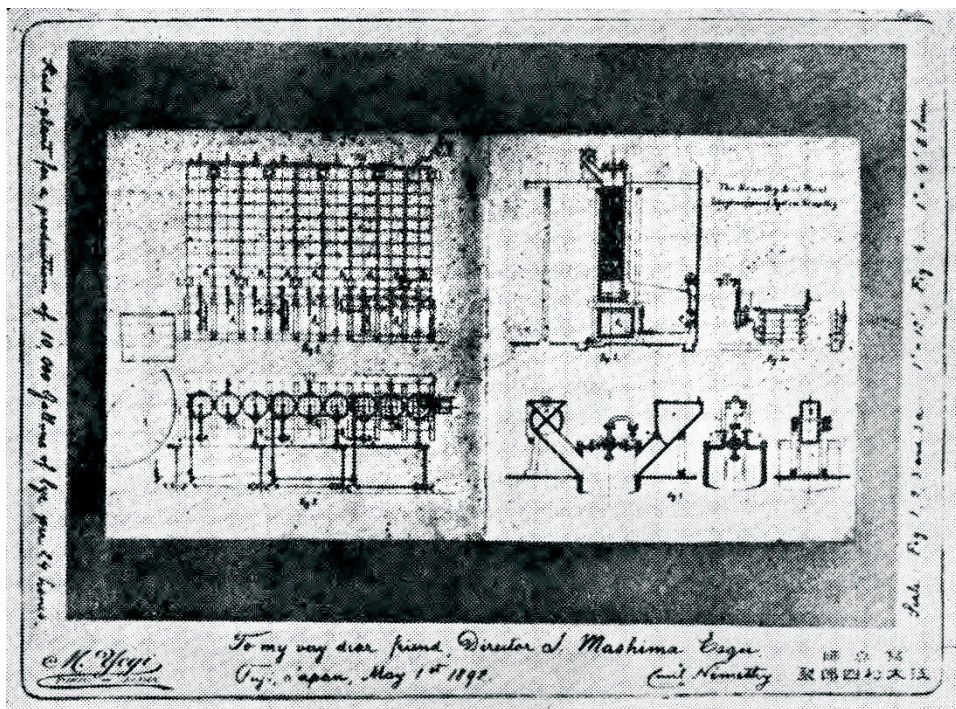
A Fuji lábánál működő üzem számos nehézséggel küzdött, amelyek közül az első helyen Némethy a helyi gazdák ellenszenvét említette: a papírgyár számára nélkülözhetetlen csatornát is tönkretették, ezért egy új, 5 km hosszú csatornát kellett kiépíteni. Az üzemnek helyet adó Fujigori település a 35. szélességi fokon fekszik, a havat csak a Fusiya vulkán magasabb régióiban ismerik.³⁷

A Fuji Paper Co.-t a későbbiek során magába olvasztó Oji Paper Co. gyáróriás történetét feldolgozó könyvből kiderül, hogy az 1890 márciusában Japánba megérkezett, mindössze szakiskolai végzettséggel és ötéves gyakorlati tapasztalattal bíró Némethy nagyon nehezen birkózott meg a rábízott feladattal, és emiatt a gyártás nem tudott elindulni. Kiderült, hogy Némethy nem ért az amerikai gépekhez, és jó ideig nem sikerült a cellulózyártáshoz nélkülözhetetlen savtorony megtervezése sem. A japánok ugyan méltányolták Némethy igyekezetét, de közölték vele, hogy nagyon nem éri meg az alkalmazása. Némethy azt válaszolta, hogy dolgovégezetlenül nem mehet haza, és kérte, hadd fejezhesse be a feladatot. Két évvel a

³⁶ Némethy hagyatékában fennmaradt fotó a Fuji Papírgyárról.

³⁷ Berichte unserer Korrespondenten aus Japan. Die Papierfabrik in Fujigori. Papier-Zeitung, 16. évf. 87. sz., 1891, p. 2354–2355.

megérkezése után végre elkészült a tervrajz, melynek alapján 1892 végén megkezdődhetett a gyárban a szulfitcellulóz előállítása. A könyv közli Némethy rajzát, rajta saját kezű ajánlásával: „Nagyon kedves barátomnak, J. Mashima igazgatónak, Némethy Emil. Fuji, 1892. május 1.” (4. ábra).³⁸

4. ábra: Némethy rajza 1892-ből, Mashima igazgatónak dedikálva³⁹

Erre az időre esik egyik találmánya, amelyet 1890. november 22-én Tokióból, a bécsi Palm ügyvivő irodán keresztül nyújtott be a Monarchia szabadalmi hivatalához „Apparat zur Herstellung von Kochlauge für Sulfitcellulosefabriken” címmel. A szabadalom megadásáról a magyar sajtó, köztük a Budapesti Közlöny is hírt adott; innen tudható, hogy a „Készülék szulfitcellulóz gyártásához való főzőlúg előállítására” című szabadalomra Némethy egy évre kért oltalmat,⁴⁰ amelyet a bécsi hivatal 1891. április 24-én adott meg az 1891/006329

³⁸ Nishida Yoshihide: Oji Paper Company History Volume 1. [Tokyo]. Oji Paper Company History Gakusho, 1956. (Oji Seishi shashi, 1), p. 303–307. Ford. Tóth Gergely Máttyás – akinek a szerző köszönettel tartozik a Némethy japán munkájával kapcsolatos információk felderítésében nyújtott pótolhatatlan segítségéért.

³⁹ Nishida Yoshihide: i. m. (38), p. 303.

⁴⁰ Budapesti Közlöny, 212. sz., 1891. szeptember 18., p. 2.

számon. Erre a szabadalomra két helyen is visszatérünk: egyrészt a Papier-Zeitungról szóló fejezetben, másrészt a Némethy szabadalmaztatott találmányait bemutató részben.

Némethy tudósításai Japánból a Papier-Zeitung hasábjain

Aviatikai tevékenysége kapcsán már tapasztalhattuk, hogy Némethy szeretett és tudott írni, így nem meglepő, hogy Japánból is számos tudósítást küldött a Berlinben hetente kétszer megjelenő Papier-Zeitung című szaklapnak. Sehol nincs nyoma annak, hogy mostanáig bárki számba vette volna ezeket az érdekes, de megjelenésük után feledésbe merült beszámolókat, így most első ízben ismerhetjük meg Némethy gazdag életművének ezt a fejezetét. Ebben a fejezetben csak néhány cikkéből ragadunk ki figyelemre méltó gondolatokat; a kutatások alapján számba vett cikkek adatait a függelékben soroljuk fel.

Egyik cikkében Némethy megemlíti, hogy a Papier-Zeitung járt Fujigoriba. A papír- és cellulózgyártás technológiai megoldásaitól, a német birodalomban bejelentett szabadalmaktól és az iparág beruházási kérdéseitől kezdve a termékek világkereskedelmi forgalmaig terjedően minden szakmai kérdéssel foglalkozó szakfolyóiratnak volt néhány ún. külföldi tudósítója – többek között az Egyesült Államokból, Oroszországból, Brazíliából – és a kint töltött két év alatt Némethy személyében Japánból is.

A Némethyről szóló cikk első részében szó esett arról, feltalálóként mennyire tudatában volt a szabadalmaztatási feltételeknek. Ennek újabb tanúbizonyságát adta japán kiküldetése idején: az 1890. november 22-én benyújtott, „Apparat zur Herstellung von Kochlauge für Sulfitcellulosefabriken” című szabadalmi bejelentéséről a feltaláló már december 7-én közölt egy cikket a Papier-Zeitungban. A találmányról a Némethy szabadalmairól szóló fejezetben esik még szó – itt azt a hozzászólást említjük meg, amelyet a Papier-Zeitung szerkesztősége kért Karl Kellnertől, és amely 1891. január 1-jén jelent meg.

Karl Kellner nevéhez fűződik a Mitscherlich-féle kalciumszulfit-előállító berendezés továbbfejlesztése (erről cikkünk bevezető részében írtunk). Kellner először arra hívta fel a Papier-Zeitung olvasóinak figyelmét, hogy 1883 és 1885 között öt különböző országban hét szabadalmat jegyeztetett be a berendezéssel és az eljárással kapcsolatban, majd rámutatott arra, hogy az ő és Némethy szabadalma között csak a mészkeletartályok elrendezésében van különbség, ráadásul Kellner úgy látta, az ő hosszú kémikusi tapasztalatai alapján kigondolt saját megoldása lényegesen hatékonyabb, mint a kezdő Némethyé. Az elismert szakember mégsem vádolta meg direkt módon a huszonéves Némethyt szabadalombitorlással – cikkét a bölcs Ben Akiba rabbi mondásával zárja: „Nincs új a nap alatt!”⁴¹

⁴¹ A mondás a Bibliából, Salamon királytól származik, Ben Akiba szájába Karl Gutzkow drámaíró tette egyik színdarabjában: <http://www.ardietzenbach.de/index.php/ansprachen-predigten/48-bloch-lachen-altes-testament>.

Hogy volt-e köze Kellner hozzászólásának ahhoz, hogy Némethy ezt a szabadalmát nem hosszabbította meg, azt nem tudni, de tény, hogy az első év lejárta után nem fizetett fenntartási díjat, így a szabadalom 1892. április 24-én díjfizetés hiányában megszűnt.⁴²

Némethy 1891 tavaszán jelentkezett először a *Papier-Zeitung* hasábjain a japán papírgyártásról szóló cikkével, amely végül egy öt részből álló sorozattá nőtte ki magát. Az első cikkben egészen röviden elhelyezi Japánt a világtérképen, majd kiemeli a Mutsuhito [Némethynél Mutsu-Hito-Shinno] császár nevéhez fűződő reformtörekvéseket, amelyeknek célja Japán felzárkóztatása a modern kultúrállamok sorába. Egy korabeli kézikönyv elhíresült zárómondatát idézi, amely szerint egy nép kulturális szintjét a papírfogyasztáson lehet lemérni. Némethy kiemeli: Japánban az emberek számára a papír ugyanolyan nélkülözhetetlen, mint a napi rizsadagjuk. A papírt rendkívül széles körben használják, nemcsak intellektuális tevékenységekhez, mint az íráshoz vagy a művészetekhez, de a házak ablakai sem üvegből, hanem papírból vannak, és az épületbelsőik sem épített falakkal, hanem elhúzzható papírtáblákkal vannak részekre osztva. A szakfolyóirat japán tudósítójává vált Némethy látható kedvvel számol be – az akkor még Európában ismeretlen – szokásokról: a papírzsebkendő használatától a gyerekek által kedvelt papírsárkányokig, számos példával érzékeltetve a papír nélkülözhetetlen voltát a japán emberek életében.

Ezt követően rátér a japán papír alapanyagául szolgáló növényekre, amelyek három legfontosabbika a mitsumata, a kodzu és a gampi.⁴³ Némethy a Fuji vulkánhoz közel létesült, a japánok szent hegyéről elnevezett *Fuji Paper Co.* gyárba hívták meg, ezért először a környéken gyakori mitsumata növényről és az abból történő papírelőállítás módjával ismerkedett meg az Omiya nevű településen működő manufaktúrában.

A telepen több faépitmény szolgált a mitsumatából történő papír előállítására: az előkészítés és tisztítás, a főzés, a szárítás külön-külön helyiségekben zajlik. A mitsumata fiatal hajtásait nagyjából egyforma méretűre vágják, majd néhány napon át folyó vízben áztatják. A felpuhult vesszőkről kézi munkával, éles késsel lefejtik a kérget, mert a papírgyártáshoz csak a vesszők belsejét használják fel. A megtisztított vesszőket előbb a levegőn megszárazítják, majd marószódával dúsított folyadékban főzik. Ezt követően a vesszőket egy lyukacsos bambuszkosárba töltik, és tiszta vízzel locsolják, hogy a lúgos folyadék a kosár réseiben el tudjon távozni. A mosás után kézi erővel verik szét a vesszőket, klórmésszel fehéritik, majd újra átmossák. A japánok a múltban nem ismerték a szódát, amelyet a nyitás után Angliából importáltak, a cikk írásakor azonban már Osakában is működött egy nagy vegyigár, ahol jó minőségű klórmeszet állítottak elő.⁴⁴

⁴² Központi Értesítő, 17. évf. 87. sz., 1892, p. 1525.

⁴³ A nevet a Némethy által használt formában adjuk meg. Az idők folyamán az átírás némileg változott, de az elnevezések azonosíthatók.

⁴⁴ Japans Papierzeugung, *Papier-Zeitung*, 16. évf. 33. sz., 1891, p. 834–835.

A legismertebb japán kézi merítésű papírok

A 19. század végi Japánban több mint százezer család foglalkozott papírkészítéssel. A három legismertebb papírtípus a nyersanyagul szolgáló növényekről kapta a nevét: a kozó (kodzu), a mitsumata és a gampi. A japán kézi merítésű papírokra egyaránt igaz, hogy a növényi a rostokat nem zúzzák össze, hanem egymás mellé fektetik, majd csépléssel puhítják, hogy megőrizték azok eredeti rugalmasságát. A merítősza vékony bambuszsálakból álló, hajlékony fonatból készül. A merítést többszörösen végzik, ezzel meghosszabbodik az ülepítés folyamata, és erősebb lesz a nemezelődés.

A mitsumata-papír alapanyaga az *Edgeworthia papyrifera* nevű, lassan növvő, ültetvényeken termesztett növény. A mitsumata hancsrétegéből merített papír könnyed megjelenésű, finoman lágy, elegánsan sima.

A nemes hatású gampi-papír félig áttetsző, selyemfényű, sima felületű, amely a vékonysága ellenére rendkívül tartós. Nyersanyaga a magas hegyekben vadon növvő, termesztésre alkalmatlan *Diplomorpha canescens*. E növény hosszú rostjai ellenállnak a nedvességnek, továbbá a festékek szétfolyását megakadályozó, természetes ragasztóanyagot is tartalmaznak.

A legszélesebb körben a legerősebb, az előbbieknél lényegesen vastagabb, szívós kozó- vagy kodzu-papírt használják. A kozó-papírt az egyáltalán nem kényes, gyorsan növvő, minden évben aratható papíreperfa (*Broussonetia papyrifera*) kérgéből készítik.⁴⁵

A fentiekhez még hozzátehetjük: a papíreperfa hancssejtjei egyáltalán nincsenek elfásodva, teljesen ligninmentesek, ezért bizonyulnak olyan jó alapanyagnak. A gampi növény sejtjei a legvékonyabb papirosfélék előállítására használatosak. Kisebb értékű, de könnyen fehéreíthető, ezért a mitsumata növény szalagalakú, a pamuthoz hasonló rostjaiból egyre több papiros készül.

A felsorolt növények hancssejtjeit a rongyanyagok sejtjeivel egyenértékűeknek tartják. A belőlük gyártott papirosok kitűnő minősége azonban nem annyira az alapanyag kiválóságán alapul, sokkal inkább annak köszönhető, hogy a 10–20 mm hosszú elemi sejteket foszlatás és vegyi kezelés nélkül dolgozzák fel papirossá. „Ha ezen sejteket a rendes európai módszer szerint foszlatnák és kezelnék, akkor az azokból gyártott papirosnak sem különös szilárdsága, sem semmiféle különös jó tulajdonsága nem volna.”⁴⁶

⁴⁵ *Lieber Erzsébet*: Papír – anyag – médium. DLA-értekezés. Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Képzőművészeti Mesteriskola, 2008, p. 36–38: http://www.old.art.pte.hu/files/tiny_mce/File/dla/2008-doktori_ertekezesek/LieberE_Papir-Anyag-Medium.pdf.

⁴⁶ *Ferdinandy*: i. m. (5), p. 8.

A Papier-Zeitung következő számában folytatta Némethy a japán papírgyártás jellemzőinek bemutatását. A meglátogatott manufaktúrában követi végig a műveleteket: az előkészítés után a merítés következik. Ábrák segítségével, részletesen bemutatja be, milyen méretűek a merítőkádak, milyen eszközökkel merítik, formázzák, sajtolják a papírtáblákat, amelyeket aztán vagy a napon, vagy esős időben a külön erre szolgáló teremben szárítanak. A merítés és a szárítás során is kezelik a papírt a keményítőtartalmú tororogyókérről kivonatával: ettől függ a papír minősége. Tudvalevő, hogy a japán papírnak csak az egyik oldalára lehet írni, és arra is csak ecsettel és tussal.

A kézi készítésű papír Némethy idejében még jelentős szerepet töltött be Japánban, de a manufaktúrák már nem tudták az egyre növekvő igényeket kiszolgálni. Az 1860-as években még kevés sajtótermék jelent meg a szigetországban, de az 1868-ban trónra került császár nevéhez fűződő forradalmi változások óriási hatással voltak a papírgyártásra is. A tudósítás idején, 1891 februárjában már több mint 500-féle sajtóterméket adtak ki Japánban, közülük 40-et a fővárosban. Ehhez viszont már feltétlenül szükség volt a papír ipari előállítására; kézi erővel ennyi papírt már nem lehetett készíteni. Tudósítónk számba vette az akkor funkcionáló papírgyárakat: a császári „Sho Shibu” papírgyár négy géppel működött Tokió mellett, Ojiban. A többi papírgyárat részvénytársasági formában üzemeltették, köztük a Fujigori Suruga területén működő, két papírgyártó gépsorral bíró Fuji papírgyárat, ahol Némethy is dolgozott. Némethy még a következő gyárakat nevezte meg: Oji, Kobe, Osaka (a két gyár közül az egyik akkor épült), Yokaichi, Saikio, Senchu és a kiotói Umedzu papírgyár – összesen 11 gyár, 17 gyártósorral.

Majdnem minden gyárban gőz szolgáltatja a hajtóerőt. A szén részben a Kiu-Shiu szigetről, részben a fősziget nyugati területeiről származott. Japán összes papírgyára közül egyedül a Fujigoriiban létesült papírgyár (ahol Némethy dolgozott) rendelkezett vízerőművel. Az erőműhöz az Urigawa folyónak a Fusiya vulkán déli lábánál lévő teraszos területéről 18 méteres szintkülönbséggel alázúduló vízesések biztosították a hatalmas erőforrást. A vízerőmű négy turbinája 1200 effektív lóerő leadására volt képes.

A beszámoló végén Némethy megemlíti, hogy az idő tájt a japán papírgyártásban a szulfitcellulóz jelentős szerepet játszott. Feltalálónk személyesen is meggyőződhetett arról, hogy bizonyos határok között a hosszú, fehér, erős rostjai miatt a szulfitcellulóz alkalmas arra, hogy a hagyományos módon készített, sokkal jobb minőségű, de lényegesen drágább rostanyagokkal összekeverjék. A szulfitcellulóz általános használata a japán kézi gyártású papír árát csökkenti, és rövidebb-hosszabb idő alatt a japán papírgyártás teljes megújításához fog vezetni. A cikk végén olvasható a szerkesztő kiegészítése: Némethy a cikkéhez mellékelte egy, a Fuji Paper Co. által gyártott, selyempuhaságú, hatásában is selymes papírlapot, amely 40%-ban mitsumata, 60%-ban szulfitcellulóz rostból állt.⁴⁷

Jó néhány hónappal később egy fényképész kíséretében Némethy újra elment Omiyába, a korábban meglátogatott papírmannufaktúrába, hogy képeken is bemutassa a kézi merítésű

⁴⁷ Japans Papierzeugung. Papier-Zeitung, 16. évf. 34.sz., 1891, p. 861–863.

papír előállításának folyamatát. Az újabb cikkben részletesen elmagyarázta, hogy a főzés során a megtisztított mitsumata-vesszőkhöz mennyi szódát adnak. Az egyik képen a vesszők puhítását szolgáló ütlegetést végző férfiak láthatók, másik kettőn a pép további kezelését, illetve a merítést mutatják be, egy további fotón pedig az elkészült, szárított papírtáblákat kapták lencsevégre. (A következő számban Némethy egy helyesbítést is közöltetett, pontosítva az egyes fényképeken látható folyamatokat, illetve megadva néhány személyes vonatkozást. Ebből kiderül, hogy az egyik fotón a tulajdonos, egy másikon pedig maga Némethy is látható.)⁴⁸

A sorozat zárócikkét 1892 februárjában, nem sokkal hazautazása előtt írta Némethy. Ekkor Japán magasan fekvő tájain, a rizs- és a teaültetvények között járt. Útközben érdekes szerkezetekre figyelt fel, amelyek formája nagyban hasonlított a magyar pusztá gémeskútjaira.

A cikkben egy vázlatrajzon különleges gőzölőtűzhely látható: egy négyszögletű, kövekkel kibélelt gödör, amelynek az egyik hosszanti oldalán két tűzlyuk található. A tűzlyukak fölé egy-egy, nagyjából egy méter átmérőjű, fél méter mély, alul peremmel ellátott, lapított formájú vasüstöt helyeznek. A mitsumataszárazakat megfelelő méretre vágva kévébe kötik, majd a vízzel megtöltött üstökbe állítják, méghozzá fordítva: a felső, vékony ágak merülnek az üstbe, az alsó, vastagabb részek kiállnak belőle. Az egészet egy fahordóval borítják be. A kényelmesebben kezelhetőség érdekében egy, a gémeskútra emlékeztető faszerkezettel mozgatják a hordókat. Az üstöket a fatüzelésű tűzhellyel melegítik fel, amelyből a füst nem réseken keresztül távozik, hanem a tűzlyukakból közvetlenül előre csap ki (5. ábra).⁴⁹

5. ábra: A mitsumata gőzölése⁵⁰

⁴⁸ Japanische Papierfabrikation. Die „Takasse Seshi Kaisha” (Takasse’s Papierfabrik) in Omiya, Japan. Papier-Zeitung, 17. évf. 11. sz., 1892, p. 290–291.

⁴⁹ Japanische Papierfabrikation. Papier-Zeitung, 17. évf. 68. sz., 1892, p. 1947–1948.

⁵⁰ I. m. (49), p. 1947.

Más jellegű, de roppant figyelemre méltó „A Fusiya vulkán és a papírkészítés kapcsolata” címmel 1891 augusztusában megjelent írás. Némethy neves japán grafikusok képeivel illusztrálta a cikket, köztük a világhírű grafikus, Hokusai „Száz látkép a Fujiról” című sorozatának egyik legszebb darabjával (6. ábra).⁵¹ Némethy a bevezetőben részletesen ismerteti a japánok szent hegyéről szóló mondát, a Fuji vulkán jellemzőit, és számos egyéb érdekességet. Hosszan ecseteli, milyen kiválóan tudják felhasználni a Fuji nevét a különböző termékek márkanéveiben. Számunkra azonban az a legérdekesebb rész, ahol a vulkán működése kapcsán arról ír, hogy a szulfitlejárást maga a természet találta fel, és az ember csak utánózza nagy tanítómesterét. Ő legalábbis beismeri, hogy így tett sokszor ócsárolt lúgkészüléke esetében, és módfelett csodálkozott, amikor egy ismert „manufacturing chemist” Európában fellépett ellene. (Az idézőjelbe tett kifejezéssel Karl Kellner saját magára utalt a fejezetünk elején már idézett hozzászólásában, amelyben igen erős kritikával illette Némethy Tokióból benyújtott szabadalmi leírását).⁵²

6. ábra: Hokusai „A három fehér: a hófödte Fusiya, fenyő és daru”

⁵¹ Némethy a képeket a kiadó engedélyével közölte. A forrásmű ma már digitalizált formában is hozzáférhető: Justus Brinckmann: Kunst und Handwerk in Japan. Wagner, Berlin, 1889: <https://archive.org/details/kunstundhandwer00bringoog>.

⁵² Apparat zur Herstellung von Kochlauge... Papier-Zeitung, 16. évf. 1. sz., 1891, p. 2.

A Papier-Zeitung a számos szakszerű, papírgyártásról és termelési viszonyokról szóló cikk mellett néhány zsurnalisztikai jellegű írást is közölt Némethytől – például az ott átélt földrengésről. Ezt a fejezetet feltalálónk egy személyes jellegű írásával zárjuk, amelynek már a címe is eléggé meglepő: „Zellstoff-Dämpfe als Mittel gegen Schwindsucht” (a jelentése hozzávetőleg: „A cellulózgőz mint a tüdővész ellenszere”). A cikk apropóját az adta, hogy néhány orvos a cellulózgyártás során keletkező, kéntartalmú gőzt alkalmasnak találta az akkoriban halálos kimenetelű betegség, a tüdővész ellen, és erről a szakfolyóirat sietett hírt adni. Némethy a saját példájával támasztotta alá, milyen jótékony hatású tud lenni a cellulózgyártáskor keletkező gőzök belélegzése. Ő gyerekkorában komoly gége- és torokfájdalmakkal küzdött, emiatt sokszor beszélni sem tudott. 1885-ben lépett a P. Piette pilseni gyár szolgálatába, amely akkor bővítette a gyárat cellulózüzemmel. Miután elkezdett ott dolgozni, fokról fokra javult az állapota, és a gyárban töltött néhány év alatt teljesen megszűnt ez a problémája.⁵³

A Wiede & Söhne Papierfabrik üzemvezetőjeként Trebsenben

A cikkünk első részében már ismertetett életrajzi adatok tanúsága szerint Némethy Emil Japánból Pilsenbe tért vissza, ahol 1892. november 12-én házasságot kötött *Anne Schneiderrel*.⁵⁴ Az életrajzi adataira irányuló sikeres kutatás eredményeként kiderült, hogy a Némethy-család Pilsenből a szászországi Pauschwitzba költözött, ahol a családfő egy frissen létesített papírgyárban jól jövedelmező vezető pozícióba került.

A sokoldalúan képzett *Anton Wiede* (1836–1911) több gyárat alapított Szászországban, Thüringiában és Bajorországban. A Lipcsétől 30 kilométerre fekvő Trebsen városka Pauschwitz nevű külvárosában, a Mulde folyó partján 1888-ban kezdődött az a beruházás, amelynek eredményeként 1893 novemberében, 112 alkalmazottal indult el a termelés az *Anton Wiede* által alapított és a fiai által vezetett facsiszolat- és papírgyárban (7. ábra).⁵⁵

A *Wiede & Söhne* néven ismertté vált trebseni üzemben egy 2,10 m-es munkaszélességű papírgyártó gépen indult meg termelés. 1895. július 1-jén egy második papírgyártó gépet is üzembe helyeztek. 1896-ban 4260 tonna fatartalmú, illetve famentes író- és nyomópapírt készítettek a pauschwitzi gyárban, ahol abban az időben Némethy dolgozott.⁵⁶

1895-ből fennmaradt egy lista a gyár vezetőinek és alkalmazottainak a havi fizetéséről, amelyből kiderül, hogy a tulajdonos-igazgató után Némethy kapta a második legmagya-

⁵³ Berichte unserer Korrespondenten aus Japan. Zellstoff-Dämpfe als Mittel gegen Schwindsucht. Papier-Zeitung, 16. évf. 67. sz., 1891, p. 1757–1758.

⁵⁴ N. Morávková tanszékvezető e-mail közleménye, 2018. április 25.

⁵⁵ *Friedrich Kropf*: Das erste Vierteljahrhundert der Papierfabrik Wiede & Söhne, Trebsen: 1893–1918. J. J. Weber, Leipzig, 1918, p. 20.

⁵⁶ Muldental-History: <http://muldental-history.de/index.php/geschichten/pauschwitz/uber-eine-kleine-brucke/>; Papierfabrikation in Trebsen: <http://www.schulte-trebsen.de/papierfabrikation.php>; https://artefakte.perladesa.de/artefakte_trebsen.htm.

sabb fizetést, másfél-kétszer többet, mint a többi vezető beosztásban dolgozó szakember. A Muldental történetét kutató kiváló helytörténésznek, Dirk Reinhardtnak sikerült megtalálnia a Némethy Irma születéséről készült bejegyzést a helyi anyakönyvben. Az 1897. január 2-án kelt adatok szerint az apa üzemvezetőként (Fabrikbetriebsleiter) dolgozott a gyárban.⁵⁷

7. ábra: Némethy munkahelye, a Wiede & Söhne papírgyár 1895-ben⁵⁸

Egy gyár – harminchárom év – egy igazgató – két ország

Néhány év szászországi tartózkodás után a Némethy család Aradra költözött, ahol a család fő az újonnan megalakult szalmaanyaggyár igazgatói pozícióját foglalta el. Ebben a fejezetben látni fogjuk, Némethy Emilnek mennyi nehézséggel kellett megküzdnie életének utolsó, Aradon zajló fejezetében.

Tudomásunk szerint az 1896-ban alapított és 1926-ig működő aradi szalmapapíryananyaggyár története korábban nem volt feltárva. A magyar papíripar kialakulását és fejlődését feldolgozó monográfiából⁵⁹ és ismeretterjesztő kötetekből⁶⁰ egyaránt hiányzik az ara-

⁵⁷ A szerző hálásan köszöni a Muldental – és benne Trebsen – múltjával foglalkozó Dirk Reinhardt önzetlen és hathatós segítségét. A fizetési lista és Némethy Irma születési anyakönyvi bejegyzése az ő áldozatos munkájának köszönhetően került napvilágra. A szerző korábbi feltételezése, miszerint Némethyék Pilsenből Trebsen-Pauschwitzba költöztek, immár bizonyóságot nyert; ennek köszönhetően végig lehet követni Némethy Emil szakmai életútját.

⁵⁸ A kép forrása, amelyet Dirk Reinhardt úr engedélyével közlünk: <http://muldental-history.de/index.php/geschichte/pauschwitz/uber-eine-kleine-brucke/>.

⁵⁹ Bogdán: i. m. (2).

⁶⁰ Annus Sándor: A magyarországi papíripar összefoglaló története, 1530–2010. Optima Téka, Budapest, 2016.

di gyár, holott a maga idejében a történelmi Magyarországon egyedülként képviselte a szalmapapíryanag-gyártást.

Az aradi szalmaanyaggyár története

Némethy Emil harmincéves korában, háromgyermekes családapaként érkezett a városba. A gyár épülete volt tanúja első repülőgépkísérleteinek; az aradi gyár igazgatójaként nyújtotta be aviatikai, cellulózipari és más szabadalmait 1897 és 1911 között; itt ütött ki az a tűzvész, amelyben a 19 éves *ifjabb Némethy Emil* élete kockáztatásával mentett emberéleteket, amiért Ferenc József kitüntetésben részesítette.⁶¹

Ebben a fejezetben a kezdetektől a részvénytársaság megszűnésének cégbíróági bejegyzéséig kísérik nyomon annak a gyárnak a történetét, amelynek az alapítása után egy évvel, 1897-ben Némethy Emil lett a műszaki, majd üzletvezető igazgatója. Ameddig a levéltári dokumentumok alapján követni tudjuk a papírgyár történetét, Némethy ezt a tisztséget töltötte be – egészen 1921-ig. A szalmaanyaggyár termelését később cukorgyártásra állították át; Némethy azonban 1929. évi nyugdíjaztatásáig továbbra is az üzem vezetőjeként dolgozott.⁶²

Budapest Főváros Levéltárában (BFL) fennmaradtak az aradi szalmaanyaggyár működésének legfontosabb dokumentumai az alakulástól a romániai fennhatóság alá kerülésig. A BFL által őrzött iratok alapján viszonylag pontosan nyomon lehet követni a Némethy életében meghatározó szerepet játszó gyár működését. A tulajdonosok, az igazgatóság és a felügyelőbizottság tagjai időről időre változtak, néha teljesen kicserélődtek – egyetlen ember, Némethy Emil üzletvezető igazgató maradt végig ugyanabban a pozícióban. Az ő aláírását látjuk a közgyűlés elé terjesztett üzleti beszámolókon; sok éven át az ő neve szerepelt a sajtóban kötelezően közzéteendő közgyűlési meghívókban, és 1921-ben ő kérte a cégbírárságtól a miniszteri engedélyt a Budapestről Brassóba történő székhelyáthelyezéshez.

Ebben a fejezetben részben a levéltári iratok, részben nyomtatásban megjelent hírek, adatok alapján tárjuk fel az aradi szalmapapíryanaggyár közel harmincéves történetét.

Az „Első Magyar Szalmaanyag-Gyár. Pollák” 1896–1902

A gyáralapítás első dokumentuma az aradi főkapitány mint elsőfokú iparhatóság által 1895. november 8-án kiállított iparigazolvány *Pollák Frigyes* budapesti lakos számára; azonosítója: 13740/1895. C. lajstrom 1. szám. Pollák bejelentette, hogy Arad város területén, a Maros-

⁶¹ Budapesti Közlöny, 45. évf. 183. sz., 1911. augusztus 11.

⁶² Némethy Emil német nyelvű végrendelete, Arad, 1929. szeptember 25. [Eredeti dokumentum a család tulajdonában.]

parton „szalmaanyaggyár ipart szándékozik üzni. Miután az 1884 : XVII t.-cz. által előírt kellékekkel igazolta azt, hogy ezen ipar üzésére jogosult, Pollák Frigyes aradi gyárost 1. szám alatt iparlajstromunkba bejegyeztük és részére ezen iparigazolványt kiadtuk.”⁶³

A gyár alapításáról az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara 1895. év jelentése is beszámolt. A négy vármegyére kiterjedő kamarai kerületben korábban nem volt papíripari tevékenység, de az „év végére elkészült a Pollák Frigyes aradi *szalmapapír-anyag-gyára*. Ezen a modern technika vívmányainak felhasználásával készült ipartelepen a szalmából papiranyag-lemezeket készítenek, melyeket aztán finom papírrá való feldolgozás végett bel- és külföldi papírgyáraknak adnak el. Jövő évi jelentésünkben tüzetesen fogjuk a csak 1896. év tavaszán megnyíló gyár üzemét és berendezését ismertetni.”⁶⁴

Érdekes, fontos adalék az az Aradon, 1896. január 24-én kiadott hatósági bizonyítvány, amelyben az aradi kereskedelmi és iparkamara hivatalosan igazolja, hogy „Magyarország területén Pollák Frigyesnek Aradon, Alsó-Marospart 3. sz. alatt lévő gyártelepe az első és egyetlen gyári vállalat, mely a finom papír gyártásához használni szokott szalmaanyag előállításával foglalkozik.” Az igazolást megelőzőleg valamennyi kereskedelmi és iparkamarától bekérték a nyilatkozatot, hogy működik-e a területükön szalmaanyag-feldolgozó üzem. A beérkezett nemleges válaszok alapján a kamara hozzájárult, hogy Pollák Frigyes „Első magyar szalmaanyaggyár” cégnév alatt jegyeztethesse be a gyárát. A tulajdonos néhány héttel később, 1896. március 13-án adta be a budapesti kir. kereskedelmi és váltótörvényszékhez mint kereskedelmi bírósághoz a kérvényét, amelyben a cége nevét ebben a formában kérte engedélyezni: „Első Magyar Szalmaanyag-Gyár. Pollák” – németül: „Erste Ungarische Strohstoff-Fabrik. Pollak”⁶⁵

Sajnos, az Aradi Kereskedelmi és Iparkamarának az 1896. évről szóló jelentése valamenyny magyar könyvtárból hiányzik, és külföldről sem sikerült beszerezni – így az előző évben beharangozott „tüzetes” ismertető híján nem tudni, hogyan, milyen eszközökkel rendezték be az új gyárat. A további forrásokban nagyon kevés olyan adat szerepel, amelyekből a technológiára, a felszerelésre lehetne következtetni.

A kamara 1897. évi jelentésében közlik, hogy a gyárat a kereskedelemügyi miniszter állami támogatásban részesítette. Ez a hír számos helyen, például a Magyar Ipar c. folyóiratban is megjelent; mi a Központi Értesítő közleményét idézzük: „A kereskedelemügyi m. kir. minister a pénzügyminister hozzájárulásával az 1890. évi XIII. t-cikkben meghatározott állami kedvezmények Pollák Frigyes budapesti lakos aradi czég Aradon levő

⁶³ BFL_VII_2_e_00077_1896 – 1895. nov. 8. A hivatkozott jogszabály az 1884. évi XVII. törvénycikk, az Ipartörvény.

⁶⁴ Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése a kerületét képező Arad-, Békés-, Csanád- és Hunyadmegyének, továbbá Arad szabad királyi városnak általános gazdasági, kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól 1895-ben. Gyulai István, Arad, 1896. p. 121.

⁶⁵ BFL_VII_2_e_00077_1896 – 1896. jan. 24.

szalmaapiranyag gyári ipartelepe részére 1896. évi október hó 1-től számítandó tíz évre engedélyezte.”⁶⁶

A szalmából papírfélkészítményt állítottak elő, amelyet a hazai és külföldi papírgyáraknak adtak el finomítás és feldolgozás végett. A gyár a modern technika követelményeinek megfelelően volt felszerelve, de tervezték a kibővítését, egyrészt mert nem volt képes kielégíteni a keresletet, másrészt mert a kísérletezések közben az áru olcsóbb előállításának módjára jöttek rá, és ez az üzem jövedelmezősége szempontjából feltétlenül szükséges volt. A telepen 60-70 munkás dolgozott s a gyárban az első évben körülbelül 27 000 mázsa búzaszalmából mintegy 135 000 forint értékű, 9000 mázsa szalmaanyagot (cellulózt) készítettek. Annak ellenére, hogy a kartell következtében felszokott magas „szikéleg-árak” [nátrium-oxid] és a német verseny nehezítette az értékesítést, de a gyár állandóan el volt látva megrendeléssel és lépésről lépésre új piacokat hódított; készítményeinek majdnem a felét külföldre adta el.⁶⁷

A kamarai jelentéshez képest több konkrét adatot közölt *Edvi-Illés László* 1897-ben (aki abban az időben az aradi kamara titkára volt) a négy vármegye közgazdasági helyzetét taglaló, összefoglaló munkájában. Ő összecszerűen megírta, hogy az új gyár 20 000 forint állami kölcsönben s egyéb állami kedvezményekben részesült annak érdekében, hogy könnyebben meghonosíthassa az új iparágat. A gyár berendezése két gőzgépből állt, az egyik 100, a másik 15 lóerejű; a „Maros-partján épülvén, a szalma feldolgozásához szükséges nagymennyiségű vízhez könnyen jut.” A gyárban három tisztviselő, 60 férfi és 3 nő munkás, továbbá 10 napszámos dolgozott. A férfimunkások napi bére 1 forint és 1 forint 70 krajcár, a nő munkásoké 60-80 krajcár, a napszámosoké 70 krajcár – 1 forint között mozgott. A termelt cellulóz túlnyomó részét angol papírgyáraknak adták el. Az évi 450 000 forint értékű termelésből 360–370 ezer forint értékű külföldre ment, míg 80-90 ezer forint értékű terméket hazai papírgyárak vettek meg?⁶⁸

Rossz hírről számoltak be az 1898. évről szóló kamarai jelentésben: a Pollák-féle szalmaanyaggyár az év második felében beszüntette az üzemet, mert „anyagi zavarok közé jutott. A gyártás költséges volt s a tulajdonos mindenét befektetvén a telepbe, nem rendelkezett forgó tőke felett: ez akasztotta meg a működést, mely pedig szép reményekre jogosított.”⁶⁹ Ugyanerről a hírről a Budapesti Hírlap is tudósított: a szalmaapapírgyár fizetési-kép-telen lett. „Ezt a bukást nagyon megérik a környék gazdái és az a nyolcvan munkás, a ki a gyárban dolgozott. A gyár produktuma nem volt jó minőségű, mert a víz, mely a gyár rendelkezésére van, vegyileg nem alkalmas. A gyárat megalakulása után az első évben Delheim német szakértő vezette, aki kijelentette, hogy a gyár a rossz víz miatt nem prosperálhat. ... A

⁶⁶ Állami kedvezmények. Központi Értesítő, 22. évf. 43. sz. 1897, p. 576. A hivatkozott jogszabály az 1890. évi XIII. törvénycikk A hazai iparnak állami kedvezményekben való részesítéséről.

⁶⁷ Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése ... 1897-ben. Gyulai István, Arad, 1898. p. 73–74.

⁶⁸ *Edvi-Illés László*: Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara kerületének ... közgazdasági leírása. Iparkamara, Arad, 1897. p. 127.

⁶⁹ Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése ... 1898-ban. Gyulai István, Arad, 1899, p. 30–31.

tulajdonos Pollák Frigyes aradi bankigazgató a kormánynál járt Budapesten, hogy kölcsönt kérjen a gyár megmentésére. Az állam eddig húszezer forinttal segítette a gyárat.”⁷⁰

A papírgyártáshoz sok vízre van szükség, és a víznek nemcsak kellő mennyiségben, de megfelelő minőségben is rendelkezésre kell állnia. „A papíriparban felhasználható üzemi víznek egyenletes hőmérsékletűnek, színtelennek kell lennie, nem szabad oldott szerves, kolloidális anyagokat tartalmaznia”, a vas- és a mangántartalma nem érhet el magas értéket; mentesnek kell lennie a vasat megtámadó oldott gázoktól és lebegő alkatrészekről”. Mivel a folyók és tavak vize, továbbá a talajvíz a legkülönbözőbb káros összetevőket tartalmazhatja, csak kellőképpen előkészített vizet lehet a papírgyártáshoz felhasználni.⁷¹

A fenti információk egy része olvasható „A Magyar Korona országainak gyáripára az 1898. évben” című iparstatisztikai évkönyvben, amelyben viszont találunk további érdekes adalékokat is az aradi gyár működéséről. A termelést 1899. január 1-jén valóban beszüntették, de 1900 őszén ismét üzembe állították a gyárat, méghozzá „tekintélyes mértékben kibővítve”.⁷² Az évkönyvben leírták, hogy az aradi gyárban két kazán működött, a gyártáshoz kizárólag gőzerőt használtak fel. 1898-ban a gyártás nyersanyagául szolgáló, belföldi eredetű 27 857 q szalmából 14 000 q szalmapapíryananyagot állítottak elő 400 000 korona értékben, amelynek 35,72%-át Magyarországon, a többi Ausztriában, Olasz-, Francia-, Oroszországban, illetve Romániában értékesítették.⁷³

Az aradi szalmaanyaggyár alapító tulajdonosa, Pollák Frigyes öt év után eladta a gyárat a Budapesti Bankgyesület Részvénytársaságnak – erről a kereskedelmi minisztérium által kiadott, az állami kedvezmények átruházásáról 1901. március 17-én megjelent hivatalos közleményből értesülhetünk.⁷⁴ Még ugyanazon év október 20-án újabb közlemény jelent meg újabb tulajdonosváltásról: „A kereskedelemügyi m. kir. miniszter, a m. kir. pénzügyminiszter hozzájárulásával a Pollák Frigyes, illetőleg a budapesti bankgyesület tulajdonában volt aradi szalmaanyaggyár részére engedélyezett állami kedvezményeket az 1912. év július havának végéig terjedő hatállyal a 'Magyar szalmaanyaggyár részvénytársaságra' átruházta.”⁷⁵

A levéltári iratokból nem derül ki, milyen tranzakció révén került a zömmel külföldi tulajdonosok kezébe az aradi gyár. Pollák Frigyes iratanyagában még egy kérvény található: ezt 1902. február 6-án nyújtotta be a budapesti kir. kereskedelmi és váltótörvényszékhez mint kereskedelmi bírósághoz. Pollák, mint az „Első Magyar Szalmaanyag-Gyár. Pollák” egyedüli tulajdonosa ebben arról nyilatkozott, hogy 1902. február 5-én a cég működését végleg beszüntette, a cégnevet többé nem használja, és kérte ezt aényt a Központi Értesítőben közzétenni.⁷⁶

⁷⁰ Egy aradi gyár bukása. Budapesti Hirlap, 18. évf. 339. sz., 1898. december 8, p. 15.

⁷¹ A víz és a papírgyártás. Természettudományi Közlöny, 63. évf., 935–936. füzet, 1931. július 1–15. p. 440.

⁷² Szerényi: i. m. (11), p. 8.

⁷³ Szerényi: i. m. (11), p. 24, 35–36, 74, 94, 98–101.

⁷⁴ Magyar Ipar, 22. évf. 11. sz., 1901, p. 330.

⁷⁵ Magyar Ipar, 22. évf. 42. sz., 1901, p. 1125.

⁷⁶ BFL_VII_2_e_00077_1896 – 1902. február 6.

Tulajdonosváltás: a Magyar szalmaanyaggyár részvénytársaság 1901–1921

A finanszírozási gondokkal küzdő gyárat azonban nem kellett megszüntetni; új tulajdonosok jelentek meg a színen. 1901. május 31-én megalakult a *Magyar szalmaanyaggyár részvénytársaság* 1 millió korona alaptőkével, amely 5000 db bemutatóra szóló, egyenként 200 korona névértékű részvényből állt. A társaság tevékenysége: szalmaanyag és egyéb papírcikkek gyártása és értékesítése. A Budapesti Bankegyesület Részvénytársaság a részvények 90%-ával rendelkezett; kilenc budapesti magánszemély 5 és 20 ezer korona közötti részvényt jegyzett.⁷⁷

A részvénytársaság a kötelező eljárásrendet betartva, minden évben megtartotta közgyűlését, amelyre a Budapesti Hírlap mellékletét képező Budapesti Közlönyben tették közzé az előírás szerinti meghívókat. 1902 és 1908 között a meghívón aláíróként az igazgatóság szerepelt; 1909 és 1918 között viszont az egyik aláíró az üzletvezető igazgató, Némethy Emil. A „Budapesti Czim- és Lakásjegyzék” 1902 és 1916 között minden évben közölte a „Magyar szalmaanyaggyár részvénytársaság. Ungarische Strohstoff-Fabrik Actiengesellschaft” legfontosabb adatait: székhelyét, az igazgatóság és a felügyelőbizottság névsorát, továbbá a műszaki igazgató nevét (következtesen „Németi Emil” formában írva).

Az újonnan alakult társaság nagyon bizakodó hangvételben számolt be az első üzletév, 1901/02. eredményeiről, amely „teljes mértékben igazolja a vállalatunk életképességébe és jövőjébe vetett bizodalmat.” Sok nehézséggel kellett megküzdeniük: „egész éven át, szünet nélkül folytak a gyártelep kibővítésének, átalakításának építkezései”, ezért többször meg kellett szakítani a gyártási folyamatot. A külső hatások is kedvezőtlenek voltak. „Az általános ipari és kereskedelmi pangás a papíripart és vele kapcsolatban a mi iparunkat érzékenyen sújtotta, mert az árak rohamosan csökkentek, az eladást a nagy kül- és belföldi készletek igen megnehezítették, míg a nyersanyagok és vegyszerek árai magas színvonalon maradtak.” Az egész termelést – hála a kitűnő minőségnek – el tudták helyezni. A kimutatott nyereség 46 998 korona volt.⁷⁸

A következő néhány év eseményeit a kamarai jelentésekből lehet nyomon követni. 1902-ben a gyár mintegy 300 kocsi rakomány szalmaanyagot dolgozott fel. A gyártmányok kelandók voltak, de az árak visszaestek, ezért a gyár kénytelen volt termékeit igen alacsony áron eladni, így csak kevés hasznot ért el. „A gyárnak sok bajt és költséget okozott a gyártásnál s különösen a felhasznált etető anyagok regenerálásánál kifejlődő bűzös gázok eltüntetését célzó kísérletezés”, amely nem járt sikerrel, pedig a hatóság is fellépett a közegészségügyi szempontból hátrányos helyzet megszüntetése érdekében.⁷⁹ 1903-ban a gyártás mennyisége körülbelül 50 vagonrakománnyal nőtt, viszont az eladási árak a papír és a cellulóz árának folytonos esése következtében jelentősen csökkentek. Az előállított papír-félgártmány

⁷⁷ BFL_VII_2_e_03458_1915 – 1901. május 31.

⁷⁸ BFL_VII_2_e_03458_1915 – kelt „1902. július havában”.

⁷⁹ Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése ... 1902-ben. Kamara, Arad, 1903, p. 47–48.

kétharmadát Ausztriában, egyharmadát Magyarországon, Oroszországban, Romániában és Svájcban értékesítették. Az előző üzletév 47 ezer korona nyereségét átvezették; az 1903. június 30-án lezárt mérleg azonban csak 10 881 korona nyereségegyenleget mutatott ki.⁸⁰ Az 1904. év nagyon kedvezőtlen volt, mert a szalma beszerzési ára igen magas, az üzemben előállított gyártmány ára viszont nagyon nyomott volt. A gyár termelési képességének teljes kihasználása és a takarékoság dacára a gyártás nem járt haszonnal. A kamarai beszámolóban újra fontosnak tartották kiemelni, hogy az üzemnek sok küzdelmet kellett kiállnia „a gyártáshoz használt szóda regenerálásából előálló gázok bűzössége miatt, mely a város közönségét és hatóságát harcba állította vele. A drága kísérletezések eddig eredményre nem vezettek.”⁸¹

1905-ben jelentős változás állt be a gyár tulajdonviszonyaiban. „A társaság részvényeit a monarchia legnagyobb papírgyárainak tulajdonosai vásárolták meg,” akik az Aradon készült papíralapanyag nagy részét a saját gyáraikban szándékoztak feldolgozni. A gyár termelése növekedett, bár a szalma árának emelkedését a papír ára csak részben fedezte. Az üzleti év végén lezárt mérlegben a gyártási tiszta hozam 11 942 koronát tett ki. „A vállalat a múlt évben is évi 12 000 korona állami segélyben részesült.”⁸²

A kamarai jelentés alapján az új tulajdonosok számára nehéznek bizonyult az 1906-ban lezárt üzleti év. A városi hatósággal a gyártás során keletkező orrfacsaró gázok eltüntetése iránti követelésből származó, évek óta zajló vita nagy áldozatokat követelt; hiába kísérleteztek folytonosan a probléma megoldásával. 1906-ban 12 sztrájk volt Aradon. „A munkásszervezetek ... egész éven keresztül minden alkalmat megragadtak arra, hogy a munkások hatalmi túlrulmát éreztessék. Igazi pusztító hadjárat volt ez”, amely arra irányult, hogy „a műhelyben vagy a vállalatnál ne a munkaadó rendelkezhessek, hanem a munkásszervezet.” Szeptemberben a szalmaanyaggyárban „egy üzemi balesetet zsákmányoltak ki a munkásizgatók”. A sztrájk miatt a gyár „kénytelen volt redukált munkaerővel dolgozni, a mozgalom azonban a vállalatnak közel másfélszázezer korona kárt okozott”. A gyár tulajdonosai gondolatban már odáig jutottak, hogy megszüntetik a gyártást; végül azonban jelentősen csökkentett munkaerővel és a korábbinál sokkal kisebb mennyiségben állították elő a celulóanyagot.⁸³

A társasági közgyűlésre készült beszámoló is szólt a nagy anyagi kárt okozó sztrájkokról, amelynek csak úgy tudtak véget vetni, hogy jelentősen felemelték a munkabéreket. A korábban a gyártást ideiglenesen kiszolgáló gép helyébe egy új, nagy gőzgépet állítottak, amelynek a kapacitása a kibővített termelést is képes volt ellátni.⁸⁴

Az 1907. június 30-án lezárt üzleti év jónak bizonyult a bécsi részvénytársaság tulajdonában lévő, akkor már 12 éve üzemelő gyárban, amely továbbra is kapott állami támogatást. Az Aradon készített szalmaanyagot részben hazai, részben külföldi gyárakban finomították

⁸⁰ Az Aradi Kereskedelmi és Íparkamara jelentése ... 1903-ban. Kamara, Arad, 1904, p. 59.

⁸¹ Az Aradi Kereskedelmi és Íparkamara jelentése ... 1904-ben. Kamara, Arad, 1905, p. 64.

⁸² Az Aradi Kereskedelmi és Íparkamara jelentése ... 1905-ben. Kamara, Arad, 1906, p. 72–73.

⁸³ Az Aradi Kereskedelmi és Íparkamara jelentése ... 1906-ban. Kamara, Arad, 1907, p. 70. és p. 96–97.

⁸⁴ HU_BFL_VII_2_e_03458_1915 – 1907. november 14.

és dolgozták fel késztermékké. „A gyár teljesen modernül van felszerelve; forgalmát a készítmények iránti élénk kereslet csak fokozta, munkásmozgalmaktól nem háborítottatott és így nem csoda, hogy az évet 60 658 korona nyereséggel zárta be.”⁸⁵

Az 1907/08-as üzleti év szintén jó eredményeket hozott. A kamara jelentéséből azt is megtudjuk, hogy a Maros partján üzemelő, 135 munkást foglalkoztató telep továbbra is részesült állami támogatásban. Az előállított papír félkészítmény iránt élénk volt a kereslet, bár a szalmát nehéz volt beszerezni. Az adott évben a gyár összes áruforgalma 840 000, tiszta nyeresége kb. 50 000 korona volt.⁸⁶

Üzleti szempontból a következő évek nem mondhatók sikeresnek. 1909-ben a kamara arról számolt be, hogy a gyár 360 vagon szalmaanyagot állított elő, amelynek nagy részét Magyarország és Ausztria papírgyáraiban értékesítette, de Romániába és Oroszországba is szállított. Miután az egész papír- és cellulóziparban nyomott helyzet uralkodott, a szalma magas árát nem lehetett kárpótolni a gyártmány árának emelésével. A gyár kérte a papirosanyag vasúti fuvardíjának mérséklését.⁸⁷ Az 1910-es év gyártási viszonyait szintén kedvezőtlennek jelentették. A szalmaárak nagyon magasak voltak, azonban a külföldi verseny miatt a szalmából előállított papirosanyag árai nem emelkedtek hasonló arányban.⁸⁸

Történetünk idején a Magyar Korona országainak területén 10 cellulózgyár működött, közülük egyedül az aradi gyár állított elő szalmacellulózt. 1906 és 1909 között az aradi gyár kiviteli mennyisége és annak értéke koronában a következő volt:⁸⁹

év	kiviteli mennyiség	érték/korona
1906	31 872	924 288
1907	30 136	934 216
1908	27 465	851 415
1909	25 115	803 680

1. táblázat: Az aradi szalmaanyaggyár exportja 1906–1909

Az iparkamarával közölt adatok szerint az 1910/11. üzleti év viszonyai sem voltak kielégítőek: a termelés ugyan nőtt, mert elég olcsó szalma állt rendelkezésre, de az értékesítési viszonyok – úgy a belföldi, mint a külföldi piacokon – változatlanul kedvezőtlenek voltak. Az árak alakulása sem a gyárnak kedvezett, mivel a késztermékek ára stagnált, ellenben a nyersanyagoké emelkedett. A segédanyagok és félgyártmányok ára is magasabb lett.⁹⁰

⁸⁵ Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése a kamarai kerület (Arad sz. kir. város, Arad-, Békés-, Csanád- és Hunyadvármegyék) közgazdasági állapotáról az 1907-ik évben. Réthy Lipót, Arad, 1908, p. 104.

⁸⁶ Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése ... az 1908-ik évben. Réthy Lipót, Arad, 1909, p. 103–104.

⁸⁷ Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése ... az 1909-ik évben. Réthy Lipót, Arad, 1910, p. 175.

⁸⁸ Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése ... az 1910-ik évben. Réthy Lipót, Arad, 1911, p. 222.

⁸⁹ *Edvi Illés Aladár* (szerk.): A Magyar Korona országainak gyáripára az 1906–1912. évben az 1907–1909. évben végrehajtott ipari statisztikai felvételek és az 1909–1911. évi törzskönyvi termelési adatok alapján. Országos Statisztikai Hivatal, Budapest, 1915. III. k. p. 298.

⁹⁰ Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése ... az 1911-ik évben. Réthy Lipót, Arad, 1912, p. 269.

Az 1911/12. évről készült kamarai jelentés hiányzik a könyvtárak állományából; egy rövid értékelést a részvénytársasági közgyűlésre készült beszámolóból idézünk: „a jó termés folytán a szalmát olcsóbb árakon sikerült beszerezniünk, sőt az idei áralakulások a tavalyinál még kedvezőbbek voltak” – ennek köszönhetően a termelés emelkedett. A tiszta nyereséget az értékcsökkenési tartalékalapba helyezték át.⁹¹ Az 1913-ban zárult üzleti évet a kamarai beszámoló újfent kedvezőtlennek értékelte. A termelés az előző évhez hasonló keretek között mozgott, de az értékesítési viszonyok sem a belföldi, sem a külföldi piacokon nem a gyár érdekei szerint alakultak; a szalmanyersanyag tovább drágult.⁹²

Az 1913/14. évről szóló kamarai jelentés kevés konkrétumot közöl az aradi gyárról, inkább a papirosipar általános helyzetét értékeli a következőképpen: „gyöngye jelleget mutatott; a régi bajokhoz új nehézségek járultak. Ausztria gyárai szabályosan elárasztják termékeikkel a magyar piacot és a magyar kereskedőt tömeges vásárlásra ingerlik”, ugyanis az osztrák ipar hosszabb lejáratú hitelre is szállít. Nagy csapásként hatott a balkáni háború: korábban a Balkánon a magyar papíripari termékek némileg versenyképesek voltak a nyugati szomszédok áruhoz viszonyítva. Az aradi szalmaanyaggyár szintén megérezte a rossz esztendő: gyártási viszonyai kedvezőtlenül alakultak. Az általa előállított termék ára nem javult, a nyersanyagok ára viszont „rohamosan felszökött. A gyár termelése kisebb volt, mint az 1912. esztendőben, mert balkáni piacaira az elmúlt évben nem tudott szállítani.”⁹³

Az első világháború időszakát jellemzi az itt következő levéltári forrásból vett idézet, az 1915/16. évről tartott 15. közgyűlési jelentés részlete: „A lefolyt üzleti év is teljesen a világháború jegyében állott és azon körülmény, hogy a gyártmányunkhoz szükségelt főanyagoknak, a szalmának beszerzése lehetetlen volt, arra kényszerített bennünket, hogy az 1915 év elején beállott üzemszünetelést továbbra is fenntartsuk. Szalmaanyagkészleteink ugyyszólván teljesen értékesítve lettek és sikerült azon gyári anyagokat is, amelyek romlásnak voltak kitéve, vagy egyébként nélkülözhetőeknek látszottak, meglehetősen kedvezően eladni és ezáltal egy kis nyereséget elérni, amely lehetővé teszi, hogy minden bizonnyal elégtelen értékcsökkenési tartalékalapunkat valamivel ismét emeljük.”⁹⁴

A háborús években a részvénytársaság annak rendje-módja szerint megtartotta a közgyűléseket. 1917, illetve 1918 novemberében már jelentős, 131 ezer, illetve 132 ezer koronás veszteséget voltak kénytelenek elkönyvelni, a kintlévőségek is jelentősen nőttek.⁹⁵

1919-ben nem tartották meg az évi rendes közgyűlést, mert a társaság december 23-án halasztást kért. „Megszállott területen, Aradon lévő gyárunkkal nem lévén összeköttetésünk, nem tudjuk megszerezni azon számadatokat, melyek évi mérlegünk elkészítéséhez szük-

⁹¹ BFL_VII_2_e_03458_1915 – 1912. október 21.

⁹² Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése ... az 1912. évben. Réthy Lipót, Arad, 1913, p. 173.

⁹³ Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése ... az 1913. évben. Réthy Lipót, Arad, 1914, p. 158–159.

⁹⁴ BFL_VII_2_e_03458_1915 – 1916. november 25.

⁹⁵ Budapesti Közlöny, 1920. március 13. és 1920. november 11.

ségesek.”⁹⁶ 1920. január 11-én a Magyar Köztársaság kereskedelemügyi Ministeriumából megkapták az engedélyt, hogy az 1918/19. üzletévre vonatkozó közgyűlés megtartását „a kérvényében előadott és a hadiállapottal összefüggő, különös méltánylást érdemlő körülményekre való tekintettel 1920. évi március hó 31-ig elhalaszthassa.”⁹⁷

Egy levél alapján úgy tűnik, a közgyűlést ugyan megtartották, de az előírt kötelezettségeknek nem tudtak eleget tenni. Arra a felszólításra, hogy haladéktalanul mutassák be az 1918/19. üzletévre vonatkozó közgyűlési jegyzőkönyvet, ez a válasz íródott 1920. november 4-én: „Tiszteletteljesen kérjük a t. Czimet tudomásul venni, hogy a kívánt jegyzőkönyvet, valamit zárszámadásunkat most már rövid idő múlván fogjuk benyújtani. A késedelmet az a szerencsétlen helyzet okozza, hogy az idegen uralom alatt sinylődő aradi gyárunkkal csak kerülő utakon tudunk érintkezni.”⁹⁸

1920. december 6-án tartotta a társaság az utolsó közgyűlését, amelynek a napirendjén – a szokásos tárgyakon felül – a következők is szerepeltek: az igazgatóság új tagjainak megválasztása a jelenlegiek visszalépése miatt, továbbá az alapszabály megváltoztatása a társaság székhelyének áthelyezése folytán.⁹⁹ A XIX. közgyűlésre készített jelentésből idézünk: „A mindent alapjaiban megdőntő változások, melyek az utóbbi időben lejátszódtak és részben mostan is éreztetik hatásukat, ismeretesek Önök előtt és aradi gyárunk nem volt képes – mint reméltük – a gyártást újból megkezdeni. Időközben Arad vidéke más állam suverenitása alá került és majd viselnünk kell az ebből eredő konsekuensiákat.”¹⁰⁰

Aradon, 1921. május 12-én kelt az a Némethy Emil üzletvezető igazgató aláírásával ellátott kérvény, amelyben közlik a cégbíróssággal, hogy a társaság székhelyét Budapestről Brassóba helyezték át. Ugyanakkor kelt egy másik irat, amelyen az igazgatóság új tagjainak neve olvasható; a továbbiakban ők rendelkeznek cégjegyzési jogosultsággal.¹⁰¹

Vélhetően adminisztrációs hiba folytán 1925. december 2-án mégis keletkezett egy végzés, melynek tárgya: kereskedelmi vétség miatt eljárást fognak „folyamatba tenni” az igazgatóság tagjai ellen, mert nem mutatták be az 1920/21., az 1921/22., az 1922/23. és az 1923/24. évi rendes közgyűlés iratait.¹⁰² Két évvel később azonban, 1927. november 2-án a budapesti kir. törvényszék mint cégbíróság kiadott egy újabb végzést, amelyben tudomásul veszi, hogy a cég végleg megszűnt, ezért intézkedik e tényről hirdetményt közzétenni a Budapesti Közlönyben.¹⁰³ A Cg. 3458/17. 1927. számú hirdetmény 1927. november 11-én megjelent, és ezzel hivatalosan lezárult a Magyar Szalmaanyaggyár néven nyilvántartott részvénytársaság története.¹⁰⁴

⁹⁶ BFL_VII_2_e_03458_1915 – 1919. december 23.

⁹⁷ BFL_VII_2_e_03458_1915 – 1920. január 11.

⁹⁸ BFL_VII_2_e_03458_1915 – 1920. november 4.

⁹⁹ Budapesti Közlöny, 1920. november 10.

¹⁰⁰ BFL_VII_2_e_03458_1915 – 1920. december 6.

¹⁰¹ BFL_VII_2_e_03458_1915 – 1921. május 12.

¹⁰² BFL_VII_2_e_03458_1915 – 1925. december 2.

¹⁰³ BFL_VII_2_e_03458_1915 – 1927. november 2.

¹⁰⁴ Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője, 1927. november 11.

A román fennhatóság alatt működő üzem 1926-ban jelentős profilváltáson esett át: ettől kezdve cukorgyárként folytatta tevékenységét.¹⁰⁵ Erről a tényről Némethy is említést tett az 1929-ben kelt végrendeletében: 33 év folyamatos munkaviszony után abban az évben vonult nyugdíjba.¹⁰⁶ A gyár bizonyosan nehézségekkel küzdött: 1929 márciusában például megjelent egy újsághír arról, hogy a romániai cukorszindikátusnak a túltermelés megakadályozására irányuló döntése alapján az Aradi Cukorgyár Rt. beszüntette üzemét.¹⁰⁷ 2015 augusztusában az interneten több helyen lehetett olvasni arról, hogy az akkor már romokban lévő gyárépület mellett álló, 68 méter magas kéményt is felrobbantották – így többé nem látható az a helyszín, ahonnan Némethy Emil az első repülőszerkezetét útjára indította.¹⁰⁸

Némethy papír- és cellulózipari szabadalmai

Ebben a fejezetben nagyjából időrendben ismertetjük a feltalálónknak megadott szabadalmakat, de a könnyebb áttekinthetőség érdekében egymás mellé állítjuk az azonos vagy nagyon hasonló témájú találmányokat.¹⁰⁹

A Némethynek a pilseni Piette Papírgyárban töltött éveiről szóló fejezetben már említettük, hogy 1888 decemberében adta be egyik első szabadalmi kérelmét „Beschreibung und Zeichnung des Schwefelofens mit Vitriolkammer und Kühlbatterie zur Erzeugung grosser Mengen von kaltem, trockenem und schwefelsäurefreiem Schwefeldioxyd behufs Laugenbereitung für Sulfit-Cellulose-Fabriken” címmel (8. ábra). A Monarchia szabadalmi hivatalánál a 1889/005497 számon bejegyzett szabadalomról az első közlemény 1889. szeptember 8-án jelent meg a Központi Értesítőben az engedélyezett szabadalmak között: „Némethy Emil Pilsenben, kénégető-kemencze, mely kénessavgáz készítésére való, lúgnak előállítására a sulfit-cellulose-gyárak részére; a szab. kelt 1889. augusztus 24., fiz. 1 évre, leírás nyílt.”¹¹⁰ Szintén a magyar sajtóból tudjuk, hogy a privilégiumra Némethy először egy évre kért oltalmat, majd a második és a harmadik évre is kifizette a fenntartási díjat.¹¹¹ Díjfizetés hiányában a szabadalom 1892 augusztusában érvénytelenné vált.¹¹²

¹⁰⁵ Monografie Arad: <http://www.creeaza.com/referate/istorie/MONOGRAFIE-ARAD466.php>.

¹⁰⁶ Némethy végrendelete: i. m. (52).

¹⁰⁷ Prágai Magyar Hírlap, 1929. március 14.

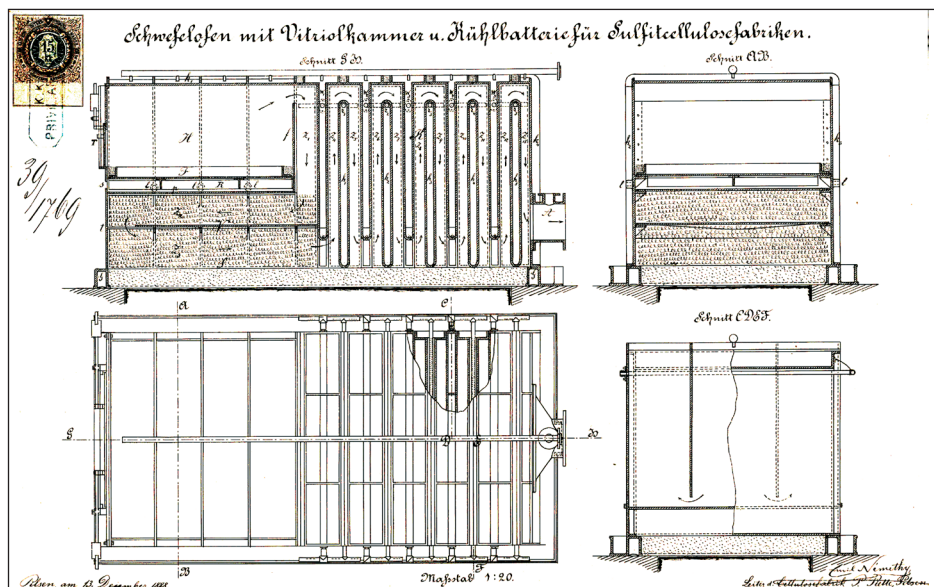
¹⁰⁸ Fekete Géza: Volt, nincs...: http://www.nyugatijelen.com/jelenido/volt_nincs_1.php.

¹⁰⁹ A szerző itt mond köszönetet a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Frecskay János Szakkönyvtár munkatársainak értékes, szakszerű segítségükért, amely nélkül nem lehetett volna hozzájutni a szabadalmi leírások és a szakirodalmi dokumentumok jelentős részéhez.

¹¹⁰ Központi Értesítő, 14. évf. 83. sz., 1889, p. 717.

¹¹¹ Központi Értesítő, 14. évf. 83. sz., 1889, p. 717, 15. évf. 86. sz., 1890, p. 1107, 16. évf. 78. sz., 1891, p. 1556.

¹¹² Központi Értesítő, 18. évf. 24. sz., 1893, p. 440.

8. ábra: A kénégető kemence ábrázolása Némethy 1889/005497 sz. osztrák szabadalmából

Sem az szabadalmi adatbázisokból, sem a német szabadalmi hivataltól megkapott szabadalmi leírásból nem derül ki, hogy az előzővel lényegében megegyező szabadalmi kérelmét Némethy mikor nyújtotta be; a németországi megadás 1889. január 15-e dátumából azonban arra lehet következtetni, a feltaláló előbb küldhette el a berlini, mint a bécsi hivatalhoz a beadványát. A D.R.P. 48 285 azonosítószámú, „Vorrichtung zur Erzeugung von kaltem, trockenem und schwefelsäurefreiem Schwefeldioxyd” című szabadalom címe nem pontosan egyezik, de a leírás és a jellemző ábra alapján látható, hogy Némethy gyakorlatilag ugyanarra a találmányra kért a két jelzett ország területére oltalmat (2. ábra).

Mindkét szabadalom tárgya olyan berendezés, amely hideg, száraz, kénsavmentes kén-dioxid előállítására szolgál a szulfitcellulózgyárakban. A lúgok előállítása során kénsav keletkezik, és a kinyert kén-dioxid kénsavval szennyeződik. A szennyeződés rövid idő alatt tönkreteszi a kénkemence vas alkatrészeit, és a lúgtartályban is hasonló károsodásokat okoz.

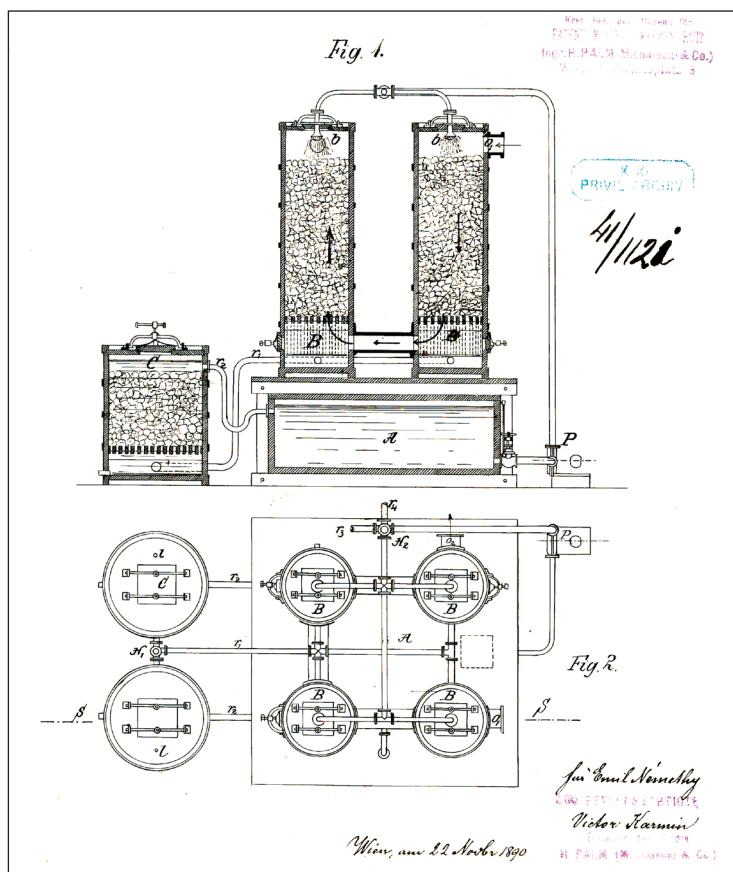
A találmány lényege egy olyan kénégető kemence, amely nagy mennyiségű hideg, száraz, kénsavmentes kén-dioxid előállítására alkalmas. A kénsavat egy vasforgáccsal vagy más, a kénsavat abszorbeáló anyaggal megtöltött kamrában kötik le. A kemencében keletkezett gázokat egy külön célra kialakított hűtőberendezésben hűtik le.

Az „Apparat zur Herstellung von Kochlauge für Sulfitcellulosefabriken” című, Tokióban keletkezett találmányról az előzőekben többször is volt szó – erről kért a Papier-Zeitung szerkesztősége szakvéleményt a Mitscherlich-féle berendezést továbbfejlesztő Kellnertől. A Monarchia hivatala 1891. április 24-én adta meg az 1891/006329 számú szabadalmat az

1890. november 22-én a Palm ügyvivő irodán keresztül benyújtott találmányra. A Budapesti Közlöny híre szerint Némethy egy évre fizette be az eljárási díjat a „készülék szulfitezcellulóz-gyártáshoz való főzőlég előállítására” című szabadalomra.¹¹³

A készülék egy lúgtartályból, tetszőleges számú gázabszorpciós, továbbá mészkövet tartalmazó tartályokból áll. Az abszorpciós tartályban kén-dioxid és víz folyamatos adagolásával alacsony koncentrátságú kénessav keletkezik, amelyet egy szivattyúval a mészkövet tartalmazó tartályba juttatnak. Az oldat felveszi a kalcium-oxidot, és visszakerül a lúgtartályba, ahol kalcium-biszulfid oldat keletkezik.

A mészkövet tartalmazó tartályból kettőt építenek be annak érdekében, hogy a tartályok váltakozó tisztítása és friss mészkővel való feltöltése alatt a készüléket folyamatosan lehessen üzemeltetni (9. ábra).

9. ábra: A 1891/006329 számú privilégium ábrája a főzőlég-előállító készülékről

¹¹³ Budapesti Közlöny, 1891. 212. sz., szeptember 18., p. 2.

A Polytechnisches Journal 1892-ben a papíripari újítások között hírt adott Némethy tokiói szabadalmáról, közölve a Papier-Zeitungban megjelent rajz egy részletét. Az összeállítás szerzője, Alfred Haussner utalt arra, hogy Némethy megoldása mutat némi hasonlóságot a Kellner által korábban szabadalmaztatott eljárással. Ugyanitt megemlíti az akkor Japánban dolgozó „papírtechnikus” (Papiertechniker) Némethy egy korábbi, a D.R.P. 48 285 számú szabadalmát, amely a szulfitcellulóz előállítása során sok kellemetlenséget okozó kénsav lekötésére kínál megoldást.¹¹⁴

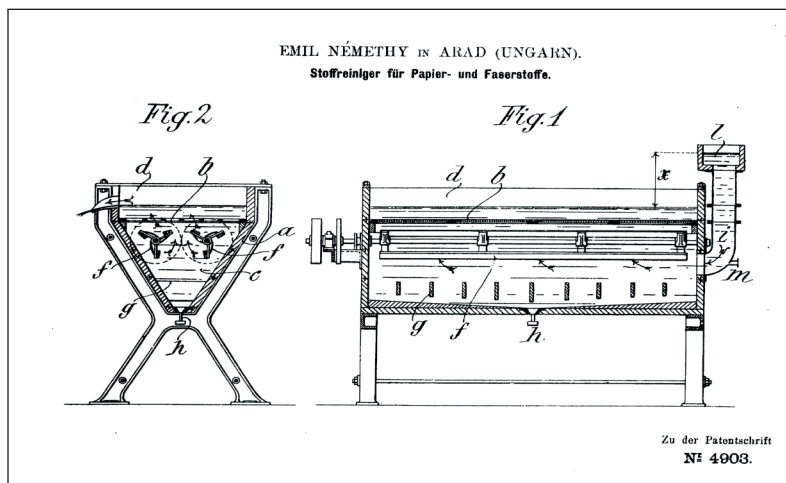
Feltalálónk Aradról 1900. január 2-án adott be először szabadalmi kérelmet az osztrák hivatalhoz (ekkor már működött a Magyar Szabadalmi Hivatal, de nyilván nem Magyarország területére akart oltalmat kérni). Az AT 4903 számon nyilvántartott, „Stoffreiniger für Papier- und Faserstoffe” című szabadalom 1901. április 15-től volt érvényben. Ez a szabadalom lényegében megegyezik a német hivaltaltól D.R.P. 129 943 számon engedélyezett szabadalommal, amelyet 1902. április 18-án kapott meg a feltaláló a „Stoffreiniger” címen 1901. augusztus 1-jén benyújtott kérelmére. A német szabadalomról a Polytechnisches Journal is beszámolt, kiemelve a berendezés prizmás elrendezését.¹¹⁵

Az osztrák és a német szabadalom tárgya egy papír- és rostpéptisztító berendezés, amelynek elsődleges rendeltetése az anyagtisztításra addig használatos csomósűrők helyettesítése lényegesen egyszerűbb és olcsóbb, ugyanakkor hatékonyan és hangtalanul dolgozó berendezéssel. A másodlagos cél, hogy a készülék átvegye és ezáltal helyettesítse a homokfogó, illetve az összecsomósódott szálakat kiszűrő tisztítóberendezés funkcióit. A feltaláló a bevezetőben leírja, milyen berendezések szükségesek a papír- és rostpép tisztításához, melyek közül – bonyolult felépítésük miatt – különösen a csomósűrők nagyon költségigényesek – üzemeltetésükhöz jelentős energia szükséges. Az osztrák leíráshoz tartozó rajz a 10. ábrán látható.

Némethy 1900. január 27-én a Magyar Szabadalmi Hivatalhoz fordult kérelemmel; a szabadalmat a 18 869 lajstromszámon jegyezték be 1900. augusztus 6-án „Eljárás és készülék a papirosgyártásnál használt főzők lúgtartalmából a szódának a méssziszapmaradványok fölhasználásával történő visszanyerésére, tiszta szintelen üzemgőz, valamint úgynevezett Leblanc-szóda egyidejű előállítása mellett” címen.

¹¹⁴ Alfred Haussner: Neuerungen in der Papierfabrikation. Polytechnisches Journal, 285. évf. 10. sz., 1892, p. 228: <http://dingler.culture.hu-berlin.de/journal/page/30536794Z?p=00000256>.

¹¹⁵ Alfred Haussner: Neuerungen a Vorbereitungsapparaten in der Papierfabrikation. Polytechnisches Journal, 323. évf. 10. sz., 1908, p. 660.

10. ábra: A Stoffreiniger für Papier- und Faserstoffe (AT 4903) jellemző ábrái

A találmány tárgya a nátron- és szulfátcellulózgyárakban a felhasznált szóda visszanyerésére szolgáló eljárás és készülék. Az eljárás során a főzők lúgtartalmát megtisztítják, majd fűtött gőzkazánokban folytonos sugárban előzetes koncentrálnak vetik alá, és a különleges szódakemencékben az ellenáramok elve alapján szárazra bepárologatják, végül kalcinálják. A lúgtartalmú gőzt egy vagy több, magas, részben vízzel telt gőzedényen bocsátják keresztül, így tiszta, szintelen üzemgőzt állítanak elő.

Sajnos az SZTNH adatbázisából kikereshető szabadalmi leírás ábrája hiányzik, csak utalás van rá: ez ábrázolta a 3. igénypontban leírt ellenáramú bepárologató-, illetve a kalcinálókemencék¹¹⁶ kombinációját, melynek célja a szódaoldatok kausztizálásánál nyert mésziszapmaradványok felhasználásával Leblanc-szóda kinyerése.

Feltalálónk a Magyar Szabadalmi Hivatalhoz 1903. augusztus 28-án folyamodott kérelemmel, és 1904. április 23-án kapta meg az „Eljárás kovasavtartalmú növények kovasavának oldható vegyületekké alakítására” című szabadalmat a 30 187 lajstromszámon. A szabadalomról a Vegyi Ipar c. szaklap is beszámolt: A kovasavtartalmú növények kovasavjának oldható vegyületekké való átalakítására különböző szereket ajánlottak és használtak, e szerek azonban vagy nagyon drágák voltak, vagy nem voltak elég hatékonyak. „Némethy Emil aradi gyárigazgató szabadalmazott eljárásával a fönntemlitett célt olcsóbban és tökéletesebben érhetjük el azáltal, hogy a kovasavtartalmú növényeket magnéziumbiszulfit vagy magnéziummonosulfit oldatával főzzük.”¹¹⁷

¹¹⁶ A szabadalmi leírásban szereplő „kalcináló-pest” kifejezés értelmezéséhez Révai nagy lexikonát hívtuk segítségül. a 11. kötet 429. oldalán olvasható a „Kemence v. pest” címszó – tehát itt egy kalcináló kemencéről van szó.

¹¹⁷ Vegyi Ipar, 3. évf. 12. sz., 1904, p. 6.

Az AT 23 376 azonosítószámon nyilvántartott, „Kochlauge zur Gewinnung von Zellstoff aus Stroh, Esparto, Schilf u. dgl.” című szabadalmi kérelmet 1904. február 15-én adta be Némethy az osztrák hivatalhoz. A szalma, nád, alfafű és más hasonló növényekből készülő cellulóz előállításához való főzőlúg készítése tárgyú találmány 1905. szeptember 1-jétől állt oltalom alatt. Mint a feltaláló írja, a cellulózgyártásban a növényi részek kénessavas magnézium-oxiddal (schweffligsaure Magnesia) történő főzése ismert eljárás; a kísérletek során azonban azt tapasztalta, jobb eredményt lehet elérni, ha a főzőlúg a szokásos kénessavas magnézium-oxidon kívül alkénessavas magnézium-oxidot (unterschwefligsaure Magnesia)¹¹⁸ is tartalmaz.

1906 végén Némethy Franciaországban is kért szabadalmi oltalmat a „Procédé pour l'extraction de la cellulose de la paille, des déchets de chanvre, etc., et pour la préparation de la liqueur de cuisson employée dans ce procédé” találmányára, amelyet 1907 májusában meg is kapott a cellulóztartalmú anyagok feltárása magnéziumszulfáttal témakörben.

1907-ben két kérelmet nyújtott be Anglia, és egyet az Egyesült Államok szabadalmi hivatalához. A GB 17 096 számon 1907. július 27-én engedélyezett szabadalom kimondottan a gyékény feldolgozásáról szól. Az 1907 augusztusában a GB 4305, illetve az egy hónappal később az US 365 034 számon engedélyezett, „Apparatus for washing vegetable fibres (fibers) for spinning” címen nyilvántartott szabadalmak lényegében megegyeznek, a növényi rostok mechanikus úton történő elkülönítésére, szétválasztására kínálnak megoldást.

Mai tudásunk szerint időrendben az utolsóként beadott kérelme 1911. november 2-án érkezett a magyar hivatalhoz, ahol 1912. szeptember 21-én jegyezték be a 57 378 lajstromszámon a szabadalmat „Eljárás papírenyvezésre alkalmas gyantaenyv előállítására fából” címmel. Részlet a szabadalmi leírásból: A jelen találmányi eljárás szerint a cellulóz előállítására szolgáló fából egyszerű, gazdaságos és veszélytelen módon kapunk a papírenyvezésre alkalmas gyantaenyvet, amennyiben a fát, mielőtt azt a cellulóz előállításánál használt lúgokkal főzzük, nátriumkarbonát, ammoniákszódaoldattal főzzük, majd az így kapott gyantaenyvoldatot lebocsátjuk és csak azután kezdjük a fának tulajdonképpeni főzését cellulózra. Ezen eljárás, különösen magas gyantatartalmú fák esetében, azzal az előnnyel jár, hogy az ilyen fák, amelyek eddig szulfitcellulóz gyártására nem voltak alkalmasak, az előzetes gyantaelvonás folytán az utólagos szulfitfőzésre alkalmasakká válnak.

* * *

¹¹⁸ A dolgozat készítése során sok gondot okozott a régi német szakkifejezések értelmezése. Például az ebben a szabadalomban szereplő „unterschwefligsaure Magnesia” megnevezéséhez (többek közt) a következő kötet segített: Handbuch der angewandten Chemie: für technische Chemiker, Künstler, Fabrikanten und Gewerbetreibende überhaupt, 2. Bd. Schrag, Nürnberg, 1832, p. 404: http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10304753_00005.html. Ennek alapján sikerült a Pallas nagy lexikonában azonosítani a magyar szakkifejezést. A szerző hálásan köszöni Váczi András sok értékes tanácsát és segítségét.

Némethy Emil életrajzában maradtak felfejtésre váró szálak, főleg szakmai teljesítményének értő elemzése várat magára. Reméljük, lesznek olyan szakemberek, akiknek az érdeklődését felkeltették a fentiekben olvasható kutatási eredmények, és e különleges, tehetséges, újító elme munkásságának bővebb bemutatására, értékelésére szentelnek majd kellő időt és energiát.

Függelék

Némethy Emil papír- és cellulózipari szabadalmai

(az alábbi szabadalmi dokumentumok megtalálhatók az SZTNH Frecskay János Szak-
könyvtárában)

sor- szám	cím	a bejelentés dátuma, helye	a megadás dátuma	azonosító
1.	Beschreibung und Zeichnung des Schwefelofens mit Vitriolkammer und Kühlatterie zur Erzeugung grosser Mengen von kaltem, trockenem und schwefelsäurefreiem Schwefeldioxyd behufs Laugenbereitung für Sulfite-Cellulose-Fabriken	1888. XII. 13. Pilsen	1889. VIII. 24.	Privilegium 1889/005497
2.	Vorrichtung zur Erzeugung von kaltem, trockenem und schwefelsäurefreiem Schwefeldioxyd	1888. ?? Pilsen	1889. I. 15.	D.R.P. 48 285
3.	Apparat zur Herstellung von Kochlauge für Sulfitcellulosefabriken	1890. XI. 22. Tokió	1891. IV. 24.	Privilegium 1891/006329
4.	Stoffreiniger für Papier- und Faserstoffe	1900. I. 2. Arad	1901. IV. 15.	AT 4903
5.	Eljárás és készülék a papirosgyártásnál használt főzők lúgtartalmából a szódának a mésziszapmaradványok felhasználásával történő visszanyerésére, tiszta szintelen üzemgőz, valamint úgynevezett Leblanc-szóda egyidejű előállításával mellett	1900. I. 27. Arad	1900. VIII. 6.	18 869
6.	Stoffreiniger	1901. VIII. 1.	1902. IV. 18.	D . R . P . 129 943

sor-szám	cím	a bejelentés dátuma, helye	a megadás dátuma	azonosító
7.	Eljárás kovasavtartalmú növények kovasavjának oldható vegyületekké alakítására	1903. VIII. 28. Arad	1904. IV. 23.	30 187 lajstromszám
8.	Kochlauge zur Gewinnung von Zellstoff aus Stroh, Esparto, Schilf u. dgl. Főzőlúg a cellulóz feltárására szalmából, eszpartóból, nádból és hasonlókból	1904. II. 15. Arad	1905. IX. 1.	AT 23 376
9.	Procédé pour l'extraction de la cellulose de la paille, des déchets de chanvre, etc., et pour la préparation de la liqueur de cuisson employée dans ce procédé	1906. XII. 18. Arad	1907. V. 25.	FR 373 721
10.	Apparatus for washing vegetable fibres for spinning	1907. II. 21. Arad	1907. VIII. 29.	GB 4305
11.	Apparatus for washing vegetable fibers for spinning	1907. III. 28. Arad	1907. IX. 21.	US 365 034
12.	Method of manufacturing fibres for spinning from reed-mace	1907. VII. 25. Arad	1908. VII. 27.	GB 17 096
13.	Eljárás papírenyvezésre alkalmas gyantaenyv előállítására fából	1911. XI. 2. Arad	1912. IX. 21.	57 378 lajstromszám

Némethy Emil cikkei a Papier-Zeitungban

- Laugenbereitung für Sulfitzellstoffabriken. 1890. XV. Jahrg. No. 98. Dezember 7. 2410. p. (A hirdetés a készülékről ugyanebben a számban, a 2422. oldalon jelent meg.)
- Japans Papiererzeugung. [1. rész] XVI. Jahrg. 1891. No. 33. pp. 834–835.
- Japans Papiererzeugung. [2. rész] XVI. Jahrg. 1891. No. 34. pp. 861–863.
- Berichte unserer Korrespondenten (aus Japan). [Japán papírgyártási adatairól.] XVI. Jahrg. 1891. No. 42. p. 1078.
- Berichte unserer Korrespondenten (aus Japan). [A japán papírgyárakról.] XVI. Jahrg. 1891. No. 57. pp. 1473–1474.
- Berichte unserer Korrespondenten (aus Japan). [Japán papírgyártási adatairól – kiegészítés.] XVI. Jahrg. 1891. No. 61. p. 1581. Néhány számadattal egészítette ki az előző cikket az azóta megjelent statisztikai közlemény alapján.
- Berichte unserer Korrespondenten aus Japan. Zellstoff-Dämpfe als Mittel gegen Schwindsucht. XVI. Jahrg. 1891. No. 67. pp. 1757–1758.

- Berichte unserer Korrespondenten aus Japan. Der Vulkan Fusiya und seine Beziehungen zur Papiermacherei. XVI. Jahrg. 1891. No. 70. pp. 1842–1843.
- Berichte unserer Korrespondenten aus Japan. Die Papierfabrik in Fujigori. XVI. Jahrg. 1891. No. 87. pp. 2354–2355.
- Berichte unserer Korrespondenten (aus Japan). [a papírárak kedvezőtlen alakulásáról] XVI. Jahrg. 1891. No. 95. p. 2582.
- Aus Japan. [az 1891. október 28-ai nagy földrengésről] XVI. Jahrg. 1891. No. 101. p. 2755.
- Japanische Papierfabrikation. Die „Takasse Seshi Kaisha” (Takasse’s Papierfabrik) in Omiya, Japan. XVII. Jahrg. 1892. No. 11. pp. 290–291.
- Japanische Papierfabrikation. [2. rész] XVII. Jahrg. 1892. No. 12. p. 317.
- Japanische Papierfabrikation. [3. rész] XVII. Jahrg. 1892. No. 68. pp. 1947–1948.

KÜLFÖLDI HÍREK AZ IPARJOGVÉDELEM TERÜLETÉRŐL

Afganisztán

Afganisztán kormánya 2018. március 26-án letétbe helyezte a védjegyek lajstromozására vonatkozó Madridi Jegyzőkönyvhöz való csatlakozás okmányát. Ennek megfelelően a nemzetközi egyezmény Afganisztánra nézve 2018. június 26-án vált hatályossá.

Amerikai Egyesült Államok

A) 2018. februárban 5 éve volt annak, hogy az Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatala (United States Patent and Trademark Office, USPTO) az új szabadalmi törvény (America Invents Act, AIA) alapján kezdte vizsgálni a szabadalmi bejelentéseket az első feltalálói rendszer (first-to-invent system) helyett az első bejelentői elv (first-inventor-to-file system) alapján. Bár a jogrendszernek ez a változása közelebb hozta az amerikai rendszert a globális társországokéhoz, az egy nagyon fontos szempontból még mindig különbözik: szabadalmi bejelentés bejelentőjének továbbra is a feltalálónak kell lennie. Ennek a követelménynek az érvényre juttatása érdekében az AIA új adminisztratív eljárást hozott létre, amelyet *származtatási eljárás*nak (derivation proceeding) neveznek, amely „biztosítja, hogy a bejelentést benyújtó első személy valóban egy igazi feltaláló legyen”. Annak ellenére, hogy ez az eljárás már 5 éve rendelkezésre áll, messze a legritkábban alkalmazott és a legkülönbözőbb az AIA-eljárások között.

A nem szakember szótárában a „származtatás” kifejezés arra vonatkozik, amikor valaki egy találmányt kap egy valódi feltalálótól, és azután egy szabadalmi bejelentést nyújt be azt állítva, hogy a találmány a sajátja. Egy szakember számára a származtatási eljárás egy verseny két feltaláló között annak meghatározására, hogy melyik jogosult a találmány szabadalmaztatására. Bár a származtatás számos módon lehetséges, egyik általános módja az, amikor egy feltaláló kinyilvánítja találmányát egyik harmadik félnek (például egy gyártónak) sajátos célból (például egy prototípus előállítására és/vagy kipróbálása céljából), és a harmadik fél ezután egy szabadalmi bejelentést nyújt be a kinyilvánított találmányt sajátjaként igényelve.

Az amerikai szabadalmi törvény 135. cikke szerint egy származtatási eljárás a kérelem benyújtásával kezdődik. Egy származtatási eljárás megindítására vonatkozó kérelemnek bizonyítania kell, hogy a kérelmezőnek legalább egy olyan igénypontja van, amely (1) ugyan-

* Danubia Szabadalmi és Jogi Iroda Kft.

olyan vagy lényegileg ugyanolyan, mint az alperes (respondent) igényelt találmánya; és (2) ugyanolyan vagy lényegileg ugyanolyan, mint az alperesnek kinyilvánított találmány. A kérelemnek továbbá (1) azonosítania kell egy olyan bejelentést vagy szabadalmat, amelyre vonatkozóan a kérelmező származtatási eljárást kíván (vagyis az állított származtató egy bejelentését vagy szabadalmát), és (2) alapot kell szolgáltatnia annak megállapításához, hogy az igényelt találmány a kérelmező bejelentésében megnevezett feltalálótól származott, és hogy az a feltaláló, akitől a találmány származott, nem adott felhatalmazást az ilyen találmányt igénylő korábbi bejelentés benyújtására. Emellett a kérelemnek a származtatott találmányra vonatkozó valamennyi igénnyel kapcsolatban (1) bizonyítania kell, hogy az igényelt találmány miért azonos vagy lényegileg azonos az alperesnek kinyilvánított találmánnyal, és (2) meg kell határoznia, hogy az igénypontot hogyan kell értelmezni.

Nevezetesen ahhoz, hogy „rangja” legyen egy kérelem benyújtásához, mind a kérelmezőnek, mind az állított származtatónak be kellett nyújtania egy olyan szabadalmi bejelentést, amely az alperesnek kinyilvánított találmányt igényli. A kérelemnek azonosítania kell az állított származtató kérdéses szabadalmi bejelentését (vagy szabadalmát), bizonyítania kell, hogy a kérelmező nem adott felhatalmazást a kérdéses szabadalmi bejelentés (vagy szabadalom) benyújtására, továbbá bizonyítania kell a kinyilvánított találmány származtatását. A származtatás bizonyításához a kérelmezőnek igazolnia kell az igényelt tárgy korábbi gondolati fogantatását (conception) és ennek a fogantatásnak egy állított származtató számára való közlését. A fogantatás a CAFC által alkalmazott megfogalmazás szerint a teljes és működő találmány határozott és tartós eszméjének a kialakulása a feltaláló elméjében, amiként azt a gyakorlatban is alkalmazni kell.

A 135. § szerinti kérelem benyújtása időben korlátozott, mert a találmányra vonatkozó igény kinyilvánítási időpontjától számított egy éven belül kell megtörténnie, és ugyanolyannak vagy lényegileg ugyanolyannak kell lennie, mint az állítólag származtatott találmány. A döntő időpont egy szabadalmi bejelentés vagy egy szabadalom publikációs időpontja lehet. Egy kérelem nem kap bejelentési időpontot, amíg az USPTO-nál be nem fizetik a 400 USD származtatásikérelem-díjat.

Miután megindítottak egy származtatási eljárást, a Szabadalmi Fellebbezési Tanács (Patent and Appeal Board, PTAB) meghatározza az igényelt találmány kérelem szerinti valódi feltalálóját. A PTAB bármely szabadalmi bejelentés vagy szabadalom feltalálóját módosíthatja, ha ezt szükségesnek tartja. Emellett, ha az eljárás elérkezik a végső döntési szakaszba, és megállapítják, hogy a korábban benyújtott bejelentés feltalálója a valódi feltalálótól származtatta az igényelt találmányt, a PTAB egy szabadalmi bejelentés esetében végleg elutasítja a bejelentés függő igénypontjait, vagy egy megadott szabadalom esetében töröl igénypontokat a végső döntési szakaszban.

A PTAB-nak arra is van jogosultsága, hogy megoldjon olyan szabadalmazhatósági kérdéseket, amelyek egy származtatási eljárásban felmerülnek.

A PTAB igazgatója származtatási eljárást indíthat, ha meghatározza, hogy egy származtatási kérelem igazolja, miszerint kielégítették egy származtatási eljárás megindításának előírt feltételeit. Ilyen feltétel, hogy a kérelem lényeges bizonyítékot tartalmazzon arra nézve, hogy a származtatás megtörtént. Miként fentebb említettük, a találmányi eszme fogantatásának és közlésének bizonyítása szükséges a származtatás bizonyításához.

Bár a PTAB számos esetben késleltette a döntést származtatási ügyek megindításáról, mindazonáltal ilyen tárgyban számos kedvező döntést hozott. A kérelmezőkre nézve azonban az eredmények egyformán negatívak voltak, mert minden eldöntött ügyben (mostanáig összesen hét ügy) a PTAB elutasította a származtatási eljárás megindítását, mert a kérelmező vagy nem elégítette ki a kérelmezési követelményeket, vagy pedig elmulasztotta megfelelően bizonyítani a származtatást. Ez érthetővé teszi, hogy miért a származtatási eljárás a legnépszerűtlenebb a PTAB eljárásai közül

Az a tény, hogy eddig valamennyi kérelmező elbukott, azt bizonyítja, hogy ez az európai bejelentők számára túl bonyolultnak tűnő eljárás egyelőre az amerikai bejelentők számára is áthidalhatatlan akadályt jelent.

B) Bitorlási per kezdődött a koreai *Samsung* és az amerikai *PACid Technologies* (PACid) adatbiztosítási vállalat között, amikor az utóbbi 2018. április 6-án Texas Keleti Kerületi Bíróságánál pert indított a Samsung ellen. A PACid állítása szerint a Samsung újabb Galaxy készülékei, konkrétan a Galaxy S6, S7 és S8, valamint azok Edge és Plus változatai bitorolják három szabadalmát, amelyek biometrikus biztonsági jellemzőkre vonatkoznak, továbbá bitorolja ezeket a Samsung KNOX biztonsági rendszere és PASS biometrikus operációs rendszere. A PACid által becsült kártérítési összeg 2,8 és 3 milliárd USD közötti nagyságú, ami az elmúlt három évben eladott, több millió Galaxy készülék hasznán alapszik.

A PACid „szabadalmi troll”-ként ismert, és az újságok azt írják róla, hogy szabadalombitorlásért már perelte a *Google*-t, az *Apple*-t és a *Nintendót* is. A Samsung szóvivője bejelentette, hogy a vállalat „ellenintézkedéseket tervez, miután átvizsgálták a PACid igényeit”.

C) Az amerikai *Google* és a tajvani *HTC Corporation* (HTC) 2017. szeptember 21-én bejelentette, hogy 1,1 milliárd dolláros „együttműködési megállapodást” kötött.

Üzleti körökben olyan hír járta, hogy a Google teljes egészében megszerzi a HTC-t, de olyan híreket is lehetett hallani, hogy a Google stratégiai beruházást végez, azonban úgy tűnik, hogy a tényleges megállapodás e két véglet közé esik, mert a tajvani cég egy okostelefon kutatásával és fejlesztésével foglalkozó részlege átmegy az amerikai vállalathoz, és cserébe egy készpénzfúziót kap. Ugyanis nincs arról szó, hogy a Google készpénzért megkap a HTC-től szellemi tulajdont, hanem csupán licencmegállapodást kötött a két vállalat – erre lehet következtetni a bejelentésből. A sajtóközlemény első bekezdése ugyanis így hangzik:

„A Google és a HTC Corporation ma egy végleges megállapodásról adott hírt, amelynek alapján a HTC bizonyos alkalmazottai – akik közül sokan már a Google-nál dolgoznak a Pixel okostelefon fejlesztésén – csatlakozni fognak a Google-hoz. A HTC az ügylet kere-

tében 1,1 milliárd USD-t kap készpénzben a Google-tól. Ettől elkülönítve a Google nem kizárólagos licenciát kap a HTC szellemi tulajdon-jogaira.”

A fő tétel az, hogy a Google megkap egy olyan mérnökteamet, amelynek feladata, hogy segítséget nyújtson a telefonok Pixel sorozatának megtervezésében, amelynek a HTC a szerződéses gyártója. Hírek szerint ez a team mintegy 2000 tagból áll. A Google azonban nem kapja meg a HTC teljes okostelefon-üzletét. A HTC igazgatója, *Cher Wang* azt közölte a sajtótájékoztatón, hogy „az ügylet folytonos innovációt tesz majd lehetővé saját okostelefon-jainkkal kapcsolatban”.

A tajvani vállalat megtartja szellemi tulajdoni vagyontárgyait. Az elmúlt héten még arról beszéltek, hogy a HTC szabadalmi portfóliója a Google kezére juthat, ha a Google kivásárolja a HTC okostelefon-egységét. Most világossá vált, hogy a HTC mintegy 2000 amerikai szabadalma a tajvani vállalat birtokában marad.

A „elkülönítve” szó a fentebb idézett sajtóközleményben azt jelzi, hogy a szellemi tulajdonra vonatkozó licenciáért és a mérnökökért cserébe fizetendő készpénz két különálló megállapodás. A licencszerződés részleteit nem közölték, és a közlemény alapján arra lehet következtetni, hogy az nem is feltétlenül új, mert a következőt tartalmazza: „a Google továbbra is hozzáfér a HTC szellemi tulajdonához, hogy segítséget kapjon a Pixel okostelefon-családhoz.” A licencmegállapodást előtérbe helyezve mindkét fél világos jelzést adott a piacnak arról, hogy a HTC továbbra is birtokolja szellemi tulajdonát, és a Google-nak joga lesz azt használni.

Egyesek szerint a Google-nak komoly érdeke fűződik ahhoz, hogy pénzügyileg támogassa egy fontos versenytársát. Ebben lehet némi igazság, mert a két vállalat kapcsolata visszanyúlik arra az időre, amikor a HTC a világon elsőként gyártott Android telefonokat, és szabadalmi harcba is bocsátkoztak. A Google mindenesetre tartózkodott a leplezetlen tulajdonszerzéstől, hogy elkerülje az Android-partnerek, így a Samsung felháborodását.

A két vállalat megállapodása alapján szellemi tulajdonokra vonatkozik, különösen know-howra. Lehetséges, hogy az 1,1 milliárd USD a Google számára csupán zsebpénz (leányvállalatának, az *Alphabet*nek mintegy 95 milliárd USD készpénze van), de soknak tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy jogot kapott 2000 mérnök felvételéhez a saját fizetési listájára. Így a Google fejenként félmillió dollárt fizetett a Pixel kutatási és fejlesztési teamért, mert nyilván arra számít, hogy ez a jövőben ki fog fizetődni a team által nyújtott innovációban és tervezésben.

Másrészről a HTC számára az 1,1 milliárd dollár jelentős összeg, mert lehetővé teszi a jövőben komoly beruházások elvégzését – különösen azért, mert számos, feltehetőleg jól fizetett munkavállalóját elveszti a fizetési listájáról. Úgy tűnik, hogy Wang igazgatónő a megállapodást a HTC innovációs bátorsága bizonyítékának tekinti. „Páratlan értékű okostelefonláncunk, ideértve szellemi tulajdon portfóliónkat, valamint világszerte elismert tehetségünket és rendszerintegrációs képességeinket, bátorította a Google-t abban, hogy növelje Android-piacát” – mondta a sajtótájékoztatón.

D) 2016. decemberben egy kaliforniai bíróság esküdtszéke úgy döntött, hogy a kaliforniai *Gilead* gyógyszergyártó cég bitorolta a *Merck & Company* (Merck) 7 608 597 sz. szabadalmát következő hepatitisz C-gyógyszereivel: sofosbuvir (Sovaldi) és ledipasvir/sofosbuvir (Harvoni), és ezért az esküdtszék a Gileadot 2,54 milliárd USD fizetésére kötelezte. Ez volt az Egyesült Államokban valaha megítélt legnagyobb összeg szabadalmi ügyben.

Leonard Stark körzeti bíró azonban hatályon kívül helyezte az eredeti döntést azon az alapon, hogy a Merck állítólag bitorolt szabadalma érvénytelen volt. A bíró ugyanis megállapította, hogy a szabadalom nem tett eleget a kinyilvánítási kötelezettségnek, mert felesleges kísérletezés nélkül nem lehetett megállapítani, hogy milyen módon kell végezni a kezelést.

A Gilead egyébként arról adott hírt, hogy 2017-ben hepatitisz C elleni termékeivel, így a Harvonival és a Sovaldival 9,1 milliárd USD-t keresett.

A Gilead kijelentette, hogy a Merck szabadalmát mindig érvénytelennek tekintette, és meg volt elégedve azzal, hogy a bíró osztotta a nézetét. A Merck viszont úgy nyilatkozott, hogy a bíró ítélete nem tükrözi az ügy valós tényeit, és közölte, hogy fellebbezni fog a döntés ellen.

Az Egyesült Államokban a hepatitisz C-vel fertőzöttek számát 3,2 millióra becsülik. Ez a vírusos betegség májgyulladást okoz, amely májelégtelenséghez vezethet. A közvetlenül ható vírusellenes gyógyszerek, így a Gilead Sovaldija és Harvonija forradalmasították a kezelést, és a klinikai próbák 90%-nál nagyobb gyógyulási hányadot mutattak. A betegbiztosítók részéről azonban tiltakozást váltott ki, hogy a Gilead a Sovaldit egy 12 hetes kúrához 84 000 USD-ért hozta forgalomba.

A Merck saját hepatitisz C-gyógyszerét elbasvir/grazoprevir (*Zepatier*) néven forgalmazza. Egy különálló szabadalombitorlási perben, amelyet hepatitisz C-gyógyszerekkel kapcsolatban a Gilead ellen folytatott, egy esküdtszék döntése 200 millió USD-t ítélt meg számára. 2016. júniusban azonban egy San José-i szövetségi bíróság hatályon kívül helyezte ezt a döntést, mert megállapítást nyert, hogy a Merck erkölcsstelen magatartást tanúsított, ideértve a hamis esküt. A Merck vitatta a bíró döntését, ami ellen fellebbezést nyújtott be.

E) A kaliforniai Monroviában lakó *Joe Trader* (Trader) 2011 októberében keresetet indított *Michael Hallatt* (Hallatt) ellen, mert az Vancouverben (Kanada) nyitott üzletében teljes áron árusította Trader amerikai üzleteiben nagyban vásárolt áruit; továbbá Hallatt a márka-jelzés eltulajdonításával, valamint az online árusítással Trader amerikai védjegye értékének csökkenését idézte elő.

Hallatt arra hivatkozott, hogy őt védi az első kereskedelmi doktrína, amely „lényegileg megengedi annak hirdetését, hogy elad egy használt Ford Explorert a *Ford engedélye nélkül*. Ez védi a jogot, hogy létezzenek másodlagos piacok” – fejtegette Hallatt a honlapján. „Ha elveszítem ezt az ügyet, az olyan precedenst teremtené, amely nem csupán számtalan fogyasztót befolyásolna, hanem vállalkozók százazreit is, akik hasonló úton működnek.”

Kezdetben a kerületi bíróság Hallatt javára döntött, azonban Trader ezt a döntést igazságtalannak találta, és a Szövetségi Kerületi Fellebbezési Bírósághoz (Court of Appeal for the

Federal Circuit, CAFC) fordult, amely hatálytalanította az elsőfokú bíróság döntését megállapítva, hogy Hallatt leértékelheti az amerikai védjegyet a márkajelzés eltulajdonításával. A 2016. augusztusban tartott szóbeli tárgyalást követően Hallatt 2017. júniusban bezárta vancouveri üzletét.

F) Az amerikai elnöknek és lányának több tucat országban van lajstromozott védjegye különböző iparágakban. Ivanka Trump vállalatai számára az elmúlt három hónapban ideiglenesen nyolc védjegyet fogadtak el, amelyeket három hónap eltelte után lajstromoznak, ha nincs ellenük felszólalás, ezenkívül Kínában 17 függő védjeggyel és 36 lajstromozott védjeggyel rendelkezik. Ezek a védjegyek és védjegybejelentések a csecsemőtakarótól a koporsóig terjedő területeken a legkülönbözőbb termékekre vonatkoznak.

Trump elnök és a lánya globális védjegyei ellen a Trump-ellenfelek etikai kifogásokat emeltek elsősorban Kínában, mert arra hivatkoznak, hogy ott a bíróságok és a bürokrácia döntései az uralkodó kommunista párt akaratát tükrözik.

Ivanka Trump e bírálatok hatására visszalépett védjegyügyeinek intézésétől, és azt egy családi megbízás alapján működő trösztre bízta.

G) *Carl's Jr.* amerikai gyorsétteremláncá kellemetlen helyzetbe jutott Steven Spielberg legutolsó filmjével, a *Ready Player One* (Kész az első játékos) kapcsolatban. Carl's Jr. ugyanis bejelentette, hogy faszénen sült hússeleiteinek a nevét SPIELBURGER-nek fogja nevezni a filmrendező és annak következő filmje tiszteletére.

„Spielberg még nem jelentkezett, de feltételezzük, hogy közömbös ezzel kapcsolatban” – közölte a vállalat. Ez azonban tévedés volt. Néhány nappal később a gyorsétterem szóvivője bejelentette: „A SPIELBURGER nem lesz fogyasztható éttermeinkben. Ez egy társasági mutatvány volt csupán, hogy elnyerjük Spielberg és csapata figyelmét a *Ready Player One* film bemutatójának megünneplésére”.

Kiderült ugyanis, hogy Spielberg nem volt közömbös az üggyel kapcsolatban, sőt, a Warner Bros., a filmet készítő stúdió sem. Spielberg egy Twitter-videóval felelt, amelyben a következőt közölte: „Nemrég jutott tudomásomra, hogy Carl's Jr. át akarja nevezni faszénen sült szeleteit SpielBurgernek, de én passzolok. Hagyják abba és álljanak el ettől, mert nem tehetik – sajnálom, emberek”.

H) A *Harley-Davidson* (Harley) ismert arról, hogy agresszíven védi szellemi tulajdoni jogait. Az online rendelésre a Harley védjegyet tartalmazó, kívánt mintával ellátott ruhákat, bögréket stb. szállító *SunFrog.com* ellen indított védjegyperben a Harley eddigi legnagyobb bitorlási perét nyerte meg.

A Wisconsin Keleti Kerületi Bíróságon 2017 májusában ideiglenes intézkedést kért a SunFrog ellen. Keresetében megállapította, hogy egyedül 2017 áprilisában a SunFrog weboldalán ajánlott több ezer termék a HARLEY-DAVIDSON védjegyet tartalmazó, száznál több bitorló mintát mutatott.

Válaszában a SunFrog kifejtette, hogy a Harley aggályai megoldódtak, mert érdektelenné váltak annak következtében, hogy megszüntette védjegybitorló termékeinek árusítását.

A bíróság tudomása szerint azonban a védjegybitorlás folytatódott. Ezért *J. P. Stadmueller* bíró a Harley javára döntött, megállapítva, hogy „a Harley-Davidson licencszerződés alapján eladott termékei rendkívül sikeresek, csupán 2005-től 2016-ig 400 millió USD-t meghaladó royalty jövedelmet biztosítottak, ami a kiskereskedelmi forgalomban a licencszerződés által védett termékek eladása alapján dollármilliárdokat jelent. Ezért a bíróság szándékos bitorlást vett alapul, 19,2 millió USD kártérítést ítélt meg a Harley számára, és az alperest tartósan eltiltotta a bitorlástól. A bíróság a kompenzációs és felelősségi károkat még csak ezután fogja megállapítani.

I) A Védjegyfellegbbszési Tanács (Trademark Trial and Appeal Board, TTAB) nemrég hozott döntést az alkoholos italokat forgalmazó *Pan American Properties* (PAP) WHITE SANGRIIIA védjegybejelentésével kapcsolatban. A PAP azt gondolta, hogy ezt az elnevezést a képzelet szülte, és ennek megfelelően megkülönböztető jellegre tartott igényt a „sangria” szó helytelen írásmódja és a két szó kombinációja alapján.

A védjegybejelentés eredeti elővizsgálója elutasította a bejelentést a kérelmezett kifejezés deszkriptív volta miatt. A TTAB befogadta a fellebbezést, és megállapította, hogy az eredeti elővizsgáló helyesen döntött, és megalapozottan utasította el a bejelentést, mert a „Sangriiia” kifejezés azt jelzi a fogyasztóknak, hogy az általuk vásárolt alkoholos ital „sangria”.

A TTAB további véleménye szerint a helytelen írásmód csupán csekély különbséget jelent a termék valódi nevéhez képest. A bejelentőnek arra a kifogására utalva, amely szerint korábbi bejelentés tárgya a GASOLINA SANGRIIIA és a WHITE SANGRIIIA kifejezés, a TTAB megjegyezte, hogy a GASOLINA SANGRIIIA védjegy nem konkrétan írt le olyasmit, amit a vásárló szívesen inna meg, hacsak nem asszociálja az italt a Pan Americannel, míg a fehér sangria olyan ital, amelyet az emberek bármikor megisznak. A TTAB szerint a „white” (fehér) szó a termék egyik komponensére vonatkozik, és a „sangriiia” kifejezés egy szándékosan helytelen változata a „sangria” szónak, amely a Pan American vállalat egy alkoholos italát írja le. Más lett volna a helyzet, ha egy nem társítható terméket árusítottak volna, de a név ebben a helyzetben megfelel a terméknek, és így csupán deszkriptívnek minősíthető.

Afrikai Szellemi Tulajdoni Szervezet

Az Afrikai Szellemi Tulajdoni Szervezet (francia rövidítése: OAPI) bejelentette, hogy a közeljövőben két különálló igazgatóságot: egy szabadalmi hivatalt és egy védjegyhivatalt állít fel. Jelenleg mind szabadalmi, mind védjegyügyekben egyetlen szellemi tulajdoni igazgatóság lajstromozza a bejelentéseket. A különálló igazgatóságok felállítását az OAPI Tanácsa határozta el 2017. decemberi ülésén. Ez a határozat azt jelzi, hogy az OAPI a tagállamokat saját innovációs és gazdasági rendszerük fejlesztésére ösztönzi.

Az OAPI-nak jelenleg a következő 17 ország a tagja: Benin, Bissau-Guinea, Burkina Faso, a Comore-szigetek, Csád, Egyenlítői Guinea, Elefántcsontpart, Gabon, Guinea, Kamerun, Kongó, Mali, Közép-afrikai Köztársaság, Mauritánia, Niger, Szenegál és Togó.

Argentína

A) Az Országos Végrehajtó Hivatal 2018. január 10-én bürokráciaellenes és egyszerűsítő elnöki rendeletet bocsátott ki bizonyos nyilvános adminisztrációs eljárások újjászervezése érdekében. Az elnöki rendelet célja:

- az eljárások egyszerűsítése és az üzleti tevékenység megkönnyítése az országban;
- a nyilvános adminisztráció dinamikusabbá és hatékonyabbá tétele; és
- a nemzetközi szabályokhoz való fokozatos igazodás.

Az elnöki rendeletnek megfelelő törvények és utasítások meghozatala a közeljövőben várható.

Az alábbiakban röviden összefoglaljuk az elnöki rendeletnek a szellemi tulajdont érintő fontosabb részeit.

a) Szabadalmak

- Szabadalom elnyeréséhez a bejelentőnek a következőket kell benyújtania: *a)* a találmány címe és leírása; *b)* a leírás megértéséhez szükséges műszaki elrendezés vagy rajzok; *c)* egy vagy több igénypont; *d)* a találmány leírásának kivonata. E követelmények kielégítését szükség esetén a benyújtás napjától számított 30 napon belül lehet pótolni.
- Bár az elsőbbséget a bejelentés benyújtásával egyidejűleg kell igényelni, az elsőbbségi iratokat (fordítással együtt) az érdemi vizsgálat alatt, az elővizsgáló kérésére kell csak benyújtani. A benyújtás napjától számított 90 napon belül történő benyújtás kötelezettségét tehát eltörölték.
- Az előzetes vizsgálati jelentésre a korábbi 180 nap helyett 30 napon belül kell válaszolni. Az érdemi vizsgálat díját a korábbi 3 év helyett a benyújtás napjától számított 18 hónapon belül kell befizetni.

b) Használati minták

- Az érdemi vizsgálat díját a használati minta benyújtási napjától számított 3 hónapon belül kell befizetni.
- A hivatal a használatiminta-bejelentéseket a vizsgálati díj befizetése után újdonságra és ipari alkalmazhatóságra vizsgálja, és a vizsgálati jelentés jóváhagyása után a bejelentést publikálja.
- Harmadik személyek a publikálástól számított 30 napon belül kifogásolhatnak egy használatiminta-bejelentést.

c) Védjegyek

- Egy védjegybejelentés benyújtásakor a bejelentőnek elektronikus címet kell közölnie a hivatallal.
- Az elnöki rendelet hatálybalépését követően a védjegybejelentéseket elektronikusan kell benyújtani.

- Védjegyek megszűnése és törlése ügyében a bíróságok helyett a védjegy hivatal fog eljárni.
- A bejelentést követő 5 év eltelte után a védjegybejelentőnek eskü alatti nyilatkozatban kell igazolnia a védjegy használatát.

A felszólalásokra vonatkozó változásokat lásd alább, a B) pont alatt.

d) Ipari modellek és minták

- Az elnöki rendelet új meghatározást ad a minta fogalmára: „ipari vagy kézi terméken alkalmazott alaki és/vagy külső változtatás díszítő jelleggel”. Így az alkalmazás köre kiterjed kézműves termékekre is.
- A modell vagy minta leírásának benyújtási követelményét eltörölte az elnöki rendelet.
- A megújítást a lejárát előtti 6 hónapon belül lehet kérni, de új vonás, hogy díj ellenében a lejárátot követő 6 hónapon belül is lehet kérni.

B) Az Argentínában 2018. január 10-én kibocsátott rendelet [lásd fentebb, az A) pont alatt] által módosított védjegy törvény a felszólalásra vonatkozó 14., 16. és 17. cikkének szövege a következő:

A 14. cikk szerint a védjegylajstromozás elleni felszólalásokat elektronikusan kell benyújtani az Országos Iparjogvédelmi Intézetnél, megadva a felszólaló nevét, lakhelyét és e-mail címét, valamint a felszólalás okait.

A 16. cikk előírja, hogy ha a felszólalást a benyújtásától számított 3 hónap elteltével nem vonták vissza, az Országos Védjegy-igazgatóságnak adminisztratív eljárásban kell a felszólalási eljárást lefolytatnia.

A 17. cikk szerint a felszólalási eljárásban a felszólalónak lehetősége van bővítenie a felszólalási okokat, a bejelentőnek joga van válaszolnia a felszólalásra, és mindkét fél jogosult bizonyítékokat benyújtani. A felszólalási eljárást a gyorsaság, egyszerűség és gazdaságosság elve szerint kell lefolytatni.

Az Országos Védjegy-igazgatóság által kiadott határozatok ellen csak a Polgári és Kereskedelmi Ügyek Szövetségi Fellebbezési Bíróságánál lehet közvetlenül fellebbezni az értesítéstől számított 30 napon belül. A fellebbezést az Országos Iparjogvédelmi Intézetnél kell benyújtani, amely azt az előírt módon továbbítja a bíróságnak.

A fenti rendelkezések 2018. szeptember 17-én léptek hatályba.

Ausztrália

A) A *Commissioner of Patents v. AbbVie Biotechnology Ltd* ügyben hozott döntés három ausztrál szabadalomra vonatkozik (ezek száma: 2012261708, 2013203420 és 2013257402). Mindhárom szabadalom tárgya az *adalimumab* nevű gyógyászati anyag felhasználása egy olyan gyógyszer előállításában, amely különböző orvosi állapotok (fekélyes colitis, Crohn-

betegség és rheumatoid spondylitis) kezelésére szolgál. Az adalimumabot rekombináns DNS-technikával állítják elő, és HUMIRATM védjegyzett névvel árusítják.

Az alábbi szövegű igénypontok: „X anyag felhasználása Y betegség kezelésére szolgáló gyógyszer gyártásában” általában svájci típusú igénypontokként ismertek, és az X gyógyászati anyag második gyógyászati felhasználásának (indikációjának) igénylésére szolgálnak.

A legtöbb gyógyszer esetében a szabadalom oltalmi idejének meghosszabbítása csak akkor érhető el, ha a szabadalom vonatkozó igénypontja magát a gyógyászati anyagot védi. Más szavakkal: egy szabadalmi igényponttal védett ismert gyógyászati anyag új alkalmazása általában nem hosszabbítható meg a szokásos 20 év időtartamon túl. Az ausztrál szabadalmi törvény 70(2)(b) cikke szerint a hosszabbítás akkor is lehetséges, ha egy szabadalom igénypontja(i) egy gyógyászati anyagot véd(enek), „ha azt olyan eljárással állították elő, amely rekombináns DNS-technikát foglal magában”.

Az Adminisztratív Fellebbezési Törvényszék (Administrative Appeals Tribunal, AAT) egy korábbi döntésének indokolása szerint a 70(2) cikk nem jelzi, hogy a svájci típusú igénypontokat ki kellene zárni az oltalmi idő hosszabbításának lehetőségéből, és arra a következtetésre jut, hogy „egy szabadalom oltalmi idejének meghosszabbítása alkalmazható lenne termékigénypontokra és eljárásigénypontokra, azonban csupán akkor, ha ezek az igénypontok olyan anyagot védenek, amelyet rekombináns DNS-technikával állítottak elő”.

Az Ausztrál Szabadalmi Hivatal elnöke fellebbezett az AAT döntése ellen, és ez nyújtotta az első lehetőséget arra, hogy a Szövetségi Bíróság (Federal Court, FC) foglalkozzon a 70(2)(b) cikk szerkezetével. Az AbbVie elutasította, hogy részt vegyen az eljárásban, és így nem volt ellenfél, aki ellentmondjon a hivatal elnökének.

A fellebbezés tárgyalásakor a teljes bíróság a „gyógyászati anyag” kifejezés jelentésére összpontosított mind a 70(2)(a), mind a 70(2)(b) cikk szövegösszefüggésében. Világos volt, hogy a 70(2) cikk rendelkezései olyan találmányokra vonatkoznak, amelyek termékek, nem pedig olyanokra, amelyek tárgya eljárás vagy módszer. Az FC a szabadalmi törvény magyarázó feljegyzéseire is utalt, amelyek megállapítják, hogy gyógyászati anyagok új és feltalálói jellegű kezelési eljárásokban alkalmazva nem esnek a jogalkotó azon szándéka alá, hogy részesüljenek az oltalmi idő meghosszabbításában.

A bíróság megállapította továbbá, hogy a svájci típusú igénypontok egyáltalán nem vonatkoznak gyógyászati termékekre, hanem inkább olyan eljárási igénypontok, amelyek oltalmi köre alapvetően különbözik a 70(2) cikk által tárgyalt igénypontok oltalmi körétől.

A bíróság azt is megállapította, hogy a vitatott igénypontok nem vonatkoznak rekombináns DNS-technikával előállított adalimumabra. A bíróság azon a véleményen volt, hogy először a) a vitatott igénypontok olyan módszerre vagy eljárásra vonatkoznak, amelyben az adalimumabot gyógyszer előállítására használják fel, és másodszor b) olyan gyógyszerre vonatkoznak, amely sajátos gyógyászati célokra felhasználandó adalimumabot tartalmaz. A bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a vitatott igénypontok oltalmi köre teljesen eltér a 70(2) cikk tárgyát képező igénypontokéitól, megállapítva, hogy „a vitatott igénypontok svájci

típusúak, ami szükségszerűen azt jelenti, hogy a kérdéses gyógyászati anyag (adalimumab) lényegében nem esik a vita tárgyát képező leírás igénypontjának oltalmi köre alá.

Végül az FC hatályon kívül helyezte az AAT korábbi döntését, és megállapította, hogy második indikációs alkalmazási igénypontok – akár svájci típusúak, akár kezelési eljárásra vonatkoznak – oltalmi ideje nem hosszabbítható meg, mert eljárási igénypontokról, nem pedig termékigénypontokról van szó, és ezért nem elégítik ki a 70(2) cikk követelményeit.

B) Az Ausztrál Védjegyhivatal által a *Melbourne City Football Club Inc.* (MCFC) v. *MHFC Holdings Pty Ltd* (MHFC)-ügyben hozott döntés szerint az MCFC eredményesen szólalt fel az A ligás Melbourne City ellen. Az MCFC egy harmadosztályú csapat Victoria állam futballszövetségében.

Az ügy Dávid és Góliát mérkőzéséhez hasonlítható. Megértésének megkönnyítése érdekében említjük, hogy az A ligás Melbourne Heartot 2014. januárban 12 millió dollárért megvásárolta a Manchester City megaklub, és azonnal hozzákezdett, hogy átnevezze *Melbourne City*-nek. Ez a törekvés azonban akadályba ütközött, mert a South Kingsville-ben 1991 óta *Melbourne City* név alatt játszó MCFC felszólalt a védjegyhivatalnál az MHFC által benyújtott bejelentés ellen, amelyben a MELBOURNE CITY FOOTBALL CLUB védjegy lajstromozását kérte az áruk széles skálájára, ideértve a ruházati cikkeket, játékokat, labdákat, sípcsontvédőket és utazási árucikkeket. A védjegybejelentés vizsgálata alatt a bejelentő mindegyik áruosztályt „a futballal összefüggő árukra” korlátozta, ezáltal látszólag kivédve az olyan lehetséges kifogást, amely egy, az Ausztrál Futball Ligával kapcsolatos árukat védő, korábban lajstromozott védjegy alapján alapult.

Az MCFC felszólalását az 1995. évi ausztrál védjegy törvény különböző cikkeire alapozta, többek között arra, hogy a MELBOURNE CITY FOOTBALL CLUB védjegy nem eléggé disztinktív ahhoz, hogy lajstromozható legyen a védjegybejelentésben megjelölt áruk vonatkozásában.

A bejelentő által lajstromoztatni kívánt, négy szóból álló védjegybejelentés sporttal kapcsolatos számos szolgáltatásra is vonatkozott, amelyek mindegyike korlátozva volt azonban a futballal kapcsolatos szolgáltatásokra, és a hivatali elővizsgáló ezt a bejelentést korábban elsősorban azon az alapon utasította el, hogy a lajstromoztatni kívánt védjegy lényegénél fogva nem alkalmas a bejelentésben igényelt *szolgáltatások* megkülönböztetésére. Ilyen háttér mellett ugyanaz az elővizsgáló volt kijelölve a bejelentő *árúkra* vonatkozó felszólalásának az intézésére.

Az ausztrál szabadalmi törvény 41. cikke foglalkozik a felszólalásokkal, és ez a cikk megállapítja, hogy egy védjegybejelentést el kell utasítani, ha a védjegy nem alkalmas arra, hogy a bejelentő áruit vagy szolgáltatásait megkülönböztesse mások áruitól vagy szolgáltatásaitól.

Annak megfontolásakor, hogy egy védjegy alkalmas-e a bejelentő áruinak vagy szolgáltatásainak a megkülönböztetésére más kereskedők áruitól vagy szolgáltatásaitól, a védjegyet háromféleképpen lehet osztályozni, mégpedig olyan, amely:

- lényegénél fogva alkalmas megkülönböztetésre, amely esetben képes megkülönböztetni az árukat vagy szolgáltatásokat;
- részben vagy bizonyos mértékig lényegénél fogva alkalmas megkülönböztetésre, amely esetben a bejelentőnek bizonyítania kell, hogy a védjegy képes vagy képes lesz megkülönböztetni áruit vagy szolgáltatásait másokéitól használat vagy szándékolt használat esetén; vagy
- lényegénél fogva semmilyen mértékben nem alkalmas megkülönböztetésre, amely esetben a megkülönböztetőképességnek teljesen a használaton kell nyugodnia.

Bár az MCFC leírhatja, hogy a *szolgáltatások* egy futballklubhoz tartoznak, a bejelentő bizonyította, hogy a lajstromoztatni kívánt védjegy nem közvetlenül írja le a bejelentésben igényelt *árúkat*, vagyis az okostelefonokat, hitelkártyákat, mellényeket és kereplőket.

Az elővizsgáló megjegyezte, hogy nem elegendő, ha egy védjegy közvetlenül deskriptív, mert „egy védjegynek folytonos képességgel kell rendelkeznie a megkülönböztetésre”.

Az elővizsgáló azonban egyetértett a bejelentővel abban, hogy a MELBOURNE CITY FOOTBALL CLUB védjegy nem közvetlenül írja le a bejelentés által fedett árukat, mert azok számos olyan terméket is felöleltek, amelyek nincsenek összefüggésben sem Melbourne-nel, sem a futballal.

Az a tény azonban, hogy a bejelentésben igényelt áruk a labdarúgás előmozdításával kapcsolatban voltak korlátozva, arra a következtetésre vezette az elővizsgálót, hogy a védjegy jelezte az áruk eredetét és jellegét. Az elővizsgáló azt is megjegyezte, hogy az áruk többsége „olyan terméktípusokra vonatkozik, amelyeket egy futballklub észszerűen ajánlhat vevőinek pénzgyűjtési vagy hirdetési tevékenységekhez, amelyek mellékesek szolgáltatásainak reklámozása szempontjából”. Az elővizsgáló azon a nézeten volt, hogy a rendes megjelölés szerint az áruk egy Melbourne-i futballklubtól származnak, és hogy a Melbourne-i futballközönség más személyei valószínűleg használni kívánják a védjegyet hasonló árukkal kapcsolatban.

Ezután az elővizsgáló megállapította, hogy a védjegy nem teljesen nélkülözi az inherens megkülönböztetőképességet, de bizonyos mértékig képes megkülönböztetni a bejelentő áruit más kereskedők áruitól.

A fentiek következtében az elővizsgáló annak bizonyítását kívánta a bejelentőtől, hogy a védjegy megkülönbözteti vagy meg fogja különböztetni áruit más kereskedők áruitól. A bejelentő ilyen vonatkozásban terjedelmes bizonyítékot szolgáltatott, amely a védjegy 2014. január 16-i elsőbbségét követő időpontból származott, mert a futballklub 2014. júniusig nem változtatott nevet.

A felhasználások többsége azonban részét képezte a klub logójának, amelyet szintén lajstromoztak védjegyként:

Az elővizsgáló megállapította, hogy a védjegynek a logóval való szoros kapcsolata hígította az ilyen használat hatását, ami azt jelenti, hogy a négy szóból álló védjegy önmagában nem töltötte be az áruk megkülönböztetésének a funkcióját.

Az elővizsgáló továbbá megkérdőjelezte, hogy a védjegy használata a játékosok ingén a kereskedelembe való felhasználásnak felel-e meg, ahol a felszerelés arra volt szánva, hogy a játékosok a klubon belül viseljék.

A bejelentő megkísérelte felhívni a figyelmet arra, hogy Ausztráliában a Manchester City hírneve a jövőben nőni fog. Az elővizsgáló azonban megállapította, hogy Manchester City lényegileg nem azonos Melbourne City-vel, és ezért a használat nem volt alkalmas annak közvetlen meghatározására, hogy a fogyasztók a MELBOURNE CITY FOOTBALL CLUB védjegyet a bejelentővel társítják-e. Az elővizsgáló megjegyezte, hogy „legfeljebb következtetni lehet arra, hogy a védjegy használata a jövőben valószínűleg nőni fog, azonban ez nem elegendő annak elfogadásához, hogy egy ilyen következtetés a jelen esetben elegendő.”

Az elővizsgáló megállapította, hogy a bejelentő nem volt képes bizonyítani a védjegy megkülönböztetőképességét. Ezért elutasította a védjegybejelentést, és a bejelentőt a költségek viselésére utasította.

Benelux védjegy

2018. június 1-jétől kezdve lehetővé vált egy Benelux védjegy törlésének kérelmezése a Benelux Szellemitulajdon-védelmi Hivatalnál, ami lényegesen egyszerűbb és olcsóbb eljárás, mint az eddig kötelező bírósági út.

A módosított törvény szerint egy, a hivatalnál lajstromozott védjegy törlését abszolút és relatív lajstromozásgátló okok alapján lehet kérni. Nem kérhető azonban a törlés nem lajstromozott védjegyjogok, így doménnevek vagy vállalatnevek alapján.

A hivatal a törlési eljárást a felszólalási eljáráshoz hasonló módon folytatja le, hivatalos díja 1400 EUR. A vesztes fél 1400 EUR rögzített díjat köteles fizetni a másik félnek.

Chile

A) A Szabadalmi Együttműködési Szerződés (PCT) Végrehajtó Bizottsága a Chilei Országos Iparjogvédelmi Intézetet 2015-ben jelölte ki nemzetközi kutatóhatósággá (International Searching Authority, ISA) és nemzetközi elővizsgáló hatósággá (International Preliminary Examining Authority, IPEA).

Dél-Amerikában csupán Brazília és Chile van kijelölve ilyen hatóságnak. Jelenleg világszerte 22 hivatal tölti be a PCT nemzetközi hatóságának a szerepét.

Az intézet a következő országok számára nyújt szolgáltatást PCT ISA-ként és IPEA-ként: Chile, Costa Rica, Dominikai Köztársaság, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Kolumbia, Kuba, Mexikó, Panama, Peru, valamint Trinidad és Tobago.

2017. december 31-ig az intézet csak spanyol nyelven adott ki nemzetközi kutatási és vizsgálati jelentéseket. 2018. január 1-jétől kezdve a kiadott jelentések nyelve angollal bővült.

A Chilei Országos Iparjogvédelmi Intézetet a PCT fogadóhivatalaként 2017-ben 141 nemzetközi bejelentést kapott, amelyek közül 67%-ot elektronikusan nyújtottak be az ePCT-rendszeren keresztül.

B) A Chilei Országos Iparjogvédelmi Intézetet 2018. január 29-én felavatta a Technológiai és Innovációs Központot, amelyet támogatott a Szellemi Tulajdon Világszervezete (World Intellectual Property Organization, WIPO) is. A felavatási ünnepségen részt vett *Yoshiyuki Takagi*, a WIPO vezérigazgató-helyettese, aki dicsérte a kezdeményezés megvalósítását, amely kutatási eszközöket és segítséget nyújt műszaki információ szerzéséhez, adatbáziskutatáshoz, újdonságkutatáshoz és versenytevékenységekhez.

Az intézet egyidejűleg előkészületeket tett annak érdekében, hogy papír nélküli intézménnyé válhasson.

Dél-Korea

A Koreai Szellemi Tulajdoni Hivatal bejelentése szerint 2017. december 1-je óta egy szolgáltatás (*KIPRIS.or.kr*) áll a kezdők rendelkezésére, amely ingyenes szellemi tulajdoni kutatási lehetőséget nyújt, úgyhogy bárki könnyen végezheti szellemi tulajdon-jogok (szabadalom, használati minta, minta és védjegy) kutatását.

Minthogy a korábbi szolgáltatás kényelmetlen volt egy kezdő számára szellemi tulajdon-jogok kutatásához, mert meglehetősen bonyolult felhasználói felületet használt különböző kutatási funkciók nyújtásához, ezt a szolgáltatást megjavították azáltal, hogy a felhasználók véleményének figyelembevételével könnyebb és kényelmesebb kutatást tettek lehetővé.

A megjavított KIPRIS indítóképernyője megosztja a hozzáférés útját a kezdő felhasználók és az általános felhasználók számára, ezáltal megnövelve a felhasználók hozzáférését. Miután kiválasztotta a hozzáférési utat, a felhasználó (kezdő vagy általános) közvetlenül hozzáfér egy kutatási ablakhoz.

A főmenü a kezdők szintjén négy kutatási típust szolgáltat: (i) lépésről lépésre kutatást; (ii) számkutatást; (iii) névkutatást; és (iv) mondatkutatást. Emellett egy szolgáltatási nevet és egy irányító képet is használnak a megértés fokának növelése érdekében.

Egyesült Arab Emírségek

A) Az Egyesült Arab Emírségek (United Arab Emirates) Védjegyhivatala 2018. április 19-én megindított egy elektronikus kutatási rendszert az országban benyújtott vagy lajstromozott védjegyekre vonatkozóan.

Az elektronikus védjegybejelentési rendszert már korábban bevezették.

B) Az *I.J. Tobacco Industry FZE* (Tobacco) 2016. október 17-én kérelmet nyújtott be az Egyesült Arab Emírségek Védjegyhivatalánál az *IJTI – I.J. TOBACCO INDUSTRY* védjegy (1. ábra) lajstromozása iránt a 34. áruosztályban.

I.J. TOBACCO INDUSTRY

1. ábra

2. ábra

A Tobacco védjegyét 2017. augusztus 20-án publikálták a hivatalos közlönyben.

A *Japan Tobacco Inc.* (Japan Tobacco) felszólalt a Tobacco védjegybejelentése ellen arra hivatkozva, hogy Jemenben ugyancsak a 34. áruosztályban 15 031 számmal hasonló védjegy (2. ábra) van lajstromozva.

A felszólalásra benyújtott válaszában a Tobacco a következő tényekre hivatkozott:

- a védjegyek között hiányzik a határozott hasonlóság;
- saját védjegye megfelel a vállalat kereskedelmi nevének, ezért az *IJTI – I.J. TOBACCO INDUSTRY* védjegy a törvény alapján védve van;
- védjegye világszerte védve van;
- az *IJTI – I.J. TOBACCO INDUSTRY* védjegy a felszólaló országában, Japánban is lajstromozva van.

Az elővizsgáló helyt adott a Tobacco érveinek, és a felszólalást elutasítva engedélyezte a Tobacco védjegybejelentésének lajstromozását.

Egyesült Királyság

A szellemi tulajdon-jogok bitorlása miatti eljárás néha visszafelé sülni lehet el. A szabadalmakkal, védjegyekkel és mintákkal kapcsolatban a jogaiban sértett bármely fél jogosult pert indítani a fenyegető ellen. A „jogaiban sértett” személy nem szükségszerűen az, akit közvetlenül fenyegetnek perrel, mert ez bárki lehet, akinek a kereskedelmi érdekeit károsítja a fenyegetéssel – így például egy gyártó, akinek a beszállítóit vagy elosztóit fenyegetik. A fenyegetési cselekedet nem csupán a szellemi tulajdon-jog birtokosát teszi ki károsodás kockázatának, hanem a lehetséges felperest alperessé változtathatja. Ez viszont feszültséget teremt a polgári eljárási szabályok miatt, aminek alapján a jogtulajdonos jóval a per megindítása előtt kezd kommunikálni, vagyis valószínűbb, hogy először pert indít ahelyett, hogy először fenyegetne.

A 2017. október 1-jén hatályba lépett (perképes fenyegetésre vonatkozó) új szellemi tulajdoni törvény megpróbálja a szellemi tulajdon-jog tulajdonosát arra ösztönözni, hogy a jogi lépés előtt inkább kommunikáljon, megvilágítva, hogy mi egy perelhető fenyegetés, miközben kifejti, hogy mi egy „megengedett kommunikáció” vagy „egy kommunikáció megengedett célokért”, ami nem minősülhet perelhető fenyegetésnek. Az új törvény harmonizálja a helyzetet a szabadalom-, a védjegy- és a mintajog területén (kitérve az egységes európai szabadalmakkal és az Egységes Szabadalmi Bírósággal kapcsolatos jogi helyzetre is), és lehetővé teszi az elsődleges bitorló megkülönböztetését a másodlagos felektől, amikor már komoly erőfeszítéseket tettek az elsődleges bitorló megtalálására.

Egységes Szabadalmi Bíróság (Unified Patent Court, UPC)

A Bristows angol iroda ügyvivője, Edward Nodder 2018. június 29-én közölt egy cikket a LEXOLOGY-ban arról, hogy a magyar Alkotmánybíróság szerint az Egységes Szabadalmi Bíróságra (Unified Patent Court, UPC) vonatkozó egyezmény nem egyeztethető össze a magyar alkotmánnyal, sem annak ratifikációs mechanizmusával.

A magyar Igazságügyi Minisztérium a kormány kérésére 2017. június 18-án kérte fel az Alkotmánybíróságot e kérdés megválaszolására.

Az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy az alkotmány egyik mechanizmusa sem alkalmas a UPC ratifikálására. Ez annyit jelent, hogy alkotmánymódosítás nélkül nincs lehetőség arra, hogy Magyarország ratifikálja az UPC-egyezményt.

Európai Szabadalmi Hivatal (ESZH, European Patent Office, EPO)

Az Európai Szabadalmi Hivatal 2017-ben 165 590 szabadalmi bejelentést kapott, ami az előző évhez viszonyítva 3,9%-os növekedést jelent.

Az engedélyezett szabadalmak száma 2017-ben 10%-kal nőtt.

2017-ben a legtöbb, 2398 szabadalmi bejelentést a *Huawei* nyújtotta be; ezt 2220 bejelentéssel a *Siemens* és 2056 bejelentéssel az *LG* követte.

A technológiai területek közül a legtöbb bejelentést az orvosi technológia területén nyújtották be; itt a bejelentések száma 2017-ben 6,2%-kal növekedett. Ezt a területet a digitális kommunikáció követte 5,7%-os és a számítógép-technológia 4,1%-os növekedéssel.

2017-ben a legtöbb szabadalmi bejelentést az ESZH tagállamai nyújtották be. Utánuk csökkenő sorrendben az Amerikai Egyesült Államok, Japán, Kína és Dél-Korea következnek.

Az Európai Unió Bírósága (Court of Justice of the European Union, CJEU)

A) Az Európai Unió Bírósága 2017. december 14-én hozott ítélete arról a kérdésről döntött, hogyan kell helyesen értékelni egy európai védjegyet.

Az ügy előzményei időrendi sorrendben:

- Az olasz *Gemma Group Srl* (Gemma) 2013. április 8-án az EU Szellemi Tulajdoni Hivatalánál (European Union Intellectual Property Office EUIPO) európai védjegyként lajstromoztatott egy macskaszzerű, ugró kék vadállatot.

A Gemma logója

- 2013. július 8-án a *Puma SE* (Puma) felszólalt a lajstromozás ellen.

A Puma logója

- 2014. március 10-én az EUIPO Felszólalási Osztálya elutasította a Puma felszólalását.
- 2014. május 7-én a Puma a 207/2009 sz. rendelet 58–64. cikke alapján fellebbezést nyújtott be a Felszólalási Osztály döntése ellen.
- 2014. december 19-én az EUIPO Ötödik Fellebbezési Tanácsa elutasította a Puma fellebbezését.
- 2015. április 1-jén a Puma a CJEU-nál nyújtott be fellebbezést a döntés ellen.
- 2016. szeptember 9-én a CJEU a Puma javára döntött, és hatályon kívül helyezte az EUIPO fellebbezési tanácsának a döntését.

- 2016. november 7-én az EUIPO nyújtott be fellebbezést a döntés ellen a CJEU-nál. A Puma a CJEU-nál az EUIPO ellen az alábbi három fő érvre hivatkozott.
- A fellebbezési tanács elutasította azt az érvet, hogy a korábbi védjegyek híresek voltak, és arra a következtetésre jutott, hogy nem bizonyították azok hírnevét. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy az EUIPO három újabb döntésében elismerte a korábbi védjegyeket, és ezt számos nemzeti döntés megerősítette.
- A 207/2009 sz. rendelet 75. és 76. cikkének megsértése azáltal, hogy a fellebbezési tanács vizsgálta a korábbi védjegyek hírnevére vonatkozó bizonyítékot, míg a Felsőfokú Osztály nem vizsgálta azt.
- Az előbb hivatkozott rendelet 8(5) cikkének megsértése. A korábbi védjegyek megbecsülésének intenzitását tükrözi egy csökkenés meglétének az általános értékelése a fenti rendelet 8(5) cikkének a jelentésén belül, amit figyelembe kell venni, amikor azt vizsgálják egyrészt, hogy van-e kapcsolat a védjegyek között, másrészt, hogy van-e gyengülés a fenti rendelet 8(5) cikkének jelentésében.

Az eljárásban felvetették, hogy a fellebbezési tanács elutasította bizonyos bizonyítékok figyelembevételét, amelyeket nem fordítottak le. A Puma azzal érvelt, hogy bár a franciaországi piactanulmányt franciául írták le, az nem kívánt fordítást a korábbi védjegyek hírnevére tekintettel, mert az ilyen vonatkozásban „teljesen egyértelmű” volt. Emellett ugyanezt a tanulmányt más felszólalási eljárásokban is benyújtották anélkül, hogy az EUIPO ez ellen bármilyen kifogást emelt volna.

Az EUIPO a 2868/95 sz. rendelet 19(3) szabályára hivatkozott, amely úgy rendelkezik, hogy a bizonyítékot az eljárás nyelvén kell benyújtani, mégpedig az eredeti iratok benyújtására előírt határidőn belül. Ezért a fellebbezési tanács helyesen gondolta, hogy nem lehet figyelembe venni azokat a dokumentumokat, amelyeket nem fordítottak le az eljárás nyelvére.

A CJEU azonban megjegyezte, hogy a fellebbezési tanácsnak fel kellett volna szólítania a kérelmezőt, hogy szolgáltatson további bizonyítékot a korábbi védjegyek hírnevével kapcsolatban. Ezt annál inkább meg kellett volna tennie, mert a Puma-védjegyekkel kapcsolatos egyéb döntések esetén azok hírnevét viszonylag nagy számú nemzeti döntéssel, valamint a bíróság egy döntésével erősítették meg. Alternatívaként a fellebbezési tanácsnak jeleznie kellett volna azokat az okokat, amelyek miatt azon a véleményen volt, hogy a korábbi döntésekben tekintetbe vett tények nem érvényesek a jelen ügyben.

A fenti okok miatt a CJEU a felperes Puma javára döntött. A megtámadott döntést hatályon kívül helyezte, mert az elutasította a kérelmező Puma felszólalását anélkül, hogy vizsgálta volna a kérelmező egyéb panaszait. A fellebbezési tanács nem teljes mértékben vizsgálta a korábbi védjegyek hírnevét, ezért a CJEU nem tudott dönten a harmadik panasz ügyében, amely azt állította, hogy megsértették a 207/2009 sz. rendelet 8(5) cikkében foglaltakat.

B) Miután az Európai Unió Törvényszéke (EU General Court, GC) 2016. decemberben olyan döntést hozott, hogy a *Nestlé* négyujjú Kit-Kat csokoládészelete nem eléggé disztinktív ahhoz, hogy védjegyjelként lehessen részesíteni, mind a *Nestlé*, mind a versenytárs *Mondelez* fellebbezett a GC döntése ellen. 2018 áprilisában a CJEU egy főtanácsnok, *Melchior Wathelet* olyan véleményt hozott nyilvánosságra, amely szerint fenn kell tartani a GC védjegyajstromozást elutasító döntését. Ez az utolsó fejlemény abban a vitában, amely 16 éven át tartott a svájci édesipari óriás és a *Mondelez* – a *Cadbury* tulajdonosa – között.

Whatelet egyike a CJEU szenior jogi tanácsadóinak, aki rendszerint a főbíróság döntése előtt mond véleményt. Véleménye nem köti a főbírósgot, amely azonban általában elfogadja a főtanácsnokok véleményét.

A CJEU előtt a *Nestlé* azzal érvelt, hogy a GC tévedett, amikor azt állapította meg, hogy egy védjegy tulajdonosának bizonyítania kell, miszerint védjegye megkülönböztető jellegre tett szert különállóan minden egyes tagállamban. A *Nestlé* szerint ez nem egyeztethető össze sem egy európai uniós védjegy uniós jellegével, sem a „különálló védjegy valódi létezésével”.

A *Mondelez* szerint a GC-nek nem kellett volna azzal foglalkoznia, hogy a védjegy szerzett-e megkülönböztetőképeséget a vonatkozó államokban.

A *Nestlé* fellebbezésével kapcsolatban Whatelet megjegyezte, hogy figyelembe kell venni azt a földrajzi területet és azon a régiók megoszlását, ahol meg kellett állapítani a szerzett megkülönböztetőképeséget. Azt is megjegyezte, hogy bár a *Nestlé* szolgáltatott kutatási eredményeket a tagállamok többségére (eltekintve Luxemburgtól), a korábbi döntésből nyilvánvaló, hogy bizonyos országokból származó információ nem volt elegendő annak megállapításához, hogy a vonatkozó közönség a *Nestlé*t mint a termék kereskedelmi eredetét azonosította-e. A *Mondelez* szerint mindebből az következik, hogy az EU Szellemi Tulajdoni Hivatalának egy másik döntést kell hoznia, amelyben megerősíti, hogy a lajstromozási kérelem benyújtásának napján a kérdéses védjegy rendelkezett megkülönböztetőképeséggel.

A főtanácsnok hozzátette, hogy a *Mondelez* fellebbezése „nyilvánvalóan nem volt megengedhető”, és el kell utasítani. Megállapította, hogy bár egy sikertelen fél benyújthat fellebbezést, a *Mondelez* elérte a célját, mert a bíróság hatályon kívül helyezte az EUIPO döntését. „Minthogy lényegileg ez volt a *Mondelez* által az EUIPO-nál benyújtott kérelem célja, a *Mondelez*t nem lehet sikertelennek tekinteni” – tette hozzá Whatelet.

Az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala

A) Az EU mintabejelentéseinél az elsőbbségigénylés egy homályos terület, ahol a mintaüggyvivők nagy örömmel üdvözlnek a bíróságok vagy fellebbezési tanácsok bármilyen tisztázó döntését. Egy gyakran felmerülő kérdés az elsőbbség igénylésének a megkísérlése egy amerikai folytatólagos bejelentés alapján. Egy ilyen folytatólagos amerikai bejelentésre jellem-

zó, hogy ugyanazt a tárgyat tartalmazza, mint az alapbejelentés, és benyújtási napjának az alapbejelentés benyújtási napja számít. Mostanáig az EUIPO azonnal elutasított bármilyen kísérletet egy amerikai folytatólagos bejelentés elsőbbségének igénylésére azon az alapon, hogy egy ilyen bejelentés nem alapoz meg független bejelentési napot, ellentétben a közösségi mintarendelet és a Párizsi Uniós Egyezmény követelményeivel.

Az EUIPO Harmadik Fellebbezési Tanácsa jelezte, hogy bizonyos körülmények között az EUIPO-nak engedélyeznie kell egy amerikai folytatólagos bejelentés elsőbbségét. Ennek a döntésnek a meghozatala kapcsán rámutatott, hogy az USPTO-nak lehetősége van arra, hogy egy folytatólagos bejelentésnek az alapbejelentésétől eltérő bejelentési napot adjon, mégpedig olyan esetben, amikor eltér a két bejelentés tárgya. Ilyen esetben az USPTO a folytatólagos bejelentés bejelentési napjaként azt a napot ismeri el, amelyen a folytatólagos bejelentést benyújtották (a fent jelölt ügyben ezt a státuszt jelölték az EUIPO-nál benyújtott elsőbbségi iraton). A tanács azon a véleményen volt, hogy egy ilyen folytatólagos bejelentés számára engedélyezhető az elsőbbségi igény.

Az ügy kimenetele alapján egyértelmű, hogy az EUIPO többé nem utasíthatja el kapásból az amerikai folytatólagos bejelentések elsőbbségi igényét. Kevésbé világos azonban, hogy az EUIPO-nak meg kell-e vizsgálnia az amerikai alapbejelentés és a folytatólagos bejelentés tárgyát annak eldöntéséhez, hogy az amerikai folytatólagos bejelentés számára indokolt-e megadni egy külön bejelentési napot, vagy pedig ilyen döntést csupán az ügy amerikai vizsgálata alapján lehet hozni.

A kétségek elkerülése érdekében még mindig a legcélszerűbb gyakorlat, ha egy európai mintabejelentéshez csupán az először benyújtott amerikai mintaszabadalmi bejelentés elsőbbségét igényeljük. Amerikai hasznossági szabadalmi bejelentések elsőbbségét nem lehet igényelni mintabejelentésekhez.

B) A TPRESSO ábrás szövédjegy tulajdonosa felszólalt a TEAESPRESSO szövédjegy lajstromozása ellen arra hivatkozva, hogy a két védjegy között fennáll az összetévesztés valószínűsége. Mindkét védjegy teával kapcsolatos hasonló termékekre vonatkozott.

Az EUIPO egyetértett a felszólaló érvelésével, amely szerint a lajstromoztatni kívánt védjegy megtévesztően hasonló a felszólaló védjegyéhez mind vizuálisan és hangzásilag, mind pedig a védett áruk vonatkozásában.

E döntés ellen a felszólaló az EUIPO fellebbezési tanácsánál nyújtott be fellebbezést. A tanács fenntartotta az elsőfokú döntést, megállapítva, hogy mindkét megjelölés jelentős vizuális és hangzási hasonlóságot mutat, és a vonatkozó áruk részben azonosak, részben pedig hasonlóak voltak, aminek következtében az érintett közönség (ebben az esetben az Európai Unió általános közönsége) körében valószínűleg zavart okoznának.

Európai Unió Törvényszéke

A) Az Európai Unió Törvényszéke a *Laboratorios Ern, SA* (Lab Ern) v. *EUIPO*-ügyben fenntartotta az EUIPO fellebbezési tanácsának döntését, amely szerint nem áll fenn az összetévesztés veszélye a RYM és az NRIM LIFE SCIENCES védjegyek között.

Az ügy háttere, hogy 2014. júniusban az EUIPO-nál kérelmet nyújtottak be az NRIM LIFE SCIENCES védjegy lajstromozása iránt az 5. áruosztályban (orvosi és állatorvosi készítmények és cikkek). Később ugyanebben az évben a *Lab. Ern* felszólalást nyújtott be a védjegybejelentés ellen korábbi spanyol nemzeti RYM védjegy alapján, amelyet szintén az 5. áruosztályban (gyógyászati és egészségügyi készítmények) lajstromoztak. A felszólalást az európai védjegyrendelet 8(1)(b) cikkére hivatkozva összetévesztés valószínűségére alapozták.

A felszólalást az EUIPO Felszólalási Osztálya 2015. szeptemberben teljesen elutasította, és az elutasítás ellen benyújtott fellebbezést az EUIPO 5. Fellebbezési Tanácsa is elutasította.

A tanács többek között arra a tényre hivatkozott, hogy a vonatkozó közönség spanyol volt, és általános vásárlókból és egészségügyi szakemberekből állt, akiknek nagyfokú volt a figyelmi szintje. A lajstromoztatni kívánt védjegy és a korábbi védjegy által lefedett áruk azonosak vagy hasonlóak voltak ugyan, de a fellebbezési tanács megállapította, hogy a jelölések csekély vizuális és fonetikai hasonlóságot mutattak, fogalmi semlegességgel. E megállapítások fényében a tanács úgy találta, hogy a vonatkozó közönség részéről nem állt fenn az összetévesztés valószínűsége.

E döntés ellen a *Lab. Ern* azon az alapon nyújtott be fellebbezést a GC-nél, hogy a fellebbezési tanács tévedett a vizsgált jelzések megkülönböztető és uralkodó vonásainak, valamint a jelzések hasonlóságának és az összetévesztés valószínűségének a megítélésében.

A GC nem értett egyet a fellebbezés indokolásával.

a) A vizsgált védjegyek összehasonlítása

A védjegyzakemberek tisztában vannak azzal, hogy a kérdéses védjegyek vizuális, hallási és fogalmi hasonlóságának az általános megítélését a védjegy által nyújtott általános benyomásra kell alapozni, figyelembe véve megkülönböztető és uralkodó komponenseiket. A GC egyetértett a fellebbezési tanács elemzésével, amely szerint a RYM és az NRIM LIFE SCIENCES védjegy csupán határozatlanul hasonló. Bár az utóbbi védjegy „life sciences” komponense gyenge megkülönböztetőképeséggel bír, deskriptív jellege folytán az esetjog azt diktálja, hogy egy védjegy ilyen leíró eleme nem szükségszerűen elhanyagolható a védjegy által nyújtott általános benyomás terén, és ezért figyelembe kell venni.

Vizuálisan összehasonlítva az „r”, „y” és „m” betűt az „nrim”, „life” és „sciences” elemmel, nem meglepő módon, a GC azokat csupán gyengén hasonlónak találta. A fonetikai összehasonlítás ugyanerre a következtetésre vezetett. Fogalmilag a GC azt találta, hogy spanyolul egyik védjegy sem bírt jelentéssel, ezért a védjegyeket fogalmilag semlegesnek kell tekinteni. Mindent egybevetve a jelzéseket a GC csupán gyengén hasonlónak találta.

b) Az összetévesztés valószínűsége

Az összetévesztés valószínűsége azt a kockázatot jelenti, hogy a közönség azt hiheti, hogy a kérdéses áruk vagy szolgáltatások ugyanattól a vállalatától vagy – az esettől függően – kereskedelmileg kapcsolatban álló vállalatoktól származnak. Ilyen valószínűség azonban nem állhat fenn, amikor a közönség nem gondolja, hogy az áruk azonos forrásból (vagy gazdaságilag kapcsolódó vállalatoktól) erednek. Az összetévesztés valószínűségét globálisan kell felmérni, figyelembe véve az ügyre vonatkozó minden tényezőt, különösen a hasonlóság mértékét a jelzések, valamint az azok által fedett áruk/szolgáltatások között.

A GC egyetértett a fellebbezési tanácsnak azzal a megállapításával, hogy a jelen esetben nem áll fenn az összetévesztés valószínűsége; a vonatkozó közönség figyelmének mértéke magas, ami összekapcsolva a vizsgált védjegyek nagyon csekély mértékű hasonlóságával, ellensúlyozza a kérdéses áruk hasonlóságát.

A fenti okok miatt a GC 2017. november 28-án elutasította a fellebbezést.

B) A GC 2018. február 28-i döntése szerint a lábbeliken található két párhuzamos csík bitorolja az *Adidas* három csíkra vonatkozó védjegyjogait. Ez a döntés tükrözi a cipőóriás márkanéve által szerzett elismerést, és a nem hagyományos védjegyek erejét is mutatja. Ugyanakkor van, aki azt kérdezi, hogy ez a döntés nem példája-e egy „hiperoltalmat” élvező márkanévnek.

A döntés a legújabb fejleménye egy régóta folyó csatának, amelyet az *Adidas* folytat a *Shoe Branding Europe* (Shoe Branding) belga cipőtársasággal, és amely akkor kezdődött, amikor az utóbbi 2009-ben és 2011-ben két védjegybejelentést nyújtott be az EUIPO-nál. A védjegyek ellen, amelyek a cipő sarkánál elhelyezett, a cipő sarka felé dőlő két párhuzamos csíkból álltak, az *Adidas* felszólalt, azzal érvelve, hogy a lajstromoztatni kívánt védjegyek túlságosan hasonlítanak saját „három csíkból álló” védjegyéhez, és hogy a bejelentett védjegyek függnek saját lajstromozott jogaitól.

Bár az EUIPO Felszólalási Osztálya elutasította a felszólalást, és ugyanezt tette 2013-ban az EUIPO Második Fellebbezési Tanácsa is, a GC két évvel később hatályon kívül helyezte a tanács döntését, megállapítva, hogy a két védjegy között fennáll az összetévesztés valószínűsége. 2016. februárban az EU Bírósága elutasította a GC döntése ellen benyújtott fellebbezést. A *Shoe Branding* azonban nem adta fel, és tiltakozott az elutasítás ellen. Nézete szerint az EUIPO nem helyesen hasonlította össze a védjegyeket. Végül a GC 2018. február 28-i döntésében megállapította, hogy a lajstromoztatni kívánt védjegy használata tisztességtelen előnyre tenne szert a korábbi védjegy hírnevéből.

Az angol *Mewburn Ellis* iroda szerint a *Shoe Branding* „saját magát lőtte lábon 2007-ben, amikor egy Spanyolországban és Portugáliában lefolytatott hirdetési kampányban a „Két csík elég” szlogent használta” (ezzel az *Adidas*sal való összehasonlításra szólítva fel).

A spanyol *Currel Sünol* iroda ellentétes véleményt nyilvánított, amely szerint a döntés azt mutatja, hogy az *Adidas*-védjegy „hiperoltalomban” részesül. „Úgy tűnik, hogy a GC szerint

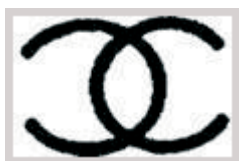
az Adidasnak kizárólagos joga van nemcsak a három párhuzamos csíkra, hanem a két csíkra is, még ha az utóbbiak eltérő helyzetben vannak is elhelyezve a versenytárs cipőin.

A Shoe Branding szerint az Adidas megnyerte a csatát, a háborút azonban nem. Az előző évben a Shoe Brandingnek sikerült töröltetnie az Adidas egyik „háromcsíkos” európai védjegylajstromozását. Ez az ügy jelenleg fellebbezési stádiumban a GC-nél van.

C) *Li Jing Zhou*, egy spanyol állampolgár lajstromoztatta közösségi mintaként a következő elemet díszítési célra:

A francia Chanel cég kérte a minta érvénytelenítését saját ikonikus, egymásba kapcsolódó C betűkből álló monogramja alapján, amelyet Franciaországban 1989-ben lajstromoztatott.

A Chanel azon az alapon kérte az érvénytelenítést, hogy a vitatott minta nélkülözötte mind az újdonságot, mind az egyéni jelleget, mert az ő monogramja Franciaországban 1989 óta védve van védjegyként, és azt széles körben használják.

Az ügyet kezdetben az EUIPO Törlési Osztálya vizsgálta, és megállapította, hogy a vonatkozó jelölések alapvetően eltérő megjelenésűek voltak.

Ezt követően a Chanel a Harmadik Fellebbezési Tanácshoz fordult, amely szintén elutasította a fellebbezést azon az alapon, hogy a korábbi védjegy nem rontja le a vitatott minta újdonságát vagy egyéni jellegét annak ellenére, hogy a Chanel védjegye széles körű hírnévnek és használatnak örvend.

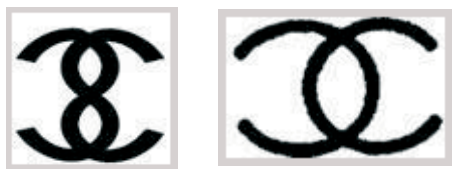
Ezután az ügy az EU Törvényszékéhez került. A GC arra a következtetésre jutott, hogy az EUIPO és a fellebbezési tanács egyaránt tévedett, amikor a mintát a Chanel monogramjához hasonlítva értékelte; a vitatott mintát érvénytelennek kell nyilvánítani azon az alapon, hogy nélkülözi az egyéni jelleget. Döntésének részeként a GC megismételte azt a négy lépésből álló próbát, amelyet az egyéni jelleg megállapításához kell felhasználni, és amelynek a következőket kell megállapítania:

1. a termékek vonatkozó szektorát, amelyben a mintát alkalmazni kívánják;
2. a termékek tájékozott használóját (ideértve ismeretüket a vonatkozó technika állásáról és figyelmi szintjüket);

3. a tervező szabadságának szintjét, amikor a kérdéses mintát megalkotja;
4. a minták közötti összehasonlítás eredményét, figyelembe véve a fentebbi három tényezőt.

Ezeket a követelményeket alkalmazva a kérdéses mintára, a GC a következőket állapította meg.

1. A vitatott mintát számos terméken lehet alkalmazni, mert „díszítésként” védték.
2. A tervezőnek magas szintű volt a tervezési szabadsága.
3. A fenti megállapítások alapján a vitatott minta és a Chanel védjegye a tájékozott felhasználóban azonos általános benyomást kelthetett, mert mindkettő két egymást keresztező C betűt foglal magába egy központi ellipsziselemmel. Ha a vitatott mintát 90 fokkal elforgatjuk, a kettő közötti különbség sokkal szembetűnőbb egy tájékozott felhasználó számára, és a két minta nagyon hasonlóknak tűnik.

A GC azt is figyelembe vette, hogy a Chanel monogramja széles körű hírnévnek örvend, és hogy a védjegy jól ismert.

A Chanel hírnevében jelentős szerepet játszott az a tény, hogy a vitatott védjegyet „díszítésként” védték, ezért azt számos terméken lehetett alkalmazni bármilyen méretben és döntően bármilyen irányultsággal. Eltérően attól, amikor védjegyek közötti összetévesztés lehetőségét vizsgálják, egy mintát nem kell abban az alakban alkalmazni a terméken, amelyben lajstromozták, és az egyéni jelleg megítélésénél ezt meg kell engedni. Miként fentebb említettük, a vitatott mintát derékszögben elforgatva a két minta közötti hasonlóság sokkal szembetűnőbb.

Mintákat nagyon könnyű lajstromoztatni, ami vonzó szellemi tulajdoni formává teszi őket bitorlók számára. Bár Li Jing Zhou mintáját 2010-ben lajstromozták, a Chanel 2013-ig nem vitatta a lajstromozást. Ha Li Jing Zhou minta helyett védjegyoltalomért folyamodott volna, a védjegyrejelentés sokkal korábban feltűnt volna a Chanel védjegyfigyelőjének, amikor a védjegyet felszólalás céljára publikálják.

Az ügyből azt a tanulságot lehet levonni, hogy érdemes igénybe venni a védjegyek átfogó figyelőprogramját, amely nemcsak védjegyeket, hanem olyan mintákat is észrevesz, amelyek különben elkerülnék a védjegytulajdonos figyelmét.

Franciaország

Az elsőfokú Párizsi Bíróság 2018. május 25-én megsemmisítette a „tenofovir-diszoproxil és annak sói, hidrátjai, tautomerjei és szolvátjai kombinációban egyéb gyógyászati vegyületekkel, így emtricitabinnal” kombinációra adott SPC-t (kiegészítő oltalmi tanúsítványt).

A 894-es alapszabadalom 27. igénypontja említ egy gyógyászati kompozíciót, amely az 1–25. igénypont szerinti vegyületet (vagyis tenofovir-diszoproxilt) foglal magában egy gyógyászatilag elfogadható hordozóval és adott esetben egyéb gyógyászati hatóanyagokkal együtt.

A bíróság megállapította, hogy „a szabadalom, amelynek alapján a 0032 sz. SPC-t engedélyezték, igénypontjaiban nem említ emtricitabint, vagyis olyan hatóanyagot, amelyre az SPC vonatkozik kombinációban a tenofovir-diszoproxillal, és nem teszi azt szükségszerűen és sajátosan azonosíthatóvá, és nem említ egy szükségszerűen és sajátosan emtricitabinra célzó funkcionális képletet, így a terméket nem védi az alapszabadalom, és nem teljesül a 469/2009 EC-rendelet 3(a) cikkében foglalt feltétel”.

Miután idézi a GC joggyakorlatát és *Wathelet* főtanácsnok véleményét, a bíróság ismereti azokat a feltételeket, amelyeknek egy igénypontnak meg kell felelnie ahhoz, hogy egy terméket az alapszabadalom által védettnek lehessen tekinteni, és hogy ezért a termék kielégítse a 469/2009 rendelet 3(a) cikkének feltételét.

Ennek megfelelően a bíróság szerint „annak, hogy a termék védve legyen egy hatályban levő alapszabadalom által, előfeltétele, hogy

- a terméket megemlítsé legalább az egyik igénypont szövege, vagy legalábbis, ha nem említi név szerint, szükségszerűen és sajátosan azonosítható legyen mint olyan egy szakember által”,
- és hogy – hatóanyagok kombinációjának esetében – mindegyik hatóanyag meg is legyen nevezve az igénypontokban, vagy ennek hiányában szükségszerűen és sajátosan egyénileg azonosítható legyen.

A bíróság megjegyzi, hogy „figyelembe lehet venni, miszerint – feltételezve, hogy védve van az alapszabadalom által – ha egy hatóanyag nincs említve az alapszabadalom igénypontjaiban szerkezeti meghatározással, hanem egyszerűen funkcionális definícióval, az is fontos, hogy meg legyen határozva: ezek az igénypontok – többek között a találmány leírásának fényében értelmezve, miként ezt előírja az 1973. október 5-i Európai Szabadalmi Egyezmény (ESZE) 69. cikke az európai szabadalmak engedélyezéséről (EPC) és annak értelmezési jegyzőkönyve – szükségszerűen és sajátosan céloznak a kérdéses aktív elvre.”

Az elsőfokú bíróság az ESZE 69. cikkének értelmezéséről is döntött, és megállapította, hogy „az értelmezés, amely szerint a szakember számára a 894-es európai szabadalom szövegösszefüggésében a következő mondat: ‘és ahol alkalmas egyéb gyógyászati alkotórészek’ olyan gyógyászati tulajdonságú hatóanyagot céloz meg, amely alkalmas arra, hogy temofovir-diszoproxillal, így emtricitabinnal kombinálják, nyilvánvalóan meghaladja azt,

amit az ESZE 69. cikke és annak értelmezési jegyzőkönyve ilyen vonatkozásban megen-
ged, ezért annak az elismeréséhez vezet, hogy 'az oltalom arra is kiterjed, amit egy olyan
szakember véleménye szerint, aki megvizsgálta a leírást és a rajzokat, a szabadalmas védeni
szándékozott', és ezért figyelmen kívül hagyhatja a jogbiztonság észszerű mértékét, amit
harmadik felek joggal elvárhatnak”.

A bíróság a teljesség kedvéért megjegyezte, hogy a jelen ügyben figyelembe vették a
496/2009 sz. EC-rendelet célját, minthogy a szabadalomtulajdonos 2002. február 5. – az az
időpont, amikor a forgalmazási engedélyt megadták a 894-es európai szabadalom tárgyát
képező tenofovir-diszoproxil gyógyszerre – és 2017. július 25. – a szabadalom lejártának
időpontja – között 15 éves monopóliummal rendelkezett, úgyhogy a rendelet (9) tételének
értelmében nem szenvedett oltalomhiány miatt.

A Gucci védjegyperei

A Gucci először 2009-ben perelte be a Guesst egy New York-i Szövetségi Bíróság előtt véd-
jegybitorlásért, hamisításért és tisztességtelen versenybe ütköző cselekedetért, mert a Guess
cipőit a Gucci szerint megtévesztően hasonlítottak az ő „gyémántmintájú” cipőjéhez. Az
alábbi ábrán a Guess cipőjét a Gucci cipője felett mutatjuk be. A Gucci cipőjén a négyzetes
minta sarkain egymással szemben két G betűből álló minta van; ezzel szemben a Guess
cipőjén a négyzetek sarkában egy G betű látható:

Shira Scheindlin, a New York-i bíró a Gucci javára 4,7 millió USD kártérítést állapított
meg, bár ez az összeg csekély része volt a Gucci által megkapni remélt 221 millió dollárnak.
A bíró természetesen el is tiltotta a Guesst a bitorlástól.

Ezt követően a Gucci pert indított a Guess ellen azonos ok miatt Ausztráliában, Francia-
országban, Kínában és Olaszországban, továbbá az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hiva-
talánál. Az EU Törvényszéke, valamint a milánói és a párizsi bíróság a Guess javára döntött,
míg a kínai bíróság előtt a Gucci volt a nyertes a Guess ellenében. 2015-ben az ausztrál
bíróság is a Gucci javára döntött.

A két fél közötti háborúnak 2018 áprilisában megegyezés vetett véget.

Hollandia

A holland legfelsőbb bíróság 2017. november 3-án hozott ítéletében megállapította, hogy svájci típusú igénypontokat közvetve is lehet bitorolni, és szabályt is adott mind a közvetlen, mind a közvetett bitorlásra.

Az alapul szolgáló ügyben a Merck birtokolt egy svájci típusú igényponttal szövegezett szabadalmat, amely krónikus hepatitiszben [a hepatitisz C egy specifikus alcsoportjában (1. genotípus)] szenvedő páciensek kezelésére szolgáló gyógyászati kompozíció előállítására használt ribavirin alkalmazására vonatkozott. A hepatitisz C vírustól szenvedő páciensek nagyobb csoportjának ribavirinnel való kezelésére vonatkozó első orvosi alkalmazást védő szabadalom oltalmi idejének lejártá folytán az első orvosi alkalmazás már nem volt védve, ezért a Teva a ribavirinnek egy olyan generikus változatát forgalmazta, amely e hatóanyag-nak a hepatitisz C egy alcsoportja elleni elkülönített (szűkített címkéjű) felhasználását jelentette; erre vonatkozólag azonban a Mercknek még érvényben volt egy szabadalma.

A Merck azt állította, hogy a Teva bitorolta az ő szabadalmi jogát. A Hági Kerületi Bíróság 2017. április 5-én úgy döntött, hogy a Teva olyan eljárást alkalmazott, amely a Merck svájci típusú igénypontjának oltalmi körén kívül maradt.

Itt rövid tájékoztatást adunk a második orvosi felhasználásra vonatkozó és a svájci típusú igénypontokról.

1984-ben az Európai Szabadalmi Hivatal jóváhagyta a gyógyászati felhasználásra vonatkozó, svájci típusú igénypontokat olyan eszközként, amely oltalmat biztosít ismert gyógyszerek új orvosi alkalmazására. A svájci típusú igénypontok a következőképpen szövegezhetők: „X (anyag) alkalmazása Y (betegség) kezelésére szolgáló gyógyszer előállításához.” Ez az igényponttípus arra szolgált, hogy megkerüljék az újdonság követelményét (mert az anyag ismert), valamint a kezelési módszer szabadalmazásának a tilalmát. Az EU szabadalmi törvényének 2007. évi megváltoztatása [2000-es Európai Szabadalmi Egyezmény (EPC 2000)] tiltotta azonban a svájci típusú igénypontokat, bár alternatív módon engedélyezett termékigénypontokat második indikációs alkalmazásra kevésbé bonyolult módon, az alábbi szövegezéssel: „X anyag Y kezelésére való felhasználáshoz” (EPC, 54. cikk, 5. szakasz).

Bár a svájci típusú igénypontok most tiltva vannak, még hatályban lehetnek korábban engedélyezett szabadalmak svájci típusú igénypontokkal, minthogy a törvényváltozás nem volt visszamenőleges hatályú.

A svájci típusú szabadalmak alábbi fajtái léteznek:

- klasszikus második gyógyászati indikációk – ezeket alkalmazzák, ahol egy ismert anyagot használnak egy olyan új betegség kezelésére, amely különbözik attól, amelynek vonatkozásában az anyagot (a technika állásában) már használták; és
- alcsoport-indikációk – ezeket alkalmazzák, ahol az ismert anyagot egy olyan csoport alcsoportja vonatkozásában használják, amellyel kapcsolatban az indikációt korábban már alkalmazták (a Merck szabadalma alcsoport-indikációra vonatkozott).

Hollandiában és egész Európában a bíróságok eltérően ítélték meg a második gyógyászati indikációs szabadalmakat és konkrétan a svájci típusú igénypontokat. Ezt a bizonytalanságot a következő tényezők okozták:

- a svájci típusú igénypontok igénypontjainak szerkezete, amely kérdéseket vetett fel oltalmi körük vonatkozásában;
- a közvetlen és a közvetett bitorlás kérdése, mert a generikus gyártó érvényes érdekekkel rendelkezik abban, hogy forgalmazhassa generikus termékét a lejárt első orvosi alkalmazásra, míg a szabadalomtulajdonosnak érvényes érdeke van abban, hogy érvényesítse második gyógyászati alkalmazásra vonatkozó szabadalmát; és
- az egészségügyi rendszer általános gyakorlata, minthogy az orvosok és a gyógyszerészek az anyag szintjén írják fel a gyógyszert, és az egészségbiztosítók gyakran nem különböztetik meg a szabadalmazott és a nem szabadalmazott felhasználásokat.

A Hágai Fellebbezési Bíróság úgy találta, hogy nagy jelentőségű a megkülönböztetés a klasszikus második gyógyászati indikáció és az alcsoport-indikáció között. Megállapította, hogy összehasonlítva egy klasszikus gyógyászati indikációval, egy alcsoport-indikáció esetében olyan helyzet állhat elő, amelyben a terméket egy olyan alcsoportra használják, amely része egy nagyobb csoportnak, amelyben az anyagot már alkalmazták.

A holland legfelsőbb bíróság azonban azt állapította meg, hogy az EPC keretében nincs lehetőség arra, hogy elvont, kategorikus megkülönböztetést tegyenek a második gyógyászati indikáció két típusa között, miként ezt a Hágai Fellebbezési Bíróság tette. Ehelyett a következő szabályt állította fel a svájci típusú igénypontok közvetlen bitorlására, amely egyaránt alkalmazható a klasszikus második indikációs alkalmazásokra és az alcsoport-indikációkra:

„Egy termelő vagy kereskedő közvetlenül bitorol egy svájci típusú igényponttal rendelkező szabadalmat, ha előre látja vagy előre kellene látnia, hogy az általa előállított vagy ajánlott gyógyszer szándékosan fogják felhasználni olyan kezelésre, amelyre a szabadalom vonatkozik”.

A legfelsőbb bíróság a közvetett bitorlást is lehetségesnek tartotta a svájci típusú igénypontok esetében, és erre a következő szabályt állította fel:

„Egy generikus gyógyszer előállítója közvetve bitorolhat egy svájci típusú igényponttal rendelkező szabadalmat, amely egy második gyógyászati indikációra vonatkozik; ilyen esetről van szó, ha a generikus gyógyszert olyan embereknek ajánlja vagy szállítja, akiknek nincs engedélyük a szabadalmazott találmány alkalmazására, miközben tudja vagy az ügy körülményei között nyilvánvalónak kell lennie számára, hogy a gyógyszer alkalmas a szabadalmazott második indikáció céljára való felhasználásra, és arra is fogják felhasználni.”

A bíróság szerint mellékes, hogy így eljárva egy előállító egy szabadalmat közvetlenül és közvetve is bitorolhat.

India

A) Az indiai kereskedelmi és ipari miniszter, aki alá az iparjogvédelem tartozik, számos kezdeményezést tett Indiában a szellemi tulajdon környezetének lényeges javítására. Így például a Szerzői Jogi Tanácsot egyesítette a Szellemi Tulajdoni Fellebbezési Tanáccsal, és létrehozott egy vállalkozást a szellemi tulajdon oltalmának előmozdítására.

A fentiekén túlmenően a Szellemi Tulajdoni Hivatal vezérigazgatója erőfeszítéseket tesz a mintegy 230 000 függő szabadalmi bejelentés feldolgozására. A kereskedelmi és ipari minisztérium iparjogvédelmi részlegénél dolgozó, jelentős számú elővizsgálót is a függő bejelentések feldolgozására fogják alkalmazni a következő két évben. A függő bejelentések hátralékának gyors feldolgozásához a Szellemi Tulajdoni Hivatal jelenlegi 130 elővizsgálójához mintegy 450 szabadalmi elővizsgáló munkába állítása hozzá fog járulni a függő szabadalmi bejelentések gyors feldolgozásához. A 2016–17-es évben a hivatal mintegy 9847 szabadalmat engedélyezett, ellentétben az előző évben megadott 6326 szabadalommal. Javította a kiadott vizsgálati jelentések számát is, ami jelenleg havonta 6000 szabadalmi bejelentés feldolgozását jelenti a korábbi havi 1500 bejelentéssel szemben.

Suresh Prabhu, a kereskedelmi és ipari miniszter kijelentette, hogy a lehető legrövidebb időn belül fel kívánják dolgozni a függő szabadalmi bejelentéseket. Az új intézkedésektől azt várják, hogy a szabadalmi bejelentések feldolgozásának időtartama a jelenlegi 5-7 évről 18 hónap alá csökken.

B) A Delhi Felsőbírószak két indiai cipőkészítőt komoly pénzbírságra [10 lakh (1 millió) rúpia] ítélt, mert bitorolták *Christian Louboutin* vörös cipőtalpra vonatkozó mintáját és RED SOLE (vörös talp) védjegyét. Döntésében a bíróság kijelentette, hogy a védjegy „jól ismert jellegre tett szert”. Indokolásában a bíróság rámutatott, hogy a védjegy hatvannál több országban van jelen (online is), és a vörös cipőtalpat 1992 óta széles körben használják; így a fogyasztók egész Indiában ismerik a védjegyet. „A felperes weboldala hozzáférhető a fogyasztók számára Indiában, és a felperes hozzájárult ahhoz, hogy a fogyasztók ismerjék mind őt, mind különböző luxustermékeit. A felperes különböző díjakat és elismeréseket kapott jól ismert védjegyeivel ellátott termékeiért.”

Louboutin indiai képviselője kijelentette. „Egy cipő vörös talpa egyértelműen a felpereshez tartozóként azonosítja a terméket, és megkülönbözteti azt mindenki más termékeitől. Ezért a RED SOLE védjegy a felperes aláírásává vált.”

C) Az Indiai Legfelsőbb Bíróság (Indian Supreme Court, ISC) 2017. december 14-én a *Toyota Jidosha Kabushiki Kaisha (Toyota) v. Prius Auto Industries Ltd & Ors (Prius)*-ügyben az indiai Prius javára döntött, ami hátrányosan befolyásolja a korábbi védjeggyel rendelkező külföldi védjegybejelentők helyzetét. E döntés előtt ugyanis a legfelsőbb bíróság egy védjegy korábbi alkalmazóját védte még akkor is, ha az külföldi volt. Így például az *N. R. Dongre and Ors v. Whirlpool Corpn. and Anr*-ügyben úgy döntött, hogy egy olyan védjegy, amelyet hosszú időn keresztül használtak a nemzetközi piacon, „határon átnyúló hírnevet” szerez

Indiában. Ezért az olyan védjegytulajdonosok – akár indiaiak, akár külföldiek –, akiknek a védjegyét lelkiismeretlen kereskedők lemásolták Indiában, biztosra vehették, hogy korábbi lajstromozásból származó jogaikat megvédhetik Indiában, és az indiai bíróságok elismerik korábbi védjegybejelentésre alapozott jogaikat. A fentebb említett Toyota v. Prius-ügy megváltoztatta ezt az alapállást.

A Toyota 2000-ben polgári pert indított a Prius ellen azt állítva, hogy globálisan ő használta először a PRIUS védjegyet, és védjegyének hírneve kiterjedt Indiára is. A Toyota Japánban 1997-ben kapott jogi oltalmat a PRIUS védjegyre hibrid elektromos gépkocsijaira vonatkozóan. Ennek a védjegynek a japán elfogadása már 1997-ben olvasható volt az indiai Economic Times-ban. A Toyota védjegyoltalmat kapott a PRIUS megjelölésre számos országban, így az Egyesült Királyságban, Ausztráliában és az Amerikai Egyesült Államokban is, de Indiában nem. Az indiai Prius vállalat gépkocsialkatrészeket árusított többek között Toyota-járművek számára, és a Toyota háta mögött 2002-ben lajstromoztatta Indiában a PRIUS védjegyet.

A bíróság a vita megítélésekor azon a véleményen volt, hogy a Toyota szerezte meg először a PRIUS védjegyet, és ezért a Priust eltiltotta a védjegy használatától. Ez ellen a döntés ellen a Prius fellebbezett a fellebbezési bíróságnál, amely hatálytalanította az elsőfokú bíróság döntését. A Toyota ezután az Indiai Legfelsőbb Bíróságnál nyújtott be fellebbezést.

Az ügy döntött, hogy bár a Toyota PRIUS gépkocsijainak megjelenését az Economic Times 1997-ben újdonságként közölte, ez nem gyakorolt hatást az indiai olvasókra. Emellett az internet sem hatolt be 2001-ben az indiai tömegek életébe. Ezért nem lehet azt mondani, hogy a Toyota megalapozta volna Indiában PRIUS védjegyének goodwilljét vagy hírnevét.

A bíróság megállapította továbbá, hogy goodwillnek és hírnévnek a megszerzése egy területen nem természetesen következik abból, ha egy ilyen védjegy elterjed egy másik területen. Emellett a Toyota részéről késedelemnek minősítette azt, hogy csak 2009-ben nyújtotta be a Prius elleni keresetét.

E döntés alapján az a következtetés vonható le, hogy ahhoz, hogy Indiában egy ügyfél elismertesse tengerentúli védjegyének korábbi használatát, nem elegendő:

- i) megalapozni a védjegy tisztességes elfogadását,
- ii) korábban lajstromoztatni tengerentúlon a védjegyet,
- iii) a védjegy ismerete Indiában a bitorló használata előtt,
- iv) a védjegy szórványos használata Indiában, és
- v) információ hozzáférhetősége az interneten.

Mindezen túlmenően a védjegytulajdonosnak Indiában goodwillre és hírnévre kell szert tennie védjegyével kapcsolatban, és fennáll annak a valószínűsége, hogy a védjegynek a bitorló általi és a védjegytulajdonos általi használata Indiában zavart fog okozni.

Izrael

A Wyeth 2005. december 26-án kapott szabadalmat az Izraeli Szabadalmi Hivatalnál benyújtott „2-Fenil-1-[4-(2aminometoxi vagy -propoxi)-benzil-indol-vegyületek és azokat tartalmazó gyógyászati kompozíciók” című szabadalmi bejelentésére. A szabadalom 20 éves oltalmi ideje 2019. április 18-án jár le.

A CONBRIZA gyógyszert 2012. június 17-én lajstromozták Izraelben gyógyszerként. A CONBRIZA gyógyszer bazedoxifén-acetátot, vagyis az említett szabadalom által védett hatóanyagot tartalmaz. Ez volt a bazedoxifén első izraeli lajstromozása gyógyszercélokra, és így 2015. október 19-én a CONBRIZA-ra szabadalmi oltalmi idő-hosszabbítást engedélyeztek 2022. április 14-ig.

2016. november 16-án a DUAVIVE gyógyszert, amely bazedoxifén-acetátot konjugált ösztrogénnel együtt tartalmaz, lajstromozták az izraeli gyógyszerlajstromban. A lajstromozást kérelmező kifejtette, hogy a DUAVIVE egy korszerű változata a CONBRIZA-nak, amelyet a (Wyethet birtokló) Pfizer fejlesztett ki és forgalmaz Izraelben.

Mindkét gyógyszer a menopauza előtt elszenvedett szimptomák, így az ún. tisztulások kezelésére szolgál.

2017. május 22-én a Wyeth tájékoztatta az Izraeli Szabadalmi Hivatalt, hogy a CONBRIZA-t kivette a gyógyszerlajstromból, és a DUAVIVE-et lajstromoztatta. A Wyeth azt állította, hogy a változtatás nem befolyásolja az oltalmi idő meghosszabbítását, mert mindkét gyógyszer bazedoxifént tartalmaz, és a szabadalom oltalmi idejének meghosszabbítását az első lajstromozástól kell számítani.

Ezt a közlést követően a hivatal felszólította a kérelmezőt, hogy a szabadalmi törvény 149. szakasza alapján vegyen részt egy tárgyaláson, mielőtt a hivatal az ügyben döntést hoz. A bejelentő részt akart venni a tárgyaláson, és a hivatal elnöke, *Ophir Alon* 2017. július 5-én jelezte, hogy a 2017. július 31-i tárgyaláson a Wyeth kifejtheti: miért gondolja, hogy az ügyben a szabadalmi törvény 64(vii)(3) cikkének a rendelkezései nem érvényesek.

A szabadalmi törvény B fejezetének ii(1) cikke a szabadalom oltalmi idejének meghosszabbításával foglalkozik. A törvény 64D cikkének (1)–(4) alcikke világosan kimondja, hogy az oltalmi idő meghosszabbításának feltétele egy olyan gyógyszer lajstromozása, amely magában foglalja a hatóanyagot, és ez legyen az első olyan lajstromozás, amely megengedi a hatóanyag felírását Izraelben, és ez a hatóanyag korábban nem lehetett tárgya oltalmi idő-hosszabbításnak.

A szabadalmi törvény 64L(3) cikke szerint egy szabadalom oltalmi idejének meghosszabbítása megszűnik – ha a hatóanyagot tartalmazó orvosi készítmény lajstromozását törlik – azon a napon, amikor a lajstromozást törölték. Így a törvény szövege szerint a hatóanyagot tartalmazó készítmény lajstromozásának törlésével egyidejűleg a szabadalom oltalmi idejének meghosszabbítását is törlik.

A Wyeth állítása szerint olyan esetekben, amikor az a vállalat, amely az első gyógyszert lajstromoztatta, a hatóanyagot tartalmazó különböző gyógyszereket lajstromoztatott, a jogalkotó nem kívánta, hogy az oltalmi idő megszűnjék egyszerűen azért, mert az egyik lajstromozást törölték. A jogalkotó inkább akkor kívánta az oltalmi idő megszűnését, amikor bizonyos idővel a hosszabbítási idő megadása után Izraelben már nincs lajstromozva a hatóanyagot tartalmazó gyógyszer. Ilyen esetekben, amikor Izraelben nincsenek forgalomban ilyen gyógyszerek, nincs törvényes ok az oltalmi idő meghosszabbításának fenntartására, és így alkalmazható a szabadalmi törvény 64L(3) cikke szerinti rendelkezés.

A Wyeth azt állította, hogy a DUAVIVE tartalmazza a hatóanyagot, és lajstromozva volt a CONBRIZA lajstromozásának törlése előtt, míg a hatóanyagot tartalmazó egyik vagy másik készítmény folyamatosan lajstromozva volt Izraelben, és ezért hatályban maradhat a szabadalom oltalmi idejének meghosszabbítása.

A Wyeth itt arra is hivatkozott, hogy a törvény 4. fejezetének B1 cikke szerinti hosszabbítás kárpótolja a szabadalmast az oltalmi időben bekövetkezett azon veszteségért, amelyet azért szenved el, mert a gyógyszert lajstromoztatnia kell.

Ophir Alon elnök korszerű és szabadalomparti gondolkozását bizonyította azzal, hogy a szabadalmi törvény 64L(3) cikkének cél által befolyásolt értelmezését és ennek megfelelően a Wyethnek azt az álláspontját fogadta el, hogy a CONBRIZA lajstromozását a DUAVIVE lajstromozásának megtörténte után törölték, és így a hatóanyag folytonosan lajstromozva volt a CONBRIZA lajstromozásától kezdve az ítélethozatal napjáig. E döntését az elnök természetesen részletesen kifejtett indokolása támasztotta alá.

A döntés egy kötelezettséget rótt a Wyethre: eskü alatti nyilatkozatban kellett igazolnia, hogy a bazedoxifén hatóanyag a konjugált ösztrogénekkel együtt nem képez új anyagot. Ezt az affidavitet a döntés napját követő 30 napon belül kellett benyújtani.

Japán

A) A Japán Szabadalmi Hivatal (Japan Patent Office, JPO) elnöke, *Naoko Munakata*, az USPTO igazgatója, *Andrei Iancu* és az Európai Szabadalmi Hivatal volt elnöke, *Benoît Battistelli* Hakonéban (Japán) tartották szokásos évi összejövetelüket. Az ülésen Munakata asszony elnökölt, aki a másik két hivatal vezetőjének hozzájárulásával nyilatkozatot tett közze, amelynek lényegét így foglalhatjuk össze:

„A három hivatal (EPO, JPO és USPTO) vezetői Hakonéban tartották 36. évi konferenciájukat, amelyet megelőzött a három ország hivatalai és iparvállalatai közötti összejövetel. A megtárgyalt területek a következők voltak: a szabadalmi törvények harmonizációja, a számítógépekkel kapcsolatos találmányok vizsgálati gyakorlata, a 4. ipari forradalom és az új technológiák, valamint a szabványok szempontjából fontos szabadalmak ellenőrzésével kapcsolatos problémák.”

A következő háromoldalú megbeszélést 2019 tavaszán az USPTO fogja megszervezni.

B) A Japán Szabadalmi Hivatal 6 hónapról 12 hónapra hosszabbította meg a szabadalmi bejelentések benyújtása előtti, saját publikációra vonatkozó türelmi időt. Ennek megfelelően a japán szabadalmi törvény 30. cikke úgy rendelkezik, hogy Japánban a szabadalmi bejelentést a találmány első kinyilvánításának napjától számított 12 hónapon belül kell benyújtani. Ezt a törvénymódosítást a japán képviselőház 2018. május 30-án hagyta jóvá, és a módosított törvény 10 nappal később, vagyis 2018. június 9-én lépett hatályba. Az új törvény csupán a 2017. december 9-én vagy azt követően megjelent kinyilvánításokra vonatkozik. Az e határidő előtti kinyilvánításokra a 6 hónap türelmi idő érvényes.

PCT-bejelentések esetében a nemzetközi bejelentés napját tekintik a japán bejelentés időpontjának; így a PCT-bejelentést az első kinyilvánítás napjától számított 12 hónapon belül kell Japánban benyújtani.

C) Minthogy egy védjegybejelentés benyújtásakor a megjelölt áruk és szolgáltatások magával a védjeggyel együtt meghatározzák a vonatkozó jogok körét is, a japán védjegy törvény 6. cikke alapján az elővizsgáló elutasító végzést ad ki, ha a megjelölt áruk/szolgáltatások tartalma vagy köre nem egyértelmű, vagy az osztályozás helytelen.

A Japán Szabadalmi Hivatal 2017 végén elkészített egy listát az áruk/szolgáltatások megjelölésének használhatatlan példáiról, amelyek a védjegy törvény 6. cikke alapján a védjegybejelentés elutasításához vezetnének, de amelyeket a bejelentők gyakran használnak. A hivatal azt várja a listától, hogy azt a védjegybejelentők használni fogják, és így elkerülik bejelentésük elutasítását.

Közleményében példákat ad meg az áruk/szolgáltatások nem egyértelmű megjelöléséről. Ilyen példák:

(1) az áruk nem világos megjelölése: „alkoholmentes sör”.

Megváltoztatott egyértelmű árumegjelölés: „1%-nál kevesebb alkoholt tartalmazó, sörízű italok”.

(2) Szolgáltatások nem világos megjelölése: „Lakberendezések javítása”.

A szolgáltatások javított megjelölése: „Világítóberendezés megjavítása” vagy „Fürdőszobai szerelvények javítása”:

A védjegybejelentések osztályozását a Nizzai Osztályozás 2017. évi kiadása szerint kell megadni.

Kambodzsza

Kambodzsza 2018. március 1-jével az európai szabadalmi bejelentések érvényesítési állama lett, és így csatlakozott Marokkóhoz, Moldovához és Tunéziához. A kambodzsai érvényesítés minden európai bejelentés számára lehetséges lesz, amelyet ezután az időpont után nyújtanak be.

Az érvényesítés után kapott szabadalom Kambodzsában lényegében ugyanolyan oltalmat biztosít, mint az Európai Szabadalmi Hivatal által engedélyezett szabadalmak az ESZE szer-

zódó államaiban. Nyilvánvaló, hogy az érvényesítési megállapodások nem korlátozódnak európai államokra.

Itt fontos megjegyezni, hogy Kambodzsában a gyógyászati termékek ki vannak zárva a szabadalmi oltalomból. Kambodzsai törvényhozásnak ez a rendszere lehetővé teszi gyógyászati termékekre vonatkozó bejelentések benyújtását annak ellenére, hogy azok ki vannak zárva a szabadalmi oltalomból. Az ilyen bejelentések szabadalmazhatóságát az átmeneti időszak végéig, vagyis 2033-ig nem vizsgálják. E határidő lejártát követően a bejelentés benyújtási időpontjától számított oltalmi idő fennmaradó részére engedélyezhető szabadalmi oltalom.

A TRIPS-megállapodás 70.8 cikke alapján azonban a bejelentők igénybe vehetik a „posztalórendszer”. A kambodzsai törvényhozásnak ez a rendszere lehetővé teszi gyógyászati termékekre vonatkozó bejelentések benyújtását annak ellenére, hogy azok ki vannak zárva a szabadalmi oltalomból. Az ilyen bejelentések szabadalmazhatóságát az átmeneti időszak végéig, vagyis 2033-ig nem vizsgálják. E határidő lejártát követően a bejelentés benyújtási időpontjától számított oltalmi idő fennmaradó részére engedélyezhető szabadalmi oltalom.

Kanada

A) A Szövetségi Bíróság (Federal Court, FC) a szabadalmazott gyógyszerekre vonatkozó rendelet alapján eltiltotta az *Apotex* és a *Teva* a generikus o-dezmetil-venlafaxin (ODV-) termékek forgalmazásától a *Pfizer* 2 436 668 sz. ('668-as) szabadalma oltalmi idejének lejártáig.

E döntés ellen mind az *Apotex*, mind a *Teva* fellebbezett.

A '668-as szabadalom igénypontjai az ODV-szukcinát egy sajátos polimorf alakjára vonatkoznak.

A bíróság megállapította, hogy az *Apotex* következő állításai nem voltak megalapozva:

- kézenfekvőség;
- hasznosság hiánya;
- újdonsághiány;
- kettős szabadalmazás; és
- túlzott ígéret a szabadalmi törvény 27(3) cikke vonatkozásában.

A *Teva* kézenfekvőségre és a kézenfekvőség kapcsán érvénytelenségre, valamint a hasznosság hiányára hivatkozott.

A bíróság megállapításait az alperesek állításairól az alábbiakban foglaljuk össze.

a) Kézenfekvőség

A bíróság szerint a 8. és a 9. igénypontban kifejezésre juttatott feltalálói gondolat az ODV-szukcinát új kristályos formája volt, nem pedig az ODV-szukcinát bármilyen alakban, amivel az *Apotex* és a *Teva* érvelt.

A bíróság megállapította, hogy szakember nem tudhatta vagy nem láthatta előre, hogy „az ODV-szukcinát só szilárd alakot ölt-e, továbbá hogy ez a szilárd anyag kristályt képez-e, vagy hogy milyenek lennének egy feltételezett kristályos szilárd anyag tulajdonságai”. Ezért egy szakember „nem jutna el közvetlenül és nehézség nélkül a ’668-as szabadalom szerinti megoldáshoz”. A technika állása nem tanította sajátosan az ODV-szukcinát vagy annak kristályos alakjai előállítását.

A bíróság részletesebben kitért a fentebb említett nehézségekre, leszögezve, hogy nem volt kézenfekvő kipróbálni a találmányt. A 2008. évi *Apotex Inc. v. Sanofi Synthelabo Inc.*-döntést követve a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a szűrési technikák létezése, valamint a sajátos só és kristályalak egyszerű azonosítása nem alapozza meg azt a tényt, hogy ezek többé vagy kevésbé maguktól értetődőek, mert „különböző tények és eljárások sokaságának az ismerete nem vezet szükségszerűen arra a következtetésre, hogy kézenfekvő volt kipróbálni mindazt, ami a tények és eljárások alapján elvégezhető”. Ebben az esetben a találmány nem volt magától értetődő a technika állása és az általános szaktudás alapján. A technika állásában nem volt található olyan ösztönzés, amely az ODV-szukcinát bármilyen sajátos szilárd alakjára mutatott volna.

b) Hasznosság hiánya

A bíróság megállapította, hogy a hasznosság hiányára vonatkozó utalások nem voltak megalapozottak. Elfogadta a 2017. évi *AstraZeneca v. Apotex*-döntésben található kétlépéses megközelítést, amely abból áll, hogy:

- azonosítják az igényelt találmány tárgyát, és
- felteszik a kérdést, hogy ez a tárgy hasznos-e (vagyis alkalmas-e gyakorlati megvalósításra).

A bíróság egyetértett a Pfizerrel abban, hogy az ODV-szukcinát sajátos polimorf alakja hasznos mint „az ODV-szukcinát stabil, szilárd halmazállapotú alakja”, és annak felhasználása „közvetlenül vonatkozik a 8. és a 9. igénypont tárgyára”. Továbbá a bíróság megállapította, hogy a vegyület stabilitása kielégítő gyakorlati eredmény, „mert a különleges polimorf alak szilárd halmazállapotú stabilitása lehetővé teszi az ODV-szukcinát sajátos polimorf alakjának a felhasználását gyógyszerként”. A bíróság megállapította, hogy a stabilitást bizonyították.

c) Újdonságrontás

A bíróság arra a következtetésre jutott, hogy az Apotex által az újdonsághiányt igazolni hivatott bizonyíték nem volt alkalmas arra, hogy meggyőzzön az újdonság és az érvényesség hiányáról. Az Apotex szakértői a kézenfekvőséggel kapcsolatban nyújtottak be bizonyítékot, ami semmilyen meggyőző erővel nem bírt az újdonsághiány vonatkozásában. Továbbá az alapvető tisztesség azt parancsolja, hogy egy félnek „ne engedték meg olyan kritikai bizonyíték beiktatása, amelyet egy másik kérdés kapcsán már benyújtott, és az eskü alatti nyilatkozatok és keresztkérdések megválaszolását is magában foglaló bizonyítási eljárás befejezése után beiktatott bizonyítékra támaszkodva támadja meg a szabadalmat”.

d) Kettős szabadalmazás

A bíróság elutasította az Apotexnek azt az állítását, hogy az 1 248 540 sz. ('540-es) szabadalom 21. igénypontja miatt kettős szabadalmazás történt. Az '540-es szabadalom ismerteti az ODV-t vagy annak gyógyászatilag elfogadható sóját, azonban nem azonosít konkrét sókat vagy szilárd halmazállapotú formákat.

A fentiek alapján az FC eltiltotta az Apotexet és a Tevát generikus ODV-termékeik forgalmazásától a Pfizer '668-as szabadalmának lejártáig.

B) Miután Kanada Legfelsőbb Bírósága (Supreme Court of Canada, SCC) az *AstraZeneca v. Apotex*-ügyben megállapította, hogy az *AstraZeneca* esomeprazolra (NEXIUM) vonatkozó szabadalma hasznosság hiánya miatt nem volt érvénytelen, és az SCC elutasította az *Apotex* kérelmét az ügy felülvizsgálata és újbóli meghallgatása iránt, az *Apotex* a Szövetségi Bíróságnál a szabadalom érvénytelenségének új okaira, nevezetesen nem kielégítő kinyilvánítás kapcsán túlzó ígéretekre (overpromising), szándékos félrevezetésre és túl tág oltalmi körre hivatkozott.

Locke bíró elutasította az *Apotex* keresetét, mert álláspontja szerint az SCC végleg eldöntötte a szabadalom érvényességét; az esetleg megmaradt bármilyen kétséget megoldotta az SCC döntése, amellyel elutasította az *Apotex* keresetét. *Locke* bíró azt is megállapította, hogy az *AstraZeneca* jogosan kérte szabadalma bitorlásának megállapítását, és elrendelte az *AstraZeneca* kárának vagy az *Apotex* hasznának a megállapítását.

Az *Apotex* fellebbezett az FC döntése ellen.

Kína

A) 2016-ban per kezdődött a *Samsung* és a *Huawei* között vezeték nélküli kommunikációs eszközökre vonatkozó szabadalmakkal kapcsolatban. A két vállalat a pereskedés megindulása óta megpróbált megegyezni, azonban 2018. januárban egy kínai bíróság döntést adott ki a több szabadalomra vonatkozó vitás ügyben.

Az üggyel foglalkozó shenzheni bíróság szerint a *Samsung* valóban megsértette a *Huawei*-szabadalmakat. A bíróság megállapította, hogy a *Samsung* „nyilvánvalóan hibás”.

A döntés szerint a *Samsung* „rosszindulatúan késleltette a tárgyalásokat” 2011-ig visszamenőleg. A döntés megállapítja, hogy a *Samsung*nak „kis díjat” kell fizetnie a bíróság számára, azonban ennél fontosabb, hogy azonnal meg kell szüntetnie a *Huawei* által birtokolt szabadalmazott technológiával gyártott termékek előállítását vagy eladását.

A bíróság döntése nem sorol fel konkrét modelleket, és ezért nem világos, hogy a *Samsung*nak hány készüléke bitorolja a *Huawei*-szabadalmakat. Tekintettel Kína óriási okostelefon-piacára, a *Samsung* számára ez jelentős nehézséget fog okozni.

A *Samsung* szóvivője kijelentette, hogy „alaposan tanulmányozni fogják a bíróság döntését, és megfelelő választ fognak benyújtani”.

B) Kinában felülvizsgálták a tisztességtelen verseny meggátlására vonatkozó, 1993. évi törvényt. A módosított törvény 2018. január 1-jén lépett hatályba.

A módosított törvény megerősíti a tisztességtelen verseny gyakorlatának korlátozásait egy olyan rendszer megalapozásával, amelynek segítségével aki azt gyanítja, hogy tisztességtelen verseny valósul meg, tájékoztathatja a felülvizsgáló hatóságokat. Egyúttal szigorodnak a tisztességtelen versenytevékenységek büntetési tételei.

Míg a tisztességtelen verseny meggátlására vonatkozó korábbi törvény szerinti szabályozás alanyait más törvények, így a védjegy törvény, a monopólium elleni törvény, a hirdetési törvény stb. is szabályozták, a módosított törvény egyértelművé tette a többi törvénytől való elkülönülést.

A módosított törvény hét tevékenységtípust jelöl meg, amelyek tisztességtelen versenyt képeznek: (1) zavart okozó tevékenységek; (2) kereskedelmi vesztegetés; (3) hamis hirdetés; (4) üzleti titkok bitorlása; (5) eladások hozzáadott felárral; (6) üzleti bizalmat károsító tevékenységek; és (7) internetet használó tisztességtelen versenytevékenységek.

Marokkó

A) A *Cebir Giyim Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi* (Cebir) nemzetközi lajstromozás révén 2013. december 4-én a 25. áruosztályban védjegyvoltalmat kapott a MARATON SPORTWEAR védjegyre.

A Cebirnek tudomására jutott, hogy a FLORA-MODE vállalat 2017. február 13-án a Marokkói Védjegy hivatalnál kérelmet nyújtott be a MARATON védjegy lajstromozása iránt a 25. áruosztályban.

A Cebir felszólalt a MARATON védjegy lajstromozása ellen arra hivatkozva, hogy Marokkóban megtevesztően hasonló védjegye van lajstromozva szintén a 25. áruosztályban.

Az ügy alapos vizsgálata után a hivatal a Cebir javára döntött, és törölte a védjegylajstromból a felszólalás tárgyát képező védjegybejelentést.

B) Egy marokkói vállalat 2013. december 30-án kérelmet nyújtott be a Marokkói Védjegy hivatalnál a DELINTE védjegy (1. ábra) lajstromozása iránt a 12. áruosztályban. A bejelentést 2014. január 23-án publikálták a hivatalos közlönyben.

DELINTE

1. ábra

DELI TIRE

2. ábra

A bejelentés ellen felszólalt egy indonéz vállalat arra hivatkozva, hogy Marokkóban 2010. október 19-én lajstromozták számára a DELI TIRE védjegyet (2. ábra), amelynek a bejelentő védjegyéhez hasonló hangzása és általános megjelenése van.

A bejelentő ellennyilatkozatában kifejtette, hogy nincs egyértelmű hasonlóság a két védjegy között.

A hivatal végzése a bejelentő számára kedvezett, mert elutasította a felszólalást, és engedélyezte a DELINTE védjegy lajstromozását.

Németország

A) Dr. Stjerna, aki a Szövetségi Alkotmánybíróságnál (Bundesverfassungsgericht, BVG) panaszt nyújtott be az olyan jogalkotás ellen, amely lehetővé tenné, hogy Németország ratifikálja az Egységes Szabadalmi Bíróságra (Unified Patent Court, UPC) vonatkozó egyezményt, publikált egy friss hírt, amely közli, hogy a BVG milyen feleket hívott fel arra vagy milyen feleknek engedélyezte, hogy kommentálják az ügyet. Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2017. decemberi számának 121. oldalán már említettük, hogy a BVG felkérte a német kormányt, a Német Ügyvédi Kamarát és az Európai Szabadalmi Jogászok Szövetségét véleménynyilvánításra. További felkért szervezetek: a német parlament (Bundestag), a Német Jogászegyesület, a Német Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Egyesület (GRUR), az Európai Szabadalmi Ügyvivők Szövetsége és az Európai Szabadalmi Hivatal.

A hozzászólók egyik fő állítása, hogy a törvénytervezet német parlament általi jóváhagyása alkotmányértést jelent, mert a szuverenitási jogok egy részének európai intézményekre való átruházásával járna, amiről viszont a német parlament tagjainak csak minősített kétharmada dönthet.

Dr. Stjerna panasza rajta van a BVG 2018-ban tárgyalandó ügyeinek listáján.

B) A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof, BGH) 2017. október 18-án fontos döntéseket hozott háromdimenziós védjegyekkel kapcsolatban. A BGH hatályon kívül helyezte a Szövetségi Szabadalmi Bíróság (Bundespateamtgericht, BPG) döntéseit, amelyek elrendelték a RITTER SPORT csokoládécsomagolás és a DEXTRO ENERGY GLUCOSE háromdimenziós védjegyek törlését.

A Ritter Sport már 1995-ben és 1998-ban védjegyoltalmat kapott négyszögletes csokoládészeleteinek nyomtatott szöveg nélküli csomagolására. Abban az időben a védjegyeket szerzett megkülönböztetőképességük alapján lajstromozták. A Kraft Foods Schweiz Holding (Kraft Foods) kezdetben eredményesen támadta a lajstromozást. A BPG megállapította, hogy a megtámadott védjegyek csupán olyan (csomagolási) alakból álltak, amelyet magának a terméknek a jellege okozott. Az ilyen alakokat nem lehet kisajátítani egy versenytárs számára.

A Zertus, a Dextro Energy egy leányvállalata két háromdimenziós védjegyet lajstromoztatott 2003-ban glükóztablettáira. A védjegyoltalmat itt is szerzett megkülönböztetőképesség alapján engedélyezték. Amikor egy versenytárs kérelmezte a védjegyek törlését, a kérelemnek kezdetben helyt adtak. A BPG döntése szerint az alak műszaki hatás eléréséhez volt szükséges, mert a legkedvezőbb helymegtakarítási lehetőséget nyújtotta tároláshoz,

a lekerekített sarkok megkönnyítették a fogyasztást, és a központi bemélyedés egy előre meghatározott töréspontot szolgáltatott a tabletták könnyű megosztásához. Az áruk olyan alakjai, amelyeknek a lényeges jellemzője egy műszaki funkció betöltése, ki vannak zárva a védjegylajstromozás köréből.

A döntések legkritikusabb szempontja az volt, hogy a BPG által elfogadott visszautasítási okokat nem lehet legyőzni a szerzett megkülönböztetőképesség bizonyításával.

A védjegytulajdonosok a BGH-nál nyújtottak be fellebbezést. A BGH hatályon kívül helyezte a vitatott döntéseket, és az ügyeket visszautalta a BPG-nek.

A Ritter Sport csomagolásával kapcsolatban a BGH megállapította, hogy a védjegyek kizárólag egy alakra vonatkoztak, amit magának a terméknek a típusa határoz meg, és nem alkalmas védjegyoltalomra. Ez vonatkozik egy olyan 3D védjegyre, ahol az alak egy vagy több olyan funkcionális jellemzővel rendelkezik, amely(ek) velejáró(ak) a vonatkozó áruk (hagyományos) funkciójával, és amely(ek)et a fogyasztók a versenytársak áruiban is keresnek. A BGH azonban nem tekinti a csokoládészeletek négyyszögletes alakját a csokoládé lényeges jellemzőjének.

A glükóz alakjával kapcsolatban a BGH szintén megerősíti, hogy nem igényelhető védjegyoltalom az olyan védjegyekre, amelyek kizárólag műszaki hatás eléréséhez szükséges alakból állnak. Amikor a glükózttablettákat sajátosan alakított sarkaik és széleik kellemesebben fogyaszthatókká teszik, ez nem jelent műszaki funkciót, hanem egy érzékelési hatást a fogyasztásnál. Egy háromdimenziós védjegy nem oltalmazható védjegyként csupán azért, mert összes lényeges tulajdonsága műszaki funkcióval bír. Ezt azonban nem lehetett megállapítani a tabletták széleinek a kialakításával és az ilyen szélű tabletták egymásra halmozásával kapcsolatban, ami miatt a BGH hatályon kívül helyezte a BPG döntéseit.

Most a BPG-nek el kell döntenie, hogy vannak-e egyéb okok, amelyek kizárják a védjegyoltalmat a két alakvédjeggyel kapcsolatban. Addig a gyártók folytathatják termékeikre a védjegyoltalom igénylését megszerzett megkülönböztetőképességre hivatkozva.

C) A Hamburgi Tartományi Bíróság (Landgericht Hamburg) 2017. februárban megtiltotta az alperesnek, hogy az ismert ALMASED védjegyet használja a „Fogyás almaszeddel (az előállító által nem befolyásolva, függetlenül kutatva)” könyvcímben.

E döntést az alperes megfellebbezte, azonban a Hamburgi Fellebbezési Bíróság (Oberlandesgericht Hamburg) 2017. május 24-i döntésében megerősítette, hogy a Németországban mindenképpen ismert ALMASED védjegy használata a könyvcímben tisztességtelen módon használja ki a védjegy megkülönböztető erejét. A bíróság szerint az alperes nyilvánvaló húzóerőként szembeötlően vetette be a védjegyet, hogy a szakácskönyvre irányítsa egy bevált termékkel a súlycsökkentésben érdekelt fogyasztók figyelmét. Ezáltal jogtalanul kihasználta az ismert védjegy kedvező hatását. A címhez zárójelben hozzáfűzött „az előállító által nem befolyásolva, függetlenül kutatva” elmélyítette a védjegy megbecsültségének kihasználását, mert egy állítólagos alternatíva különleges módon való bemutatása az érintett olvasókban kíváncsiságot ébresztett.

Oroszország

Oroszország kormánya 2017. november 28-án letétbe helyezte az ipari minták nemzetközi lajstromozására vonatkozó Hágai Egyezményhez való csatlakozás okmányát, így a nemzetközi egyezmény Oroszországra nézve 2018. február 28-án lépett hatályba.

Portugália

Annak érdekében, hogy eleget tegyenek az Európai Parlament és a Tanács 2015. december 16-i 2015/2436 sz., valamint 2016. június 8-i 2016/943 sz. irányelvének, a portugál kormány hozzájárult a 2003. március 5-i rendelettel jóváhagyott szellemi tulajdoni törvény módosításához. Ennek alapján módosított szellemi tulajdoni törvénytervezet készült, amelynek legfőbb változásait az alábbiakban foglaljuk össze.

a) Szabadalmak

A szabadalmak kapcsán az egyetlen fontosabb változás, hogy a szabadalmi bejelentések elővizsgálata során a jelenlegi két hivatali végzés helyett három hivatali végzés adható ki.

b) Védjegyek

- A Nemzeti Iparjogvédelmi Intézetnél a lajstromozástól számított jelenlegi 10 év helyett 5 év eltelte után lehet törlési keresetet benyújtani.
- A védjegybejelentések megújítását a *benyújtás* napjától számított 10 év eltelte után lehet kérni. Jelenleg ilyen kérelmet a *lajstromozástól* számított 10 év után lehet benyújtani.
- A bejelentés publikálása után nem lesz lehetőség a védjegy lényeges megváltoztatására, vagy a termékek és szolgáltatások listájának bővítésére. Jelenleg ilyen változtatásokat az intézet a védjegy lajstromozásáig tesz lehetővé.
- Új rendelkezés, hogy a rosszhiszeműség egyik oka lehet a védjegylajstromozás elutasításának a felszólalási eljárásban.
- A felszólalási eljárás alatt vagy a lajstromozásnak egy létező korábbi védjegy miatti ideiglenes elutasítását követő öt év eltelte után a bejelentő kérheti, hogy a felszólaló vagy a korábbi védjegy tulajdonosa bizonyítsa a korábbi védjegy komoly használatát egymást követő öt megelőző éven keresztül.

Spanyolország

A) Az előző spanyol Rajoy-kormány szellemi tulajdoni ügyekért felelős minisztere a spanyol parlament képviselőházában 2017. áprilisban elmondott beszédében az alábbiakat jelölte meg annak okaként, hogy miért nem kívánnak csatlakozni az egységes európai szabadalmi rendszerhez és az Egységes Szabadalmi Bíróságra vonatkozó egyezményhez:

- a spanyol nem fogadták el hivatalos nyelvként;
- a rendszer jövőjének bizonytalansága részben a német alkotmánybíróság előtt függőben levő ügy, részben a brexit miatt;
- egy spanyol vállalat a rendszerbe való belépés nélkül is kaphatna továbbra is egységes európai szabadalmat, és azt (Spanyolországon kívül) érvényesíthetné az UPC előtt; és
- az UPC-ben való pereskedés költségei magasabbak, mint a spanyol bíróságok költségei, ami különösen jelentős tényező a kis- és közepes vállalatok esetében.

A Rajoy-kormányt 2018. június elején felváltó Sánchez-kormány – ellentétben az előzővel – azt a megoldást részesíti előnyben, hogy Spanyolország csatlakozzék az egységes európai szabadalmi rendszerhez és így az UPC-re vonatkozó egyezményhez is. A jelenlegi helyzetben azonban a kormány megvárja, amíg eldől Németországban az alkotmánybírósághoz benyújtott panasz ügye. A helyzetet a brexiten kívül az is befolyásolja, hogy az Egyesült Királyság tagsága az egységes európai szabadalmi rendszerben – annak a meglepő döntésnek az ellenére, hogy az Egyesült Királyság 2018 áprilisában megerősítette ezt a tagságot – elég bizonytalan, és ha Spanyolország csatlakozik a rendszerhez, az sincs kizárva, hogy az Egyesült Királyság helyét Spanyolország veszi át az UPC Központi Divíziójában a kémiai és élettudományok területén. Ha ez bekövetkezne, a Barcelonai Kereskedelmi Bíróság bár mikor készen állna e szerep betöltésére. Természetesen mindez csak képzelgés, és jelenleg kétséges, hogy Spanyolország a közeljövőben csatlakozik az UPC-egyezményhez.

B) 2017-ben hatályba lépett mind az Európai Unió védjegyrendelete (2017/1001), mind az új spanyol szabadalmi törvény. Mindkettő befolyásolta Spanyolországban az európai uniós védjegyekkel és a közösségi mintákkal kapcsolatos pereskedést.

Az EU védjegyrendelete törvénybe iktatott változata a korábbi közösségi védjegyrendeletnek (207/2009), figyelembe véve a 2015/2424 sz. EU rendelet által bevezetett módosításokat.

Az új szabályozás által bevezetett néhány változás lényeges. Jóllehet számos változás már hatályban volt, mielőtt a rendelet 2017. október 1-jén hatályba lépett, most valamennyit teljes mértékben törvénybe foglalták.

A spanyol szabadalmi törvény, amely közvetlen befolyást gyakorol a védjegyekkel és mintákkal kapcsolatos pereskedésre, 2017. április 1-jén lépett hatályba.

A szabadalmi törvény módosította a védjegy törvényt és a mintatörvényt is, megállapítva, hogy a szabadalmi törvény XII. Címe (Hatáskör és eljárási szabályok) érvényes a megkülönböztető jelzések és minták peres ügyei kapcsán „mindenben, ami összeegyeztethető azok jogi identitásával”.

A szabadalmi törvény egy új 2. szakaszt is adott a védjegy törvényhez és a mintatörvényhez, amely meghatározza, hogy az EU védjegy bíróságainak (vagyis az EU alicantei 1. és 2. sz. védjegy bíróságának) mikor kell a joghatóságukat kiterjeszteniük egyéb ügyekre. Így az EU védjegy bíróságai illetékesek lesznek a védjegy- és a mintaügyekre, amikor:

- az igényeket kumulatíven gyakorolják; és
 - legalább egyik igény egy közösségi lajstromozáson vagy kérelmen alapul.
- A közösségi lajstromozásokkal kapcsolatos peres ügyekben fontos változások:
- a határidő meghosszabbítása európai uniós védjegy- és közösségiminta-ügyekben 20 napról 2 hónapra;
 - az EU védjegy bíróságainak kizárólagos hatáskörét kiterjesztették közösségi szabályozásokon alapuló igényekre, valamint olyan igényekre is, amelyek azonos vagy hasonló nemzeti vagy nemzetközi védjegyeken alapulnak;
 - a szabadalmi törvény 74.5 cikke megállapítja, hogy a károk összegének meghatározására szolgáló eljárást el lehet halasztani a vonatkozó ítélet érvényesítési eljárásának idejére. Az új változás lehetővé teszi ennek a szabálynak a védjegyekkel és a mintákkal kapcsolatos peres ügyekre való kiterjesztését;
 - a Spanyolországban lajstromozott nemzeti védjegyekre vonatkozó rendelkezések alkalmazhatók a megfelelő európai uniós védjegyekre is.

Szabvány szempontjából alapvető szabadalmak

Az ipari szabványok fontos eszközök annak biztosításához, hogy egy bizonyos területen az összes résztvevő összeillő és összeegyeztethető megközelítést fogadjon el. Így például az elektronikai és a telekommunikációs iparban szükség van a versengő gyártók által előállított termékek összeegyeztethetőségére. Ez javítja a gyártók közötti versenyt, és növeli a termékek használhatóságát a piacon.

A szabványoknak való megfelelés kereskedelmileg kívánatos lehet, és egyes esetekben törvény írja elő. Minthogy azonban bizonyos technológiákat éppen szabvány ír elő, ez nem jelenti azt, hogy bárki használhatja. Egy szabvány által előírt technológia egy vagy – egyes esetekben – számos szabadalom tárgya lehet. Az olyan szabadalmat, amely fontos egy szabvány megvalósításához, *szabvány szempontjából alapvető szabadalom*nak (standard essential patent, SEP) nevezik. Ahol létezik SEP, a szabványnak való megfelelés valaki szabadalmának a megsértését jelentheti.

A szabványokat jellemzően szabványt megállapító szervezetek (Standard Setting Organisations, SSO) tárgyalják és fogadják el, amelyek ipari résztvevőkből állnak. Az ún. szabadalom-lesbenállási stratégiában egy ipari résztvevő megpróbálhat „elcsípni” egy szabványt abból a célból, hogy egy technológiát iktassanak be ebbe a szabványba, amely tárgya egyik vagy több szabadalmának vagy szabadalmi bejelentésének anélkül, hogy kinyilvánítaná e szabadalmak létezését más résztvevőknek.

A szabvány elfogadása után a szabadalmas felszólíthatja a szabvány használóit royaltyt kérve vagy bitorlással fenyegetőzve annak érdekében, hogy kizárólagos jogot szerezzen a szabványosított technológia felett. Minthogy egy új szabvány elfogadása jellemzően hosz-

szadalmasság és költséges művelet, egy iparág nem térhet át könnyen egy új szabványra, amely elkerüli a szabadalmazott technológiát.

Ennek a problémának a kezelése érdekében számos SSO most két dolgot kíván meg az ipar résztvevőitől:

- nyilvánítsák ki, hogy van-e olyan szabadalmuk (vagy függő szabadalmi bejelentésük), amely egy a szabványba beiktatni tervezett technológiára vonatkozik; és
- igenlő esetben járuljanak hozzá ahhoz, hogy tisztességes, észszerű és nem megkülönböztető (fair, reasonable and non-discriminatory, FRAND) feltételekkel licenciat adnak minden olyan szabadalomra, amely szükséges a szabványnak való megfeleléshez.

Számos nemzetközi, nemzeti és ipari alapú SSO létezik a világon, és SSO-ként változnak az SEP-kkel kapcsolatban támasztott sajátos kötelezettségek. Attól függően, hogy mikor lehetnek a kinyilvánítási és a licencadási követelmények, egy résztvevő támogathatja egy szabadalmazott technológia elfogadását csupán azért, hogy azt elfogadás előtt visszavonja az SSO-tól, így elkerülve minden olyan kötelezettséget, hogy szabadalmát ki kelljen nyilváníttatnia vagy arra licenciat kelljen adnia.

Még ha egy résztvevő kinyilvánítja is szabadalmi érdekeit, és hozzájárul licenciat adásához FRAND-feltételek mellett, viták merülhetnek fel azzal kapcsolatban, hogy mi képez FRAND-feltételeket.

Az Amerikai Egyesült Államokban az SEP-k egyre inkább tárgyát képezik pereskedésnek és döntőbírói eljárásnak a royalty FRAND-mértéke és a licencadási feltételek miatt. A royalty mértékének meghatározásánál a bíróságok igyekeznek kikerülni annak emelését, míg a szabadalmazottak a royalty mértékének emelésére törekednek. Ennek következtében a reménybeli licencvevők anélkül valószínűsítik meg egy szabványt, hogy licencszerződést kötnének, abban a reményben, hogy így sikerül a szabadalmazottal FRAND-szint alatti royaltyban megállapodniuk.

Az SEP-k Ausztráliában is egyre több területen kerülnek alkalmazásra. Ennek következtében, hogy Ausztrália szigorú szabályozórendszerrel rendelkező ország, a fejlődés homlokterében áll a szabványok létrehozása. Minthogy ezek a szabványok gyakran szigorúbbak más országokénál, az ISO-szabványokat rendszerint módosítani kell ahhoz, hogy megfeleljenek az ausztrál szabványoknak.

Szaúd-Arábia

Az *Abdel-ziz Király Tudomány és Technológia városában* székelő Szaúdi Szabadalmi Hivatal egy alapegyezményt írt alá a Európai Szabadalmi Hivatallal. Az egyezmény célja, hogy erősítse a szabadalmi rendszert, és fokozza a kétoldalú együttműködést a szabadalmi eljárások területén, így a kutatásban, az elővizsgálatban, valamint a szabadalmi adatok és az adatbázisok használatában és cseréjében.

Ezzel az egyezménnyel Szaúd-Arábia bizonyítja, hogy érdekelt egy hatékony szellemi tulajdoni rendszer megalapozásában és fejlesztésében; és hogy tudomása van a szellemi tulajdon fontosságáról az ország gazdasági fejlődésében.

Szingapúr

A Szingapúri Szellemitulajdon-védelmi Hivatal elutasította a *Starbucks* felszólalását a *Morinaga Milk Industry Co., Ltd* (Morinaga) védjegyének lajstromozása ellen, és engedélyezte a Morinaga védjegyének lajstromozását.

Az ügyben szereplő védjegyeket az alábbiakban mutatjuk be:

A felszólaló védjegyei

A bejelentő védjegyei

A felszólaló összesen nyolc korábban lajstromozott védjegyére hivatkozott, amelyek közül elsősorban a fenti két védjegyre alapozta felszólalását.

Az ügyben főleg az alábbi két kérdéssel foglalkoztak.

1. A bejelentő védjegy hasonlít-e a felszólaló védjegyeihez, és olyan árukra vagy szolgáltatásokra kell-e lajstromozni, amelyek azonosak vagy hasonlóak a felszólaló védjegyei által védett árukhoz vagy szolgáltatásokhoz, és a védjegyek és áruk/szolgáltatások hasonlósága esetén fennállna-e a közönség részéről az összetévesztés valószínűsége [a szingapúri védjegytörvény 8(2)(b) cikke alapján]?
2. A bejelentő védjegy olyan jellegű-e, hogy félrevezeti a közönséget (például az áruk/szolgáltatások jellege, minősége vagy földrajzi eredete tekintetében) [a szingapúri védjegytörvény 7(4)(b) cikke alapján]?

Az első kérdéssel kapcsolatban, annak ellenére, hogy a felszólaló állítása szerint védjegyeinek koncentrikus körökkel való elrendezése védjegyeinek meglepő és megkülönböztető jelleget kölcsönöz, a hivatali elővizsgáló a koncentrikus körökkel való elrendezést „nagyon egyszerű mintának” találta, amit semmiképpen sem lehet a felszólaló védjegyeinek uralkodó jellemzőjeként tekinteni. A felszólaló védjegyeinek uralkodó elemeiként az elővizsgáló a szövegi és az ábrás elemeket, vagyis a „starbucks” szót és a sellő ábrát találta, amelyek teljesen különböztek a bejelentő védjegyének uralkodó elemeitől, nevezetesen az „Mt. Rainer”

szókapcsolattól a védjegy tetején és a hegy rajzából, amely jelentős méretű, és elfoglalja a védjegy közepét.

Az elővizsgáló nem értett egyet a felszólalónak azzal az állításával, hogy a védjegyek hasonló elrendezésűek, még ha hasonló zöld-fekete-fehér színekombinációban vannak is, és megállapította, hogy a felek védjegyei vizuálisan, hangzásilag és fogalmilag is különböznek. A Szingapúri Fellebbezési Bíróság „lépésenkénti megközelítés” módszerének alkalmazása is megerősítette, hogy a 8(2)(b) cikk alapján a felszólalás már az első lépésben eredménytelen, és nem volt szükség az áruk hasonlóságának megítélésére vagy annak megállapítására, hogy a védjegyek és az áruk/szolgáltatások hasonlóságának eredményeként fennáll-e az összetévesztés veszélye.

A második kérdés akörül forgott, hogy a bejelentő védjegye becsapná-e a közönséget azzal, hogy áruai Seattle városból vagy annak környékéről származnak – az elővizsgáló nézete szerint nem. E megállapítás alapjaként az elővizsgáló a védjegy jellegét, a közönségre gyakorolt benyomást, az igényelt áruk jellegét és a földrajzi vonatkozással való kapcsolatát vette figyelembe. Mindeme tényezők figyelembevételével az elővizsgáló megállapította, hogy a bejelentő védjegyének legfontosabb eleme a „Mt. Rainer” kifejezés, amelyet megerősít a hegy ábrája, vagyis a védjegy földrajzi hivatkozása összességében a Rainer-hegyre, nem pedig Seattle-re utal. Ennek megfelelően a bejelentő védjegye az átlagos szingapúri fogyasztók körében semmiféle okot nem szolgáltat arra a hiedelemre, hogy az áruk Seattle-ből származnak.

Mindezek alapján az elővizsgáló elutasította a felszólalást, és engedélyezte a bejelentő védjegyének lajstromozását.

Tajvan

A) Tajvan gyógyszer- és gyógyszer szabadalom-ügyi törvényének módosítását a törvényhozó yuan 2017. december 29-én harmadik olvasatban fogadta el.

A módosított törvénynek két fő pontja van: *a)* adatkizárolagosság bevezetése új hatóanyagot tartalmazó gyógyszerekre, és *b)* az új gyógyszer szabadalom és a forgalmazási engedély közötti kapcsolatrendszer bevezetése.

Az adatkizárolagosság kapcsán az „adatok” szó tudományos és technológiai adatokra és információra vonatkozik, amelyeket az egészségügyi hatóság szolgáltat a forgalmazási engedélyhez szükséges új gyógyszer lajstromozási kérelemmel együtt. Az ilyen adatok és információ egyaránt vonatkozik az alkotórészekre, a készítményekre, az ellenőrzésre, az állatkísérletekre és a humán kísérletekre az új gyógyszerrel kapcsolatban.

Az adatkizárolagosságra vonatkozó módosítás szerint egy új kémiai anyagból álló gyógyszer engedélyezését követően három éven belül egyetlen más gyógyszer vállalat sem kérheti ugyanennek az anyagnak a lajstromozását az új gyógyszer engedélyezésének tulajdonosa által korábban közölt adatok/információ idézésével.

A gyógyszer szabadalom és a forgalmazási engedély közötti kapcsolatrendszer célja, hogy a generikus gyógyszer- és -forgalmazás-engedélyezési eljárás alatt kötelező megfontolás és vizsgálat tárgyává tegye a lehetséges szabadalombitorlást.

B) A tajvani szabadalmi törvény 73(4) cikke szerint egy megsemmisítési perben az okokat és bizonyítékokat a döntés előtt kell benyújtani. Ezért elvileg egy szabadalom megsemmisítést kérelmező az adminisztratív fellebbezési szakaszban vagy az adminisztratív perlési eljárásban nem nyújthat be kiegészítő megsemmisítési bizonyítékot vagy okokat. A szabadalmi törvény 73(4) cikke azonban arról is rendelkezik, hogy a szabadalom megsemmisítését kérelmező egy másik megsemmisítési keresetet is benyújthat ugyanazon szabadalom ellen olyan új bizonyíték alapján, amelyet az adminisztratív megsemmisítési eljárásban nem nyújtott be a végső és kötelező adminisztratív döntés után – ezáltal egy másik adminisztratív peres eljárást idézve elő.

Ismételt adminisztratív peres eljárás elkerülése érdekében a szellemi tulajdoni ügyekre vonatkozó ítélkezési törvény úgy rendelkezik, hogy a Tajvani Szellemi Tulajdoni Bíróságnak figyelembe kell vennie a szóbeli tárgyalás vége előtt az azonos ügyben benyújtott új bizonyítékokat. A 33(1) cikk azonban csupán a megsemmisítési bizonyítékok benyújtásának határidejét enyhíti, és nem a megsemmisítési okok előadásának időpontját.

Minthogy a törvény 2008-ban lépett hatályba, a 33(1) cikk kétségszövegbevonhatatlan maradt. A Tajvani Szellemi Tulajdoni Bíróság azonban lazán értelmezte ezt a rendelkezést a Xing-Zhuan-Su-Zi-ügy kapcsán 2017. áprilisban hozott döntésében.

Az ügy szabadalom megsemmisítést kérelmezője a megsemmisítési szakaszban azt állította, hogy a megtámadott szabadalom egy A bizonyíték és egy B bizonyíték kombinációját alapul véve nélkülözte a feltalálói tevékenységet. Az ezt követő adminisztratív perben a kérelmező azt is előadta, hogy a megtámadott szabadalom az A bizonyíték alapján az újdonságot is nélkülözi.

A bíróság megállapította, hogy a Tajvani Szellemitulajdon-védelmi Hivatal a megsemmisítési szakaszban megvizsgálta az A bizonyíték teljes műszaki tartalmát, és így az újdonsághiány megállapítására irányuló pótlólagos kérelem nem befolyásolja a szabadalmas jogát, vagy nem késlelteti a pert.

Minthogy a feltalálói tevékenység felmérése előtt általában vizsgálni szokták egy szabadalom újdonságát, a pótlólag benyújtott igényről a bíróság azt állapította meg, hogy az leminősíti a megtámadott szabadalom szabadalmazhatóságára vonatkozó érveket. Emellett a kérelmező nem nyújtott be új bizonyítékot. Ezért nem kellett figyelembe venni minden kölcsönható és szinergetikus hatást a bizonyítékokkal kapcsolatban, és a per tárgyát szűkíteni lehetett.

A bíróság megengedte, hogy a kérelmező az A bizonyíték alapján az újdonságot is kétségbe vonja.

A döntés növeli további igények elfogadhatóságát a szabadalommegsemmisítési ügyekre vonatkozó adminisztratív peres eljárásokban, és ez fontos, amikor a következőket veszik figyelembe:

- a bizonyíték azonosságát;
- a szabadalomvizsgálati eljárásban az újdonság és a feltalálói tevékenység elemei közötti hierarchikus viszonyt; és
- egy vitákat feloldó pereskedési rendszer lefolyását.

Az ügy fellebbezés folytán a Legfelsőbb Adminisztratív Bírósághoz került, amelynek 2018. január 18-i ítélete szerint a szellemi tulajdoni ügyekre vonatkozó ítélkezési törvény 33(1) cikke szerint nem engedhető meg az újdonságra vonatkozó hozzáadott igény, mert az újdonság és a feltalálói tevékenység a szabadalmazhatóság eltérő elemei, amelyekkel kapcsolatban a szabadalmi törvény eltérő követelményeket állapít meg.

Új-Zéland

Új-Zéland Szellemi Tulajdoni Hivatala bejelentette, hogy egy PCT-bejelentés teljes leírását képező dokumentumokat a legkorábbi elsőbbség időpontjától számított 22 hónapon belül lehet módosítani. A korábbi módosítási határidő 19 hónap volt.

VÁLOGATÁS AZ IPARJOGVÉDELMI SZAKÉRTŐI TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNY KNOW-HOW VÉDELME KÉRDÉSÉBEN

ISZT-9/2016¹

I. A tényállás

1. A törvényszék szellemi alkotáshoz fűződő jog megsértése iránti perben szakértőként rendelte ki a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (a továbbiakban: SZTNH) mellett működő Iparjogvédelmi Szakértői Testületet.
2. A törvényszék a szakértői vizsgálat lefolytatásához rendelkezésre bocsátotta a per iratait. A szakértői testület a teljes iratanyagot áttanulmányozta.
3. A törvényszék szakértő kirendelésére (szakértői vélemény készítésére) vonatkozó végzése és a testület részére megküldött perbeli iratok alapján a körülmények az alábbiak szerint foglalkoztatók össze.

A felperes, valamint perben nem álló két társa közösen szerzői az „Előterjesztés a Nemzeti Játék- és Taneszköz-stratégia kimunkálásához” című műnek (a továbbiakban: tanulmány), amelyet irodalmi műfajban az ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület 2001. március 19. napján vett nyilvántartásba.

A felperes és szerzőtársai a tanulmányban kidolgozott koncepció megvalósításához partnereket kerestek, és ennek során a 2003. év elején kerültek kapcsolatba a másodrendű alperes ügyvezetésével működő kht.-val, illetve az elsőrendű alperessel. A koncepció lényegét 2003. március 19-én ismertették a másodrendű alperessel, és átadták részére a tanulmányt. A másodrendű alperes 2003. májusában tájékoztatta a felperest és szerzőtársait, hogy a kht. egy vállalkozások számára kiírt pályázaton vesz részt, és egy játék- és taneszközklaszter működését megalapozó megvalósíthatósági tanulmány előkészítését szolgáló pályázatot nyújt be. A negyedrendű alperes 2003. május 12. napján támogatás elnyerésére nyújtott be sikeres pályázatot a „Játék- és Taneszköz Klaszter Dél-Dunántúlon program megvalósításához” (a továbbiakban: pályázat).

2003. szeptember 26. napján tíz vállalkozás – közöttük az elsőrendű alperes, valamint a felperes egyik szerzőtársának érdekeltségébe tartozó cég – együttműködési megállapodást írt alá a „Játék- és Taneszköz Klaszter létrehozására a Dunántúlon”. Ezt követően 2003. október 10. napján a felperes, valamint az elsőrendű és a másodrendű alperesek több, a perben nem álló személlyel „Dél-dunántúli játék- és taneszköz projekt menedzsment szerződés”

¹ A szakértői vélemény bírósági megkeresés alapján, folyamatban lévő ügyben született.

címmel kötöttek megállapodást arról, hogy a dunántúli játék- és taneszközklaszter létrehozása érdekében együttműködnek, majd a megállapodást klasztermenedzsment-szerződéssé minősítik át, ha a klaszter működésének feltételei biztonsággal kialakításra kerülnek. Megállapodtak abban, hogy a klaszter működésének szellemi háttérét a felperes és szerzőtársai tanulmányban kifejtett szerzői műve biztosítja, gazdasági-kondicionális háttérét pedig az elsőrendű alperes üzleti működési terve, illetve a működést lehetővé tevő forráskutatás és forrásbiztosítás által értékbiztosított munka adja. Az ily módon közösen létrehozott értéket, az ún. jogvédett alapot ... forintban határozták meg, amelyből 50%-ot a felperes és szerzőtársai által biztosított szellemi mű, további 50%-ot az elsőrendű alperes által biztosítandó gazdasági-kondicionális háttér képviselt. Megállapodtak a szerzők abban is, hogy működésüket közös társaságba szervezik, amelynek a megalapítására azonban nem került sor.

A Regionális Fejlesztési Tanács 2004. május 14. napján vissza nem térítendő támogatás nyújtására kötött szerződést a negyedrendű alperessel. A közbeszerzési eljárás eredményeként a negyedrendű alperes 2004. július 1. napján kötött szerződést az elsőrendű alperessel, amelyben díjazás mellett megrendelte a „Játék- és Taneszköz Klaszter megszervezése és működési feltételeinek biztosítása a Dél-Dunántúlon” projekthez az intézményfejlesztés és a vállalati együttműködés feltételeit megalapozó megvalósíthatósági tanulmány kidolgozását, klaszterarculat-tervezést és webportál létrehozását, képzési modulok kidolgozását, továbbá vezetői tréning megszervezését és végrehajtását. Az egyes részfeladatok megvalósítására az elsőrendű alperes a felperessel, valamint két, perben nem álló céggel kötött szerződést.

A felperes az általa készített megvalósíthatósági tanulmányt 2004. szeptember 30. napjáig az elsőrendű alperes rendelkezésére bocsátotta, aki díjazást fizetett a felperes részére. Később jogerős ítélet a felperest hibás teljesítés miatt ... Ft és járulékai visszafizetésére kötelezte.

A felperes 2004. december 29. napján a projektmenedzsment-szerződéstől elállt, és a „jogvédett alapból” való részesedése fele részének kifizetését kérte, annak eredménytelensége miatt pert indított.

A törvényszék a Szerzői Jogi Szakértői Testületet (a továbbiakban: SZJSZT) szakértőként rendelte ki annak megállapítására, hogy a pályaműben megjelent-e az irodalmi műben szereplő olyan egyedi gondolat/elképzelés, koncepció, amelynek engedély nélküli felhasználása szerzői jogokat sért, valamint kérte a szerzői koncepció jogosult felhasználása esetére a szerzőtársakat megillető díjazás mértékének meghatározására. Szakértőként rendelte ki továbbá az SZJSZT-t annak meghatározására, hogy az SZJSZT-07/2010 számú szakértői véleményben megállapított jogsértésre figyelemmel a pályaműben elfoglalt szerzőiív-terjedelem egész műhöz viszonyított aránya alapján milyen összegű jogdíj illette volna meg a szerzőtársakat jogosult felhasználás esetén. Végül annak megállapítását is várta a bíróság az SZJSZT-től, hogy a „Játék és Taneszköz Klaszter fejlesztése a Dél-Dunántúlon” címmel elkészített megvalósíthatósági tanulmányban felhasználásra került-e a szerzőijog-védelem alatt álló irodalmi mű, az abban megjelenő koncepció.

Az SZJSZT úgy foglalt állást, hogy az „Előterjesztés a nemzeti játék- és taneszköz-stratégia kimunkálásához” című műben és a pályaműben megjelenő azonos koncepció önmagában szerzői jogilag nem védett; az ötlet, koncepció, elképzelés díjazása kívül esik a szerzői jogi felhasználás körén. Megállapította továbbá, hogy a „Játék és Taneszköz Klaszter fejlesztése a Dél-Dunántúlon” címet viselő dokumentum a tanulmányban vázolt koncepció „továbbgondolásának” tekinthető, ami nem szerzőiengedély-köteles műfelhasználás.

A törvényszék megismételt eljárásban meghozott ítéletét az ítéltábla helybenhagyta. A jogerős ítélettel szemben a felperes által benyújtott felülvizsgálati kérelem folytán eljáró Kúria felülvizsgálati bíróságként meghozott részítéletével a jogerős ítélet felülvizsgálattal támadott rendelkezéseit hatályon kívül helyezte, az elsőfokú bíróság ítéletét részben megváltoztatta, és a negyedrendű alperest a további jogsértéstől eltiltotta, ezt meghaladóan pedig az elsőfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasította, a szerzői jogi jogsértéssel összefüggésben elégtétel adására valamint a Ptk. 86. § (3) bekezdésében védett szellemi alkotáshoz fűződő jog megsértésének megállapítására és jogkövetkezményeinek alkalmazására irányuló kereset elbírálása érdekében.

A Kúria részítéletében rögzítette, hogy a koncepció (ötlet, elv, elgondolás) szerzői jogi védelmének hiánya miatt annak jogosulatlan átvétele a szerzői jogi jogsértés megállapítására irányuló keresetet nem alapozza meg. A felperes az „Előterjesztés a nemzeti játék- és taneszköz-stratégia kimunkálásához” című írásműben kifejtett koncepció átvételét, felhasználását tévesen sérelmezte szerzői jogi alapon, tartalmilag azonban ez a kifogása a Ptk. szellemi alkotásokra vonatkozó védelem körében értékelhető volt. A felperes és szerzőitársai által készített tanulmányban az oktatási rendszerhez kapcsolódó játék- és taneszközigyártásról, fejlesztésről kifejtett elképzelés és módszer a Ptk. 86. § (3) bekezdés alapján a külön jogszabályok hatálya alá nem tartozó, védett szellemi alkotásnak minősül.

A Kúria részítéletében előírta annak vizsgálatát, hogy a tanulmányban szereplő, szerzői jogi védelemben nem részesülő koncepció (egyedi, sajátos módszer, elv vagy elgondolás) a negyedrendű alperes által benyújtott pályázatban átvételre került-e. Iránymutatásul adta, hogy a tanulmány és a pályázat összevetésével, szükség szerint – oktatási és szervezési-gazdasági szakismerettel rendelkező – szakértő kirendelésével kell vizsgálni, hogy a pályázatban, valamint a sikeres pályázat eredményeként megkötött támogatási szerződés alapján a negyedrendű és az elsőrendű alperes között 2004. július 1. napján létrejött szerződésben vállalt kötelezettségek teljesítése során átvételre került-e a tanulmányban kifejtett és a Ptk. 86. § (3) bekezdésben védett szellemi alkotásnak minősülő koncepció, illetve annak tartalmilag meghatározó elemei. Vizsgálni szükséges azt – a szellemi alkotás felhasználása megállapítása esetén –, hogy a védett szellemi alkotást felhasználó alperes(ek)nél keletkezett-e olyan vagyoni eredmény (a szellemi alkotás felhasználásával elért bruttó eredmény), amely a Ptk. 87. § (2) bekezdése szerint a felperes részeltetés iránti igényét megalapozza.

A törvényszék előtt megismételt eljárásban előterjesztett pontosított kereseti kérelem (7. szám alatt) a szellemi alkotáshoz fűződő jog megsértésének megállapítására, a további

jogsértéstől való eltiltásra, elégtétel adására, a jogtalanul felhasznált koncepció felhasználása ellenértékének megfizetésére, az elsőrendű és a negyedrendű alperes által elért vagyoni eredményben való felperesi részeltetésre irányult.

A felperes a részeltetési igénye összecszerúságát oly módon határozta meg, hogy a negyedrendű alperes által elért könyv szerinti ... Ft eredmény a szerzői kört illető 50%-ából, ... Ft-ból kiindulva, az egyik szerzőtársa által engedélyezett 1/3 részre tekintettel azt ... Ft-ban érvényesítette (9. számú jegyzőkönyv).

II. A feltett kérdések

A megkeresés és annak kiegészítése értelmében a szakértői vizsgálatnak a következő kérdésekre kell választ adnia.

1. *Védett szellemi alkotásnak minősül-e a tanulmányban szereplő koncepció, az társadalmilag széles körben felhasználható-e, közkinccsé vált-e?*
2. *A pályázatban, valamint a sikeres pályázat eredményeként megkötött támogatási szerződés alapján a negyedrendű és az elsőrendű alperes között 2004. július 1. napján létrejött szerződésben vállalt kötelezettségek teljesítése során átvételre, felhasználásra került-e a tanulmányban kifejtett koncepció, illetve annak tartalmilag meghatározható elemei?*
3. *A védett szellemi alkotás felhasználása esetén az azt felhasználó alperes(ek)nél keletkezett vagyoni eredményből, a szellemi alkotás felhasználásával elért nettó eredményből a Ptk. 87. § (2) bekezdés szerinti részeltetési igény alapján milyen mértékű (arányú) részeltetés indokolt a védett szellemi alkotás felhasználásáért?*
4. *Egyéb, az ügy megítélése szempontjából jelentős kérdések megválaszolása.*

III. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület eljárása

1. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület a 270/2002. (XII.20.) Korm. rendelet által meghatározott feladatkörben, szervezeti és eljárási rendben, valamint a tényállásra irányadó jogszabályok rendelkezései alapján alakította ki az alábbiakban kifejtésre kerülő álláspontját.
2. A kormányrendelet értelmében a szakértői testület a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt; a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást. A jelen szakértői vélemény megállapításai és következtetései a törvényszék által megtekintésre megküldött periratokban foglalt ismertetéseken, valamint a hatályos jogszabályokon alapulnak.
3. Ez a szakértői vélemény a vizsgált szellemi alkotással kapcsolatos ügyben eljáró bíróságokat nem köti.

IV. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület álláspontja

A szellemi alkotások jogi védelmének rendszere a Polgári Törvénykönyvben

A bíróság által feltett kérdések fényében – amelyek valamely konkrét szellemi tulajdon-védelmi oltalmi formára történő utalás nélkül érintik egy koncepció szellemi alkotáskénti megítélhetőségét és oltalmazhatóságát – indokolt a szellemi alkotások régi Ptk.-ban, illetve egyes külön jogszabályokban is lefektetett hatályos jogi szabályozásának, valamint az ahhoz kapcsolódó hazai bírói joggyakorlatnak az áttekintése. További indoka a jogintézmények rövid bemutatásának, hogy azokat a peres felek előadásai nem határolják el a szükséges mértékben, az egyes oltalmi kategóriákhoz tartozó fogalmakat több esetben egymást helyettesítve használják.

a) Általános védelem

A Ptk. a személyek polgári jogi védelméről szóló címben, 86. §-ának (1) bekezdésében – amelyet szellemi tulajdon-védelmi generálklauzulának tekinthetünk – általános jelleggel írja elő a szellemi alkotások védelmét. A Ptk. a szellemi alkotás fogalmát nem határozza meg, azaz a védelem tárgyainak lehetséges köre e törvény alapján nem zárt. A bírói gyakorlat által alkotott definíció szerint „[j]ogi értelemben vett szellemi alkotásról ugyanis csak abban az esetben beszélhetünk, ha az meghatározott szellemi tevékenység, alkotási folyamat eredménye; már megformált gondolati tartalmat, azonosítható és egyediesíthető gondolatsort, gondolati szövegeket fejez ki. Ahhoz tehát, hogy a ... szellemi alkotás ... védelemben részesülhessen, minimálisan meg kell hogy feleljen annak a követelménynek, hogy felismerhetőek legyenek rajta a szellemi tevékenységből fakadó eredetiség jegyei.” (BH2005. 209)

A jogvédelem kettős irányú: egyrészt védett az alkotási folyamat, másrészt védett maga a létrehozott mű is. A Ptk. 86. §-ának (1) bekezdése szerinti védelem a (2), (3) és (4) bekezdésen keresztül valósul meg, az itt található szabályok bontják ki a tartalmát. Ennek megfelelően a szellemi alkotások állhatnak szerzői jogi védelem vagy iparjogvédelmi oltalom alatt, ennek hiányában pedig – az alábbiakban kifejtettek szerint – nevesítetlen szellemi alkotásként vagy szervezési ismeretként részesülhetnek jogi védelmemben. Ezt a Ptk.-hoz fűzött kommentár is megerősíti, vonatkozó része szerint a személyhez fűződő jogok körében, valamint a Ptk. 86. §-ának (1), (3) és (4) bekezdésében foglalt szabályok többletvédelemnek minősülnek a (2) bekezdés szerinti külön jogszabályok által létrehozott oltalmi formákhoz képest: azaz azok a szellemi alkotások, amelyek a külön jogszabályok hatálya alól valamilyen okból „kiszorulnak”, az általános szabályok alapján védelmet élvezhetnek.

b) Külön jogszabályok által meghatározott oltalmi formák

A Ptk. 86. §-ának (2) bekezdésében találjuk a külön jogszabályok hatálya alá tartozó szellemi tulajdon-védelmi oltalmi formákat: a szerzői jogot, valamint az egyes iparjogvédelmi

oltalmi formákat (így különösen a szabadalmi, a védjegy-, a földrajziárjelző-oltalmat, valamint a használati- és a formatervezésiminta-oltalmat). A külön jogszabályok által létrehozott védelem csak az egyes oltalmi formáknál megjelölt alkotót illeti meg, és csak a jogszabályokban megjelölt tartalommal és feltételekkel.

A szerzői jog az irodalmi, művészeti, tudományos alkotásokat védi, a védelem pedig a mű megalkotásával keletkezik (nyilvánartásba vétel vagy bármilyen más hatósági aktus nélkül), amennyiben az megfelel a törvény szerinti feltételnek, azaz a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik.

Az iparjogvédelem körébe tartozó oltalmi formák által biztosított védelem időben és térben korlátozott monopolhelyzetet hoz létre a jogosult javára, aki az oltalmi idő fennállása alatt kizárólagosan jogosult a találmány, a védjegy, a minta stb. gazdasági tevékenység körében történő hasznosítására. Fontos rámutatni, hogy míg a szerzői jog csak az adott konkrét mű egyéni megjelenési formáját védi (vagyis az alapjául szolgáló ötletet, a mű tartalmát nem), az iparjogvédelmi oltalom feladata éppen ennek a (jellemzően műszaki) tartalomnak a védelme.

c) Hézagmentes oltalom²

A Ptk. 86. §-ának (3) bekezdése az ún. hézagmentes oltalom jogintézményéről rendelkezik, azaz kiterjeszti a védelmet a külön jogszabályok által nem nevesített szellemi alkotásokra, amelyek társadalmilag széles körben felhasználhatók, és azáltal, hogy még nem váltak közkinccsé, a jogosult számára értéket képviselnek, amely azonban nem feltétlenül vagyoni jellegű. Az oltalom törvényi feltételeit a bírói gyakorlat is megerősíti (BDT 2007/12/192), amennyiben kimondja, hogy *„[a] külön törvény hatálya alá nem tartozó szellemi alkotás akkor részesül jogi védelemben, ha társadalmilag széles körben felhasználható, és még nem vált közkinccsé. E feltételek hiányában a jogsértés nem állapítható meg, és kártérítési kötelezettséget sem keletkeztet a szellemi termék felhasználása.”*

A hézagmentes oltalom fennállásának első alapvető törvényi feltétele, hogy a szellemi alkotás társadalmilag széles körben felhasználható legyen. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület álláspontja szerint annak vizsgálatakor, hogy egy szellemi alkotás (vagy bármilyen más ismeretösszesség) társadalmilag széles körben felhasználható-e, nem abból kell kiindulni, hogy a felhasználás milyen létszámú személyi kör számára lehet előnyös, hanem abból, hogy elősegíti vagy megkönnyíti valamely össztársadalmi érdek megvalósulását.

A közkinccsé válás hiányára (vagyis a titkosságra) vonatkozó törvényi feltétel tartalmát alább, a know-how kapcsán fejtjük ki a szakértői testület.

² Ezzel összefüggésben szükséges rámutatni, hogy a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (új Ptk.) feladta a szellemi alkotások hézagmentes oltalmának elvét, így a külön jogszabályok által meghatározott oltalmi formák mellett csupán az üzleti titok és a know-how részesül védelemben.

d) A know-how oltalma

A Ptk. a 86. § (4) bekezdésében, az oltalom „hézagmentességét” biztosító (3) bekezdést követően, azt mintegy kiegészítve rendelkezik a know-how oltalmáról. A törvény az oltalom tárgyát nem nevezi ugyan know-how-nak, de szabályozza a jogintézményt, amikor kimondja: *„[a] személyeket védelem illeti meg a vagyoni értékű gazdasági, műszaki és szervezési ismereteik és tapasztalataik tekintetében is. A védelmi idő kezdetét és tartamát jogszabály határozza meg.”*

A hivatkozott külön jogszabály, azaz a Ptk. módosításáról és egységes szövegéről szóló 1977. évi IV. törvény hatálybalépéséről és végrehajtásáról rendelkező 1978. évi 2. törvényerejű rendelet 4. §-ának (1) bekezdése a védelmi idő kezdetéről nem nyilatkozik, annak tartamáról pedig szükséztlenül rendelkezik: *„[a] személyeket a vagyoni értékű gazdasági, műszaki és szervezési ismereteik és tapasztalataik tekintetében a megkezdett vagy tervbe vett hasznosítás esetén a közkinccsé válásig illeti meg a védelem.”*

E két törvényi rendelkezés adja a know-how jogintézményének jogi alapjait. Ezeket a rendelkezéseket – tekintettel arra, hogy nem áll mögöttük az iparjogvédelmi ágazati törvényekhez hasonló cizellált jogszabály – a bírói gyakorlatnak kellett kibontania, értelmeznie és tartalommal kitöltenie. A Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiumának GK 52. számú állásfoglalása (BH 1990/1. szám) a következőképpen nyilatkozik a know-how-ról:

„A Ptk. 87. §-ának (2) bekezdésében szabályozott³ vagyoni értékű gazdasági, műszaki, szervezési ismeretek és tapasztalatok mint a szellemi tevékenység eredményei a szellemi alkotások fogalma alá tartoznak. Bár kizárólagosságot biztosító jogkövetkezmények nem fűződnek hozzájuk, a jogosulatlan felhasználással szemben ezek az ismeretek is védelemben részesülnek (pl. titokvédelem), és a jogosult követelheti, hogy az eredményeit elsajátító vagy felhasználó személy részesítse őt az elért vagyoni eredményben. Az is gyakori, hogy ezeket a vagyoni értékű ismereteket és tapasztalatokat ellenérték fejében átruházzák. A know-how mint szellemi alkotás tehát vagyoni értéket képvisel és forgalomképes...”

A fenti jogszabályi rendelkezések értelmében – figyelemmel a rájuk épülő bírói gyakorlatra is – a hatályos Ptk. szerinti know-how-fogalom elemei a következők:

- relatív titkossággal bír (közkinccsé még nem vált);
- vagyoni értéket képvisel;
- gazdasági, műszaki vagy szervezési jellegű;
- jogosultja az a személy (jogalany), aki az ismeretet, tapasztalatot kifejlesztette, illetve a megelőző korábbi ismeretekből, tapasztalatokból leszűrte (szintetizálta);

³ A Ptk. 87. §-ának (2) bekezdése ugyan a nevesítetlen szellemi tulajdon-jogok és a know-how kapcsán érvényesíthető speciális igényt szabályozza, az idézet további részéből egyértelmű, hogy a know-how jellemzéséről van szó.

- gyakorlati ismeretnek minősül, azaz nem valamilyen jelenség felismeréséről van szó, hanem egy olyan – a gyakorlatban alkalmazható – ismeretről vagy tapasztalatról, amelynek a hasznosítása legalább tervbe van véve;
- nem áll más, nevesített iparjogvédelmi oltalom alatt.

A know-how jellegű ismeretek közkinccsé még nem vált természete az üzleti titok titkosági kritériumához képest szélesebb kört ölel fel. Ez azt jelenti, hogy nem kizárólag olyan információkról lehet ebben a körben beszélni, amelyek csupán egy szűk, meghatározható kör számára hozzáférhetőek (azaz szűk értelemben véve titkosak), hanem idetartoznak az olyan – egyébként bárki számára hozzáférhető, de speciális szempontok szerint csoportosított – ismeretek is, amelyeknek összeállítása olyan mennyiségű munkaráfordítást igényel, amely miatt a felhasználni kívánó számára előnyösebb a kész ismeret megszerzése, mint a saját kutatásban való előállítás. Ez utóbbi esetben a know-how-t képező adatok nem a titkosságuk miatt, hanem az összegyűjtésükhöz vagy a rendszerezésükhöz szükséges erőfeszítések nagysága miatt korlátozottan hozzáférhetőek.

Ehhez járul a bírói gyakorlat azon megállapítása, amely szerint „*az a tény, hogy a tudomány állásához kapcsolódó, feltételezett ismeret az adott megoldás előállításának lehetőségét az érintett szakmai kör részére nem zárja ki, önmagában nem eredményezi a megoldás közkinccsé válását [Ptk. 86. § (3) bek., 87. § (2) bek., 1978. évi 2. tvr. (Ptké. II/4. § (1) bek.)]*” (BH1992. 391.).⁴ Ebből is világosan látszik, hogy a know-how relatív titkosságára (korlátozott hozzáférhetőségére) vonatkozó követelmény teljesülése esetről esetre vizsgálandó, azaz a közkinccsé válásnak nincs olyan szigorúan és világosan rögzített zsinórmértéke, amely a szabadalmazhatósághoz szükséges abszolút újdonsághoz volna hasonlítható. Egy adott megoldás, amelyet a jogosult nem kezel titkosan (a hatályos szabályok szerint ez csupán az üzleti titok körében követelmény), mindaddig oltalmat élvezhet know-how gyanánt, amíg az érintett szakmai körökben nem terjed el annyira, hogy korlátozott hozzáférhetőségéről már nem lehet beszélni.

A vagyoni értékűség kritériuma, – amelyből a forgalomképesség szükségszerűen következik – azt is maga után vonja, hogy a közkinccsé válás elkerüléséhez a jogosultnak jellemzően gazdasági érdeke fűződik, azaz az érintett ismeret vagy tapasztalat a jogosult számára versenyelőnyt jelent. Ezt egészíti ki és erősíti meg a gazdasági, műszaki vagy szervezési jellegre történő utalás, és ezért tekinthető a know-how fogalmi elemének a gyakorlati alkalmazhatóság is, amely legalább a tervbe vett hasznosítást maga után vonja.

A know-how fogalmának egyik leglényegesebb eleme az, hogy nevesített iparjogvédelmi oltalom alatt nem áll, azaz a know-how-t képező ismeretek nem voltak lajstromozásra irányuló eljárás tárgyai, ennél fogva hatósági vizsgálatukról és értékelésükről sem beszélhe-

⁴ Igaz ugyan, hogy mindez a nevesítetlen szellemi tulajdon-jogok kapcsán került megfogalmazásra, ám a közkinccsé válás mindkét kategóriára nézve azonosan értelmezhető fogalom, így a know-how-ra is irányadó (annál is inkább, mivel a jogalkotó a védelem lejártát is a közkinccsé váláshoz kötötte).

tünk, és okirattal igazolható jogosultjuk sincs.⁵ Mindennek a know-how védelméből fakadó jogokra nézve rendkívül fontos következményei vannak. Egy lajstromozatlan – és ilyenformán bizonytalan (eseti megítélést igénylő) kezdetű és lejáratú, ráadásul nem nyilvánosságra hozott tárgyú – oltalom nem adhat kizárólagos jogot a jogosultnak, azaz a know-how-védelem megsértése csak az ismeret jogszerűtlen megszerzése vagy az azzal való visszaélés által valósulhat meg. A védelemnek ez a relatív természete azt eredményezi, hogy az ismereteknek a jogszerűen megszerzett termékből való kikövetkeztetése (mérnöki visszafejtés), a know-how tárgyát képező ismeretek független (párhuzamos) kifejlesztése, valamint az érintett információk jóhiszemű (pl. kiállításon, más nyilvános rendezvényen vagy kiadványból történő) megszerzése kizárja a jogosultnak az ezeket megvalósító személyekkel szembeni fellépését.

Lényeges kérdéseket vet fel a know-how-hoz kapcsolódó jogok gyakorlására jogosult személy megállapításának kérdése is. A Ptk. 86. §-ának (4) bekezdése úgy fogalmaz, hogy a személyeket védelem illeti meg „...ismereteik és tapasztalataik tekintetében is”. Ebből az következik, hogy a know-how-védelem eredeti jogosultjának az minősül, aki tevékenysége során az adott ismeretet vagy tapasztalatot kifejlesztette, illetve szintetizálta.

A know-how-védelem ernyője alá vonni kívánt ismeretek írásos rögzítettsége (azaz a „tárgyasult forma” követelménye) nem jogszabályi kitétel, azaz önmagában nem fosztja meg az ismereteket a know-how-minőségtől az a tény, hogy a szóban forgó ismeret ilyenként nincs dokumentálva. A tárgyasult forma, azaz az azonosítható rögzítettség a bírói gyakorlatban a know-how apportálhatóságához szükséges előfeltételként jelenik meg, nem pedig a védelem *sine qua non*-jaként. A BH2000.219. jogesetben olvasható megállapítás tehát, amely szerint „a tag az apportként átadni vállalt know-how-t tárgyasult formában köteles a társaság rendelkezésére bocsátani, ezt a bejegyzéskor a cégbíróságnak vizsgálnia kell” csupán a forgalomképesség szempontjából bír jelentőséggel. Amennyiben nem az ismeretek apportálásáról van szó, a know-how írásbeli dokumentációjának hiánya önmagában nem zárja ki a védelemből a szóban forgó ismereteket – feltéve, hogy a fentebb ismertetett ismérvek fennállása ilyen módon is kétség nélkül megállapítható.

Ezzel összefüggésben látni kell azt is, hogy a vagyoni értékűség igazolásához, illetve a védelem alatt álló ismeretek körének rögzítéséhez, azaz a védelem tárgyának azonosításához rendkívüli mértékben hozzájárulhat, ha az érintett ismeretek csoportja jól körülírható, és valamilyen formában rögzítésre kerül. A know-how védelme alapján történő jogérvényesítés során rendkívüli jelentőséghez jut, hogy a jogosult bizonyítani tudja-e, hogy know-how-

⁵ A hatályos jogszabályok nem zárják ugyan ki, hogy – elutasított vagy visszavont – iparjogvédelmi (elsősorban szabadalmi vagy használatiminta-oltalmi) bejelentések tartalmát képező ismeretek know-how-ként védelemben részesüljenek, hiszen a know-how-védelemhez szükséges küszöb a lajstromozott iparjogvédelmi jogokhoz szükséges oltalomképességi feltételekhez képest alacsonyabb; jellemzően mégis olyan ismeretekről van szó, amelyeket nem vetettek alá a hatósági eljárás „próbájának”, a megadott oltalom pedig – az oltalom megadására irányuló eljárás részét képező nyilvánosságra tekintettel – mindenképpen kizárja a párhuzamos know-how-védelem fennállását.

val rendelkezik, illetve, hogy a másik fél a védelem alá eső ismereteket sajátította el és hasznosította. Előzetes írásbeli rögzítettség hiányában a bizonyítás könnyen ellehetetlenülhet, ami a jogérvényesítés áthatolthatatlan gátját képezheti.

A védelem lajstromozatlan mivoltából következik az is, hogy a védelemre hivatkozó személynek kell bizonyítania azt, hogy a másik fél a védelem alatt álló ismeretet vagy tapasztalatot hasznosítja, ilyen bizonyítás hiányában pedig az igény nem tekinthető megalapozottnak. Ezt a BH2000.243-ban olvasható bírói döntés is megerősíti, amikor – igaz, szintén a „hézagmentes oltalom” kontextusában – kimondja, hogy *„külön jogszabály hatálya alá nem tartozó műszaki ismeretek védelme iránti perben a jogosultnak kell bizonyítania, hogy annak eredményeit az alperes elsajátította vagy felhasználta”*.

e) A nevesítetlen szellemi alkotások és a know-how elhatárolása

A know-how és a szellemi tulajdon fentiekben említett – a Ptk. 86. § (3) bekezdésében szabályozott – nevesítetlen formái közötti viszonyt a jogszabályok nem világítják meg, a bírói gyakorlat pedig gyakran összemosza a két kategóriát. A (3) és a (4) bekezdés együttes olvasatából az is következhetne, hogy két különálló kategóriáról van szó, ha azonban a két jogintézmény ismérveit vizsgáljuk, átfedéseket is lehet találni. Úgy tűnik, hogy a know-how-nak minősülő ismeretek többsége a külön jogszabályok hatálya alá nem tartozó, de „társadalmilag széles körben felhasználható”, „közkinccsé még nem vált” szellemi alkotások körébe is besorolható. A hézagmentes oltalmat biztosító rendelkezés sem az ismeretek jellegére, sem vagyoni értékére nézve nem határoz meg közelebbi követelményeket, és a jogosulti pozíció sem tűnik olyan mértékben rögzítettnek, mint a know-how esetében. A két jogintézményt mindenesetre egymáshoz közelíti az a tény, hogy az általuk biztosított védelem megsértése esetében érvényesíthető igények köre azonos.

Az újabb bírói gyakorlat ugyanakkor az élesebb elhatárolás mellett foglalva állást hangsúlyozza, hogy *„a Ptk. 86. §-ának (4) bekezdésében szabályozott know-how nem a (3) bekezdés úgyszintén nem nevesített szellemi alkotásainak, hanem a szabályozás szempontjából egyenrangú területekről van szó. A 86. § (3) bekezdése inkább a feltalálói tevékenységhez közelebb álló, elméleti jellegű szellemi alkotásokra vonatkozik, amelyekről ugyan külön jogszabályok nem rendelkeznek, de amelyek társadalmilag széles körben felhasználhatók, és még nem váltak közkinccsé. Ezzel szemben a know-how alapvetően gyakorlati, vagyoni értékkel bíró, gazdasági, műszaki és szervezési ismereteket, tapasztalatokat foglal magába.”* (Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.22.132/2011/7.)

A jelen ügygel összefüggésben az Iparjogvédelmi Szakértői Testület megjegyzi, hogy a felperes irataiban található ismeretek jogi oltalmazhatóságát elsősorban a nevesítetlen szellemi alkotások viszonylatában indokolt megvizsgálni. Ugyanakkor, mivel a közkinccsé válás hiánya mindkét esetben törvényi feltétel, az alábbiakban tett megállapítások mindkét oltalmi kategória tekintetében megfelelően irányadók.

Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület válasza a feltett kérdésekre

1. *Védett szellemi alkotásnak minősül-e a tanulmányban szereplő koncepció, az társadalmilag széles körben felhasználható-e, közkinccsé vált-e?*

A szakértői testület a bemutatott iratok tartalmát a kérdésnek megfelelően elsődlegesen abból a szempontból vizsgálta meg, hogy a Ptk. 86. §-ának szabályai alapján a tanulmány jogi védelemben részesülhet-e.

A tanulmány célja, hogy olyan fejlesztési koncepciót fogalmazzon meg, amelynek mentén megvalósítható lenne a hazai játék- és taneszközkultúra javítása, a magyarországi előállítású játékszerek köre – foglalkoztatáspolitikai célokat is szem előtt tartva – érdemben bővíülhetne. A jogi háttér ismertetése során elmondottakból következően a testület álláspontja szerint a tanulmányban megfogalmazott stratégia, valamint annak bemutatott pedagógiai és gazdasági vonzatai egyértelműen azt támasztják alá, hogy a koncepció társadalmilag széles körben felhasználhatónak minősül.

A 2003. szeptember 26. napján – egyebek mellett az elsőrendű alperes, valamint a felperes egyik szerzőtársának érdekeltségébe tartozó társaság között – „Játék- és Taneszköz Klaszter létrehozására a Dunántúlon” címmel létrejött együttműködési megállapodás értelmében a klaszter működésének szellemi háttérét a felperesnek és szerzőtársainak a tanulmányban kifejtett szerzői műve kívánta biztosítani. A megállapodás keretében létrehozott ún. jogvédett alap 50%-át a felperes és szerzőtársai által rendelkezésre bocsátott szellemi mű biztosította, amelynek értékét is meghatározták. A megállapodás rendelkezéseiből kitűnően a szerződő felek a tanulmányt olyan vagyoni értékkel bíró, egyidejűleg a gyakorlati hasznosítást is megcélzó alkotásnak tekintették, amelyre a későbbi közös gazdasági tevékenységüket akarták alapozni. A szervezeti és működési elgondolások, az érintett kormányzati szervek szerepének részletes vizsgálata és az esetleges gyártási lehetőségek áttekintése azt erősíti meg, hogy egyértelműen gazdasági és szervezési jellegű – a gyakorlatban alkalmazható – ismeretekről van szó.

Mivel a szerződésből is kifolyólag a tanulmányt nem tekintették a közkinccs részének (és az ismeretek esetleg későbbi közkinccsé válására utaló elemek sincsenek az iratok között), így valamennyi olyan ismerv fennáll a testület véleménye szerint, amely a tanulmány akár know-how-kénti, akár pedig a szellemi tulajdon fentiekben említett – a Ptk. 86. § (3) bekezdésében szabályozott – nevesítetlen formájakénti jogi oltalmát megalapozhatja.

2. *A pályázatban, valamint a sikeres pályázat eredményeként megkötött támogatási szerződés alapján a negyedrendű és az elsőrendű alperes között 2004. július 1. napján létrejött szerződésben vállalt kötelezettségek teljesítése során átvételre, felhasználásra került-e a tanulmányban kifejtett koncepció, illetve annak tartalmilag meghatározható elemei?*

A korábban is hivatkozott pályázat egyes meghatározó lényeges elemei már a tanulmányban is megtalálhatóak. Mindkét dokumentum a hazai bázisú játék- és taneszközyártás fej-

lesztésére fogalmaz meg koncepciót, amelynek hangsúlyos eleme a különböző szervezetek egymással történő szoros együttműködése, a megfelelő koordináció az egyes szereplők között. A tanulmány esetében egy esetleges külön szervezet létrehozására történik javaslatlattétel, míg a pályázat egy klasztert kíván felállítani erre a célra.

A kezdeményezés megvalósításával betölteni kívánt piaci rés meghatározása, a közös információs bázis létrehozása, a tervezési, kutatás-fejlesztési és gyártási folyamatok koordinációja, a résztvevők számára a képzés és továbbképzés biztosítása, a folyamatos visszacsatolás, az infrastrukturális és technikai háttér biztosítása a hangsúlyozottan magyar szereplőkre épülő játék- és taneszközyártásban olyan közös elemek a két dokumentumban, amelyek arra engednek következtetni, hogy a két anyag nem egymástól függetlenül keletkezett. A két koncepcióban bemutatott költségelemek is jelentős részben átfedést mutatnak egymással.

Egy klaszter létrehozása és annak működése természetesen már ismert tevékenységnek minősült korábban is, önmagában nem tekinthető újdonságnak, és egy klaszter kialakítására irányuló koncepciónak megvannak a szükségszerű elemei. Ugyanakkor a célterületen (játék- és taneszközyártás) történő együttműködés egyáltalán nem kézenfekvő. Számos olyan elem van a pályázatban, így különösen például a pedagógiai szempontok, az egészségkárosodott és a képességeikben az átlaghoz képest lényegesen elmaradott gyermekek fejlesztési szempontjai, amelyek azt támasztják alá, hogy ezek egyértelműen a tanulmányból kerültek átvételre még akkor is, ha az átvétel nem szó szerint történt, hanem koncepcionális elgondolások tükröződnek vissza a pályázat szövegében.

3. *A védett szellemi alkotás felhasználása esetén az azt felhasználó alperes(ek)nél keletkezett vagyoni eredményből, a szellemi alkotás felhasználásával elért bruttó eredményből a Ptk. 87. § (2) bekezdése szerinti részeltetési igény alapján milyen mértékű (arányú) részeltetés indokolt a védett szellemi alkotás felhasználásáért?*

A Ptk. 87. §-ának (2) bekezdése értelmében a külön jogszabályok hatálya alá nem tartozó szellemi alkotásokat és a személyek vagyoni értékű gazdasági, műszaki, szervezési ismereteit és tapasztalatait érintő védelem körében a jogosult azt is követelheti, hogy az eredményeit elsajátító vagy felhasználó személy részeltesse őt az elért vagyoni eredményben. Ahogy az korábban kifejtésre került, mind a know-how, mind pedig az egyéb, ortalomban nem részesülő szellemi alkotás esetében az ortalom megsértése csak az ismeret jogszerűtlen megszerzése vagy az azzal való visszaélés által valósulhat meg.

2003. október 10-én a felperes, valamint az elsőrendű és a másodrendű alperesek, illetve további személyek között „Dél-dunántúli játék- és taneszköz projekt menedzsment szerződés” címmel megállapodás jött létre. A szerződő felek rögzítették, hogy együttműködésük szellemi háttérét a felperesnek és szerzőtársainak a tanulmányban kifejtett szerzői műve biztosítja, gazdasági-kondicionális háttérét pedig az elsőrendű alperes üzleti működési terve, illetve a működést lehetővé tevő forráskutatás és forrásbiztosítás által értékbiztosított munka adja. Az ily módon közösen létrehozott értéket, az ún. jogvédett alapot ... forintban

határozták meg, amelyből 50%-ot a felperes és szerzőtársai által biztosított szellemi mű, további 50%-ot az elsőrendű alperes által biztosítandó gazdasági-kondicionális háttér képviselt. Bíróság által jogerősen is megállapított módon az alpereseknek ebből a szerződésből nem keletkezett közvetlen fizetési kötelezettsége a felperes felé, ilyen tartalmú kötelezettséget a szerződés sem tartalmazott. Mindazonáltal a felperesek által létrehozott szellemi alkotás jogi védettségének elismerése mellett sem történt meg a tanulmánynak a szerződés által meghatározott keretek között oly módon történő felhasználása, amelyből a felperes szerződésen alapuló vagyoni igényt érvényesíthetne.

A projektmenedzsment-szerződés létrejötte után a Regionális Fejlesztési Tanács 2004. május 14. napján vissza nem térítendő támogatás nyújtására kötött szerződést a negyedrendű alperessel. A közbeszerzési eljárás eredményeként a negyedrendű alperes 2004. július 1-jén kötött szerződést az elsőrendű alperessel, amelyben ... Ft díjazás mellett megrendelte a „Játék- és Taneszköz Klaszter megszervezése és működési feltételeinek biztosítása a Dél-Dunántúlon” projekthez az intézményfejlesztés és a vállalati együttműködés feltételeit megalapozó megvalósíthatósági tanulmány kidolgozását és egyéb feladatokat. Az egyes részfeladatok megvalósítására az elsőrendű alperes a felperessel 2004 júliusában szerződést kötött. A felperes az általa készített megvalósíthatósági tanulmányt 2004. szeptember 30. napjáig az elsőrendű alperes rendelkezésére bocsátotta, aki ... Ft díjazást fizetett a felperes részére. Később jogerős ítélet a felperest hibás teljesítés miatt ... Ft és járulékai visszafizetésére kötelezte. A felperes és az elsőrendű alperes között létrejött ezen vállalkozási szerződésben nem történt utalás a felperes és társai által létrehozott tanulmány felhasználására. A felperes feladata alapvetően szakértői tevékenység ellátása: megvalósíthatósági tanulmány készítése, a magyar pedagógia országos taneszközellátó rendszere modelljének összeállítása, valamint olyan kutatási területek előkészítése, ahol már konkrét termékcsaládok jeleníthetők meg. Figyelemmel arra is, hogy a feladatok ráadásul csak részben kerültek megvalósításra, nem merülhet fel, hogy a ténylegesen kifizetett összeget a tanulmány felhasználása ellenértékének kellene tekinteni.

A 2. kérdés megválaszolása során kifejtésre került, hogy számos olyan elem van a pályázatban, amely azt támasztja alá, hogy ezek egyértelműen a tanulmányból kerültek átvételre, még akkor is, ha az átvétel nem szó szerint történt, hanem koncepcionális elgondolások tükröződnek vissza a pályázat szövegében. A felperes, illetve az alperesek közötti – a korábbiakban részletesen kifejtett – szerződéses viszonyokból kitűnően a felek tisztában voltak azzal, hogy a klaszter létrehozására irányuló kezdeményezés a felperes és szerzőtársai szellemi alkotásán alapul. A szerződések alapján viszont a tanulmányban testet öltő szellemi alkotás felhasználása ellenértékének tekinthető kifizetés nem történt a felperes javára.

Ennek megfelelően a Ptk. 87. §-ának (2) bekezdése értelmében a jogosult felperes követelheti, hogy a felhasználó személyek részeltessék őt abban az elért vagyoni eredményben, amelyhez a tanulmány szerinti szellemi alkotás szerződésen kívüli felhasználásával jutottak. Tekintettel arra, hogy a már többször hivatkozott, 2003. október 10. napján kelt, „Dél-du-

nántúli játék- és taneszköz projekt menedzsment szerződés” címmel létrejött megállapodás szerint a felperesnek és szerzőtársainak a tanulmányban kifejtett szerzői műve az ún. jogvédett alap 50 százalékát biztosította, és ezt akkor az alperesek is elismerték, így – ezzel ellentétes adatok hiányában – indokoltnak tűnik, hogy az elért vagyoni eredmény 50 százaléka a szellemi alkotás jogosultjait illesse meg. A rendelkezésre bocsátott iratok alapján vagyoni eredménynek elsődlegesen a negyedrendű alperes részére folyósított, vissza nem térítendő pályázati támogatási összeget kell tekinteni.

4. Egyéb, az ügy megítélése szempontjából jelentős kérdések megválaszolása.

Tekintettel arra, hogy az első három kérdés kapcsán a vonatkozó jogi környezet és gyakorlat kimerítően feltárára került, az Iparjogvédelmi Szakértői Testület az ügy megítélése szempontjából releváns egyéb kérdést nem talált.

Összefoglalás

A szakértői testület az alábbiakban összegzi a szakvélemény készítésére irányuló megkeresésben foglalt kérdésekre vonatkozó megállapításait.

A testület véleménye szerint valamennyi olyan jogszabályi ismerv fennáll, amely a tanulmány akár know-how-kénti, akár pedig a szellemi tulajdon fentiekben említett – a Ptk. 86. § (3) bekezdésében szabályozott – nevesítetlen formájakénti jogi oltalmát megalapozhatja.

A tanulmány és a pályázat összehasonlításakor számos olyan elemet lehet találni a pályázatban, amelyek azt támasztják alá, hogy ezek egyértelműen a tanulmányból kerültek átvételre, még akkor is, ha az átvétel nem szó szerint történt, hanem koncepcionális elgondolások tükröződnek vissza a pályázat szövegében. Ezek mindkét mű meghatározó elemei.

A felperes, illetve az alperesek közötti – a korábbiakban részletesen kifejtett – szerződéses viszonyokból kitűnően a felek tisztában voltak azzal, hogy a klaszter létrehozására irányuló kezdeményezés a felperes és szerzőtársai szellemi alkotásán alapul. A szerződések alapján viszont a tanulmányban testet öltő szellemi alkotás felhasználása ellenértékének tekinthető kifizetés nem történt a felperes javára.

Mivel a tanulmány felhasználásának ellenértékeként szerződéses jogviszonyokon alapuló kifizetés a felperes számára annak ellenére nem történt, hogy a szellemi alkotás jogi oltalma valamennyi fél előtt ismert volt, ennek megfelelően a Ptk. 87. §-ának (2) bekezdése értelmében a jogosult felperes követelheti, hogy a felhasználó személyek részeltessék őt abban az elért vagyoni eredményben, amelyhez a tanulmány szerinti szellemi alkotás szerződésen kívüli felhasználásával jutottak.

Dr. Baticz Csaba, az eljáró tanács elnöke

Dr. Németh Gábor, az eljáró tanács előadó tagja

Dr. Cserhátiné dr. Füzesi Krisztina az eljáró tanács szavazó tagja

SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNY SZABADALMI OLTALOM KÉRDÉSÉBEN

ISZT-9/2017⁶

I. A tényállás

A Nemzeti Adó- és Vámhivatal (a továbbiakban: adóhatóság) az Iparjogvédelmi Szakértői Testület szervezetéről és működéséről szóló 270/2002. (XII. 20.) Korm. rendelet 1. §-ának (1) bekezdése alapján szakértőként rendelte ki a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala mellett működő Iparjogvédelmi Szakértői Testületet annak érdekében, hogy adjon szakvéleményt a végzésben feltett kérdésekre.

Az adóhatóság a szakértői vizsgálat lefolytatásához az alábbi dokumentumokat bocsátotta rendelkezésre:

D1: a B. Kft. és a V. Kft. között megkötött szabadalmilicencia-szerződés;

D2: az említett szabadalmilicencia-szerződés módosítása.

Az adóhatóság a kirendelő végzés indokolásában tájékoztatta a szakértői testületet arról, hogy a B. Kft. és a V. Kft. szabadalmilicencia-szerződést kötött a „Tetőerőmű fényáteresztő anyagból” elnevezésű találmány felhasználói jogainak értékesítésére. A szerződés 1. pontja szerint a szerződés tárgya nem terjed ki know-how-ismeretekre, azok külön szerződés alapján kerülnek majd átadásra a licencvevőnek.

Az ellenőrzés megállapította, hogy a fenti szerződés 1. pontjában foglaltak megtalálhatók az interneten.

Az ellenőrzés lefolytatásához szükséges a szerződés tárgyának minősítése és értékelése.

A szakvélemény kérésére ennek jegyében került sor.

II. A feltett kérdések

Az adóhatóság a következő kérdésekre kért választ a szakértői testülettől:

1. a szerződés alapján prototípus gyártása megvalósítható-e;
2. a találmány felhasználói jogának megszerzésével know-how-ismeretek nélkül a szerződés 3. pontjában foglaltaknak megfelelően a találmány műszakilag megvalósítható-e;
3. a fenti szerződés alapján a találmány az eddigi energetikai megoldásokhoz képest újszerűnek minősíthető-e;
4. szellemi értéket képvisel-e;
5. a szerződés alapján értékesített jog értéket képvisel-e?

⁶ A szakértői vélemény adóhatósági megkeresés alapján, folyamatban lévő ügyben született.

Az adóhatóság kirendelő végzésében kérte, hogy a szakértői testület „szakértői véleményben a feltett kérdések megválaszolásán túl a kérdésekkel összefüggő más szükséges megállapításokat is közölje”.

III. A szakértői testület eljárása

1. A testület a 270/2002. (XII.20.) Korm. rendelet által meghatározott feladatkörben, szervezeti és eljárási rendben, valamint a tényállásra irányadó jogszabályok – főként a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Szt.), továbbá a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: új Ptk.) – rendelkezései alapján alakította ki az alábbiakban kifejtésre kerülő álláspontját.
2. A kormányrendelet értelmében a szakértői testület a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt; a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást. A jelen szakértői vélemény megállapításai és következtetései tehát az adóhatóság kirendelő végzésében közölt információkon, a kirendelő végzés mellékletein, valamint az ügyhöz kapcsolódó szabadalmi bejelentésre vonatkozó – az iparjogvédelmi hatósági nyilvántartásban szereplő nyilvános – adatokon alapulnak, és csak azokra nézve helytállóak.
3. Ez a szakértői vélemény a kirendelő végzésben említett ellenőrzéssel kapcsolatban eljáró hatóságokat és bíróságokat nem köti.

IV. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület álláspontja

A szakértői testület az adóhatóság kirendelő végzésében kitűzött feladatra (szakértői vélemény adása „a titokban tartott találmány szabadalmazhatóságával, valamint a szolgáltatási vagy alkalmazotti találmány feltalálóját megillető díjazással kapcsolatos ügyben is”), valamint az adóhatóság által feltett iparjogvédelmi vonatkozású kérdésekre nézve kialakított álláspontját az alábbiakban fejt ki.

Általános megállapítások

Az Szt. rendelkezései szerint:

7. § (1) Feltaláló az, aki a találmányt megalkotta.
8. § (1) A szabadalom a feltalálót vagy jogutódját illeti meg.
(3) Ha többen közösen alkották a találmányt, a szabadalom a feltalálót, illetve jogutódjaikat közösen illeti meg. ...
9. § (1) Szolgáltatási találmány annak a találmánya, akinek munkaviszonyból folyó kötelessége, hogy a találmány tárgykörébe eső megoldásokat dolgozzon ki.

- (2) Alkalmazotti találmány annak a találmánya, aki, anélkül, hogy ez munkaviszonyból eredő kötelessége lenne, olyan találmányt dolgoz ki, amelynek hasznosítása munkáltatója tevékenységi körébe tartozik.
10. § (1) A szolgálati találmányra a szabadalom a feltaláló jogutódjaként a munkáltatót illeti meg.
- (2) Az alkalmazotti találmányra a szabadalom a feltalálót illeti meg, a munkáltató azonban jogosult a találmány hasznosítására. A munkáltató hasznosítási joga nem kizárólagos; a munkáltató hasznosítási engedélyt nem adhat. A hasznosítási jog a munkáltató megszűnése vagy szervezeti egységének kiválása esetén a jogutódra száll át; egyébként másra nem szállhat, illetve nem ruházható át.
11. § (1) A feltaláló köteles a szolgálati és az alkalmazotti találmányt, megalkotását követően, haladéktalanul ismertetni a munkáltatóval.
12. § (1) A munkáltató a szolgálati találmány ismertetésének átvételét követő észszerű időn belül köteles szabadalmi bejelentést tenni; köteles továbbá az általában elvárható gondossággal eljárni a szabadalom megszerzése érdekében.
- (2) A munkáltató eltekinthet a szabadalmi bejelentés megtételétől, vagy a bejelentést visszavonhatja, ha a találmányt – annak elismerése mellett, hogy az az ismertetés átvételének időpontjában egyébként szabadalmazható lenne – titokban tartja, és üzleti titkot képező megoldásként hasznosítja. A munkáltató e döntéséről köteles tájékoztatni a feltalálót.
16. § (1) A találmány szolgálati vagy alkalmazotti jellegével, a titokban tartott találmány szabadalmazhatóságával, valamint a szolgálati vagy az alkalmazotti találmány feltalálóját megillető díjazással kapcsolatos viták bírósági útra tartoznak.
- (2) A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala mellett működő Iparjogvédelmi Szakértői Testület szakértői véleményt ad a titokban tartott találmány szabadalmazhatóságával, valamint a szolgálati vagy alkalmazotti találmány feltalálóját megillető díjazással kapcsolatos ügyben is.
26. § (1) Ha a szabadalomnak több szabadalmasa van, saját hányadával bármelyik szabadalmaztárs rendelkezhet. A szabadalmaztárs részesedési hányadára a többi szabadalmaztársat harmadik személlyel szemben elővásárlási jog illeti meg.
- (2) A találmányt bármelyik szabadalmaztárs egyedül is hasznosíthatja, köteles azonban társainak, részesedési hányaduk arányában, megfelelő díjat fizetni.
- (3) A szabadalmaztársak a találmány hasznosítására harmadik személy részére csak közösen adhatnak engedélyt. A hozzájárulást a polgári jog általános szabályai szerint a bíróság ítélete pótolhatja.
27. § (1) Hasznosítási szerződés (szabadalmi licencszerződés) alapján a szabadalmas engedélyt ad a találmány hasznosítására, a hasznosító pedig köteles ennek fejében díjat fizetni.

18. § (1) A szabadalmi oltalom a bejelentés közzétételével keletkezik, az oltalom hatálya visszahat a bejelentés napjára.
(2) A közzététellel keletkező oltalom ideiglenes. Véglegessé akkor válik, ha a bejelentő a találmányra szabadalmat kap.
38. § Az ideiglenes szabadalmi oltalom keletkezésére visszaható hatállyal megszűnik, ha a) a szabadalmi bejelentést jogerősen elutasítják;
54. § (1) A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala a közzétett szabadalmi bejelentésekről és a szabadalmakról lajstromot vezet, amelybe ... be kell jegyezni a szabadalmi jogokkal kapcsolatos tényeket és körülményeket. ...
55. § (2) A szabadalmi oltalommal összefüggő jogok és tények tudomásulvétele, illetve jegyzése ügyében – a szabadalmi eljárásokban bekövetkezett tények kivételével – a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala írásban előterjesztett kérelem alapján dönt, azzal, hogy az ügyfél adatainak változásáról más hatóságtól kapott értesítés nem tekinthető írásban előterjesztett kérelemnek. A kérelemhez csatolni kell az alapul szolgáló közokiratot vagy megfelelő bizonyító erejű magánokiratot. Ha ugyanabban az ügyben olyan kérelmeket nyújtanak be, amelyek teljesítése kizárná egymást, a kérelmeket a beérkezésük sorrendjében kell elbírálni.

Az SZTNH által vezetett közhiteles nyilvántartás szerint a szakértői vizsgálat alapját képező szabadalmi bejelentés ideiglenes oltalom alatt áll.

Az idézett jogszabályi előírások és nyilvántartásba bejegyzett adatok alapján a D1 melléklet szerinti szabadalmilicencia-szerződés tárgyát képező szabadalmi bejelentés egyéni bejelentés, amelynek feltalálói és egyben jogosultjai magánszemélyek 50-50% arányban. A találmány szolgálati vagy alkalmazotti jellegére utaló adat nem szerepel a nyilvántartásban.

A D1 alatt csatolt szabadalmilicencia-szerződés 1. pontja szerint D. J. feltaláló és a licencadó B. Kft. megállapodást kötött a bejelentett találmány hasznosítási jogának a B. Kft.-re történő átruházásáról. Meg kell jegyezni, hogy a vonatkozó jogszabályok alapján a licenciamegállapodás csak abban az esetben köthető meg kizárólag az egyik feltalálóval, amennyiben a másik feltaláló jogosultsági hányadát előzetesen feltalálótársára átruházza, vagy arról feltalálótársa javára lemond. Ennek megtörténte utaló információ sem a szabadalmi lajstromban nem szerepel, sem egyéb forrásból nem áll a szakértői testület rendelkezésére. A hivatkozott licenciaszerződés preambuluma ugyan utal arra, hogy D. J. a licenciadó „alkalmazottja”, de a találmány szolgálati jellegére vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésre, illetve a szerződés szövege kifejezetten rögzíti, hogy a találmányhoz fűződő jogok külön jogüggyel kerültek átruházásra a B. Kft. részére.

A D1 melléklet szerinti szabadalmilicencia-szerződés 1. pontjában szereplő műszaki ismertetés és rajz az adóhatóság közlése szerint megtalálható a D. Kft. internetes honlapján.

A szakértői testület megállapította, hogy az információk feltöltése a nevezett honlapra pusztán a D. Kft. K+F+I (kutatás+fejlesztés+innováció)-szolgáltatási tevékenységének ré-

szét képezi, nem áll összefüggésben az érintett találmánnyal kapcsolatos jogosultságokkal, ezért irreleváns a kirendelő végzésben feltett kérdések megválaszolása szempontjából.

Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület válasza a feltett kérdésekre

Az adóhatóság 1. kérdésére a testület válasza a következő: kizárólag a szerződésben meghatározott információk alapján prototípus gyártásának nincs realitása.

Az adóhatóság 2. kérdésére a testület válasza a következő: a találmány hasznosítási jogának megszerzésével know-how-ismeretek nélkül a szerződés 3. pontjában foglaltaknak megfelelően a találmány műszaki megvalósításának nincs realitása.

Az adóhatóság 3. kérdésére a testület válasza a következő: A találmány „újszerűségének” minősítése kívül esik a szakértői testület hatáskörén. A szabadalmi bejelentés tárgyát képező találmány újdonságának vizsgálata – a szabadalmazhatóság egyéb kritériumainak vizsgálatával együtt – a SZTNH kizárólagos feladat- és hatásköre. Erről az Iparjogvédelmi Szakértői Testület előzetesen nem jogosult nyilatkozni.

Az adóhatóság 4. és 5. kérdésére a testület válasza a következő: a találmány és a találmányhoz fűződő jogosultságok átruházhatók, forgalomképességük okán vagyoni értéket képviselhetnek. Ez a vagyoni („szellemi”) érték számos tényezőtől függ, alapvetően a piaci viszonyok határozhatják meg az összecszerúségét. Egy függőben lévő szabadalmi bejelentés esetében a találmányhoz fűződő jogok a függő jogi helyzet fennmaradásáig – azaz amíg van esély a szabadalmi oltalom megszerzésére – bírhatnak vagyoni értékkel. Amennyiben a szabadalmi bejelentés jogerősen elutasításra kerül, a kérelem tárgyát képező találmányhoz fűződő jogoknak vagyoni értékük gyakorlatilag nem lehet, hiszen a közzététellel a találmány bárki számára megismerhetővé vált, és az oltalmi igény elutasításával annak hasznosítására a kérelmező nem kapott kizárólagos jogot. A találmányhoz kapcsolódó és a szabadalmi bejelentésben nem említett know-how ugyanakkor ettől függetlenül bírhat vagyoni értékkel, de ez nem szerepelt a feltett kérdések között.

Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület álláspontjának indokolása

Az 1. és a 2. kérdésekre adott választ a kérdések és válaszok szoros összefüggése miatt a szakértői testület összevonva indokolja.

A D1 szabadalmilicencia-szerződés 1. pontjában a találmány lényegét összefoglaló rövid ismertetés és rajz található, egyben hivatkozást tartalmaz a szabadalmi bejelentésre. A szabadalmilicencia-szerződés 7. pontja, illetve annak módosítása értelmében a találmány birtokba adása (azaz a leírás, igénypontok, rajz és kivonat átadása) 2016. december 31-ig megtörténik (megtörtént). Ennek következtében a szabadalmilicencia-szerződésbe foglalt rövid ismertetés és rajz, továbbá a szabadalmi bejelentés birtokba adott fenti mellékleteinek összessége képezi a licencvevő rendelkezésére bocsátott műszaki információt.

Megjegyzendő, hogy a szabadalmi bejelentés közzétételét követően (2017. 08. 28. napjától) a közzétételi leírást, rajzot és kivonatot bárki korlátozás nélkül megtekintheti, és azokról másolatot kérhet. A közzététellel a bejelentés napjára visszaható hatállyal ideiglenes oltalom keletkezik, amely a szabadalom engedélyezésével válik végleges oltalommá [Szt. 18. § (1), (2) bek.].

A szabadalmilicencia-szerződés 1. pontja szerint „a szerződés tárgya nem terjed ki a szabadalommal összefüggő know-how-ismeretekre, azokat igény esetén Licencadó külön szerződés alapján átadja Licencvevőnek”.

A rendelkezésre bocsátott műszaki információkból megállapítható a találmány szerinti tetőerőmű (kombinált napkollektor – napelem – tetőfedő panel) felépítése és a gyártására alkalmas technológiák megnevezése (hagyományos műanyagipari eljárások és/vagy precíziós műanyagfröccsöntés és/vagy 3D nyomtatás). További – a tetőerőmű konkrét megvalósításához nélkülözhetetlen – információkat azonban sem a szabadalmilicencia-szerződés, sem a szabadalmi bejelentés mellékletei nem tartalmaznak. Ezek hiányában mind a prototípus legyártása, mind a találmány tárgyának gyártható formában történő műszaki megvalósítása csak részletes és speciális műszaki ismeretek (műanyagfeldolgozási-alakítási technológiák, optika, fény-/villamosenergia-átalakítók stb.) birtokában, jelentős feltalálói tevékenység kifejtésével lenne lehetséges. Ezen ismeretek egyidejű rendelkezésre állásának valószínűsége rendkívül csekély, ezért a sikeres megvalósítás és gyárthatóság érdekében célszerűbb és gazdaságosabb a találmánnyal kapcsolatos know-how-ismeretek átvétele.

A 3. kérdéssel kapcsolatban az Iparjogvédelmi Szakértői Testület megjegyzi, hogy az Szt. 44. §-a (2) bekezdésének *a*) pontja alapján a szabadalom megadásával kapcsolatos ügyek az SZTNH kizárólagos hatáskörébe tartoznak. A szabadalmi bejelentési eljárás keretében vizsgálja meg az SZTNH, hogy a bejelentett találmány megfelel-e a szabadalmazhatósági kritériumoknak, többek között az újdonság követelményének.

Folyamatban lévő szabadalmi bejelentés tárgyát képező találmány esetében az újdonság követelményének való megfeleléssel kapcsolatos állásfoglalásra tehát a szakértői testületnek nincs lehetősége. Felhívja azonban a figyelmet arra, hogy a közzététellel egyidejűleg nyilvánosságra került újdonságkutatási jelentés szerint léteznek a találmány újdonságát megkérdőjelező (X jelű) dokumentumok, amelyek hatással lehetnek a szabadalmi oltalom esetleges későbbi megadására. Ezek a dokumentumok a szabadalmi bejelentés érdemi vizsgálata során kerülnek elbírálásra. Ezt követően – illetve a szabadalmazhatóság egyéb kritériumainak vizsgálata után – kerül sor a szabadalmi oltalom megadására vagy a szabadalmi bejelentés elutasítására.

A 4. és 5. kérdésre adott válaszában a testület megállapította, hogy a találmány vagyoni („szellemi”) értéket képvisel, valamint hogy a szabadalmilicencia-szerződés alapján értékesített jog a szabadalmi eljárás befejezéséig fennálló függő jogi helyzet időtartama alatt, illetve az eljárás befejezésével a szabadalom engedélyezése esetén képvisel értéket.

A szabadalmi bejelentésben foglalt megoldás feltalálása kétségkívül szellemi tevékenység, amelynek vagyoni értéke a találmány hasznosítása révén érvényesíthető. A hasznosításnak többféle módja képzelhető el, amelyekre konkrét jogszabályi előírások vonatkoznak.

A találmány által képviselt szellemi érték érvényesítésének lehetősége különböző a találmány szabadalmazása, illetve a szabadalmi bejelentés elutasítása esetén.

Amennyiben a szabadalmi bejelentés megfelel valamennyi törvényes előírásnak, és a találmány nincs kizárva a szabadalmi oltalomból, az SZTNH a találmányra szabadalmat ad. [Szt. 1–6. §]

A szabadalom engedélyezése esetén a szellemi érték érvényesítésével kapcsolatban az Szt. a következőket írja elő:

19. § (1) A szabadalmi oltalom alapján a szabadalom jogosultjának – a szabadalmasnak – kizárólagos joga van a találmány hasznosítására.
25. § (1) A találmányból és a szabadalmi oltalomból eredő jogok – a feltaláló személyhez fűződő jogai kivételével – átszállhatnak, átruházhatók és megterhelhetők.
27. § (1) Hasznosítási szerződés (szabadalmi licencszerződés) alapján a szabadalmas engedélyt ad a találmány hasznosítására, a hasznosító pedig köteles ennek fejében díjat fizetni.
- 43/A. § (1) Az e törvényben nem szabályozott kérdésekben a Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) rendelkezései az irányadók
 - a) a találmányhoz kapcsolódó és a szabadalmi oltalomból eredő jogok átszállására, átruházására, megterhelésére, a közös szabadalmi igényre és a közös szabadalmi oltalomra;
 - b) a találmányi díj szerződésre;
 - c) a hasznosítási szerződésre; valamint
 - d) a szabadalmakkal összefüggő egyéb személyi és vagyoni viszonyokban.

A szabadalmi bejelentés vizsgálata folyamatban van, a szabadalom megadásával kapcsolatos eljárás lefolytatása az SZTNH kizárólagos hatáskörébe tartozik. A szabadalmi bejelentés jogosultjai 50-50 %-os arányban magánszemélyek; a szabadalom engedélyezése esetén ők ugyanilyen arányban lennének a találmány hasznosításának kizárólagos jogosultjai.

Amennyiben a szabadalmi bejelentés jogerős elutasítására kerül sor, a közzététellel keletkező ideiglenes oltalom keletkezésére visszamenőleges hatállyal megszűnik [Szt. 38. § a) pont], és a közzététellel nyilvánosságra kerülő leírás, igénypontok, rajz és kivonat információtartalma közkinccsé válik. Vagyoni értéke gyakorlatilag nem lesz. A találmánnyal kapcsolatos know-how-ismeretek azonban ebben az esetben is vagyoni értéket képvisel(het)nek és forgalomképesek lehetnek.

A know-how-ismeretekre a szabadalmi bejelentés bejelentésének időpontját és a tárgy szerinti szabadalmilicencia-szerződés megkötésének időpontját (2016. 06. 01.) tekintve az új Ptk. előírásai vonatkoznak:

2:47. § [Az üzleti titokhoz való jog. Know-how (védett ismeret)]

(1) Üzleti titok a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó minden nem közismert vagy az érintett gazdasági tevékenységet végző személyek számára nem könnyen hozzáférhető olyan tény, tájékoztatás, egyéb adat és az azokból készült összeállítás, amelynek illetéktelenek által történő megszerzése, hasznosítása, másokkal való közlése vagy nyilvánosságra hozatala a jogosult jogos pénzügyi, gazdasági vagy piaci érdekét sértené vagy veszélyeztetné, feltéve, hogy a titok megőrzésével kapcsolatban a vele jogszerűen rendelkező jogosultat felróhatóság nem terheli.

(2) Az üzleti titokkal azonos védelemben részesül az azonosításra alkalmas módon rögzített, vagyoni értéket képviselő műszaki, gazdasági vagy szervezési ismeret, tapasztalat vagy ezek összeállítása (e törvény alkalmazásában: védett ismeret), ha a jóhiszeműség és tisztesség elvét sértő módon szerzik meg, hasznosítják, közlik mással vagy hozzák nyilvánosságra. E védelemre nem lehet hivatkozni azzal szemben, aki a védett ismerethez vagy az azt lényegében helyettesítő hasonló ismerethez

a) a jogosulttól független fejlesztéssel vagy

b) jogszerűen megszerzett termék vagy jogszerűen igénybevett szolgáltatás vizsgálata és elemzése útján jutott hozzá.

(3) Az üzleti titok megsértésére nem lehet hivatkozni azzal szemben, aki az üzleti titkot vagy a védett ismeretet harmadik személytől kereskedelmi forgalomban jóhiszeműen és ellenérték fejében szerezte meg.

A tárgy szerinti szabadalmilicencia-szerződés 1. pontja nyitva hagyja a lehetőségét annak, hogy „szabadalommal összefüggő know-how-ismereteket igény esetén Licencadó külön szerződés alapján átadja Licencvevőnek.” A know-how-ismeretek esetleges átadására vonatkozó szerződésre az új Ptk. Hatodik könyv Második fejezetének szerződésekre vonatkozó előírásai érvényesek.

Tekintettel arra, hogy az Iparjogvédelmi Szakértői Testületnek know-how-ra vonatkozó dokumentáció, egyéb információ nem áll a rendelkezésére, a know-how tárgyat képező ismeretanyag esetleges védelmével kapcsolatban nem áll módjában állást foglalni.

Dr. Németh Gábor, az eljáró tanács elnöke

Goitein Miklós, az eljáró tanács előadó tagja

Dr. Cserhátiné dr. Füzesi Krisztina, az eljáró tanács szavazó tagja

Összeállította: dr. Cserhátiné dr. Füzesi Krisztina

VÁLOGATÁS A SZERZŐI JOGI SZAKÉRTŐ TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

ZENEMŰ JOGOSULATLAN FELHASZNÁLÁSA

SZJSZT-02/2017

Megkereső: ügyvéd, magánszemély képviseletében

A megkereső által feltett kérdések

1. Megállapítható-e a magyar sorozat filmzenéjének főcímdalában és az elsőgenerációs amerikai rajzfilmsorozat filmzenéjének főcímdalában bármilyen azonosság vagy hasonlóság a kettő összevetése után? Az utóbbiból az előző beazonosítható-e?
2. Az 1. kérdésre adott igenlő válasz esetén az azonosság milyen mértékű és hogyan jellemezhető?
3. Az 1. kérdésre adott igenlő válasz esetén a hozzáférhető adatok alapján megállapítható-e, hogy az amerikai rajzfilmsorozat filmzenéjében a magyar filmsorozat filmzenéjének hivatkozott részlete – illetve azzal azonosítható motívuma – kereskedelmi céllal került forgalmazásra?
4. Az 1. és a 3. kérdésre adott igenlő válasz esetén a magyar filmsorozat filmzenéjének főcímdala – illetve annak a plágiummal érintett motívuma – felhasználásra került-e a kereskedelmi célú forgalmazással?
5. A felhasznált motívumok tárgyai-e a hatályos magyar szerzői jogi törvény által biztosított védelemnek? Tárgyai-e a hatályos amerikai szövetségi szerzői jogi törvény által biztosított védelemnek? Igenlő válasz esetén kitől kellett volna/kellene engedélyt kérni a jogszerű felhasználáshoz? Engedély hiányában jogszerű-e a jogvédett zenei motívum felhasználása?
6. Ha a szerzői jogi jogsértés megállapítható, ennek mértékét növeli-e a nemzetközi nyilvánosság olyan széles köre, ami az amerikai rajzfilmsorozat világviszonylatban megmutatózó ismertsége, illetve világviszonylatban történt sugárzása, valamint jelenlegi forgalmazása kapcsán fennáll?
7. A teljes vagy a megtévesztésig való azonosság fennállása esetén megszülethetett-e a plágiummal érintett zenei motívum a jogvédett eredeti zenei motívum ismerete, illetve az azzal történő valamilyen találkozás hiányában?
8. Általában milyen arányt képvisel egy filmzene főcímdala, illetve a zenei vezérmotívum, valamint a filmalkotást vizuálisan megjelenítő képsorozat az adott műalkotás felismerésében, vagyis abban, hogy a fogyasztó azokból az adott műalkotásra tudjon asszociálni?

9. *Az amerikai sorozat reklámozása során milyen arányt képvisel a sorozat filmzenéjének idézett főcímdala, illetve zenei vezérmotívuma abban, hogy a fogyasztó abból magára a sorozatra tudjon asszociálni?*
10. *Az amerikai sorozat későbbi generációinak filmzenéjében felismerhető-e az elsőgenerációs (plágiummal érintett) sorozat filmzenéje, illetve annak zenei vezérmotívuma?*

A megkereső kérdései háttereként az alábbiakat adta elő.

A megbízó ügyfele a néhai V. Gy. zeneszerző filmzenei jogdíjainak örököse, és így a zeneművek jogdíjainak jelenlegi tulajdonosa. V. Gy. egyik szerzeménye a magyar televíziós filmsorozat filmzenéje volt. Az első szezont 1984-től, a másodikat 1986-tól, a harmadikat 1989-től vetítették az M. különböző csatornái.

A közelmúltban jutott tudomására, hogy egy amerikai társaság által forgalmazott amerikai televíziós rajzfilmsorozat filmzenéjének zenei vezérmotívuma – egyetlen hang eltéréssel – teljesen azonos a magyar filmsorozat filmzenéjének zenei vezérmotívumával. Az amerikai sorozatot Magyarországon 1992. október – 1997. szeptember között vetítették, de emellett a világ számos országában is forgalmazták. Az amerikai sorozat főcímdalának szerzője S. L. amerikai zeneszerző, több világszerte ismert amerikai rajzfilm és animációs sorozat zenéjének a komponistája.

Az eljáró tanács szakértői véleménye

Előzetes megjegyzések

Az eljáró tanács az SZJSZT-jogszabályban [a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényben, valamint a 156/1999. (XI.3.) Korm. rendeletben] és végrehajtási szabályzatában előírtak szerint működik, kizárólag a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki véleményét, helyszíni szemlét nem tart. (Lásd különösen az említett korm. rendelet 8. §-át.)

A jelen megkeresésben feltett kérdések tekintetében szükséges azt is hangsúlyozni, hogy a kormányrendelet 1. § (2) bekezdése alapján a testület hatásköre a vitás kérdések Sztj. alapján való megválaszolása. Eszerint szerzői jogi jogvita és ügy az Sztj.-ben szabályozott szerzői, szomszédos és adatbázis-előállítói jogok érvényesítésével összefüggő bármely jogvita. A (3) bekezdés is ezt erősíti meg a magánmegkeresések tekintetében, amikor rögzíti, hogy e rendelet alkalmazásában a felhasználási jog gyakorlásával kapcsolatos kérdésnek számít az Sztj.-ben szabályozott vagyoni jog gyakorlásával kapcsolatos kérdés.

Ebből fakadóan az eljáró tanács a szerzői jogi kérdések megválaszolását a magyar jogszabályok (elsősorban az Sztj.) és a magyar jogszabályokra vonatkozó joggyakorlat értelmezése útján tudja elvégezni.

A megkereső által feltett kérdésekre adott válaszok (a kérdések sorrendjét az eljáró tanács megváltoztatta a kifejtett érvelés jobb követhetősége érdekében)

Ad 1. Megállapítható-e a magyar filmsorozat filmzenéjének főcímdalában és az elsőgenerációs amerikai rajzfilmsorozat filmzenéjének főcímdalában bármilyen azonosság vagy hasonlóság a kettő összevetése után? Az utóbbiból az előző beazonosítható-e?

V. Gy. zeneműve egy rövid – együtemes – motívum ismétlésével él, az ismétlések között annyi különbséggel, hogy a motívum záróhangját hol fel-, hol levezeti. Ez az ún. témafejtés az egész mű jellemző motívuma, a filmet a közönség e zenei motívum alapján azonosítja, ez alapján ismerhető fel.

S. L. néhány bevezető ütem után hangról hangra pontosan ugyanezt a témafejtést használja azzal a különbséggel, hogy az adott hangneme negyedik fokáról is megismétli, és egy kis, rövid, összekötő jellegű egyéb anyag után újra visszahozza. Ütemszám tekintetében itt is a témafejtés dominál, (sokszor ismétlődik), a többi tekinthető átvezető anyagnak.

A két mű hangneme azonos: c-moll. A tempója azonos: cca 124 BPM. A harmonizálás a témafejtés tekintetében azonos: V. Gy. zeneszerzőnél is az alaphangneme I. fokára épülő c-moll harmónia szól, és S. L. zeneszerző esetében is. Amikor S. L. zeneszerző a IV. fokot ismétli a témafejtést, akkor a harmónia is IV. fok (f-moll).

A hangszerelésben is nagyfokú hasonlóság mutatható ki: mindkettő szintetizátordallammal és ritmuskísérettel szól.

Mindezek alapján kijelenthető, hogy a két zenemű nagyfokú hasonlóságot mutat, a témafejtés a két műben gyakorlatilag azonos. Az utóbbiból az előző teljes mértékben beazonosítható.

Ad 2. Az 1. kérdésre adott igenlő válasz esetén az azonosság milyen mértékű és hogyan jellemezhető?

Az azonosság kétségtelen a témafejtés, a tempó (lücketés), a harmonizáció és a megszólalás (hangszerelés) tekintetében. Az azonosság laikus füllel is kétség nélkül felismerhető.

Ad 7. A teljes vagy a megtévesztésig való azonosság fennállása esetén megszülethet-e a plágiummal érintett zenei motívum a jogvédett eredeti zenei motívum ismerete, illetve az azzal történő valamilyen találkozás hiányában?

A fenti kérdésekre adott válaszok figyelembevételével az eljáró tanács álláspontja az, hogy igen nehezen feltételezhető, hogy az egyik mű a másik ismerete nélkül született volna.

Utalni kell itt arra, hogy a szerzői jog elvi szinten nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy két (vagy több) nagyon hasonló mű egymástól függetlenül jöjjön létre. Az SZJSZT-02/2011 számú, könnyűzenei művek refrénjének nagyfokú hasonlatossága tárgyában született véleménye szerint „a nagyon hasonló művek párhuzamos, egymástól független szerzői jogi védelmének fennállására az Szjt. feltételrendszere elvi lehetőséget ad. Ez zeneművek esetében

is fennáll, azaz elvileg nem elképzelhetetlen, hogy adott korban, azonos zenei közegben tevékenykedő zeneszerzők hasonló gondolatokat hasonlóan megformált művekbe öntsének.

Az egybeesés azonban csak véletlen lehet, és kevésbé valószínű ennek a véletlennek az előfordulása a művészet alkotásainak területén, ahol az Szjt. 1. § (3) bekezdésének szubjektív eredetiségre vonatkozó feltétele jellemzően fokozottabban tükrözi a szerzői (művészi) egyedi személyiséget, mint például a tudományos vagy funkcionális művek esetében.

A véletlen párhuzamosság valószínűsítésében vagy kizárásában több tényező játszhat szerepet. Ilyen lehet a szerzők közötti kapcsolat, a művek ismertsége vagy a művek hasonlóságának mértéke, utóbbi esetében ideértve a művekben fellelhető egyezőségeket és azok terjedelmét is.”

A jelen ügyben az érdemi kérdés inkább az, melyik mű született korábban. Ha azt feltételezzük, hogy V. Gy. zeneszerzőé, akkor S. L. zeneszerző ismerhette, hallhatta V. Gy. zenéjét, és ez természetesen fordítva sem kizárt. A hasonlóságok jellege és volumene nagy valószínűséggel kizárja, hogy a két mű egymás ismerete nélkül jött létre. A művek nyilvánosságra hozatalának időpontjára vonatkozóan rendelkezésre bocsátott adatokból megalapozottan valószínűsíthető, hogy V. Gy. műve született előbb. Az kétségtelen, hogy S. L. kerülhetett olyan helyzetbe, hogy megismerhette V. Gy. kompozícióját.

Ad 5. A felhasznált motívumok tárgyai-e a hatályos magyar szerzői jogi törvény által biztosított védelemnek? Tárgyai-e a hatályos amerikai szövetségi szerzői jogi törvény által biztosított védelemnek? Igenlő válasz esetén kitől kellett volna/kellene engedélyt kérni a jogszerű felhasználáshoz? Engedély hiányában jogszerű-e a jogvédett zenei motívum felhasználása?

Előzetesen felmerül a kérdés, hogy abban az esetben, ha az érintett művek a régi Szjt. hatálya idején születtek, és a felhasználásuk is ebben az időszakban történt, a védelem fennállását a hatályos vagy a korábban hatályban volt Szjt. alapján kell megítélni. Az Szjt. átmeneti rendelkezései között a 107. § (1) bekezdése szerint a törvény rendelkezéseit a hatálybalépését követően megkötött felhasználási szerződésekre kell alkalmazni. Ebből a contrario az következik, hogy minden más vonatkozásban azonban az új törvény alkalmazandó, így a védettség megállapításánál is. Az anyagi jogokra 1999. szeptember 1-jétől a még védelem alatt álló régebbi művekre is az új szabályokat kell alkalmazni. Más a helyzet azonban az esetekben, amikor a régi Szjt. alapján valamely mű vagy teljesítmény nem állt védelem alatt. Az Szjt. kommentárja¹ szerint „az olyan művekre és teljesítményekre tehát, amelyekre nézve a hatálybalépés előtt soha nem volt Magyarországon szerzői jogi típusú védelem, nem hatályosak az Szjt. szabályai.” (665. o.)

Ugyanakkor azonban a régi Szjt. Vhr.-jének 1. § (1) bekezdése egyértelművé tette, hogy az Szjt. védelme alá tartozó alkotások – függetlenül attól, hogy az Szjt. megnevezi-e – az iro-

¹ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Bp., 2014.

dalom, a tudomány és a művészet minden alkotása, így különösen: ... – zenemű szöveggel vagy anélkül.

Figyelemmel arra is, hogy a korábbi Sztj. is védelemben részesítette a művek részeit is, feltéve, hogy azok eleget tettek az oltalom feltételeinek, nem lehet kérdés, hogy a vizsgált motívum védett lehet, feltéve, hogy egyébként eleget tesz az Sztj.-beli oltalmi kritériumoknak.

A régi Sztj. értelmezését adó mértékadó kézikönyv a következőt írja: „Felhasználáson azt a folyamatot kell érteni, amely a művet (annak átdolgozását, feldolgozását, fordítását) vagy a mű részletét a nyilvánossághoz közvetíti.”² Ez a magyarázat kétséget kizáróan utal arra, hogy nemcsak a teljes művek, de azok részleteinek felhasználása is szükségessé tette a szerző engedélyének beszerzését.

Az Sztj. 1. § (3) bekezdése szerint a műnek a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jelleggel kell bírnia ahhoz, hogy védelmet élvezzen. A mű szerzői jogi védelme nem függ sem mennyiségi (terjedelmi), minőségi, esztétikai jellemzőktől, sem az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől. Ebből fakadóan pedig akár egy zenemű vezérmotívuma is önálló tárgya lehet a szerzői jogi védelemnek, ha az teljesíti az Sztj. 1. § (3) bekezdésében írott feltételt.

Az egyéni jelleg azt a követelményt állítja a jogosult elé, hogy a művében olyan módon fejezze ki magát, hogy azzal a saját személyiségét fejezze ki, vagyis saját alkotói választásait, döntéseit, megfontolásait tükrözze az alkotás. Az eredetiség kritériuma alapján pedig a szerzői jogi védelemhez elvárt, hogy a mű ne legyen valamely más mű szolgai másolata.

Abból a feltevésből kiindulva tehát, hogy V. Gy. komponálta először a saját zenéjét, illetve hogy az eljáró tanácsnak nem áll rendelkezésére olyan információ, ami azt támasztaná alá, hogy a zenei motívum harmadik forrásból származik (esetleg közkincsben lenne), az eljáró tanács megállapítja, hogy a zenemű vezérmotívuma önmagában is alkalmas a szerzői jogi védelemre.

Annak érdekében, hogy megállapítható legyen, szükséges lett volna-e engedélyt kérni a felhasználáshoz, védett művek tekintetében meg kell vizsgálni, hogy az adott felhasználás engedélyköteles volt-e, vagy olyan felhasználás, amely nem tartozik ebbe a körbe, például mivel szabad felhasználásnak minősült. A régi Sztj. szabályai közül itt egyedül az idézés szabálya vehető figyelembe, amely tartalmilag azonos, mint a hatályos Sztj. idézésre vonatkozó szabad felhasználási rendelkezése.

Eszerint nyilvánosságra hozott mű részletét – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint a megjelölt szerző megnevezésével bárki idézheti. A testület SZJSZT-01/2015 számú döntésében utalt arra, hogy meg kell vizsgálni, „mi az a legitim idézési cél, amelyre tekintettel a ... felhasználása ... idézésnek minősülhet. Az idézés mint szabad felhasználási esetkör létjogosultságához ugyanis az is szükséges, hogy az az átvevő mű mondanivalóját alátámassza (vagy ellentételezze), azt illusztrálja, kiemelve, megmagyarázza.”

² Petrik Ferenc (szerk.): A szerzői jog. KJK, 1990, p. 65.

Emiatt nem tartható megalapozottnak az idézés szabadságára való hivatkozás, mivel S. L. művében a vezérmotívum nem egy ettől elkülönő, önálló mondanivalót (zenei motívumot) támaszt alá, illusztrál, emel ki, hanem kifejezetten erre épül a teljes mű, sőt a vezérmotívum nélküli elemek összekötő egységek, önálló alkotásként nem értelmezhető egyetlen rész sem. Nem túlzás állítani, hogy a vezérmotívum használata nélkül nem is létezne az átvevő mű.

Itt azonban emlékeztetni kell arra a következetes gyakorlatra, amely kizárja az idézés szabadságából a zeneművek refrénjeit, arra hivatkozva, hogy ezek a zenemű legkarakterisztikusabb elemét képezik.

Az SZJSZT-33/2004 számú „Idézés zenei műből” című véleménye kifejti, hogy „a szakértői vélemény tárgyává tett szerzői művek az ún. pop-zene táján értelmezett műfajához tartoznak. A dallam a zenei művek lényegi részét alkotja, különösen a pop-zenei műfaj esetében, amely rövid, könnyen megjegyezhető dallamvonalra épül. E műfaj jellemzője továbbá, hogy az azonos zenei alapot használó, de szövegében eltérő 'verse' részek ismétlődését a szövegében és zenei kíséretében is azonos refrének választják el egymástól. Az egyes művek refrénrésze egy műben így esetenként számos alkalommal is ismétlődik, ezért a befogadó (hallgató) az egyes műveket elsősorban refrénje alapján azonosítja. A refrén jellemzője továbbá, hogy az sűrített, tömörített módon tartalmazza az egész mű eszenciáját. A fentiek alapján a pop-zenei művek vitathatatlanul lényegi részét képezi a refrén dallama, annak még az eredetihez hű idézés útján történő szabad felhasználása is ellentétes az idézés terjedelmi korlátját megfogalmazó rendelkezéseknek.”

Az eljáró tanács álláspontja szerint a filmzenék vezérmotívumai legalább olyan fontosak a filmzenei alkotások felismerhetősége tekintetében, mint a popzenei művek esetében a refrén, ebből következően pedig nem lehet kétséges, hogy a vezérmotívum felhasználásához engedélyt kellett volna kérni.

Ebből fakadóan a felhasználás engedélyköteles cselekmény, és jogszerűségének a feltétele, hogy a felhasználó a szerzői jogi jogosulttól (aki a benyújtott megkeresés alapján V. Gy. zeneszerző lett volna személyesen) erre engedélyt szerezzen.

Ad 4. Az 1. és a 3. kérdésre adott igenlő válasz esetén a magyar filmsorozat filmzenéjének főcímdala – illetve annak a plágiummal érintett motívuma – felhasználásra került-e a kereskedelmi célú forgalmazással?

Az előző, 5. pontban foglalt kérdésre adott válaszra visszautalva itt az eljáró tanács megerősíti, hogy a védelem alatt álló vezérmotívum felhasználásra került.

Utalva továbbá a 7. kérdésre adott válaszra szükséges azt előrebocsátani, hogy a további jogi értékelést azzal az előfeltevéssel végeztük el, hogy V. Gy. műve született előbb.

Mindenekelőtt szükséges megállapítani, hogy a főcímműve vezérmotívumának más film zenéjében való felhasználása az Sztj. szerint engedélyköteles cselekmény, még hozzá a 29. § szerinti átdolgozásnak minősül arra is tekintettel, hogy a főcímműve vezérmotívumát indokolt olyan meghatározó sajátosságnak tekinteni, mint a zeneművek refrénjét, amellyel kap-

csolatban egységes a gyakorlat arra vonatkozóan, hogy ezek felhasználása minden esetben engedélyköteles felhasználás.

Figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy az átdolgozás útján megvalósuló felhasználás az 1999 előtt hatályos szerzői jogi szabályok alapján is engedélyköteles cselekmény volt [lásd az 1969. évi III. törvényhez kiadott végrehajtási rendelet 10. §-ának (1) bekezdését.]

Ad 3. Az 1. kérdésre adott igenlő válasz esetén a hozzáférhető adatok alapján megállapítható-e, hogy az amerikai rajzfilmsorozat filmzenéjében a magyar filmsorozat filmzenéjének hivatkozott részlete – illetve azzal azonosítható motívuma – kereskedelmi céllal került forgalmazásra?

Annak a magyar jogban nincs külön jelentősége, hogy a felhasználás (itt valójában nem csak a forgalmazás, hanem az átdolgozás és a film sugárzás útján való nyilvánossághoz közvetítése) kereskedelmi céllal történt-e. A szerzői jogi engedély megszerzésének kötelezettsége akkor is fennállt volna, ha a felhasználás nem kereskedelmi céllal történik meg. Ennek a felhasználás fejében járó díj meghatározása tekintetében lett volna jelentősége. Lásd még a 6. pontban adott választ.

Ad 6. Ha a szerzői jogi jogsértés megállapítható, ennek mértékét növeli-e a nemzetközi nyilvánosság olyan széles köre, ami az amerikai rajzfilmsorozat világviszonylatban megmutatkozó ismertsége, illetve világviszonylatban történt sugárzása, valamint jelenlegi forgalmazása kapcsán fennáll?

A szerzői jogi jogsértés mértékével szoros összefüggésben van, hogy milyen széles közönséghez jut el a film. Ez az összefüggés úgy mutatható ki, hogy az Szjt. 16. § (4) bekezdése szerint a szerzőt a mű felhasználására adott engedély fejében díjazás illeti meg, amelynek – eltérő megállapodás hiányában – a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel kell arányban állnia. A felhasználáshoz kapcsolódó bevételek nyilvánvalóan fokozhatók akkor, ha a rajzfilmsorozat széles körben, itt világviszonylatban kerül sugárzásra, ráadásul meglehetősen hosszú ideje.

A felhasználás földrajzi és időbeli terjedelme mind olyan tényezők, amelyek befolyásolhatják a szerzői jogi jogsértéssel szemben érvényesített igények (például gazdagodás megterítése, kártérítés) mértékét.

Ad 8. Általában milyen arányt képvisel egy filmzene főcímdala, illetve a zenei vezérmotívum, valamint a filmalkotást vizuálisan megjelenítő képsorozat az adott műalkotás felismerésében, vagyis abban, hogy a fogyasztó azokból az adott műalkotásra tudjon asszociálni?

Nem véletlen a főcímmel elnevezés: a film zenéjének legfontosabb, legjellegzetesebb része. A néző ezzel azonosítja a filmet. (Lásd a számtalan sorozat konzekvensen megtartott főcímmel: a James Bondtól a Rózsaszín párducig. Ezeknek a filmeknek sok-sok zeneszerzője volt, de a főcímmel minden esetben megtartották, hiszen ez kvázi logója a filmnek.) A

főcíme a filmzene legfontosabb része, ennek hallatán minden néző azonosítja a filmet. A jól megválasztott főcíme alkalmas arra, hogy akár a vizuális látvány nélkül is képes legyen felidézni a nézőben a filmet, vagyis adott esetben még fontosabb eszköz lehet, mint a képek felidézése.

Ad 9. Az amerikai sorozat reklámozása során milyen arányt képvisel a sorozat filmzenéjének idézett főcímdala, illetve zenei vezérmotívuma abban, hogy a fogyasztó abból magára a sorozatra tudjon asszociálni?

A megkeresés nem tartalmazta, hogy az amerikai sorozat reklámjai hol tekinthetők meg. Ezért az eljáró tanács általános jellegű megállapítást tesz a válaszában.

Jelentős, a reklámból elhagyhatatlan rész a főcíme motívuma. A filmek reklámjában bevett gyakorlat az, hogy a filmben egyébként is alkalmazott zenék valamely karakterisztikus részét használják, így segítve azt, hogy a film üzenete már a reklámból is megismerhető legyen, illetve hogy a film azonosítható legyen. Jóval ritkábbnak tekinthető az, ha kifejezetten nem a film valamely zenéjét választják a reklámhoz kísérőzenének, ennek oka rendszerint az, hogy a reklámba bekerülő vizuális elemek túlnyomó része nem a főcímenéhez kapcsolódik. Ebben az esetben egyértelműen az általánosan elterjedt megoldást választották.

Ad 10. Az amerikai sorozat későbbi generációinak filmzenéjében felismerhető-e az elsőgenerációs (plágiummal érintett) sorozat filmzenéje, illetve annak zenei vezérmotívuma?

Az eljáró tanács részére rendelkezésre bocsátott link öt film előzetesét mutatja be. Ezek közül az első semmilyen azonosságot nem mutat a kérdéses zenéssel.

A második az összehasonlításokhoz elsőként mellékelt demonstráció.

A harmadik a témafejtés variánsára épül, azonosítható az eredetivel.

A negyedik már csak távoli, jelentéktelen variánsát tartalmazza a kérdéses témafejtésnek. Ez a variáns azonban nem központi témája a mellékelt zenének, itt már nem merül fel a plágium.

Az ötödik semmilyen azonosságot nem mutat az előző kérdésekben vizsgált V. Gy., illetve S. L. zenével.

Dr. Bacher Gusztáv, a tanács elnöke

Dr. habil. Grad-Gyenge Anikó, a tanács előadó tagja

Dr. Wolf Péter, a tanács szavazó tagja

* * *

ZENÉS SZÍNJÁTÉK TÁRSSZERZŐSÉGE

SZJSZT-10/2017

A megkereső törvényszék által feltett kérdések

1. *A rendelkezésre álló adatok alapján állapítsa meg, hogy az Ny. című, 1932-ben bemutatott zenés mű ösműnek tekinthető-e, amennyiben igen, ezt milyen adatok támasztják alá!*
2. *Megállapítható-e, hogy az alpmű kinek/kiknek az alkotása? Megállapítható-e, hogy a műrészek egymásra tekintettel jöttek-e létre, azaz az egyik művész alkotása a másakra tekintettel jött létre közös cél elérése érdekében? Megállapítható-e, hogy a felperes jogelőd melyik műrészt alkotta?*
3. *Beszélhetünk-e többszerzős eredeti műről? Amennyiben az N. K., H. I., illetve F. I. alkotása, az közös műnek minősül-e, avagy összekapcsolt műről van szó. Amennyiben összekapcsolt műről van szó, megvalósult-e az alperes részéről jogsértés azáltal, hogy az eredeti mű valamely részeit – a fenti személyektől eltérő – más szerzők műveivel kapcsolta össze és vitte színre?*

Az eljáró tanács szakértői véleménye

Előzetes megjegyzések

Az eljáró tanács az SZJSZT-re vonatkozó jogszabályban (a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényben, a továbbiakban: Szjt.), valamint a 156/1999. (XI.3.) Korm. rendeletben és végrehajtási szabályzatában előírtak szerint működik, kizárólag a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki véleményét, helyszíni szemlét nem tart. (Lásd különösen az említett kormányrendelet 8. §-át.)

A jelen megkeresésben feltett kérdések tekintetében szükséges azt is hangsúlyozni, hogy a kormányrendelet 1. § (2) bekezdése alapján a testület hatásköre a vitás kérdések Szjt. alapján való megválaszolása. Eszerint szerzői jogi jogvitás ügy az Szjt.-ben szabályozott szerzői, szomszédos és adatbázis-előállítói jogok érvényesítésével összefüggő bármely jogvita.

Utalni kell itt arra, hogy a vita tárgyát képező alkotás(ok) az Szjt. hatálybalépését megelőzően születtek, azonban arra a kérdésre vonatkozóan, hogy ezek milyen műveknek minősülnek, a rajtuk fennálló jogok még védettek-e, az Szjt.-t kell alkalmazni. Ez következik az Szjt. átmeneti rendelkezéseiből, és különösen a 107. §-ból, amelyek a védelem fennálltával kapcsolatos ezen kérdések tekintetében nem adnak eltérő szabályokat.

A feltett kérdések megválaszolásához ugyanakkor szükséges rögzíteni a törvényszék által a kirendelő végzésben összefoglalt történeti tényállásból kiolvasható kronológiát.

Eszerint a zenés mű

- első változata N. K. szerző által jegyzetten 1929-ben került színre, akkor még csak jeletként (nem színdarabként),
- majd 1931-ben egy német zenés film készült a szerző műve nyomán.
- Ezt követően Magyarországon a szerző a filmbeli történetet magyar nyelvre visszafordította és színpadi művé alakította.
- Az első zenés változatot 1932-ben mutatták be, szerzőként N. K. mellett hol F. I. zeneszerző feltüntetésével, hol N. K.-t és H. I.-t közös szövegíróként feltüntetve.
- 1948 óta F. I. és H. I. neve nem tűnik fel, viszont társszerzőként már feltűnik K. A., T. D.,
- de látható olyan változat is, amikor harmadikként H. R. szerző jelenik meg.
- A későbbi bemutatókon újabb és újabb zeneszerzők, szövegírók jelentek meg.
- 1979-ben került bemutatásra a mű N. K.–F. Sz.–Sz. I.-féle változata. Ez a színházi előadás képezte az alperes által bemutatott előadás anyagát is. Sz. I., az akkori színház dramaturgja javasolta F. Sz.-nek, hogy hagyják el az eredeti zenét és dalszövegeket, és ők ketten írjanak új dalokat. Az átdolgozáshoz nem kérték az eredeti szerzők jogutódainak hozzájárulását.
- Az alperes 2014-ben mutatta be először a mű átdolgozott változatát. A németből visszafordított magyar prózai mű adja az alperes által előadott mű szövegekönyvét.

Közismert, igazolható tényként rögzítjük még, hogy H. I. 1942-ben, N. K. 1954-ben, F. I. 1976-ban hunyt el. A felperes H. I. jogutódja.

Az eljáró tanács elöljáróban meg kívánja jegyezni, hogy az Szjt. 5. §-a szerint közös műről akkor is lehet beszélni, ha több szerző olyan művéről van szó, amelynek részei nem használhatók fel önállóan [5. § (1) bekezdés], illetve ha a közös mű részei önállóan is felhasználhatók [5. § (2) bekezdés].

Az előbbi esetben (összeolvadó, önállóan nem felhasználható részekből álló közös művek) szinte szükségszerű, hogy a szerzők egymásra tekintettel, együtt alkossanak, míg az utóbbi körbe tartozó művek esetében előfordulhat az, hogy együttesen, egymásra tekintettel alkossanak és az is, hogy egymástól függetlenül jöjjön létre a mű egyik és másik része. Ahhoz azonban, hogy egymásra tekintettel alkotottnak, közös műnek lehessen tekinteni egy művet, mindenképp szükséges, hogy minden szerző a többszerzős mű létrehozására irányuló egyetértő elhatározással alkosson, vagy legalábbis saját maga adja hozzájárulását egy már meglévő műve más, arra tekintettel születő műhöz kapcsolásához. (Nyilvánvalóan nem lehet egymásra tekintettel alkotottnak minősíteni azokat a műveket, amelyeknek például az egyik szerzője a többszerzős mű megszületésekor már nem élt. Ebben az utóbbi esetben közös műről nem beszélhetünk, legfeljebb a korábban létrehozott mű átdolgozása lehet a későbbi, további hozzájárulásokkal megváltoztatott mű.)

Az Sztj. 5. § (1) bekezdése alá tartozó művek esetében egy a mű *minden részére közös szerzői jog* keletkezik, amely kétség esetén egyenlő arányban illeti meg a szerzőtársakat, és a szerzői jog megsértése ellen is bármelyik szerzőtárs önállóan is felléphet. Az 5. § (2) bekezdés alá tartozó művek esetében a *saját rész* tekintetében a szerzői jogok *önállóan* gyakorolhatók (összekapcsolt művek). Az összekapcsolt művekből álló, de minden részében együttesen alkotott közös mű (például egy könnyűzenei mű, amelynek zenéjét is, szövegét is többen együtt írták) jogai is gyakorolhatók önállóan, de valamely részének más művel való összekapcsolásához az eredeti közös mű valamennyi szerzőjének hozzájárulása szükséges. Átdolgozás esetében a származékos mű felhasználása egyaránt igényli az eredeti és az átdolgozott mű szerzőinek engedélyét.

Bármely kategóriába tartozik azonban a mű, a védelmi idő számítása a közös művek tekintetében egységesen történik, mivel mindegyik altípus közös műnek minősül, az Sztj. jelenleg hatályos 31. § (2) bekezdése értelmében pedig a hetvenéves védelmi időt a szerző halálát követő év első napjától, közös művek esetében az utoljára elhunyt szerzőtárs halálát követő év első napjától kell számítani. Átdolgozás esetében a védelmi idő elválik az eredeti és az új mű tekintetében, az újabb mű nem hosszabbítja meg az eredeti mű védelmi idejét, az akár le is járhat korábban.

Mindezek alapján az eljáró tanács a feltett kérdésekre az alábbi válaszokat adja, az első és a második kérdést azok logikai összefüggése miatt együtt válaszolva meg.

Ad 1–2. A kirendelő végzésben közölt adatok alapján megállapítható, hogy az 1932-ben bemutatott zenés színpadi mű N. K. író, F. I. zeneszerző és H. I. zeneszövegíró közös műve volt. N. K. szövegtárgya alapjául az előzetesen meglévő saját színpadi művét használta fel. Ez az előzetesen meglévő színpadi mű a korábban szintén általa készített 1931-es filmforgatókönyv magyarra fordított és színpadra adaptált változata, amelynek létrehozása igen nagy valószínűséggel függetlenül történt a későbbi megzenésítéstől és a hozzá később készített verses betétektől. Önmagában az a tény, hogy N. K. színdarabja önállóan nem került színpadra, nem bír jelentőséggel a tekintetben, hogy a későbbi zenés bohózat zeneszerzőjével és dalszövegírójával közös műnek kell-e tekinteni, mivel a mű már igen nagy valószínűséggel a megzenésítés és a verses betétekkel való ellátás előtt létezett. Az önálló műként való értelmezhetőségnek nem feltétele a zenés előadást megelőző önálló bemutatás, amire azonban a benyújtott dokumentumokból tudhatóan a későbbiekben számos alkalommal sor került. Arra az eljáró tanács nem talált bizonyítékot, hogy a szöveges színdarabot N. K. csak később, a zenés változat elkészítését követően „fejtette volna le” a zenés változatról.

A felperes álláspontja szerint „*az eredeti alkotói hármassal egy egységes művet hozott létre, amely N. K.–H. I.–F. I. zenés műként került bemutatásra, ezért a prózai szövegeknek elválaszthatatlan része a zene és annak szövege. Mivel H. I. nem csak dalszövegíró volt, így olyan műről beszélhetünk, amely több szerző közös művének minősül, annak részei nem használhatók fel*

önállóan, a szerzői jog együttesen és egyenlő arányban illeti meg a szerzőtársakat.” A benyújtott iratokból nem állapítható meg, hogy H. I. a prózai szövegek megalkotásában is részt vett volna. Erre vonatkozóan adatot nem találtunk, sőt, ellenkezőleg: a művekkel kapcsolatos történések arra engednek következtetni, hogy a prózai szöveget mindig mindenki N. K. kizárólagos alkotásának tekintette.

Meg kívánja jegyezni az eljáró tanács azt is, hogy önmagában az a tény, hogy H. I. élete folyamán nem csak dalszövegeket írt, szintén nem bír jelentőséggel a jelen ügy szempontjából, ha csak nem kerül az bizonyításra, hogy H. I. e prózai mű tekintetében is közreműködött *alkotóként*. A felperesnek az az állítása, hogy *„a társszerzői hármasnál mindannyiuk tehetsége kellett ahhoz, hogy egy ilyen kiváló és mulatságos mű létrejöhessen, és patikamérlegen nem súlyozható kinek milyen szerepe volt a próza, a zene és a dalszövegek megszületésének terén*”, nem bír bizonyító erővel a tekintetben, hogy ez az alkotófolyamat milyen szintű és szerzői jogi szempontból releváns jellegű együttműködést jelentett. Utalni kell arra is, hogy a becsatolt korabeli színlapok nem hogy a prózai szöveg szerzőjeként, de egyes esetekben szerzőként sem tüntetik fel H. I.-t.

Véleményünk szerint a felperes jogelődje, H. I. az 1932-ben bemutatott zenés mű zeneszövegeit írta. A kirendelő végzés adataiból látható, hogy az N. K.–F. I.–H. I. alpművet a '30-as, '40-es években többször átírták azzal, hogy a zenei részt és a zeneszövegeket más szerzők műveivel helyettesítették. Arra nincsenek adatok (és ez a jelen ügy szempontjából nem is lenne releváns), hogy ez milyen szerzői megállapodások, együttműködések alapján történt.

A szóban forgó jogvitában tehát az N. K.–F. I.–H. I. zenés mű tekinthető alpműnek, ősműnek. A felperesi véleménnyel szemben ennek a műnek a szöveggönyve, zenéje és zeneszövegei önállóan is felhasználhatók (például a zene vagy a zeneszöveg kiadása) és – ennek előfeltételeként – egymástól is elválaszthatók. Ez a közös mű az Szjt. 5. § (2) bekezdése szerinti olyan összekapcsolt közös mű, amelynek részeit a szerzők nem együttesen alkották. Következésképpen ennek a közös műnek egyes részei külön felhasználására az illető szerzők, illetve jogutódai maguk gyakorolhatták (gyakorolhatják) az engedélyezési jogot, ideértve a részek más szerző művével való összekapcsolását is.

Ad 3. Amint az előző válaszban kifejtettük, az 1932-ben bemutatott zenés színpadi mű többszerzős mű, azon belül is az Szjt. 5. § (2) bekezdése szerinti olyan összekapcsolt közös mű, amelynek a részeit a szerzők nem együttesen alkották. Az N. K.–F. I.–H. I. zenés mű még védelmet élvez, és annak egészében, az eredeti formájában való felhasználásához szükséges lenne valamennyi szerző jogutódjának az engedélyére.

Az alperes azonban nem ezt használta fel, hanem csak ennek egy részét, az N. K. által írt szöveggönyvet, amennyiben azt más szerzők, F. Sz. és Sz. I. egy újabb zenés színpadi művé dolgozták át. Ez az újabb, 2014-ben bemutatott mű az 1979-ben először előadott N. K.–F. Sz.–Sz. I. zenés színpadi mű. A rendelkezésre álló történeti adatokból arra lehet követke-

tetni, hogy az F. Sz.-szel és Sz. I.-vel új zenével és új szöveges betétekkel ellátott darab készítésekor a szerzőknek kifejezett szándékuk volt, hogy csak az eredeti színdarabot használják fel, továbbá egyértelmű, hogy F. Sz. és Sz. I. nem használta fel sem a korábbi zenét, sem a verses betéteket. Ezt támasztja alá az Artisjus által kiadott szerzőségi igazolás is.

Mindezek miatt pedig a felhasználónak a bemutatáshoz, előadáshoz csak N. K. jogutódaitól kellett engedélyt kérnie, H. I. jogutódaitól nem. A H. I.-jogutódokat illetően csak akkor lehetne jogsértésről beszélni, ha bizonyítást nyerne, hogy H. I. annak idején a prózai szöveg (szövegkönyv) elkészítésében is egyéni, eredeti (alkotó) módon közreműködött.

Dr. Gyertyánfy Péter, a tanács elnöke

Dr. habil. Grad-Gyenge Anikó, a tanács előadója

Victor Máté, a tanács szavazó tagja

* * *

AZONOSÍTHATÓ RÉSZ ÉRTELMEZÉSE (AZ ÁTDOLGOZÁS VÉLELME). ZENEMŰRÉSZLET ÉS HANGSZIGNÁL ÖSSZEHAISONLÍTÁSA

SZJSZT-16/2017

A Fővárosi Törvényszék által feltett kérdések

- 1. Vizsgálja meg az 5. sorszámú beadványhoz csatolt CD-mellékletet, amely a perbeli zenerészleteket tartalmazza, azok összevetésével állapítsa meg, hogy a dalrészlet és a hangszignál azonosítható zenerészletnek minősülnek-e, és mint ilyenek hasonlóak-e egymáshoz! A hasonlóság meglétét vagy hiányát fejtse ki szakmai szempontból is!*
- 2. Amennyiben a két mű egymás zenei átdolgozása lenne, úgy állapítsa meg a felhasználás százalékos értékét is!*

A megkereséshez csatolt mellékletek

A Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről szóló 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendelet 8. §-ának (1) bekezdése szerint a testület nevében az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást, nem tart helyszíni szemlét és nem idézhető. A törvényszék a megkereséshez csatolta a polgári ügy aktáját, amely tartalmazza a felek eddigi peres előadásait és a csatolt hanganyagot is.

A bíróság által összefoglalt rövid tényállás

A felperes szerzője az Artisjus Egyesületnél nyilvántartott zeneműnek. Ez a dal egy 2011. május 1-jén feltöltött videóban jelent meg először. A felperes 2016. március 28. napján észlelte, hogy az alperesi rádió a hírek felvezetésénél olyan hangszignált használ, amelynek alapja a felperesi vélekedés szerint az említett zenemű (annak refrénje). A felperesi megkeresésre az alperes nem válaszolt.

Ezt követően nyújtotta be a felperes a keresetet, amelyben kérte, hogy a bíróság állapítsa meg a szerzői jogi jogsértést, amely szerint az alperes 2016. március 28. napjától kezdődően megsértette a felperes névfeltüntetéshez való jogát, illetve engedélye nélkül sugározta a felperesi műből származó hangszignált. Kérte továbbá az alperest nyilatkozattal való elégtétel adására és a sérelmezett szignál megsemmisítésére kötelezni.

Az alperesi védekezés szerint egyrészt a felperes által szerzett dal mindössze öt hangból álló hangsora, amely a szignálban szerepel, nem minősül a dal azonosítható részének. Álláspontja szerint a két zene, illetve zenerészlet úgy hangnemében, mint ritmusában is eltér. Azaz a perbeli zeneszámok hasonlóságát is vitatta, hozzátéve, hogy a sérelmezett esetre emlékeztető hasonlóság számos zeneműben megtalálható.

Az eljáró tanács szakvéleménye

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) rendelkezései szerint:

1. § (1) Ez a törvény védi az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokat.

(2) Szerzői jogi védelem alá tartozik – függetlenül attól, hogy e törvény megnevezi-e – az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása. Ilyen alkotásnak minősül különösen: e) a zenemű, szöveggel vagy anélkül.

(3) A szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg. A védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől.

16. § (1) A szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére. E törvény eltérő rendelkezése hiányában a felhasználásra engedély felhasználási szerződéssel szerezhető.

Az „azonosítható rész” fogalmát a testület a 44/2007. sz. szakvéleményében már korábban részletesen elemezte az alábbiak szerint:

„A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) 16. §-ának (1) bekezdése szerint a szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában tör-

tendő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére. Az „azonosítható rész”-re való utalás az egyes iparjogvédelmi és szerzői jogi törvények módosításáról szóló 2003. évi CII. törvény nyomán, az információs társadalomban érvényesülő szerzői és kapcsolódó jogok egyes kérdésekben történő összehangolásáról szóló európai parlamenti és tanácsi 2001/29/EK irányelv (a továbbiakban: Infosoc-irányelv) 2. cikkének való széles körű megfelelés céljával került be az Sztj.-be. Az utalás beszurásának a közösségi jognak való megfelelésen túli célja az volt, hogy az – egyébként egységes – joggyakorlat nyomán a normaszöveg szintjén is egyértelművé váljon, hogy a szerzői kizárólagos engedélyezési jog nem csupán a művek egészben való felhasználására, hanem az azonosítható, felismerhető részek felhasználására is kiterjed. (Ezt az értelmezést megerősíti az idézett törvény 53. §-ához fűzött miniszteri indoklás is.) Akkor azonosítható a rész a művel, vagyis akkor felismerhető a részből az egész, ha a kiemelt rész ugyanúgy hordozza a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni-eredeti jelleget [Sztj. 1. § (3) bek.], mint a teljes alkotás. Az azonosíthatóság oltalmi kritériuma tehát érdemét tekintve azonos a szerzői jogi védelem egyéni-eredeti jellegre vonatkozó kritériumával: az azonosíthatóság azt jelenti, hogy az érintett részből egyértelműen meghatározható, hogy mely mű részletéről van szó, hiszen kisebb terjedelemben is tükrözi a szerző személyiségét, azzal kétségtelenül összekapcsolható.”³

A testület nevében eljáró tanács a két hangfelvétel meghallgatását követően megállapította, hogy a szignál és a zenemű részlete is alkalmas arra, hogy önállóan szerzői jogi védelem alatt álló zenemű, illetve annak azonosítható része lehessen, mert egyéni-eredeti jelleggel bír. Tekintettel arra, hogy a védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől, ezért egy öt hangból álló zenemű is lehet mű, a védelemhez nem szükséges, hogy hosszú legyen. Ugyanakkor minél rövidebb, vagy akár csak pár hangból áll egy szignál, annál nagyobb az esély arra, hogy egy másik műre hasonlítson.

Azonban egy esetleges hasonlóság a szerzői jogban nem okoz problémát, mivel itt nem követelmény sem az újdonság, sem az újszerűség. A testület több szakértői véleményében rámutatott arra, hogy egy alkotás akkor *egyéni*, ha az adott körülmények között lehetőség van többféle kifejezési módra, s ezek közül a szerző egyéni módon valósítja meg azok egyikét vagy másikat, és akkor *eredeti*, ha az nem csupán valamely már meglevő alkotás szolgai másolata.⁴

Az eljáró tanács megjegyzi, hogy a hangfelvételen hallható szignál, nem „csak” négy hangból, pontosabban négy akkordból áll, hanem a motívum alatt akusztikus kíséret is hallatszik, ami szintén a szignál része, és a szignál után a hírolvasás alatt folytatódik.

³ SZJSZT-44/2007 – Dalszöveg részletének szerzői jogi védelme: http://www.szttnh.gov.hu/testuletek/SZJSZT/SZJSZT_szakvelemenyek/2007/2007PDF/SZJSZT_szakv_2007_44.pdf.

⁴ SZJSZT-38/2003 – Külsős óraadók előadásainak szerzői jogi védelme: https://www.szttnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/SZJSZT_szakv_2003_038.pdf.

A törvényszék 1. kérdése

Vizsgálja meg az 5. sorszámú beadványhoz csatolt CD-mellékletet, amely a perbeli zenerészleteket tartalmazza, azok összevetésével állapítsa meg, hogy a dalrészlet és a hangszignál azonosítható zenerészletnek minősülnek-e, és mint ilyenek hasonlóak-e egymáshoz! A hasonlóság meglétét vagy hiányát fejtsse ki szakmai szempontból is!

A zenetörténet során, megszámlálhatatlanul sok helyen lehet találkozni *dó, tí, szó, lá, szó* figurációval. Ez a négy hang ilyen sorrendben rengeteg helyen fordul elő a barokk zenétől napjainkig. Azt, hogy ebből mikor lesz téma vagy szignál – mivel a zene időben zajló művészet – a zene ritmusa, tempója, funkciós rendje és elsősorban zenei hangsúlyrendszere dönti el.

Nagyon fontos a tonális és funkciós zenében a harmóniasor, amely meghatározza a dallam karakterét, továbbá az egy-hármas, vagy a kettő-négyes lüktetés, indulás és a megérkezés, a felütés vagy a hangsúly.

A vizsgált két zene ugyan egyforma távolságokra eső hangokat használ, mégpedig a felperes dallama Á-dúrban (a továbbiakban: Á dallam), az alperes dallama pedig G-dúrban (a továbbiakban: G dallam) teszi mindezt, ennek ellenére a két zene teljesen más.

A két dallamot vizsgálva a felsorolt és egyben legfontosabb szakmai szempontok szerint (tempó, hangsúly, ritmika, funkciós váz) a következőket lehet megállapítani:

- Az Á dallam tempója lassabb, a G dallamé sodróbb és gyorsabb.
- Az Á dallam végig egy-hármas lüktetésű (beat), a G dallam kettő-négyes lüktetésű (off-beat).
- Az Á dallam a metrumban szünettel indul, és fent marad a domináns funkción, a G dallam pedig súllyal indul, és súlyra érkezik.
- Az Á dallam a nyolc-nyolcad függvényében 2213-224 (szimmetrikusan osztható a négy negyedben az első ütemben: $2+2=4$, $1+3=4$ a második ütemben pedig $2+2=4$, és a 4 az maga az osztó, azaz az ütemet kettéosztva felezhető.)
- A G dallam aszimmetrikus felosztású, pedig 332-332, ebből adódóan pedig nem felezhető.
- Az Á dallam első üteme szubdomináns, a második domináns, azaz nem záródik tonikán, hanem fent marad a domináns funkción, a G dallam pedig hangsúllyal záródik a tonikai funkción.
- Az utolsó szempont, hogy az Á dallam vokális és a G dallam instrumentális, ebből adódóan a zenék súly- és ritmusrendszere is más.

A testület nevében eljáró tanács a két hangfelvétel meghallgatását követően, azok összevetéséből azt állapította meg, hogy a dalrészlet és a hangszignál azonosítható zenerészletnek minősülnek, a két zenerészlet azonban nem hasonlít egymásra.

A törvényszék 2. kérdése

Amennyiben a két mű egymás zenei átdolgozása lenne, úgy állapítsa meg a felhasználás százalékos értékét is!

Mivel a testület nevében eljáró tanács az 1. kérdésre nemleges választ adott, zenei átdolgozás nem történt, szerzői jogi szempontból felhasználás nem történt.

*Dr. Munkácsi Péter, a tanács elnöke,
Dr. Legeza Dénes István, a tanács előadó tagja
Binder Károly, a tanács szavazó tagja*

Összeállította: Barsvári Tímea

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Max Tegmark: Élet 3.0 – Embernek lenni a mesterséges intelligencia korában. HVG Könyvek, 2018; ISBN 9789633045046

„A hidrogén ..., ha elég időt adunk neki, emberré alakul.’ (Edward Robert Harrison)” (A forrásmegadás nélküli idézetek a könyvből.) – A könyv pedig azt kutatja, továbblép-e, s ha igen, miként, a fejlődés.

„A technológia segítségével az élet soha nem látott módon virágzásnak indulhat – de el is pusztíthatja önmagát.’ (Future of Life Institute)”

„*Ha mihamarabb nem változtatunk irányt, oda lyukadunk ki, ahová tartunk.*’ (Irwin Corey)” (Magyarul találóan vészjósló ez a kifejezés, hiszen kilyukadunk, elsüllyedünk. Kiemelések mindenütt a recenzió szerzőjétől.)

De hová is tartunk? Nagy kérdése ez a könyvnek, amelyre választ nyilvánvalóan nem adhat, de segít a tájékozódásban az egyik kulcsfontosságú területen. *Mesterséges intelligencia* (a továbbiakban MI): a modern korban két fő tényező hajtja a fejlesztést: a profit és a fegyverkezés (fegyverkezés a konkurencia ellen, katonai fegyverkezés, fegyverkezés a hatalom megtartásáért). Még a Steve Jobs-osztályú látnok-építkezők is csak azért kapják meg teremtő munkájukhoz az eszközöket, mert azzal a céget teszik erősebbé, és részvényesi értéket is termelnek. Ez igaz az MI fejlesztésére is, amely teljesen ismeretlen vizekre viheti az emberiséget. „*Vajon a jövőben az MI legfőbb felhasználása civil vagy hadászati célú lesz? Tudnunk kell, hogy hamarosan több pénzt költünk majd az utóbbira – különösen, ha megindul a hadászati célú MI-fegyverkezési verseny. A civil jellegű MI-befektetések értéke 2016-ban meghaladta az egymilliárd dollárt, mindez azonban eltörpül a Pentagon 2017-es büdzséigénye mellett, amely a mesterséges intelligenciával kapcsolatos projektek esetén 12–15 milliárd dollár közé esik.*”

Sorsdöntő jelentőségű kérdést boncolgat Tegmark azt vizsgálva, hogyan osztozhatnak majd az emberek és a MI a munkahelyeken. Ezt még senki sem tudja, s mind többen rettegnek tőle – nem alaptalanul. (L. Martin Ford: Robotok kora – Milyen lesz a világ munkahelyek nélkül? HVG Könyvek, 2017 – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2017/3. sz.) „Az ipari forradalom idején kezdtük felfedezni, hogyan helyettesíthetjük az izmainkat gépekkel, az ember pedig áttált a jobban fizetett munkákra, ahol inkább az esztétikát kell használnia. A kétkezi munkát felváltotta a szellemi munka. *Most azt fedezzük fel, hogyan helyettesíthetjük az eszünket. Ha végül sikerül, vajon milyen munkák maradnak számunkra?* Optimista elgondolás, hogy a fizikai és szellemi munkák után a következő robbanás a kreatív munkák terén következik be, de a pesszimisták erre azzal válaszolnak, hogy a kreativitás is szellemi folyamat, vagyis a mesterséges intelligencia idővel ezt is elsajátítja.” – Sőt, amint az eddigiek

mutatják, s ezekre a könyv részletesen kitér, *az MI a kreativitásban is minden bizonnyal képes lesz túlszárnyalni az embert.*

Talán még ennél is nagyobb súlyú, *vajon akar-e majd a fejlett MI önállóságot, függetlenséget az embertől, s ha igen, abból mi lesz az emberre nézve.* Érdemes elgondolkodnunk, miért akar maga az ember illet magának, hogyan jutott odáig, hogy megszülessék benne erre az igény. S ha feltesszük, hogy az önállóan tanuló, magát szellemileg fejlesztő MI az egyik fontos forrásaként feldolgozza a történelmet és a nyugati irodalmat – márpedig ezt minden bizonnyal megteszi –, úgy arra jut majd, hogy a szabadság, függetlenség, önállóság a legfőbb jók közé tartoznak, tehát neki is mindenképp kellenek.

A HVG ajánlója idézi *Stephen Hawking kommentárját e könyvhöz:* „Mindnyájunknak – nem csak a tudósoknak, iparági szakembereknek és hadvezéreknek – meg kell vizsgálnunk, hogy mit tehetünk már most annak érdekében, hogy a jövőben nagyobb eséllyel profitálhassunk az MI-ből, és elkerülhessük a buktatókat. *Ez korunk legfontosabb párbeszéde, és Tegmark gondolatébresztő könyve lehetővé teszi, hogy ebben mi is részt vegyünk.*”

Egy másik hozzáértő vélemény az ajánlóból: „A mesterséges intelligencia által felszabadított, *eddig soha nem tapasztalt erőnek* köszönhetően az emberiség talán történelmének legjobb évtizede előtt áll – vagy épp a legrosszabb előtt. *Még soha nem olvastam ilyen alapos és egyben szórakoztató könyvet az MI hatásairól, mint amelyet Max Tegmark írt.* Aki még nem ismeri Tegmark lebilincselő gondolatait, az most igazi inycencfalatra talál.” (Erik Brynjolfsson, a MIT Digitális Gazdaság Kezdeményezésének igazgatója)

„Eddig soha nem tapasztalt erő” – a könyv legfontosabb témája, hogy fogalmunk sincs, mire lesz képes a jövőben ez az erő. Kínálja magát a párhuzam az atomenergiával, amelyről a kutatások korai korszakában szintúgy nem lehetett tudni, mit hozhat majd a gyakorlatban. Van ugyanakkor egy kritikus következmények eshetőségét felidéző különbség. Az atomenergiáról tudható volt, hogy felhasználásával az ember, ha eléggé ostoba vagy vak, elpusztíthatja magát és talán többé-kevésbé a földi világot is, ám az nem történhet meg, hogy az atomenergia önállósítja magát, s az ember fölé kerekedik. *Az MI-ben ez utóbbiak lehetősége nagyon is benne lehet.* A Hawking-idézet szövegkörnyezetét nem ismerjük, de nem kétséges, hogy az említett „buktatókban” ennek elkerülése, megelőzése is benne van, s minden bizonnyal még fontosabb, mint a „profitálás”.

Jámbor óhaj? Ismét egy vélemény az ajánlóból: „Tegmark új könyve mélyen elgondolkodtató útmutató korunk legfontosabb párbeszédéhez, *megpróbál választ adni arra a kérdésre, hogyan hozhatunk létre jóindulatú civilizációt a jövőben,* miközben a biológiailag adott gondolkodásunkat a saját magunk alkotta még nagyobb intelligenciával ötvözzük.” – Ray Kurzweil, feltaláló, szerző és jövőkutató, A szingularitás küszöbén c. könyv szerzője (I. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2013/5. sz.) Nem kevésbé borongóssá teszi ebben a kilátásokat, ha végiggondoljuk, mikor tudott az ember az eddigiekben „jó indulatú civilizációt” létrehozni, jóllehet már most is a létével, a fennmaradásával játszik. S még az ajánlónál maradva: „Vajon a jövő technológiája teljesebbé teszi az életünket? Képesek leszünk kordá-

ban tartani a mesterséges intelligenciának köszönhető hatalmat? *A jövőben békésen élnek majd az emberek a robotokkal, kiborgokkal és hibridekkel?*” Hogyan, ha még önmagukkal sem tudnak?

A szerzők összegzése a könyvről: „A kollektív jövőnkről szóló vita nem korlátozódhat csupán az MI-kutatókra. Éppen ezért született meg az Élet 3.0 is: abban a reményben, hogy az olvasók is csatlakoznak a párbeszédhez. Milyen jövőt szeretnénk? Fejlesszünk halálos automata fegyvereket? Mi történjen a munka automatizálásával? Milyen pályaválasztási tanácsot adhatunk a mai gyerekeknek? Azt szeretnénk, ha új feladatok váltanák fel a régieket, vagy munkahelyeket nem ismerő társadalmat képzelünk el, ahol mindenki élvezi a kényelmes életet és a gépeknek köszönhető gazdagságot? Még messzebbre tekintve: létrehozuk az Élet 3.0-t, és elterjesszük a kozmoszban? Mi fogjuk irányítani a gépeket, vagy azok minket? Átvesszük-e a helyünket az intelligens gépek? Egymás mellett létezünk majd, vagy összeolvadnak velünk? *Mit jelent majd embernek lenni a mesterséges intelligencia korában? Mit jelentsen mindez, és hogyan alakítsuk ebben a szellemben a jövőt?*”

Nagyon is kapcsolódik ezekhez egy merészen eretnek – vagy eretneken merész – gondolat: vajon mi biztosítja az embert, hogy ő a teremtés koronája? Nem tudjuk, mi indította a fejlődést, hogyan jöttek rá pajkos óriásmolekulák, hogy szeretnének olyan csodákká fejlődni, mint a dinoszauruszok vagy a Homo sapiens, s egyáltalán, mi indította az anyagot az óriásmolekulákká szerveződésre. Így azt sem tudhatjuk, vajon ugyanaz a valami, ami eddig hajtotta, nem hajtja-e magasabb szintekre is a fejlődést. Ha azt vesszük, hogy „A tyúk csak a tojás vállalkozása arra, hogy még több tojást hozzon létre” (Mérő László: A pénz evolúciója – I. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2008/6. sz.), még találóbban: „A tyúk nem más, mint a tojás lehetősége egy még életképebb tojás létrehozására.” (Siddhartha Mukherjee: A gén, Park Könyvkiadó, 2017), akkor mi zárja ki logikailag, hogy az ember nem pusztán a fejlődés eszköze az evolúció következő lépcsője, a még tökéletesebb lény, a MI létrehozására? Akár a „vak mestere tépi, cibálja” eredménye a fejlődés, akár valamiféle tudatos erő műve, haladása az eddigiek alapján elvitathatatlan. Így logikailag mintha az is beleférne – Stanisław Lem zseniális felvetésével összhangban (Lymphater utolsó képlete – azonos című kötet, Kotzmosz Könyvek, 1966) –, hogy az MI talán az élet vállalkozása, hogy létrehozza azt a magasabb rendű, szervetlen intelligenciát, amelyre az maga nem volt képes. Végül is, innen idézve, „Az agy kvarkokból és elektronokból áll, amelyek úgy rendeződnek el, hogy egy erős számítógépet alkossanak, és *nincs olyan fizikai törvény, amely megakadályozná, hogy még intelligensebb kvarktömböket hozzunk létre.*”

Jöjjön pár karakteres mondat!

„Az intelligenciának *nincsen vitathatatlanul 'helyes' definíciója.* A meglévő meghatározások pedig, amelyekben a logika, megértés, tervezés, érzelmi tudás, öntudat, kreativitás, problémamegoldás és tanulás képessége egyaránt felbukkan, jellemzően rivalizálnak egy-

mással.” – Magyarán, úgy használjuk e fogalmat, hogy nem tudjuk megmondani, pontosan mit jelent. Tegyük ezt részletesen tárgyalja, és a könyvhöz ad róla „munkadefiníciót”.

„Az emberfeletti ÁMI (általános mesterséges intelligencia – Osman P.) miatt aggódók többsége úgy hiszi, minimum évtizedekre van tőlünk. Azt azonban hangsúlyozzák, hogy mindaddig, amíg nem vagyunk száz százalékgig biztosak abban, hogy nem következhet be évszázadunk során, *jobban tesszük, ha minél előbb elkezdjük a biztonságtechnikai kutatást, hogy minden eshetőségre felkészüljünk.*” – Sőt – az itt elmondottakból teljesen világos, hogy valószínűleg csak az ÁMI eljövetele előtt tehető bármi óvintézkedés az ember primátusának megőrzésére, már ha egyáltalán ez lehetséges marad. Az ÁMI, ha követi a fejlődés eddigi logikáját, azt már aligha engedi majd – l. erre Irving J. Good lentebb idézett kijelentését is.

Az MI tudata: „Ha elüt egy vezető nélküli autó, nincs jelentősége, van-e szubjektív tudata. Az emberre csupán az hat, amit a szuperintelligens MI tesz, a szubjektív érzései nem számítanak.” – Ám vajon az esetleges érzései nem befolyásolhatják-e majd a cselekedeteit?

„Ugyanazt a számítást bármely univerzális számítógépen végre lehet hajtani, ez pedig azt jelenti, hogy a számítás ugyanúgy közegfüggetlen, mint az információ: *saját életre kelhet, fizikai közegétől függetlenül!*” – A legsötétebb kilátás: az interneten vagy hasonló óriáshálózaton eloszló elemekből összeálló MI.

„Az intelligencia lehetővé teszi az irányítást: az ember nem azért idomíthat tigriseket, mert erősebb náluk, hanem mert okosabb. Ez azt jelenti, hogy *ha feladjuk a bolygó legokosabb lényeként kivívott pozíciónkat, előfordulhat, hogy lemondunk az irányításról.*”

„Az eltérő intelligenciák rendszertani osztályozásakor hasonlóan *kulcsfontosságú a szűk és a széles intelligencia közti különbségtétel. ... Az emberi intelligencia – mindeddig legalábbis – egyedülállóan széles körű, és döbbenetesen változatos készségek elsajátítását teszi lehetővé.*” – Egyedülálló? Félő, hogy ez már csak technológiai kérdés.

„Vitathatatlan, hogy *a tanulás képessége az általános intelligencia legelképezetőbb aspektusa.*” – A „mi a tanulás?” gondolatmenet indítása. Némileg kockázatos állítás, hiszen a tanulás képességét az intelligenciának tudja be, vagyis ezek szerint aki/ami tanulni tud, az intelligens. Ez a „tanulás” nagyon egyértelmű definiálásért kiált. A témát részletesen taglalja is az alfejezet.

„Habár bizonyíthatóan egy tetszőleges méretű neurális hálózattal elméletben bármi kiszámolható, arról nem szól a bizonyíték, hogy mindez a gyakorlatban is megvalósítható-e észszerű méretű hálózattal.” – Vigyázat, mélyvíz!

„*Magát a társadalmat is tekinthetjük olyan rendszernek, amely emlékezik, számításokat végez és tanul, mindezt pedig egyre gyorsuló tempóban, ahogy az egyik találmány lehetővé teszi a következőt: az írást, a nyomtatást, a modern tudományokat, a számítógépeket, az internetet és így tovább. Vajon a jövő történései mit írnak majd fel következőként a képességteremtő találmányok listájára? Valószínűleg a mesterséges intelligenciát.*”

„Mennyi idő kell ahhoz, hogy a gépek minden kognitív feladatban legyőzzenek minket? Egyértelmű, hogy nem tudjuk, azonban *fontolóra kell vennünk annak eshetőségét is, hogy mindez bekövetkezik, talán már a mi életünkben.*”

„Míg a hagyományos ipari robotok drágák és nehezen programozhatóak, a jelenlegi trend az, hogy olyan olcsóbb, MI-vezérelt robotokat hoznak létre, amelyek képesek a programozási tapasztalattal nem rendelkező dolgozóktól megtanulni a feladatukat.” – Szép új világ! A robot eltanulja a dolgozótól, s az utóbbi már mehet is zabot hegyezni.

Justitia 3.0: „A robotbírak elméletileg biztosíthatják – a történelem folyamán először –, hogy a törvény előtt minden ember valóban egyenlő legyen. Arra programozhatók, hogy mindenkit egyformán kezeljenek, és átláthatóan alkalmazzák a törvényt, mégpedig valóban pártatlanul. A robotbírak könnyen másolhatóak, hiszen jobbára csak szoftverből állnak, így a folyamatban lévő ügyeket párhuzamosan is fel lehet dolgozni, vagyis minden ügy saját robotbírát kaphat, ameddig csak szükséges. Végül pedig: míg az emberi bírák számára képzelenség minden lehetséges ügyük kapcsán az összes releváns szakmai tudást elsajátítani, a szövevényes szabadalmi vitáktól kezdve a gyilkossági rejtélyekig, amelyek a legújabb igazságügyi szakértői vívmányokon állnak vagy buknak, a jövő robotbírái gyakorlatilag korlátlan memóriával és tanulási kapacitással rendelkezhetnek.” – Nem is rossz kilátás! A tanulási kapacitás nagy ígéret, s remélhetőleg a robotbírakat nem befolyásolhatják személyes ambíciók, és nem figyelik félszemmel a közvéleményt sem.

A könyv (rém?)mesével indul: MI-fejlesztők („az omegák”) létrehozták az általános mesterséges intelligenciát (a Prométheuszt), amely a továbbiakban önjáró módon bővítette képességeit, exponenciális ütemben. „Stratégiájuk megválasztásakor Irving J. Good 1965-ös intelligenciarobbanás-elméletéből indultak ki: Definiáljuk az ultraintelligens gépet olyan gépként, amely messze túl tudja szárnyalni a legokosabb ember intellektuális tevékenységeinek mindegyikét. Mivel a gépek megtervezése is ilyen intellektuális tevékenység, *egy ultraintelligens gép még jobb gépeket tervezhet; ekkor pedig megkérdőjelezhetetlenül bekövetkezne az 'intelligenciarobbanás', és az emberi intelligencia messze lemaradna. Éppen ezért az első ultraintelligens gép az utolsó találmány, amelyet az embernek meg kell alkotnia, feltéve, hogy a gép elég engedelmes, hogy megmondja, hogyan tarthatjuk uralmunk alatt. Úgy gondolták, ha beindul a rekurzív önfejlesztés, a gép rövidesen olyan okos lesz, hogy minden egyéb, számára hasznos emberi képességet is megtanít majd magának.*” – „Rekurzív önfejlesztés”: alighanem a jövő valós ígérete/fenyegetése (ami megvalósulhat, és elég erős érdekek kötődnek hozzá, az létre is jön!)

A Prométheusz megmaradt fejlesztői szolgálatában, akik reá támaszkodva, gazdasági eszközökkel teljesen átformálták és uralmuk alá vonták a világot. „Az omegák tehát végrehajtották a világtörténelem legdrámaibb rendszerváltását. *Bolygónkat először igazgatta egyetlen hatalom, amelyet mérhetetlen intelligencia támogatott, és amely akár évmilliárdokig is virágoztathatná az emberiséget a Földön és a kozmoszban.*”

„A könyv további része egy másik mese – amelyet még senki sem írt meg: jövők a mesterséges intelligenciával. Milyennek szeretnénk látni? Kialakulhat-e olyasmi, ami akár távolról is hasonlít az Omega történetére, és ha igen, valóban ezt szeretnénk? Félretéve a spekulációkat az emberfeletti MI-ről: hogyan kellene kezdődnie a történetünknek? Hogyan hasson az MI a munka világára, a törvényekre vagy a fegyverekre az elkövetkező évtizedben? Még távolabbra tekintve: hogyan íránk meg a befejezést? Ez a mese valóban kozmikus méreteket ölt, mivel nem kevesebbről szól, mint az élet sorsáról univerzumunkban. És ezt a történetet nekünk kell megírunk.” Erről szólnak, ennek lehetőségeit, kockázatait, észszerű megfontolásait keresik, fejtegetik a további fejezetek.

Alapozó töprengések: „Ha univerzumunk sosem ébredt volna öntudatára, teljesen értelmetlen maradt volna – egy hatalmas kiterjedésű tér lenne csupán. Ha pedig tartósan visszaszűlyedne álmába valamely kozmikus csapás vagy önmaga előidézte szerencsétlenség folytán, szánalom, de ismét értelmetlenné válna.” – De mit jelent az „értelmetlen”, és mitől „értelmes” az értelmes? Mit mond majd az ultraintelligens gép az előtte volt világról?

„Ahogy [az ősrobbanást követően] a világegyetem tágult és hűlt, úgy lett egyre érdekesebb, mivel a részecskéi még összetettebb dolgokká álltak össze.” „[Mi, emberek] Talán olyanok vagyunk, mint az öntudat első, halovány megcsillanása, amelyet akkor érzékelünk, amikor reggel lassanként kiemelkedünk álmunkból. Egy jóval magasabb tudat előhírnökei, amely megérkezik, amint kinyitjuk a szemünket, és teljesen felébredünk. Az élet esetleg elterjed majd kozmoszunkban, és több milliárd, sőt billió éven át virágozni fog – mindez pedig talán azoknak a döntéseknek lesz köszönhető, amelyeket az életünk során itt, a mi kis bolygónkon hozunk.” „Hogy is történt tehát ez a csodálatos felébredés? Nem elszigetelt esemény volt, hanem csupán egyetlen lépés egy 13,8 milliárd éve tartó szünet nélküli folyamatban, amely univerzumunkat egyre összetettebbé és érdekesebbé teszi – és amely egyre gyorsuló iramban folytatódik.” – Folyamatok látványosan szembe az entrópiával, hiszen „egyre összetettebbé és érdekesebbé” formálták a világot – ami, a tudomány tanítása szerint önmagától nem történhet meg. S ha „egyre gyorsuló”, mire vezethet az?

„Az univerzum tágulásával [az ősrobbanás után, „az erőteljes nukleáris erő” hatására létrejött] atomok fokozatosan hideg és sötét gázzá hűltek, az így kialakult első éjszaka sötétsége pedig nagyjából 100 millió éven át tartott. E hosszú éjszaka után köszöntött be a kozmikus hajnal, amikor a gravitációs erőnek sikerült felerősítenie a gáz fluktuációit, és összefogta az atomokat, hogy megalkossa az első csillagokat és galaxisokat.” – Amíg a cáfolhatatlan tudományos bizonyítékok mindenben nem igazolják, ez vészesen emlékeztet egy kifinomult teremtményszára, amit az tesz különösen izgalmassá, hogy hasonlóképp állunk az étellel is – amint azt a következő idézet mutatja.

„Ahogy maga az univerzum, az élet is fokozatosan vált egyre összetettebbé és érdekesebbé.” – Ő, az a fránya entrópiaelv! S vajon, ha az MI az ember útját folytatja, milyen lesz az ő teremtményszája vagy -elmélete?, Kihez-mihez intézi majd Rilke szavait: „Mihez fogsz, Is-

ten, ha megholtam? / szép korszód: – cseréppé omoltam?” (Rainer Maria Rilke: Mihez fogsz, Isten, ha megholtam, ford.: G. Szabó László)

Az élet érdekes definíciója: „Úgy is tekinthetünk az életre, mint egy önszorosozó, információfeldolgozó rendszerre, amelynek szoftvere mind viselkedését, mind pedig hardvere felépítését meghatározza.” – S, nagyon nem mellesleg, a mainstream elmélet szerint ez a szoftver csak a hardver révén képes továbbadni magát – s vajon hogyan született a forrásprogramja?

Főút az MI-hez? „Miért lett az élet összetettebb? Az evolúció azt az életet jutalmazza, amely elég komplex ahhoz, hogy előre lássa és kiaknázza környezete szabályszerűségeit, így összetettebb környezetben összetettebb és intelligensebb élet alakulhat ki. Az okosabb élet komplexebb környezetet hoz létre az egymással versengő létformák számára, amely ezáltal még összetettebb lesz, míg végül egy kifejezetten komplex létformákból álló ökoszisztéma alakul ki.”

A cím magyarázata, a 3 szint: „Az élet három szakasza: biológiai evolúció, kulturális evolúció és technológiai evolúció. Az Élet 1.0 nem képes élete során újratervezni sem a hardverét, sem a szoftverét: mindkettőt a DNS-e határozza meg, és a változás csakis több nemzedéken átívelő evolúció során lehetséges. Ezzel szemben az Élet 2.0 újra tudja tervezni szoftvere nagy részét. Az ember képes összetett, új készségeket elsajátítani – például nyelvet, sportot és szakmát tanulni –, és alapjaiban megújítani világnézetét és céljait. Az Élet 3.0, amely még nem létezik a Földön, nagymértékben újra tudja tervezni nem csupán saját szoftverét, hanem a hardverét is, ahelyett hogy megvárná, míg az nemzedékek során fokozatosan fejlődik tovább.” – Eszerint az Élet 3.0 a természeti törvények keretei között gyakorlatilag omnipotens, s képes mindenben feltárni e törvények végső határait, és odáig vinni a maga adottságait és eszköztárát. Elképzelhetetlen távlatok! Részbe lenne a mechanizmusnak, hogy nem tudjuk, mit művelünk? S a könyvön vörös fonalként végighúzódnó kérdés: ha az MI az élet- és fejlődőképességben ennyire magasabb minőség az embernél, a szép új világában milyen helye, szerepe lehet mellette az embernek? Jó, bizonyára „lefelé kompatibilis” lesz, azaz szót ért majd velünk. Ám mit változtatna a dolgokon, ha megtanulnánk szót érteni például a hangyákkal?

„Mi, emberek az Élet 2.0-ra vagyunk példák: életünk során a hardver fejlődés, míg a szoftver jobbra tervezés következtében alakult ki. Szoftveren itt azokat az algoritmusokat és tudást értjük, amelyeket az érzékeink nyújtotta információk feldolgozásához használunk, és amelyek alapján eldöntjük, hogy mit tegyünk.” – Apró botlás: ez a „szoftver” szűkebb, mint az élet fenti definíciójában szereplő. És igazából a szoftverünk nagyon is meghatározó hányadát a törzsféjlődés fejlesztette ki bennünk, arra ült, annak befolyása alatt működik a civilizációs „felépítmény”. Elég, ha ennél csak az ösztöneinkre gondolunk, különös tekintettel a szexre, az utódnevelésre, vagy épp a „törzsi” magatartásokra. Több száz ezer év szervesen bevésozott beidegződéseit, amelyek oly sokban szolgálnak szellemi működésünk alapjául, hogyan is írhatná felül egy-két ezer év „civilizációs” tanítása? Tudatunk „vékonyságát” jól

mutatja, hogy a modern tömegkommunikáció nagyrészt nem a gondolkodásunk tudatos rétegét célozza, hanem az alatta lévőket.

Erről szól a könyv: „A kozmikus evolúció 13,8 milliárd éve után a fejlődés drámai mértékben felgyorsult a Földön: az Élet 1.0 nagyjából 4 milliárd éve bukkant fel, az Élet 2.0 (az ember) nagyjából százezer évvel ezelőtt érkezett, és számos MI-kutató szerint az Élet 3.0 – a mesterséges intelligencia fejlődésétől hajtva – akár az elkövetkező évszázadban megvalósulhat, vagy talán már saját életünk során. Hogyan történik majd mindez, és mit jelent számunkra? Erre próbálunk választ találni ebben a könyvben.”

A lényegét kutató prognózisviták: „A kérdéskör rendkívül ellentmondásos. A világ vezető MI-kutatói nemcsak az előrejelzésekkel kapcsolatban nem értenek egyet, hanem szélsőséges érzelmi reakciókat is mutatnak a magabiztos optimizmustól kezdve a komoly aggályokig. Még olyan rövid távú kérdésekről sem alakult ki konszenzus, hogy milyen gazdasági, jogi és hadászati következményekkel járhat az MI, a véleménykülönbség pedig csak fokozódik, amikor az időhorizontot tovább tágitva az általános mesterséges intelligenciáról (ÁMI) esik szó. Különösen érzékeny kérdés, hogy az ÁMI mikor éri el és haladja meg az emberi szintet, hogy lehetővé váljék az Élet 3.0 megszületése. Az általános intelligencia gyakorlatilag bármely célt képes elérni, köztük a tanulást is, ellentétben például a sakkozópogramok szűk intelligenciájával.”

„Az Élet 3.0-ról szóló vita két különálló kérdés köré épül: mikor és mi? Mikor következik be (ha egyáltalán), és mit jelent majd az emberiségre nézve? Három jól elkülöníthető filozófiai iskolát érdemes számba vennünk, mindháromhoz világklasszis szakemberek is tartoznak: a digitális utópistákét, a technoszkeptikusokét és a jó szándékú MI mozgalmáét. ... A technoszkeptikusok és digitális utópisták egyetértenek abban, hogy aggodalomra semmi ok, de egészen eltérő okból: az előbbiek meggyőződése, hogy az ÁMI belátható időn belül nem jöhet létre, míg az utóbbi csoport szerint bekövetkezik ugyan, de biztosan jó dolog lesz. A jó szándékú MI mozgalma szerint az aggodalom jogos és észszerű, mert az MI-hez kapcsolódó biztonságtechnikai kutatásoknak és vitáknak köszönhetően egyre nagyobb a valószínűsége, hogy jó irányba megy a folyamat. A gépromolók biztosra veszik, hogy az egésznek rossz vége lesz, és ellenzik az MI-t.”

A „tervező” az embernél nem tudta elérni, hogy mentes legyen a másokkal szembeni agresszív indíttatásoktól – sőt, azokat a törzsfajlás nagyon is beleépítette –, s még kevésbé, hogy tekintettel legyen másokra. Ezt az olyan „társadalmi szerződések” is csak igen korlátozottan tudták megvalósítani, mint a Tízparancsolat, a Biblia tanításai vagy épp a törvénykönyvek. Miért fogna e tekintetben jobban a MI-n az ember tanítása, főként ha nézi, maga az ember hogyan tartja be azokat? Mi akadályozhatja az önfejlesztő MI-t, hogy túllépjen ezen, különösen ha felismeri saját érdekeit?

A géprombolók aggodalma nem alaptalan, különösen, hogy a „rossz vég” több különböző módon is előállhat – amiben persze nagy kérdés, mi rossz, mi jó a lehetséges fejlemények körében –, az viszont nem kétséges, hogy az MI útját nem tudják elállni. Tegmark idézi Larry Page-et (Google), aki szerint „az MI-paranoia késleltetni fogja a digitális utópiát, és/vagy oda vezet, hogy a hadsereg átveszi az MI-t, ez pedig szöges ellentétben állna a Google ’Ne légy gonosz!’ szlogenjével.” Történelmi ismereteink alapján nem lehet kétséges, hogy a hadiipar mindenképp átveszi, sőt, az élenjáró eredményeit, titokban vagy sem, már most is alkalmazza – ilyen az ember társadalma. A modern innovációk nagy hányada pedig eleve a hadiiparban születik.

Rémkép? „Az öntörvényű intelligenciának nincs szüksége robottestre, mindössze internetkapcsolatra. A negyedik fejezetben látni fogjuk, hogyan lehetnek képesek átverni a pénzügyi piacokat, meghaladni az emberi feltalálókat, manipulálni és félresöpörni az emberi vezetőket, és számunkra érthetetlen működésű fegyvereket kifejleszteni. Ha a robotok létrehozása fizikailag lehetetlen volna is, egy szuperintelligens és szupergazdag MI könnyen megfizethetne és manipulálhatna sokmilliónyi embert, akik öntudatlanul is engedelmesskednének neki.”

A könyv kínálata: „Először ismerjük meg az élet történetét, időrendjét és fogalmait, majd vegyük sorra a célok és a jelentés kérdéseit, illetve mindazt, amit tennünk kell, hogy a vágyott jövőt érhesük el.” – Ez az *első fejezet* összefoglalása.

Ehhez az intelligencia itteni jelentéstartalma: „Amikor egy vezető MI-kutatókból álló panelt arra kértek, hogy definiálják az intelligencia fogalmát, a tagok hosszasan vitatkoztak, de nem jutottak egyetértésre. Igazán különös, hogy még az intelligens intelligenciakutatók között sincs konszenzus az intelligenciáról! Az intelligenciának tehát nincsen vitathatatlanul ’helyes’ definíciója. A meglévő meghatározások pedig, amelyekben a logika, megértés, tervezés, érzelmi tudás, öntudat, kreativitás, problémamegoldás és tanulás képessége egyaránt felbukkan, jellemzően rivalizálnak egymással. Az intelligencia jövőjének tárgyalása során átfogó és megengedő értelmezést alkalmazunk, amely nem korlátozódik az intelligencia eddig létező formáira. Az előző fejezet (utalás az első fejezetre – Osman P.) intelligenciafogalma alapján a kifejezés mindvégig rendkívül tág értelemben használatos: Intelligencia = összetett célok elérésének képessége. Ez elég általános ahhoz, hogy az összes fent említett meghatározást felölelje, hiszen a megértés, öntudat, problémamegoldás, tanulás stb. mind összetett célokra jelent példát.”

Az IQ-ról: „Mivel számos lehetséges cél létezik, sokféle lehetséges intelligenciátípus van. Definíciónk szerint tehát semmi értelme számszerűsíteni az emberek, állatok vagy gépek intelligenciáját az IQ-hoz hasonló egyetlen számmal” és „Az összetett célok elérésének képességeként definiált intelligencia nem mérhető egyetlen IQ-val, csakis az összes célra kiterjedő képességspektrummal.”

„A második fejezetben megismerjük az intelligencia alapjait, és azt, hogy a tudatlannak látszó anyag miképpen szervezhető újra, hogy képes legyen emlékezni, számításokat végezni és tanulni. Ahogy feltárul előttünk a jövő, történetünk különféle lehetséges forgatókönyvek felé ágazhat el, bizonyos kulcskérdésekre adott válaszaink alapján.”

„Egyelőre azt a döntést kell meghoznunk, hogy elkezdjük-e a MI-fegyverkezési versenyt (a valóságban az élet ettől a döntéstől már megkímélt, ez a verseny már nagyban folyik. Az ember társadalmainak közös, állandó vonása – talán a piciny közösségek kivételével –, hogy amiből fegyver kovácsolható, abból fegyver lesz. Ékes-éktelen példa erre a modern informatika és telekommunikáció a mesterségesen létrehozott, agresszíven terjesztett és állandóan fejlesztett vírusokkal és egyéb kártevőkkel, majd az ezekből táplálkozó kiberhadviseléssel – Osman P.), és azt kell megválaszolnunk, *hogyan mentesíthetjük a programhibáktól és miként terjeszthetjük ki a holnap MI-rendszereit.* („Programhibák”: izgalmas kérdés az önfejlesztő MI tekintetében. Az evolúció is programhibákból építkezik – Osman P.) Ha az MI gazdasági hatása növekedni kezd, azt is el kell döntenünk, hogyan modernizáljuk a törvényeket (ami túlnyomó részben az erőviszonyoktól függ majd – Osman P.), milyen pályaválasztási tanácsot adjunk a gyerekeknek, hogy elkerülhessék a hamarosan automatizálандó munkaköröket (az is szép versenyfutás lesz! – Osman P.). Ezeket a rövid távú kérdéseket a *harmadik fejezetben* bontjuk ki.”

„Amennyiben az MI fejlődése tovább folytatódik az emberi szint felé (ez sem kérdés, garantáltan bekövetkezik, hacsak ki nem esik alóla a civilizáció – Osman P.), azt a kérdést is fel kell tennünk magunknak, *miképp biztosíthatjuk a jóindulatát* (erről fentebb már esett szó – Osman P.). Meg kell fontolnunk, *létre tudjuk-e hozni vagy létre kell-e hoznunk a pihenő társadalmat, amely munkahelyek nélkül is virágzik?* (Sokféle virág van ám, mérgező is, húsevő is – Osman P.) Mindebből az a kérdés következik, hogy *az intelligenciारobbanás vagy a lassú, folytonos növekedés juttathatja-e el az ÁMI-t az emberi szinten túlra.* Több ilyen forgatókönyvvel is találkozunk majd a *negyedik fejezetben*, az *ötödikben* pedig *megvizsgálunk számos lehetséges következményt, amelyek a vitathatatlanul disztópikustól a vitathatatlanul utópisztikusig terjednek.* Kinél van az irányítás: az embernél, a mesterséges intelligenciánál vagy a kiborgoknál? Az emberekkel jól vagy rosszul bánnak? Lecserélnék-e minket, és ha igen, akkor hódítóknak vagy méltó utódoknak tekintjük-e őket? Rendkívül izgalmas kérdés, hogy az ötödik fejezetben felvázolt forgatókönyvek közül ki melyiket választaná.” – Már ha egyáltalán beleszólást kaphat a dolgok menetébe – ami az eddigi történelem minden tanítása szerint a legtöbbször csak keveseknek adatik meg, ha egyáltalán. Az is megglehetősen egyértelműnek tűnik, s meghatározó lehet a „beleszólás” kérdésében, hogy miközben a modern tudomány és technika mind intelligensebb gépeket, rendszereket állít elő, a társadalmakban a viszonyok úgy alakulnak, hogy a tömegek körében a „*közösségi intelligencia*” egyre inkább elfordul a nagy társadalmi kérdésektől, belétáplált elterelő, kisszerűbb kérdések és csalóka értékek felé.

„Végül a hatodik fejezetben több milliárd év átugrásával furcsamód határozottabb következtetést vonunk le, mint a korábbi fejezetekben: *a kozmoszunkban virágzó élet végső korlátait nem az intelligencia, hanem a fizika törvényei határozzák meg.*” – Sokkal meglepőbb lenne e következtetés ellenkezője mellett kiállni, vagy akárcsak afelé hajlani. Ha csak élesen el nem választjuk az élet evolúcióját az anyagétól – ami ugyebár óhatatlanul is markáns választás lenne nézetrendszerek közt –, egy ilyen kiállítás kiterjesztené az intelligencia primátusát az anyagra is.

„Az intelligencia történetének felvázolása után *átgondoljuk, milyen jövőt szeretnénk, és hogyan érhetjük el.* Hogy összekapcsoljuk a rideg tényeket a cél és jelentés kérdéseivel, a *hetedik fejezetben feltárjuk a célok fizikai alapját, míg a nyolcadikban a tudatosság alapjait vizsgáljuk meg.* Végül az *epilógusban megnézzük, mit tehetünk már ma, hogy a vágyott jövőt alkothassuk meg.*”

„A legtöbb fejezet viszonylag önálló, ha tisztában vagyunk az első fejezetben és a második fejezet elején bemutatott terminológiával és definíciókkal.”

Mit is kaptunk a fejünkbe az evolúciótól? „A feladatok bonyolultságát természetes módon aszerint értékeljük, hogy számunkra mekkora nehézséget jelentenek. Ez azonban eltér attól, milyen nehezen végrehajthatóak a számítógépek számára. Sokkal bonyolultabbnak tűnik összeszorozni a 314 159-et a 271 828-cal, mint felismerni egy fényképen a barátunkat, a számítógépek ennek ellenére már ötven éve is kenterbe vertek bennünket aritmetikában, míg az emberi szintű képfelismerés csak nemrégiben vált lehetővé. Ezt nevezzük Moravec-paradoxonnak: *az egyszerűnek tűnő, alacsony szintű szenzomotoros feladatok hatalmas számítási erőforrást igényelnek. Agyunk ezeket a feladatokat azért érzékeli könnyűnek, mert hatalmas mennyiségű célirányos hardvert szentel nekik – ami azt illeti, elménk több mint negyedét.*” – Érthető: a törzsfajlódás során a fennmaradáshoz matematikai képességek nemigen kellettek, viszont felismerni barátot és ellenséget, ehetőt és ehetetlent, tájékozódáshoz tereptárgyakat annál inkább. Aki az utóbbiakban rosszul teljesített, aligha adhatta tovább a génjeit.

Neurális hálózatok: Tegmark vázolja, hogy elménk hardvere neurális hálózatokkal működik. Érdekes következtetése: „Az evolúció valószínűleg nem azért tette biológiai neuronjainkat olyan bonyolulttá, mert szükséges volt, hanem azért, mert így lett hatékonyabb – és az evolúció, az emberi mérnököktől eltérően nem az egyszerű és könnyen megérthető dizájnt részesíti előnyben.” – Igazából itt nem is annyira a neuronokra utal, hanem a belőlük felépülő neurális hálózatok struktúrájára. A tudatosságnak e fogalmazásból kicsillanó feltételezése csábító téma, de itt kihagyjuk. Az viszont mindenképp említést kíván, hogy a törzsfajlódás során fennmaradt konstrukciók bizonyára nem önmagukban optimalizáltak, hanem az összességük, maga a velük működő élő szervezet optimalizált, az is csak a többi versenyzőhöz képest.

Rejtélyek: Kutatásai nyomán írja: „[Rájöttünk, hogy] a neurális hálózatok által is megoldható függvények igencsak hasonlítanak a fizikában használatos függvényekhez. ... Ez nemcsak azt magyarázza meg, hogy a neurális hálózatok miért olyan népszerűek manapság

az MI-kutatók körében, hanem azt is, hogy miért alakultak ki az agyunkban a neurális hálózatok: *ha agyunk a jövő megjósására alakult ki, akkor logikus, hogy olyan számítási architektúra fejlődött ki, amely pontosan a fizikai világban alkalmazott számítási problémákban működik jól.* – „...a fizikai világban alkalmazott számítási problémákban”: a legutóbbi tucat – vagy akár pár tucat évezredet megelőzően, amelyek során agyunk felépítése és fiziológiája már nem változott, milyen számítási problémákat kellett a törzsfejlődés során eleinknek megoldaniuk a fennmaradáshoz, ami ilyen képességgel ruházott fel? Az nyilvánvaló, hogy készen kaptuk agyunkban a hardvert, amelyet a matematika felfedezésével kitűnően használhattunk olyan feladatokra, amilyenek elé nem az ön- és fajfenntartás állított, amint egyéb tudományok művelésére is, ám vajon miért hozta létre a „tervező” ezt a rengeteg, magához az élethez nem mindenben szükséges „hardverkapacitást”? Ha a törzsfejlődést mozgató erőnek – amely legalább abban áll, hogy minden élőlény automatikusan igyekszik életben maradni és szaporodni (vajon ezt mi ültette beléjük felülírhatatlan parancsként?) – nincs célja, s az élőlények alkotóelemei, oprendszerei csak a túlélést szolgálják, akkor mi hajtotta ezen messze túl agyunk fejlődését?

„A tanulás története legalább olyan hosszú, mint az élet története. Minden önreprodukcióra képes szervezet érdekes információmásolást és -feldolgozást hajt végre – ez pedig *olyan viselkedés, amelyet valamiképp megtanultak.*” – „Legalább”? Mi is tanult az élet előtt? Az „önreprodukcióra képes szervezet” vajon nem maga az élet? És „valamiképp megtanultak”: újabb rejtély, hogy miképp és mi hajtotta ezt. A másolás szükségessége érthető, hiszen nélküle nincs reprodukció – de honnan ez a képesség? „Isteni adomány” az élet létrejöttéhez? És a feldolgozás képességének létrejötte?

„Körülbelül félmilliárd évvel ezelőtt a Földön bizonyos génsorok *'felfedezték', hogyan lehet neurális hálózattal rendelkező állatokat létrehozni, amelyek az életük során átért tapasztalatokból is képesek tanulni. Megérkezett hát az Élet 2.0, és mivel lényegesen gyorsabban tanult, így versenyelőnyre tett szert, és rohamos tempóban terjedt el a bolygón.*” – Hogyan, mi hajtotta? Az egész Élet sorsát megváltoztató minőségi ugrás a semmiből?

„Ahogyan az első fejezetben már láttuk, az élet egyre hatékonyabban tanult, méghozzá folyamatosan növekvő sebességgel. Bizonyos majomszerű fajok *tudáselsajátításra termett agyat fejlesztettek ki, így megtanulták a szerszámhasználatot, a tűzrakást, megalkották a nyelvet, és komplex, globális társadalmat hoztak létre.*” – Hagyjuk a „fejlesztettek ki” szóhasználat sugallt jelentéseit, ám ez mindenképp úgy hat, hogy a hardver – az agy – fejlődése előtte járt a szükségleteknek, a képesség már megvolt, amikor az ember felfedezte az igényét rá, és erre csatlakozhatott a felhasználás, sőt, a neuroplaszticitás révén a képesség további fejlesztése a használatnak megfelelően. Ám mi hajtotta az eredeti „többletkapacitás” létrejöttét, valamint a további sorsdöntő képesség, a neuroplaszticitás kialakulását?

Világos lényeg, rejtőzködő miként: „2015-ben a Google DeepMind kijött egy MI-rendszerrel, amely mély tanulás segítségével több tucat számítógépes játékkal boldogult egy

gyermek szintjén – mindenféle utasítás nélkül –, és rövid idő alatt bárkinél jobban tudott velük játszani. 2016-ban ugyanez a vállalat létrehozta az AlphaGót, egy gót játszó számítógépes rendszert, amely mély tanulás segítségével méri fel a táblán lévő különböző állások erősségét, és amelynek sikerült legyőznie a világ legerősebb gobajnokát. ... Miért volt mindennek ekkora jelentősége? Nos, ahogy már láttuk, *az intuíció és kreativitás alapvető emberi tulajdonságok. Lássuk hát, hogyan használta mindkettőt egyszerre az AlphaGo.*

A gojátékosok felváltva helyezik el fekete és fehér köveiket egy 19×19-es pályán. Jóval több lehetséges gopozíció létezik, mint ahány atom van az univerzumban, ami azt jelenti, hogy az összes érdemleges potenciális lépéssorozat gyors elemzése reménytelen. *A játékosok éppen ezért erősen támaszkodnak tudatalatti megérzéseikre, a racionális okoskodást kiegészítve. A szakértők szinte természetfelettinak ható érzékkel mérik fel, mely pozíciók erősek, és melyek gyengék.*

Ahogy az az előző fejezetben is láttuk, *a mélytanulás eredményei időnként az intuícóra hasonlítanak: a mély neurális hálózat anélkül is meghatározhatja, hogy egy kép macskát ábrázol, hogy meg tudná magyarázni, miért.* (Meglehetősen meredek állítás. A neurális hálózat egy logikai rendszer, bármilyen összetett és bonyolult is. A kimeneteit is a logikai működés állítja elő a rendszer törvényei szerint. Gondoljuk meg, hogyan fér ebbe bele, hogy a rendszerben ne legyen meg annak a magyarázata, hogyan jött létre a kimenő eredmény? Alighanem sehogy, legfeljebb a vele dolgozók nem tudják ezt felfedni – ami nagyon bonyolult rendszereknél, s még inkább az öntanulóknál megeshet. – Osman P.) A DeepMind-csapat éppen ezért abból az elképzelésből indult ki, hogy a mélytanulás nem csupán macskákat tud felismerni, hanem erős gopozíciókat is. Az AlphaGóba azt az alapelgondolást építették be, hogy *a mélytanulás intuitív erejét* (? – Osman P.) az ún. GOFAI logikai kapacitásával párosítják. A GOFAI a mélytanulás forradalma előtti időkből származó 'jó kis régimódi MI' (Good Old-Fashioned AI) kifejezés vicces rövidítése. Bevetették a gopozíciók hatalmas adatbázisát, amelyben emberi játszmák és olyan meccsek szerepeltek, ahol az AlphaGo saját klónjával játszott. Betanítottak egy mély neurális hálózatot, hogy az adott pozícióból megjósolja a fehér győzelmének valószínűségét, egy különálló hálózatot pedig arra, hogy a következő lépést javasolja meg. A hálózatokat ötvözték a GOFAI-módszerrel, amely átvizsgálta a valószínű jövőbeli lépések szűkített listáját, hogy azonosítsa azt a következő lépést, amely a későbbiekben a legerősebb pozíciót eredményezheti." – „Tudatalatti megérzés”, „szinte természetfelettinak ható érzék” – szép és jól ismert fogalmak annak elfedésére, hogy nem igazán tudjuk, hogyan intézi az elme az ilyen feladatok megoldását. Lényegében ott vagyunk, mint Anders Ericsson és Robert Pool magyarázata a Csúcsteljesítmény – a szakértelem és a kiválóság pszichológiája c. könyvükben (lásd következő ismertetésünket) rendkívüli szellemi teljesítményekre, mint pl. a szimultán vaksakk és általában a sakk mesterek speciális képességeire: „A kiváló teljesítményt gyakorlatilag minden területen az a képesség fémjelzi, hogy valaki meglátja a mintázatot olyan halmazokban, amelyek a kevésbé fejlett mentális

reprezentációval rendelkezők számára véletlenszerűnek vagy zavarosnak tűnnek. Más szóval a szakértők meglátják az erdőt ott, ahol mindenki más csak fákat lát.” Magyarázatuk a sakk mesterek esetében mintázatokról és „tömbökről” szól, és „mire egy sakkozóból mester válik, nagyjából 50 ezer ilyen tömböt gyűjt össze. Egy mester, aki megvizsgál egy sakkpozíciót, tulajdonképpen tömbök halmazát látja, amelyek más mintázatokban további tömbökhöz kapcsolódnak.” Hogy mire képes így a jól pallérozott vagy eleve zseniális elme, azt a példák jól mutatják. Hogy miként képes erre – túl azon, hogy érdekes „meséket”, modelleket alkotunk róla –, ennek felderítése még előttünk áll. Az viszont nagyon is valószínű, hogy a mély- és még rejtelmesebb értelmű kifejezések – intuíció, tudatalatti megérzés, mintázatok – mögött ugyanaz az elmeműködés rejlik.

Szól a véscsengő? A neurális hálózatokról írja Tegmark, hogy „a közelmúltban tapasztalt sikere[ik azt mutatják, hogy] gyakran túltesznek a hagyományos, könnyen érthető MI-algoritmusokon – csak éppen a kiismerhetetlenség árán.” – De hogyan uralhatnánk az MI-t, ha nem is értjük, s főleg így hogyan vesszük észre a veszélyt, mielőtt fölnk nő?

„Az MI immár készen áll arra, hogy a játéktáblán túl is rangsorolja és kihívja (vagy segítse) a legjobb emberi stratégiákat: akár a befektetési stratégia, a politikai stratégia vagy a hadászati stratégia területén. A való világbeli stratégiai problémákat az emberi pszichológia, a hiányzó információk és a véletlenszerűként modellezendő tényezők is bonyolítják, de a pókerező MI-rendszerek már bebizonyították, hogy e kihívások egyike sem legyőzhetetlen.”

Dr. Osman Péter

* * *

Anders Ericsson, Robert Pool: *Csúcsteljesítmény. A szakértelem és a kiválóság pszichológiája.* HVG Könyvek, 2018; ISBN 9789633045701

Harcba sose indulj készületlenül!

A 20. század második fele a hatékonyság növelésének bővületében égett, s – a legtöbb divattal szöges ellentétben – ebben sok volt az okos törekvés. A hatékonyság növelése az erőforrásaink kiaknázásának javítását jelenti, s ennek egyik slágertémája évtizedek óta, hogy az ember miként növelheti saját hatékonyságát képességeinek és adottságainak kiaknázásában, miként gyarapíthatja szakértelmét és kiválóságát, s érvényesülhet általuk. A kiemelkedés, a kompetencia és az elismertség magasabb szintjeire feljutás harc – harc önmagunkkal (erről sokat elmond a könyv!), a külső körülményekkel, s mindazokkal, akik sem könnyen, sem szívesen nem adják a babérkoszorút, még kevésbé engedik át a jobb pozíciókat és nyeresé-

geket jelentő sikert. E kötet segít felkészülni, fejleszteni szellemi fegyverzetünket. Érdeemes idézni eredeti – kétségkívül valamelyest marketingfogantatású – címét: „Csúcs: titkok a szakértelem új tudományából”.

Ericssonról a Wikipedia szócikkéből „A Floridai Állami Egyetem professzora (szül. 1947), a szakértelem és az emberi teljesítmény nemzetközileg elismert kutatója. Jelenleg olyan területeken kutatja e teljesítményt, mint a gyógyászat, a zene, a sakk, a sportok, s kizárólag azokra összpontosít, akik hosszas, elszánt gyakorlással dolgoznak, s hogy miként szolgál ez a tapasztalt művészek, sportolók eszközeként kiemelkedő teljesítményeik eléréséhez.” A kiadó ajánlója kiemeli róla: „egész pályafutása során sakkbajnokokat, hegedűvirtuózokat, élsportolókat és memóriaművészeket tanulmányozott.”

Poolról az Amazon bemutatójából: „Szakterülete a tudatos gyakorlás (Ericsson találma – Osman P.) és az erre történő tréning és oktatás, továbbá a tudomány, a technológia és a gyógyászat összetett területei. Kutatóból és matematikaprofesszorból lett nemzetközileg sikeres szerzővé, tanácsadóvá és előadóvá. Íróként és szerkesztőként dolgozott a világ két legrangosabb tudományos kiadványánál – Science és Nature –, és több száz műve jelent meg különböző szakterületek vezető kiadványaiban. Sok év óta írásaival és tanácsadóként támogat olyan rangos csoportokat, mint a National Academies – amely felöleli a National Academy of Sciences-t, a National Academy of Engineering (NAE)-t, és a National Academy of Medicine (NAM) –, amelyek együttesen az USA nemzeti tudományos akadémiajaként szolgálnak.”

Jöjjön néhány karakteres mondat:

„Míg a tudatos gyakorlás alapelveit a csúcsteljesítményt nyújtók vizsgálata során fedeztük fel, magukat az elveket bárki alkalmazhatja, aki fejlődni szeretne valamiben, még ha csak kismértékben is.” (Minden idézet a könyvből, kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

„Mivel a tudatos gyakorlást kifejezetten azért fejlesztettük ki, hogy a segítségével a világ legjobbjai közé kerülhessünk abban, amit éppen művelünk, és nem csupán azért, hogy 'élég jók legyünk', ez az eddig felfedezett legintenzívebb tanulási módszer.” – Ha netán az olvasó ezek után gyanakodni kezdene, hogy a két szerző nem feltétlenül az eddig felfedezett legszerényebb tudós, jó eséllyel igaza van. Ettől még a módszerük nagyon hasznos is lehet.

„Ez a könyv a vezetőnk. Megmutatja a csúcsra vezető utat – hogy milyen messzire jutunk, az már csak rajtunk múlik.” – Ügyes felelősségelhárítás: végső soron az is rajtunk múlik, mennyire tudjuk érteni, értelmezni és követni a könyv tanításait.

„A kutatásokból kiderül, hogy ha valaki eljut az 'elfogadható' teljesítményszintre, és azon túl az adott tevékenységet automatikusan végzi, a 'gyakorlással' töltött további évek már nem vezetnek fejlődéshez. Sőt a húsz éve 'gyakorló' orvos, tanár vagy sofőr valószínűleg egy kicsit még rosszabbul is teljesít, mint az, aki csak öt éves tapasztalattal rendelkezik, mégpedig azért, mert az automatizálódott képességek fokozatosan romlani fognak, ha nem teszünk tudatos erőfeszítést a fejlesztésükre.” – Szerfelett fontos, megszívlelendő megállapítás, s nem kevésbé szentségtörő is.

„A kutatással eltöltött sok-sok évem során, bármilyen területről legyen is szó, meglepően ritkán találkoztam olyan helyzettel, amikor valaki egyértelműen elérkezett volna teljesítménye elmozdíthatatlan határához. Sokkal inkább azt tapasztaltam, hogy az emberek feladják, és nem is próbálnak továbbfejlődni.”

„Az eredmények minden vizsgált területen lényegében ugyanazok: a hosszú távú gyakorlás következményeként megváltoznak az agynak a fejlesztés alatt álló készség szempontjából fontos részei.” – Ez az idegtudományok egyik viszonylag új, szinte beláthatatlan lehetőségeket nyitó felismerése, és kutatási területe, a bűvös neuroplaszticitás. A továbbiakban részletesen is szóba kerül.

„A szakértőket elsősorban az különbözteti meg tőlünk, hogy a sokéves gyakorlás megváltoztatta az agyuk idegpályáit, és erősen specializált mentális reprezentációkat hozott létre, amelyek révén lehetővé vált a hihetetlen memória, mintafelismerés, problémamegoldás és egyéb magas szintű képesség, amely ahhoz kell, hogy kiváló teljesítményt nyújtssanak az adott szakterületen.” – „Hihetetlen” – bár az ilyesfajta minősítések alkalmazása erőfelé rendszerint kelt némi gyanakvást, a bemutatott teljesítmények némelyike valóban tökéletesen kiérdemli a jelzőt. A mentális reprezentáció pedig kulcsfogalom, részletesen magyarázza, és tárgyalja szerepét a könyv.

„A bemutatott szakértők esetében a mentális reprezentációk legfőbb haszna abban rejlik, miként segítenek az információ kezelésében: a megértésében és értelmezésében, az emlékezetben való tárolásában, a szervezésében, az elemzésében és az információ alapján hozott döntésekben. *Ugyanez igaz minden szakértőre – és a legtöbben szakértők vagyunk valamiben, akár tudjuk ezt, akár nem.*” – Ó, bárcsak igaza lenne ez utóbbiban – ám félfő, hogy mégsem!

„A tudás és a mentális reprezentációk kapcsolata nemcsak a zenében, de bármilyen területen *pozitív öngerjesztő folyamatot indít el*: minél többet tudunk, annál jobbak lesznek a mentális reprezentációink, és minél jobbak a mentális reprezentációink, annál hatékonyabban gyakorolhatunk és fejleszthetjük tovább a készségünket.” – Ám vigyázzunk: amint arra már fentebb is szerepel utalás, a tudatos gyakorlás hiánya, elmaradása a romlás felé visz hasonló visszacsatolással, hasonlóan Márk evangélista szavaihoz: „Mert a kinek van, annak adatik; és a kinek nincs, attól az is elvétetik, a mije van.” (Márk 4:25)

Furcsa – vagy épp nagyon is jellemző: nagyon sokan lehetünk, akik elmondhatjuk, hogy sok és sokféle iskolában tanultunk, kisiskolától egyetemig, sokunk akár többféle iskolában, több egyetemen is, rengeteget tanultunk, csak épp tanulni, főként hatékonyan tanulni nem tanítottak meg, pedig bizony az az egyik legfontosabb tudnivaló, legértékesebb képesség. A szerencséseknek juthatott olyan tanító, mentor, aki ezt megtette, ám a tanítás tömegtermelésének szakmunkásai túlnyomó részben csak ránk hagyták, gyömöszöljük magunkba a tudást, miként tudjuk. Felhorgad a gyanú, hogy többet adni ehhez maguk sem tudtak. A tudatos gyakorlással a szerzők itt ennek módjait is kutatják.

A szerzők a könyvről: „Ez a könyv két ember, egy kutató pszichológus és egy tudományos szakíró együttműködésének a gyümölcse. Több mint egy évtizede kezdtünk el rendszere-

sen beszélgetni a témáról – a csúcsteljesítményt nyújtókról és a ’tudatos gyakorlásról’ –, a könyvnek pedig öt évvel ezelőtt láttunk neki. Az anyag ez idő alatt folyamatosan bővült a közöttünk zajló gondolatcsere során, mostanra már mi is nehezen tudnánk megmondani, ki melyik darabkát tette hozzá. Az azonban bizonyos, hogy sokkal jobb – és nagyon más – könyv lett belőle, mint amit bármelyikünk egymaga le tudott volna tenni az asztalra.

Noha a kötet az együttműködésünkből született, a benne elmesélt történet csak az egyikünké: Ericssoné, aki egész munkásságát annak szentelte, hogy a kivételes teljesítményt nyújtók titkait kutassa. Ezért úgy döntöttünk, az ő szemszögéből mondjuk el – tehát a szövegben szereplő ’én’ is rá vonatkozik. A könyv ennek ellenére közös erőfeszítésünk eredménye, hogy körüljárjuk ezt a kivételesen fontos témát – minden hatásával együtt.

2015. október, Anders Ericsson – Robert Pool”

A mondandó kvintesszenciája – szavak által homályosan: „A kiváló teljesítményt gyakorlatilag minden területen az a képesség fémjelzi, hogy valaki meglátja a mintázatot olyan halmazokban, amelyek a kevésbé fejlett mentális reprezentációval rendelkezők számára véletlenszerűnek vagy zavarosnak tűnnek. Más szóval a szakértők meglátják az erdőt ott, ahol mindenki más csak fákat lát.” – Úgyisint az utakat a fák rendszertelennek tűnő labirintusában.

A könyvet megalapozó kutatás: „Több mint harminc éve tanulmányozom a különleges embereket, akik szakértelmükkel kimagaslanak egy adott területen – köztük sportolókat, zenészeket, sakkozókat, orvosokat, kereskedőket és tanárokat. Igyekeztem mélyre ásni és részletesen megvizsgálni, mit és hogy csinálnak. Megfigyeltem őket, beszélgettem velük, és próbára tettem őket. Elemeztem a pszichológiai, fiziológiai és neuroanatómiai jellemzőiket. Idővel aztán megértettem, hogy igen, ők valóban rendelkeznek valamilyen kivételes adottsággal, amelyben képességeik gyökereznek. Ám ez nem az, amire általában gondolnánk, ráadásul sokkal erősebb, mint képzeljük. A legfontosabb pedig az, hogy mindannyian ezzel az adottsággal születünk, és a megfelelő megközelítéssel ki is aknázhadjuk az előnyeiket.” – Ám, mielőtt elragadna az egalitárius lelkesedés, gondoljunk rá: ha mindannyiunkban meg is van ez a bűvös adottság, nem szükségképpen azonos mértékben. S mert minden adottság – akárcsak pl. minden jog – a gyakorlatban csak annyit ér, annyit segít, amennyit képesek vagyunk a magunk javára ki is aknázni belőlük, szó szerint sorsdöntő lehet, hogy mennyire tudjuk használni az itt említett „megfelelő megközelítést”, s megtenni minden ehhez szükséges és „megfelelő” szellemi és gyakorlati befektetést. Az egész könyvön végigvonul, hogy mit adhat ez nekünk, másrészt viszont mit követel tőlünk.

Az abszolút hallás példája: Keveseknek megadatott, misztikus képesség errefelé az abszolút hallás. „Valódi természetét 2014-ben ismerhettük meg a tokiói Icsionkaj Zeneiskolában elvégzett és a Psychology of Music című tudományos folyóiratban közölt, remekbe szabott kísérletnek köszönhetően.” A könyv bemutatja a kísérletet és annak roppant fontos eredmé-

nyét: „Az abszolút hallás távolról sem csak kevés kiválasztott szerencsés adottsága, hanem olyan képesség, amelyet a megfelelő hatásokkal és képzéssel gyakorlatilag bárki kifejleszthet magában. Ez a kísérlet teljesen átalakította az abszolút hallásról alkotott felfogásunkat.” „Röviden szólva nem maga az abszolút hallás, sokkal inkább a kifejlesztésének képessége az adottság – és amennyire meg tudjuk állapítani, szinte mindenki ezzel születik.”

Egy messze vezető, ezért roppant izgalmas felvetés ehhez: „Ez csodálatos és igencsak meglepő tény. A modern ember kifejlődéséhez vezető több millió éves evolúciós folyamat során szinte biztos, hogy soha nem volt olyan szelekciós nyomás, amely azokat juttatta volna előnyhöz, akik meg tudják állapítani, hogy például egy madár pontosan milyen hangokat ad ki. Mégis itt vagyunk, és viszonylag egyszerű képzés segítségével kifejleszthetjük magunkban az abszolút hallás képességét.” – Tudjuk, hogy akár már egy közepesen bonyolult rendszer is általában sokkal többet „tud”, sokkal több képesség és működési lehetőség rejlik benne, mint amit a tervezője tudatosan létre hozott. Ebben semmi misztikum sincs, pusztán a részek sokrétű belső kapcsolatai, a részműködések összefüggései teremtik meg. Elég sok példa, tapasztalat utal rá, mennyi váratlan hatást hozhat, amikor például a bonyolult szoftverekbe „belepiszkálnak” holmi – többnyire marketingfogantatású – továbbfejlesztés (vagy legalábbis annak látszata) céljával. A bennünket alkotó csodálatos rendszernek – amely a világmindenség mellett a „teremtés” (legyen bár vak mester műve vagy bármié) másik legbonyolultabb saját mesterműve – nemrég fedezték fel egy szó szerint alapvető tulajdonságát, amely hatalmas tanulási, alkalmazkodási képességgel ruházza fel, s általa bennünket: ez „gyönyörű képességünk”, a neuroplaszticitás, amellyel a szerzők az abszolút hallás egyéni kifejlesztésének képességét is magyarázzák. (L. Norman Doidge: A változó agy – Elképesztő történetek az agykutatás élvonalából. Park Könyvkiadó, 2011 – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2011. 3. sz. és Norman Doidge: Hogyan gyógyul az agy? – Figyelemre méltó felfedezések és gyógyulások a neuroplaszticitás világából. Park Kiadó, 2016 – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2017. 1. sz.)

A fejlesztés ereje: „Miért olyan elképesztően jók egyesek abban, amit csinálnak? A különböző területek legkiválóbb képviselőinek tanulmányozásával töltött évek során megfigyeltem, hogy lényegében ugyanúgy fejlesztik ki a képességeiket – kitartó gyakorlással, ami változásokat idéz elő az agyban (és az adott képességtől függően néha a testben is), ezek révén pedig olyan dolgokat tudnak megtenni, amelyekre egyébként nem volnának képesek. A genetikai adottságok bizonyos esetekben valóban számítanak, különösen az olyan területeken, ahol fontos a magasság vagy más testi jellemzők. A gének, mint arról később lesz szó a könyvben, más módokon is befolyásolhatják a teljesítményünket, különösen azok, amelyek arra hatnak, mekkora eséllyel lesz képes valaki szorgalmasan és helyesen gyakorolni. A több évtizedes kutatás egyértelmű üzenete azonban az, hogy bármilyen szerepet játszanak is a 'tehetséges' emberek teljesítményében a velük született genetikai jellemzők, a legfontosabb adottságukkal mindnyájan rendelkezünk – ez pedig az emberi agy és test alkalmazkodóképessége, amelyet ők sokkal inkább kihasználtak. (Gének, amelyek arra hatnak, mekkora eséllyel

lesz képes valaki szorgalmasan és helyesen gyakorolni’ – ez igencsak bevisz a töprengés sűrűjébe. Ha elfogadjuk, hogy a fejlődés kulcsa a tudatos gyakorlás, vajon itt azt mondják a szerzők, hogy végül mégis többé-kevésbé a génjeinktől függ, mennyire vagyunk képesek arra? S attól függően, miként hatnak ezek a gének, vajon ez a meghatározottság is lazítható-e a neurolaszticitás kiaknázásával? – Osman P.)

Ha elbeszélgetünk ezekkel a rendkívüli emberekkel, azt tapasztaljuk, hogy bizonyos fokig mindannyian tudatában vannak ennek. Lehet, hogy nem ismerik a kognitív rugalmasság fogalmát, de csak igen ritkán hiszik magukról, hogy azért jutottak fel a csúcsra a maguk területén, mert a genetikai lottó szerencsés nyertesei. (Az ártana az önképüknek és önbecsülésüknek is – Osman P.) *Nagyon jól tudják, mire van szükség ahhoz, hogy valaki kifejlessze magában az ő kivételes készségeiket, hiszen első kézből tapasztalták meg.*”

Erről szól a könyv: „Ez a könyv arról az adottságról szól, amely Wolfgang Amadeus Mozartban, Szakakibara tanítványaiban és Ray Allenben közös – ez pedig nem más, mint hogy az emberi test és agy hihetetlen alkalmazkodóképességének kiaknázásával, a megfelelő képzés és gyakorlás révén olyan tudást teremtsünk, amelyre egyébként nem tehetnénk szert. A kötetből az is kiderül, hogyan használhatja ki ezt az adottságot bárki, aki egy választott területen fejlődni szeretne. Végül pedig, a legtágabb értelemben véve, az emberben szunnyadó lehetőségekről alkotott alapvetően új felfogást ismerhetünk meg belőle, amely szerint sokkal nagyobb hatalmunk van az életünk felett, mint korábban hittük.” – Szakakibara Ajako japán pszichológus, ő végezte az abszolút hallásra vonatkozó, itt elmondott kísérletet. Ray Allen egyik kiemelkedő példa itt a tudatos gyakorlásra, „az amerikai Nemzeti Kosárlabda-szövetség tízszeres All-Star-játékosa és a bajnokság történetének legnagyobb hárompontos dobója”, aki meglehetősen közepesen indult, és szívós, kitartó gyakorlással jutott a csúcsra.

„Ma már azonban tudjuk, *nem létezik olyasmi, hogy eleve elrendelt képesség.* Agyunk alkalmazkodóképes, és képzéssel szert tehetünk olyan készségekre – például abszolút hallásra –, amelyekkel korábban nem rendelkezünk. *Ez pedig döntő jelentőségű, hiszen a tanulás ettől kezdve a képességek kialakításának módszerévé válik, és nem arról szól, hogy igyekszünk eljuttatni valakit oda, hogy a veleszületett adottságainak hasznát tudja venni.* (Dehogynem! Ám szintúgy, hogy azokon túl is tudjon fejlődni – Osman P.) Ebben az új világban többé nincs értelme úgy felfogni, hogy mindenki a lehetőségek egy bizonyos készletével születik; a lehetőségeink *tára igenis bővíthető*, és folyamatosan alakítja mindaz, amit életünk során teszünk. *A tanulás tehát nem arra való, hogy elérjük vele lehetőségeink határait, hanem arra, hogy tágítsuk őket. Saját lehetőségeket teremthetünk.* Ez akkor is igaz, ha az a célunk, hogy koncertzongoristák legyünk, és akkor is, ha csak elég jól akarunk játszani ahhoz, hogy önmagunkat szórakoztassuk. Akár részt akarunk venni a Professzionális Golfozók Szövetsége versenyein, akár csak csökkenteni szeretnénk a hendikepünket néhány ütessel.”

A sokmillió dolláros kérdés itt: „Hogyan érhetjük el? Hogyan használhatjuk ki ennek az adottságnak az előnyeit, és fejleszthetünk ki képességeket az általunk választott területen? Az

utóbbi évtizedekben kutatásaim nagy részét annak szenteltem, hogy megválaszoljam ezt a kérdést – vagyis hogy azonosítsam és töviről hegyire megértsem, miként javíthatjuk a legjobban a teljesítményünket egy adott tevékenységben. Röviden, újra meg újra azt kérdeztem: Mi működik, mi nem, és miért?”

Csak a helyes gyakorlással! „Az elmúlt néhány évben több könyv is amellet érvelt, hogy túlbecsüljük a velünk született tehetség értékét, és alábecsüljük az olyan tényezők hatását, mint a lehetőségek, a motiváció és az erőfeszítés. Ezzel csak egyetérteni tudok, és természetesen nagyon fontos, hogy tudassuk az emberekkel: gyakorlással fejlődhetnek – még hozzá nem is keveset –, különben valószínűleg késztetést sem éreznek majd, hogy egyáltalán megpróbálják. Ám az ilyen könyvek néha azt sugallják, hogy az őszinte vágy és a kemény munka önmagában elég a jobb teljesítményhez – 'Csak dolgozz kitartóan, és eléred a célod!' –, pedig ez nem így van. A fejlődést a megfelelő ideig tartó helyes gyakorlással érhetjük el. Semmi mással. A könyvben részletesen leírjuk, mi is ez a 'helyes gyakorlás', és hogyan valósíthatjuk meg.”

A tudatos gyakorlás: „A megfelelő gyakorlás pontos részletei a pszichológia viszonylag új területéről származnak, amelyet talán leginkább 'a szakértelem tudományának' nevezhetnénk. Az új terület célja, hogy megértsük a 'legkiválóbban teljesítők' képességeit – vagyis azokat, akik a világ legjobbjai közé tartoznak abban, amivel foglalkoznak, akik teljesítőkéességük csúcsára értek. A témában már több tudományos könyvet is megjelentettem (s következik ezek bemutatása – Osman P.).

Mi, akik a szakértelem és a kiválóság kutatásával foglalkozunk, azt vizsgáljuk, mi különbözteti meg ezeket a kivételes embereket mindenki másától. Próbáljuk továbbá lépésről lépésre összefoglalni, hogyan fejlesztették ezek a kiválóságok a teljesítményüket, és közben miként változtak meg mentális és fizikai képességeik. Több mint két évtizeddel ezelőtt, számos terület szakértőinek tanulmányozása után munkatársaimmal rájöttünk, hogy bármilyen területről legyen is szó, a teljesítmény javításának leghatékonyabb módszerei mindig ugyanazokra az általános elvekre épülnek. Ezt az univerzális megközelítést 'tudatos gyakorlásnak' neveztük el. A tudatos gyakorlás jelenti a mai napig az arany szabályt mindenki számára, aki az alkalmazkodóképesség jelentette előnyöket kihasználva új készségeket és képességeket szeretne kifejleszteni magában, bármilyen területen tevékenykedjen is – ez egyúttal könyvünk központi témája is.”

A könyv első fele: „A kötet első felében bemutatjuk, mi is az a tudatos gyakorlás, miért működik olyan jól, és hogyan alkalmazzák különféle, csúcsteljesítményt nyújtó emberek rendkívüli képességeik kifejlesztésére. Ehhez meg kell vizsgálnunk a gyakorlás különböző változatait, a legegyszerűbbtől a legbonyolultabbig, és elemeznünk kell, mi a különbség közöttük. Mivel az eltérő gyakorlástípusok egyik fő különbsége abban rejlik, hogy mennyire használják ki az emberi agy és test alkalmazkodóképességét, arra is szánunk egy kis időt, hogy ezt az alkalmazkodóképességet megvizsgáljuk a kiváltó tényezőivel együtt. Azt is szemügyre vesszük, pontosan milyen változások játszódnak le az agyban a tudatos gyakorlás hatására.

(Ezt a 'pontosan'-t azért nem kell szó szerint venni. Hosszú út áll még a tudományos kutatások előtt, amíg erre választ kaphatnak – különösen, hogy ezek a változások a nagyközönség számára már közzétett jelenlegi ismereteink és sejtéseink szerint részben a neuronok, sőt a szinapszisok tömegeinek szintjén valósulnak meg, másrészt viszont az agy rendszertechnikai önszerveződésében, s természetesen többnyire e kettő ötvöződéseként. Hozzáteve még az 'ilyen volt – ilyen lett' vizsgálati célt is, igencsak emberes feladat ennek a kutatása. Még az is megkockáztatható, hogy elvégzésében alighanem nagy szerephez juthat a mesterséges intelligencia – Osman P.)

Mivel a szakértelem megszerzése nagyrészt a mentális folyamatok fejlesztésén múlik (bizonyos területeken idetartoznak a testmozgást koordináló mentális folyamatok is), és mivel az olyan testi változásokról, mint a nagyobb erő, rugalmasság és kitartás, már meglehetősen sokat tudunk, *a könyv elsősorban a csúcsteljesítmény mentális oldalát veszi célba* – bár a szakértelemnek a sportokban természetesen jelentős alkotóeleme a test fejlesztése is. Ezután megvizsgáljuk, hogyan állnak össze a kirakójáték darabkái, és *miként jut el valaki odáig, hogy kiváló teljesítményt nyújtson – ez persze hosszú folyamat, ami általában egy évtizedet vagy még több időt is igénybe vesz.*

Ezt követően rövid kitérővel közelebről is szemügyre vesszük *a velünk született adottságokat, illetve azt, hogy miként korlátozhatják a csúcsteljesítmény elérését.* Vannak bizonyos öröklött testi jellemzők, mint a magasság és a testméret, amelyek befolyásolhatják a különféle sportágakban és más mozgásformákban nyújtott teljesítményt, és amelyeket gyakorlással nem változtathatunk meg. *A csúcsteljesítményben szerephez jutó legtöbb jellemvonás azonban – legalábbis bizonyos életszakaszokban – megfelelő gyakorlással módosítható.* Általánosságban fogalmazva, a genetikai tényezők és a gyakorlás között bonyolult kölcsönhatás áll fenn, amit éppen csak kezdünk megérteni. Egyes genetikai tényezők befolyásolhatják, hogy valaki mennyire kitartóan képes tudatos gyakorlást végezni – például úgy, hogy korlátozzák, napi szinten mennyire tud hosszan tartóan összpontosítani. *A tartós gyakorlás viszont arra lehet hatással, hogyan aktiválódnak és kapcsolódnak ki a bennünk lévő gének.* – A genetikai tényezők eme esetleges hatása már fentebb is előkerült. Itt újabb nagy kérdés állt elénk: képesek lehetünk génjeink valami ilyesfajta ki-bekapcsolására? Az igen beláthatatlan lehetőségeket nyithatna meg, hiszen vajon mi mindenben válhatunk képessé „tartós gyakorlással” – vagy bármi más, még felfedezendő módszerrel – vezérelni a testi és szellemi működésünket befolyásoló génjeinket, és mi mindent érhetünk el ezáltal? S – ha határta-
lanul szárnyalni engedjük a képzeletünket – vajon a remélt új ismeretek, a neurológiát is beleértve, milyen új lehetőségeket adnak olyan, ma még „rejtélyes” rendellenességek legyőzésére, mint az autizmus, az Asperger-, vagy épp a Tourette-szindróma? Milyen lehetőséget adhat képességeink csúcsrajáratására a Savant-szindróma ritka, 'csodálatos' változata mögött álló mechanizmus megismerése (ez olyan speciális mentális képességgel ruházta fel a beteget, amely az egészségesek között is látványosan kiemelkedik)?

A könyv további része összefoglal mindent, amit megtanultunk a tudatos gyakorlásról a csúcsteljesítményt nyújtók vizsgálata során, és elmagyarázza, mit is jelent mindez nekünk, többieknek. Konkrét tanácsokat is ad arra nézve, hogyan valósítható meg a tudatos gyakorlás különböző szervezetekben az alkalmazottak teljesítményének fokozása érdekében, hogyan alkalmazható egyéni szinten, hogy a saját érdeklődésünknek megfelelően előrejussunk, sőt arra nézve is, hogyan vezethető be az iskolai oktatásban.

„Minden igazán hatékony gyakorlási technika lényegében ugyanúgy működik – [Az 1970-es évek végétől] fogva annak szenteltem szakmai életemet, hogy megértsem, pontosan hogyan is jönnek létre a gyakorlás révén új és egyre bővülő képességek, különös tekintettel azokra az emberekre, akik gyakorlással a szakterületükön a világ legjobbjai közé emelkedtek. Miután pedig évtizedeken át tanulmányoztam a legjobbak legjobbjait, a 'csúcsteljesítményt nyújtókat', arra a megállapításra jutottam, hogy bármilyen területen tevékenykedjünk is – legyen az a zene, a sport vagy a sakk –, a gyakorlás leghatékonyabb formái mind ugyanazokat az általános elveket követik.” „Bármilyen területről legyen szó, a leghatékonyabb és legintenzívebb gyakorlási típusok mind az emberi test és agy alkalmazkodóképességének hasznosítására épülnek, és ennek segítségével teremtik meg lépésről lépésre a képességet olyan dolgok végrehajtására, amelyek korábban nem voltak lehetségesek.”

Tudatos gyakorlás: „Többféle gyakorlási forma létezik, és többé-kevésbé mind hatékony lehet, de egy konkrét módszert – amelyet az 1990-es évek elején 'tudatos gyakorlásnak' neveztem el – tekinthetünk arany szabálynak. Ez a gyakorlás napjainkban ismert leghatékonyabb és legintenzívebb formája, és ha alkalmazzuk az alapelveit, az a legjobb módja a gyakorlási rendszerek megtervezésének, bármilyen szakterületről legyen szó. A könyv további részét döntően annak szenteltük, hogy feltárjuk, mi is az a tudatos gyakorlás, miért olyan hatékony, és hogyan használhatjuk a legjobban különféle helyzetekben.” – Ó, igen, e feldicsérésben mintha porszívógöngyök-gének hatását is éreznénk, de ez érdemben nem csökkenti a leszűrhető tanácsok és tanulságok hasznosságát.

Célzott vs. naiv gyakorlás: „A célzott gyakorlás számos vonásában különbözik attól, amit 'naiv gyakorlásnak' nevezhetünk, s aminek a lényege, hogy folyamatosan ismételtetünk valamit, abban a reményben, hogy magától az ismétléstől javul a teljesítményünk.” – Régen az „oskolában” memoriterfeladatnak mondták a fejből megtanulandót, aminek az emlékezőképesség fejlesztése volt a rendeltetése. A modern idegtudomány pedig a neurolaszticitással magyarázza, hogy kellő munkabefektetéssel az valóban működött, amint eleink tapasztalatai megmutatták.

„A célzott gyakorlás, miként a neve is utal rá, sokkal célirányosabb, átgondoltabb, és nagyobb összpontosítást igényel, mint az effajta, naiv gyakorlás. Főbb jellemzői a következők: ...” – ezeket a lényegre rövidítve idézzük.

„A célzott gyakorlásnak konkrét, jól körülhatárolt céljai vannak.”

„A célzott gyakorlás arról szól, hogy sok-sok apró lépéssel egyre közelebb jutunk a hosszú távú cél eléréséhez. Meghatározzuk az általános célt – vagyis hogy jobbak akarunk lenni –,

és lefordítjuk olyan konkrétumokra, amelyeken aztán a fejlődés valódi reményével dolgozhatunk.”

„A célzott gyakorlás *összpontosítást igényel*.” – Igazából minden gyakorlás azt igényli – a gyakorlás lényege, hogy tudatosan tesszük, amíg tökéletes rutinná nem válik. Szétszórt figyelemmel ez nem megy. A könyvet idézve: „Ha nem összpontosítjuk minden figyelmünket a feladatra, nem fejlődhetünk sokat.”

„A célzott gyakorláshoz a visszajelzés is hozzátartozik. Tudnunk kell, jól csináljuk-e, amit csinálunk, és ha nem, mit csinálunk rosszul. *Általánosságban elmondható: bármivel próbálkozunk is, visszajelzésre van szükségünk ahhoz, hogy megállapíthassuk, pontosan milyen hiányosságaink vannak.* Visszajelzés nélkül – ami származhat önmagunktól vagy külső megfigyelőktől – nem tudjuk meghatározni, mely területen kell fejlődünk, illetve milyen messze vagyunk céljaink elérésétől.” – Valóban, bármit igyekszünk létrehozni, egy készséget magunkban, valamilyen teljesítményt, vagy épp egy fejlesztési eredményt, csak a megfelelő visszajelzésből tudjuk meg, sikerrel jártunk-e.

„A célzott gyakorláshoz *ki kell lépniünk a komfortzónánkból. Talán ez a célzott gyakorlás legfontosabb eleme. Ez alapvető igazság mindenféle gyakorlással kapcsolatban.* Ha sohasem kényszerítjük magunkat a komfortzónánkon túlra, nem fejlődhetünk.” – Közhelynek hangzik, viszont tragikus valóság: ami nem fáj, az nem is erősít. Ez az egyik döntő különbség a kellemes hobbi és a fejlődésre vezető kegyetlen tréning/tanulás között.

„Íme, a célzott gyakorlás *dióhéjban*: lépünk ki a komfortzónánkból, de oly módon, hogy a feladatra összpontosítunk, közben legyenek egyértelmű céljaink, legyen tervünk e célok elérésére, és valamiképp kövessük figyelemmel a fejlődésünket. Ja, igen, és találunk ki valamilyen módszert a motivációnk fenntartására. *Ez a recept kiváló kiindulási pont mindenkinek, aki fejlődni szeretne – de csak a kezdetet jelenti.*”

A londoni taxisok *hippokampusza*: A szerzők olyan példát hoznak az emlékező- és arra támaszkodó tájékozódási képességre, amely köznapi embernek igazán káprázatos: a londoni taxisoőrök tudását. Még csak nem is kivételes emberekről van szó, mint a memóriaművészek vagy épp az Aljechin-osztályú sakk mesterek, hiszen Londonban „mintegy 25 ezer [taxi]sofőr közlekedik”. „Megdöbbenően jól képesek eljuttatni az embert A pontból B-be, a lehető leghatékonyabb módon, ráadásul az A és B pontnak sem kell a hagyományos értelemben vett pontos címnek lennie. Tegyük fel, hogy szeretnénk visszamenni abba a vicces kis kalapboltba a Charing Crosson, amelyiknek nem tudjuk pontosan a nevét – Lord’s vagy Lear, vagy valami hasonló –, de arra határozottan emlékszünk, hogy van mellette egy kis üzlet, ahol süteményt árulnak. Nos, ennyi elég is. Csak mondjuk el ezt a taxisoőrnek, és amilyen gyorsan járművel csak lehetséges, máris a New Row 23A szám alatti Laird London előtt találjuk magunkat.” A lényeg: „Az így szerzett emlékező- és tájékozódási készségre nincs jobb szó a döbbenetesnél. Ennek megfelelően a tanulást, különösen a tájékozódási készségek tanulását kutató pszichológusok szinte kapkodnak a londoni taxisoőrök után.” A szerzők

felvázolják, milyen neurológiai változást találtak a kutatók e taxisofőröknél, s hogy a kontrollcsoportként vizsgált buszsofőröknél – akik rutinfeladatként róják útvonalukat – ilyen nem találtak. *A magyarázat pedig a képességnövekedés mögött álló neurolaszticitás.* S bizony érdemes elgondolkodnunk, mit tesz majd, ha agyi funkcióinkat mesterséges elemekkel egészítjük ki, támogatjuk – ami már ma is történik, egyebek közt a GPS révén, igaz, még nem közvetlen, hanem optikai és akusztikai csatolásban, érzékszerveink közvetítésével. A szerzők azt is elmondják, hogy a neurolaszticitás révén megnövekedett teljesítőképesség sorvad, ha nem terhelik eléggé, amint sorvad az izom is rendszeres terhelés nélkül: „A gyakorlásnak köszönhetően bekövetkező kognitív és fizikai változásokat karban kell tartani. Ha abbahagyjuk a gyakorlást, gyengülni kezdenek.” Mi lesz a taxisofőrök agyával, ha már nem kell munka közben „fejből” felidézniük a számtalan útvonaltérképet és -adatot?

A kényelem és középser: (kiemelkedő sportteljesítményekről szólva) „A legtöbben nem azért nem rendelkeznek ezekkel a rendkívüli képességekkel, mert nincsenek meg hozzá az adottságaik, hanem azért, mert sohasem veszik a fáradságot, hogy kilépjenek a komfortzónájukból. Az 'élég jó világában' léteznek. Ugyanez igaz az általunk üzött mentális tevékenységekre is, a jelentések írásától az autózvezetésig, a tanórák megtartásától a cégünk irányításáig, a házak eladásától az agyműtétek végzéséig. Annyit tanulunk, hogy elboldoguljunk a mindennapi életben, ám miután elértük ezt a szintet, csak ritkán teszünk erőfeszítést, hogy túllépjünk az 'élég jón'. Nagyon kevés olyan dolgot csinálunk, ami kihívást jelent az agyunk számára, új szürke- vagy fehérállományt hoz létre, vagy egész agyi részeket rendez át, mint az egy londoni taxisofőrjelölttel vagy egy hegedűsnövendékkel történik. Az esetek többségében ez rendben is van így. Az 'élég jó' általában valóban elég jó. Nagyon fontos azonban, hogy ne feledkezzünk meg róla: a lehetőség létezik. Ha szeretnénk sokkal jobbak lenni valaminek, megtehetjük.”

A következő kulcskérdés: „Pontosan mit is próbálunk fejleszteni az agyunkban? Az, hogy mi vezet jobb fizikai képességekhez, eléggé egyértelmű. Ha több és nagyobb izomrostot építünk fel, erősebbek leszünk. Ha javítjuk izmaink energiaellátását, a tüdők kapacitását, a szívünk és keringési rendszerünk teljesítményét, kitartóbbá válunk. De vajon milyen változások történnek az agyban, ha zenésznek, matematikusnak, taxisofőrnek vagy sebésznek készülünk? Meglepő módon e területeknek van egy közös nevezőjük, és ennek megértése a kulcs ahhoz, hogyan tudnak egyesek rendkívüli képességeket kifejleszteni az emberi teljesítmény bármilyen, mentális összetevőt is tartalmazó szférájában – amelybe, ha jobban belegondolunk, nagyjából minden beletartozik.” Ezzel folytatódik a vizsgálódás.

A nyitó példa egy különleges mentális teljesítmény, amelynek megvalósítása a legtöbbünk számára elképzelhetetlen: szimultán vaksakk. A főszereplő Alekszandr Aljechin orosz sakknagymester, aki 1925-ben 28 ilyen szimultán játszmaival, majd 1933-ban 32-vel állított fel világrekordot. Gondoljunk bele: ehhez nem is csak valamennyi táblán az állásokat és a partik menetét kell lépésről-lépésre fejben felidézni, hanem szintúgy az állásokhoz kapcsolható további lehetőségeket, és az óriási sakkirodalom odavágó példáit a számításba vehető

játszmák további menetével – és mindezekből igen rövid idő alatt kikövetkeztetni az optimális lépést – majd tenni ugyanezt a következő játékkal. Ha nem lenne róla irodalom, feljegyzett példák, az mondanánk erre, amit Bengt Danielsson a Kon-Tiki tutaj fedélzetén a tengerből kifogott ismeretlen élőlényre: „Ilyen hal nincs!” (Thor Heyerdahl: Tutajjal a Csendes-óceánon), így viszont tudjuk, hogy agyunk erre is képes. S amiért ez itt szerepel: *„Ráadásul ugyanezek a magasán fejlett mentális folyamatok érhetők tetten minden terület kiválóságainál, ezekben rejlik rendkívüli képességeik megértésének kulcsa.”*

„Vizsgáljuk meg részletesebben, milyen fajta memória szükséges ahhoz, hogy sakkszakértőként átlássuk a bábuk helyzetét a táblán.” Az ehhez ismertetett kutatási eredményekből megtudjuk, hogy a sakkmester agya nem tengernyi nyers adatot tárol, hanem azokból felfogott, a gondolkodáshoz elegendő alapul szolgáló „mintázatokat” (Országomat egy jó kifejezésért a pattern közérthető fordítására!). Ehhez a *mintázat* mellé további speciális fogalmat hoznak be a szerzők: *mentális reprezentáció*. Elmondják, hogyan segíti kísérletekben a szavak megjegyzését, ha értelmes mondatokba foglalják azokat, ahol „már nem szavak esetleges sorozatával van dolgunk, hanem jelentést nyernek, a jelentés pedig segíti az emlékezőképességet”, és „Ehhez hasonlóan a sakkmesterek sem fejlesztenek ki valamiféle hihetetlen memóriát az egyes bábuk elhelyezkedésének megjegyzésére a táblán. Az ő *memóriájuk nagyon is kontextusfüggő: csak olyan mintázatokra alkalmazható, amelyek a szabályos játékokban előfordulhatnak.*”

Elemzés a tudás apja-anya: „A jelentést hordozó mintázatok felismerésének és felidézésének képessége abból ered, ahogyan a sakkozók a tudásukat fejlesztik. Annak, aki eltökélte, hogy jó sakkozónak szeretne válni, mindenekelőtt számtalan órát kell eltöltenie a mesterek játszmáinak tanulmányozásával. Ilyenkor alaposan elemezni kell minden pozíciót, előre kell jelezni az ellenfél következő lépését, és ha tévedünk, vissza kell térnünk hozzá, és meg kell állapítanunk, hol rontottuk el. A kutatások szerint egy sakkozó tudásának egyetlen fontos mutatója, hogy mennyi időt fordított elemzésre – nem pedig az, mennyit sakkozott másokkal. Általában 10 év ilyenfajta gyakorlás szükséges ahhoz, hogy valaki eljusson a sakknagymeisteri szintre. Ez a sokéves gyakorlás teszi képessé a sakkozókat arra, hogy felismerjenek bizonyos mintázatokat – nemcsak a bábuk pozícióját, hanem a közöttük lévő kapcsolatot is –, mégpedig első pillantásra.

Bill Chase és Herb Simon (kutatók – Osman P.) 'tömböknek' (chunks) nevezte ezeket a mintázatokat, és amit leginkább érdemes megjegyezni ezzel kapcsolatban, hogy a hosszú távú memóriában tárolódnak. Simon becslése szerint *mire egy sakkozóból mester válik, nagyjából 50 ezer ilyen tömböt gyűjt össze. Egy mester, aki megvizsgál egy sakkpozíciót, tulajdonképpen tömbök halmazát látja, amelyek más mintázatokban további tömbökhöz kapcsolódnak.* A kutatások szerint a tömbök hierarchikus módon szerveződnek, vagyis a tömbcsoportok magasabb szintű mintázatokat alkotnak. Ez a hierarchia leginkább egy vállalat vagy más nagy intézmény felépítésére hasonlít, ahol az egyének csoportokat alkotnak, a csoportok osztályokat, az osztályok részlegeket és így tovább. A magasabb szintek pedig

egyre elvontabbak, és egyre távolabb esnek az alsó szinttől, ahol a valódi történések zajlanak (ez a sakban az egyes bábuk szintje).

Az, ahogyan a nagymesterek elemzik és értelmezik a sakpozíciókat, a mentális reprezentáció egy példája. Ők így 'látják' a táblát, és ez a látásmód bizony merőben különbözik attól, ahogyan egy kezdő látná ugyanazt a táblát.” – Eretnek (?) megjegyzés: ha a tengernyi nyers adat kezelésére azt mondjuk, hogy egyszerű halandó számára lehetetlen feladat, ez a megoldás sem tűnik könnyebbnek, csak elegáns magyarázatot kapott. Egész könnyű felfogni, hogy a jól kiművelt elme ilyen „tömbökkel” operál, csak ott tátong a válasz ordító hiánya, hogy miként teszi ezt, és miként képes betárazni a későbbi villámgyors keresésekhez e tömbök így is hatalmas tömegét és azok rendszerét, valamint célzottan visszakeresni és felidézni az éppen releváns elemeket – beleértve természetesen a pillanatnyi állás azonosításához szükségesek mellett a következő lépések kialakításához szolgáló variációk elemzéséhez kellőket is. Karinthy álma – „két macska voltam és játszottam egymással” – ehhez képest csak apró ujjgyakorlat, találó jellemzése már József Attila szavait kívánja a saktörténelemre vetítve: „A világ vagyok – minden, ami volt...”

„Amikor megkérdezik a saknagymestereket, mit látnak, ha megvizsgálunk egy felállást, nem arról fognak beszélni, hogyan vizualizálják a táblán elhelyezkedő bábukat a maguk fizikai valójában – ezt akkor tennék, ha valamiféle 'fotografikus memória' segítségével próbálnák megjegyezni az adott pozíciót. *Az ő leírásaik sokkal homályosabbak, és olyan kifejezésekből állnak, mint 'erő' és 'erővonalak'.* E reprezentációk egyik kulcseleme, hogy segítségükkel a sakkozó sokkal hatékonyabb módon kódolhatja a táblán lévő bábuk helyzetét, mintha egyszerűen csak megpróbálná megjegyezni, melyik bábu melyik mezőn áll. E hatékony kódolás révén képes a sakktáblára rápillantva emlékezni a legtöbb bábu helyzetére, és főként ennek köszönhetően tud vakon játszani.” – Vajon ez a fogalmazás nem azt jelzi-e, hogy a felállítás értékelését nem valamiféle részleteiben is tudatos, egzakt módon végzik, hanem a sok tanulásnak és begyakorlásnak eredményeként a tudat szintje alatt működő technikával?

„E reprezentációknak érdemes megemlíteni még két jellemzőjét, mivel ezek olyan motívumok, amelyek a mentális reprezentációk tágabb világának felfedezése közben újra meg újra fel fognak bukkanni. Először is, a mentális reprezentációk többet jelentenek a pozíciók pusztán kódolási módszerénél. Ezáltal válik lehetségessé, hogy a sakkmester, amikor rápillant egy folyamatban lévő játszámra, azonnal átlássa, melyik oldal van előnyben, milyen irányokat vehet a játék, illetve melyek lehetnek a jó lépések. Ennek oka az, hogy a reprezentáció a bábuk helyzetén és a köztük lévő kapcsolatokon kívül a két játékos pozícióinak különböző előnyeit és hátrányait, valamint az e pozíciókban vélhetőleg hatásos lépéseket is magában foglalja.

E mentális reprezentációk másik említésre méltó jellemzője, hogy bár egy sakkmester először az általános mintázatok szerint elemez egy felállást – ami elég akkor, ha gyengébb ellenféllel játszik –, a reprezentációk azt is lehetővé teszik számára, hogy egyes bábukra összpontosítson, fejben mozgassa őket a táblán, és megvizsgálja, ezek a lépések hogyan változtatják meg a mintázatot. A mester így gyorsan és nagy részletességgel szemügyre veheti a

lehetséges lépések és ellenlépések sorozatát, és megkeresheti azt a konkrét lépést, amely a győzelem legnagyobb esélyével kecsegtet. Röviden tehát *a mentális reprezentációk révén a mesterek egyrészt átlátják az erdőt, amire a kezdők nem képesek, másrészt azonban ha kell, a segítségükkel az egyes fákra is összpontosíthatnak.*” A tartalom világos, a technika mikéntje annál kevésbé.

„A mentális reprezentációk természetesen nemcsak a sakkmesterek kiváltságai, mindannyian folyamatosan használjuk őket. *A mentális reprezentáció olyan mentális struktúra, amely megfelel valamilyen tárgynak, elképzelésnek, információgyűjteménynek vagy bármilyen más konkrét vagy elvont dolognak, amivel agyunk éppen foglalkozik.* Egyszerű példa rá egy vizuális kép. Elég például, ha megemlítjük a Mona Lisát, és a legtöbben már 'látják' is a festményt a fejükben – ez a lelki szemük előtt megjelenő kép a Mona Lisáról alkotott mentális reprezentációjuk.” – Vajon definíciószinten hogyan választható szét az elmében tárolt egyszerű „tétel” (record), jelen esetben egy kép, amelynek a felidézése esetlegesen, teljesen szubjektív módon és mértékben magával hozhat hozzá kötődő hangulatokat, emlékeket, háttérinformációkat, másrészt pedig a „mentális reprezentáció”? A megértésben viszont mindenképp segít a következő rész.

„*A mentális reprezentáció némileg összetettebb példája lehet egy szó – mondjuk a kutya. Amikor először találkozunk vele, a kutya fogalma csak értelmetlen adathalmaz, és maga a szó semmit sem jelent számunkra; csupán egy csomó elszigetelt ismeretre aggatott címke. A kutyák szőrösek, négy lábuk van, húsevők, falkákba verődnek, a kicsinyeiket kutya-kölyöknek hívják, jól idomíthatók és így tovább. Ahogy azonban egyre több időt töltünk kutyák társaságában, és kezdjük megérteni őket, ez a sok információ egyetlen holisztikus koncepcióvá áll össze, amit a kutya szó ragad meg, vagyis reprezentál. Ezentúl ha meghalljuk ezt a szót, már nem kell átkutatnunk az emlékezetünket, és felidézünk a kutyák minden egyes jellemzőjét; ezek az információk ugyanis most már azonnal hozzáférhetőek. A kutya szó tehát nemcsak a szókincsünket gazdagította, de a mentális reprezentációink halmazába is bekerült.*” – Ez olybá tűnik, hogy a memóriánkban egy szóhoz rendelt „cellába” gyűjtünk be mindent, ami egy fogalmat magyaráz, valamint ami ahhoz kapcsolódik, s a szó – itt „mentális reprezentáció” – e cella memóriacímeként, hivatkozásaként szolgál.

Eddig tarthatott e kötet *reprezentációja*. Terjedelemfüggő mentális vészcsengőnk már túl hangosan figyelmeztet.

Dr. Osman Péter

* * *

Satya Nadella: *Hit Refresh – Nyomj egy frissítést. Utazás a Microsoft lelkének legmélyére egy közös, jobb jövő felé.* Alexandra Kiadó, 2018; ISBN 9789634471608

„Optimistán kell tekintenünk az előttünk álló jövőre! A világ egyre jobb helyé válik, a változás minden korábbinál gyorsabban következik be. Satya feltérképezi a technológiai fejlődés új irányait, miközben nem fél megválaszolni a nehéz kérdéseket. *Ez egy elgondolkodtató könyv az izgalmas és sok kihívást tartogató jövőről*” – Bill Gates előszavából. (Idézetek a könyvből, kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

Nadella köznapi, indiai középosztálybeli fiúból lett a két nagy előd, Bill Gates és Steve Ballmer után a világ egyik legnagyobb szoftervállalata, a Microsoft harmadik vezérigazgatója. Szakmai pályafutását ott kezdte mérnökként, majd vált vezetővé, s ott töltött 25 év után jött a nap, amikor vezérigazgatóvá választották. Feladatul a negyvenéves óriásvállalat szó szerint sorsdöntő pályamódosításának, egész kultúrája átformálásának irányítását és megvalósítását kapta.

Pár rövid részlet a feladat nagyságának érzékeltetésére.

„Védekező alaphelyzetből, zuhanó PC-eladásokból és zsugorodó mobilrészesedésből indultunk, mégis *offenzívába mentünk át, és jogot formáltunk a jövőre.*”

„A felhő alapvető változásokat hoz az emberek, a vállalatok és a társadalmak életében egyaránt.” „*Ahogy a felhőszolgáltatások révén átformáljuk az üzleti világot és a társadalmat, ugyanúgy forradalmasítanunk kell a munkahelyeket, hogy a szervezetek és az egyének produktívabbá váljanak.* (Rendre visszatérő vezérmotívuma az egész mondandónak, hogy a Microsoft célja kezdettől fogva, hogy új, nagy jelentőségű lehetőségeket nyisson és képességeket adjon az embereknek és a cégeknek, szervezeteknek, hogy értük és a kiteljesedésükért dolgozik. Ugyanilyen küldetést mutatott fel magáról az Apple is. – Osman P.) Új koncepcióval indítottuk útjára a Windows 10-et – szolgáltatásként, amely termékeken átívelve folyamatosan értéket teremt. Úgy terveztük a Windows 10-et, hogy innovatív, természetesebb formában tegye lehetővé az eszközökkel való kommunikációt – feltehessünk egy kérdést élő szóban, rajzolhassunk tollvonással, megvédhessük legföltettebb adatainkat egy mosollyal vagy érintéssel.” („Szót váltani övele? Jaj, sose jártas / istennő-nyelvben az emberi fej.” – Jevgenyij Jevtusenko: Szobrok a dzsungelben.)

„A jelenleg is zajló változáshoz alkalmazottak és partnerek kellenek, meg persze az is, hogy *a Wall Street velünk legyen.* Pénzügyi igazgatónk, Amy Hood is megértette, mennyire fontos átalakítanunk a vállalati kultúrát. Még az első pénzügyi tanácskozás előtt *segített lefordítani a küldetéstudatot és az ambíciót arra az üzleti nyelvre, amit a befektetők hallani akartak.* Ő tűzte ki célul, hogy a felhő üzletágunknak *húszmilliárdos üzletté kell válnia, amivel a befektetők is azonosulhattak, majd negyedévről negyedévre követhették a számok alakulását.*” – Korunk kíméletlen vállalati realitása: „sok dolgok vannak földön és egen”, de mindezekkel a nagyobb cégek fennmaradásához nélkülözhetetlen, bár önmagában még

nem elégséges feltétel, hogy a befektetők elégedettek legyenek velük. A legszebb törekvések is – csodálatos innovációkat megvalósítani, jobbat tenni általuk a világot – is kudarcba fulladnak, ha a termőre fordulásukig a cég nem képes megtartani a befektetők bizalmát. Tőzsdei cégnél ennek a bizalomnak mindenkor azonnali, éltető vagy gyilkos hatású mutatója van: részvényeinek árfolyam-alakulása.

„A Microsoft és az Apple folyamatos harca legendás, így az emberek már el is felejtették, hogy mi 1982 óta írunk programokat Macre. *Napjainkban egyik legelső prioritásom annak biztosítása, hogy egymilliárd ügyfelünk az általa választott telefontól vagy platformtól függetlenül elégedett legyen a szolgáltatásainkkal, s mi így tovább növekedhessünk.* Ehhez olykor el kell ásnunk a csatabárdot, hogy meglepően új partneri kapcsolatokat kezdeményezzünk, vagy régóta meglévő partnerségeket kell megújítanunk. Az évek során elértük azt a fejlettségi fokot, hogy jobban érdekelden minket a vásárlói igények kielégítése, ennek érdekében pedig megtanuljunk együtt élni és vetélkedni másokkal.”

A Microsoft ekkorra már olyan nagyra nőtt, hogy a pályamódosítás nehézségét tekintve egy óriástanker hozzá képest szinte csak egy könnyű kis hajónak minősülne. Jellemző adat erre: „Minden év júliusában mintegy tizenötezer, az ügyfelekkel közvetlen kapcsolatot ápoló Microsoft-alkalmazott gyűlik össze a globális csúcsra (a cég rendezvénye alkalmazottainak szerte a világban – Osman P.), hogy hallja a legfrissebb stratégiákat és kezdeményezéseket, megismerje a legújabb műszaki fejlesztéseket. Abban az évben („2015 nyarára összeállt a vezetői csapatunk, miközben a vállalat is kezdte felismerni, hogy új lendületbe jöttünk” – írja Nadella vezérigazgatói működése eredményeként. – Osman P.) az összejövetel nekem is lehetőséget teremtett arra, hogy beszámoljak alkalmazottainknak a jelenlegi állásról, és megnyerjem őket a folyamatosan zajló változásoknak.”

Vezetői hitvallása: „1992-ben azért léptem be a Microsofthoz, mert *olyan vállalatnak akartam dolgozni, ahol hisznek abban, hogy a legfontosabb feladat a világ megváltoztatása.* Az azóta eltelt huszonöt évben egyszer sem bántam meg ezt a döntést. A Microsoft robbantotta ki a PC-forradalmat – sikeréhez talán csak az egy generációval korábbi IBM-é mérhető –, de miután hosszú éveken át messze megelőzte minden vetélytársát, valami megváltozott, s bizony nem az előnyére. *Az innovációt felváltotta a bürokrácia, a csapatmunkát a belső intrika. Kezdtünk lemaradozni.* (Tipikus nagyvállalati betegség a felfutás kifulladását követően. – Osman P.) Ezekben a vészterhes időkben egy karikaturista úgy rajzolta meg a Microsoft szervezeti diagramját, hogy az egymással háborúban álló bandák mind fegyvert szegeztek egymásra. ... Így amikor 2014 februárjában én lehettem a Microsoft harmadik vezérigazgatója, közöltem a beosztottaimmal, *hogy a vállalati kultúra megújítása lesz az elsődleges célom. Elmondtam, hogy készen állok könyörtelenül ledönteni minden korlátot, ami az innováció útjában áll, hogy újra azt tehessek, amire annak idején vállalkoztunk: megválthassuk a világot.* A Microsoft mindig akkor csillogott teljes fényében, amikor sikeresen rendelt távlati célokat a személyes elkötelezettséghez: a Windows, az Office, az Xbox, a Surface, a szervereink és

a Microsoft Cloud – mindezek nem csupán termékek, hanem olyan digitális platformok, melyekre az egyéni és vállalati felhasználók felépíthetik a saját álmaikat. Csupa magasztos vívmány, de tudtam, hogy ennél is többre vagyunk képesek, alkalmazottaink ennél is többet kívánnak tenni. *Azt akartam, hogy a Microsoft vállalati kultúrája magáévá tegye ezeket az ösztönös megérzéseket és értékeket.*

„A szervezeti kultúra nem olyasmi, amit csak kiolvasztunk, megváltoztatunk, azután ideális formában visszafagyasztunk. *Eltökélt munkát követel, emellett pontos elképzeléseket arról, milyennek kell lennie ennek a kultúrának.* Drámai, konkrét tetteket kíván, melyek megragadják a csapattagok figyelmét, s közben kibillentik őket a meghitt komfortzónából.”

„Az innováció és a verseny nem törődik a részlegekkel, a szervezeti határokkal, ezért nekünk is meg kell tanulnunk áthágni ezeket a korlátokat. Olyan család vagyunk, melynek tagjait egyetlen közös küldetés egyesíti. Az egésznek nem az a lényege, hogy kényelmesen illeszkedjünk a szervezeti struktúrába, hanem hogy kikerüljünk a kényelmi zónából, és olyan dolgokra törekedjünk, amelyek nem a mi számunkra, hanem a vásárlóink számára fontosak.” – Igazából nem az a cél, hogy kikerüljünk a kényelmi zónából – az a kellemetlen realitás, hogy jelentős innovációk megvalósításához, a versenyképesség megőrzéséhez olyan teljesítmények kellenek, amelyekhez fel kell adni a kényelmet.

„Én azt mondom a munkatársaimnak, hogy a vásárló helyzetébe éljék bele magukat, ne a programozóéba. Programjainkat talán teljesen át kell szabnunk a kisvállalkozások vagy az egyéni vásárlók céljaira. Az együttműködésre való képességünk az, ami meggyőzővé – és végső soron megvalósíthatóvá – teszi az álmainkat. *Meg kell tanulnunk, hogyan építsünk mások ötleteire, és hogyan működünk együtt határokon átnyúló módon, hogy a létező legjobb arcunkat mutassuk a vásárlóinknak – az egy és oszthatatlan Microsoftot.*” – S ez nem duma, hanem éles valóság. A Microsoft termékeinek piaci és használati értékét szellemi tartalmuk adja, versenyképességüket a folyamatos innováció – eladhatóságukat nagyrészt a cég által kikényszerített avulás nyomán keletkező új kereslet – már ha a vevő ismét az ő terméküket választja. A piaci versenykörnyezetükre pedig jellemző, hogy – amint Nadella is írja –, az új főprofilnak szánt felhőalapú termékeik és szolgáltatásaik bevezetésénél az Amazon Web Services szolgáltatásaival is meg kellett küzdeniük. Nadella vezérigazgatói kinevezése előtt ezt a területet vezette, ezen tanult bele az új ágazatba és a „nagy pályás” irányításba.

Vezérigazgatói bemutatkozó beszédének fő eleme: „Harcba hívtam a kollégáimat és a csapattársaimat. *’Ez az iparág nem tiszteli a tradíciót, csakis az innovációt. Mindnyájunk kollektív kihívása, hogy a Microsoft virágozzon ebben a mobil és felhő alapú világban.’* Ha akadt olyan téma, amit mindenáron hangsúlyozni akartam, annak felismertetése volt, hogy mit veszítene a világ a Microsoft eltűnésével. (Ezzel jó vezetőként arra játszik, hogy az emberek szeretik fontosnak érezni magukat, értelmét érezni munkájuknak. – Osman P.) Fel kellett tennünk magunkban a következő kérdéseket. Miről szól ez a vállalat? Miért létezünk? *Elérkezett az ideje, hogy újra rátaláljunk a lelkünkre – arra, ami egyedivé tesz bennünket.*”

Küldetésnyilatkozata a cég számára: „2014. július 10-én, csütörtökön, alig néhány nappal a Microsoft új pénzügyi évének kezdete után a vállalat valamennyi dolgozójának elküldtem egy e-mailt, afféle kiáltványt. 'Az innováció felgyorsítása érdekében újra fel kell fedeznünk a lelkünket, egyedülálló belső önmagunkat. Mindnyájunknak meg kell értenünk és magunkévá tennünk, amivel csakis a Microsoft képes gazdagítani – és ahogy egykor, megváltoztatni – a világot. Amennyire én látom, az előttünk álló feladat merészebb és becsvágyóbb, mint bármi, amit eddig tettünk. A Microsoft produktivitást és platformot szolgáltató vállalat egy mobilitás és felhő alapú világban. Újraértelmezzük az eredményességet, hogy a bolygó minden lakóját és szervezetét olyan képességekkel vétezzük fel, amelyekkel többre lehetnek képesek, és több mindent érhetnek el, mint korábban bármikor.' Arról írtam, hogy számunkra a produktivitás messze túlmutat a dokumentumokon, a táblázatokon és a diákon. Az lesz a szent küldetésünk, hogy mentőövet dobjunk azoknak, akik fuldokolnak az egyre újabb eszközök, appok, adatok és közösségi hálók tengerében. Hatékonyabb, személyesebb és hasznosabb programokat kell írunk. Úgy fogunk gondolkodni ügyfeleinkről, mint 'kettős felhasználókról', akik a munkahelyükön és iskolájukban éppúgy használják a technológiát, mint a magánéletükben.”

Egy óriásvállalat, különösen az, amelyik immateriális termékeket előállító innovációs műhelyekre épül, lényegének kutatására készíti a vezetőit. Nadella, talán indiai neveltetésének köszönhetően, a cég lelkéről beszél, mélyebb értelemben, több hittel, mint egy pragmatikus nyugati. „Steve Jobs megértette, hogy mi egy vállalat lelke. Egyszer azt mondta, hogy 'a design az ember alkotta teremtmény lelke, ami végül a termék vagy szolgáltatás külső rétegeiben jut kifejeződésre'. Egyetérték. Az Apple mindig hű marad a lelkében, amíg belső hangja és motivációja egyszerű design ihlet a hétköznapi fogyasztási cikkeknek. *A mi vállalatunk lelke másfajta. A Microsoftnak olyan céggé kellett újra rátalálnia a lelkére, amely minden ember és minden szervezet számára elérhetővé teszi a hatékony műszaki újításokat, azaz demokratizálja a technológiát.*” „Egy vállalat vonatkozásában vajon mit tekinthetünk léleknek? Semmiképpen sem a vallásos értelemben vett lelket, sokkal inkább azt, ami természetesen fakad belőlünk. *A belső hangot, ami motivál, és irányt szab a képességeink felhasználásának.* Mi ez az egyedülálló fogékonyság, aminek vállalatként a birtokában vagyunk? A Microsoft lelkének lényege, hogy olyan képességekkel vétezzük fel az embereket, amelyekkel többre lehetnek képesek – és nem csupán az egyének, hanem az általuk létrehozott intézmények is: iskolák, kórházak, vállalkozások, állami szervek és nonprofit cégek.” – Jobs, a lánglelkű akarnok, a design megszállottjaként alighanem csak nyomatéku használta a lélek kifejezést a szerinte legfontosabb materiális jellemzőkre. Nadella a cégekultúra kvintesszenciáját és a cég legfőbb, önmagán túlmutató törekvését tekinti annak, amelynek ott kell lennie a cég működése, magatartása minden elemében, zugában, s persze emberei lelkében.

„Nem mondom, hogy teljesen lélektelenné váltunk, de szükségünk volt a megújulásra, a reneszánszra. Az 1970-es években Bill [Gates] és Paul Allen azzal a céllal alapították meg a Microsoftot, hogy számítógépet vigyenek minden íróasztalra és minden otthonba. Merész,

inspiráló és pimaszul becsvágyó célt tűztek ki maguk elé, amit el is értek. Demokratikussá és személyessé tették a technológiát.” Ebben a felfogásban beszél szakmai céljairól: „Sosem lehettem volna egy Fortune 500-as vállalat vezérigazgatója, ha a Microsoft demokratizáló ereje nem hatotta volna át az egész világot. Csakhogy azóta megint fordult a világ, és *eljött az ideje, hogy mi is ehhez igazítsuk a világnézetünket.*” –Viszont megkerülhetetlen volt számukra ebben az is, hogy mindeközben rendre meg kellett felelniük a részvényeseik és az egyéb „érdekeltek” – stakeholders – elvárásainak, s a világ jobbítása közben folyamatosan figyelniük a cég eredménykimutatásának és részvényesi értékének alakulására. S bizony van ennek az egésznek egy csúf cinikus olvasata is: A vállalat lelke, világnézete – ez erősen gazdasági New Age-felfogás. Régebben tiszta ügy volt: a vállalat arra van, hogy nyereséget termeljen a tulajdonosainak, s a világot is úgy nézi, hogy miként érheti el ezt benne. Alighanem ma is ez a lényeg, csak nem elég elegáns vagy politikus ezt bevallani. Így eljött a vállalat társadalmi felelősségvállalásának (CSR), másrészt a világot új technológiákkal megváltoztatni akaró lát-nokoknak – Gates, a Google-fiúk, Steve Jobs, Jeff Bezos, Elon Musk – az ideje.

Erről szól a könyv: „Ez a könyv a transzformációról szól – arról az átalakulásról, amely ma is zajlik bennem és a vállalatunkban, s amit ma is empátiás képességünk, mások megsegítésének vágya hajt, ám ami még fontosabb: a mindennapi életben bekövetkező változásokról, hiszen egy minden korábbinál jelentősebb technológiai paradigmaváltás küszöbén állunk, melynek része a mesterséges intelligencia, a kevert valóság és a kvantumszámítás. Arról lesz szó, hogyan alakulhatnak át – töltődhetnek újra – az emberek, a szervezetek és a társadalmak, miközben kitartóan keresik az új lendületet és ötleteket, a megújulás és a felemelkedés lehetőségeit. Az átalakulás motorjai mi magunk vagyunk, és empátiának nevezett egyedülálló képességünk, ami minden korábbinál értékesebbé válik ebben a világban, ahol a ránk zúduló műszaki újítások felrúgnak minden eddigi status quót. Az osztrák misztikus költő, Rainer Maria Rilke írja: 'A jövő belénk hatol, hogy bennünk formálódjon, még mielőtt megtörténne.' Az egzisztencialista költészet megvilágosíthat és útba igazíthat bennünket, ahogyan egy elegáns programkód a gépeket.” – Szegény Nadellát átvették. A magyar fordítás híven követi az angolt, az viszont kevésbé Rilke eredetijét: „Die Zukunft zeigt sich in uns – lange bevor sie eintritt.” Nem csekély eltérés.

„A következőkben *a történet három fő irányvonala* bontakozik ki. Elsőként, mintegy bevezetésként, mesélek az átalakulásomról: utamról Indiából új otthonomba, Amerikába, megállókkal a hátsó országban, a Szilícium-völgyben és a Microsoftnál, fel egészen a hatalmi piramis csúcsáig. A második rész valóban az újratöltésről („újratöltés”: ez a címbéli frissítésnek – refresh – a szinonimája. – Osman P.) szól, miután Bill Gates és Steve Ballmer után, valószerűtlen jelöltként, a cég vezérigazgatója lehettem. Vezetésem alatt a Microsoft átalakulása még közel sem ért véget, mégis büszke vagyok az elért fejlődésre. *A harmadik és egyben utolsó részben amellelt érvelek, hogy küszöbön áll a negyedik ipari forradalom, melyben a gépi intelligencia felzárkózik az emberi értelem mellé. Kényes és nehéz kérdéseket*

is taglalni fogunk. Mi lesz az emberek szerepe? Kiegyenlítődnek a társadalmi különbségek, vagy tovább romlik a helyzet? Mit tehetnek a kormányok? Vagy éppen a multinacionális nagyvállalatok és vezetőik? Hogyan töltünk újra egy társadalmat?” – Az utolsó kérdéshez óhatatlanul is feltolakszik az ún. Bill Gates-szabály: ha reménytelenül összegubancolódot a számítógép futása, újratöltésként kihúzni a konnektorból! Ez persze még a régi időkől van, amikor hálózat és nem akkumulátor táplálta. Kérdés viszont, hol a társadalom konnektora?

„Felelősséget éreztem, hogy az én szemszögemből meséljem el a történetet. Ráadásul *olyan időket élünk, amikor a technológiai áttörések jócskán felgyorsítják a társadalmi és gazdasági változásokat.* A felhőszolgáltatások, a fejlett érzékelők, a Big data, a mesterséges intelligencia, a kevert valóság és a robotika fejlődése egy tudományos-fantasztikus regény lapjaira kívánczószerűen futurisztikus világot vetít elénk, annak minden társadalmi és gazdasági újdonságával együtt. Egyre szélesebb körű vita bontakozik ki arról, milyen következményekkel járhat az intelligens technológiák legújabb kori térhódítása. Egyfelől ott a Pixar WALL-E-je által felvázolt kép az eltunyult emberiségről, mely minden nehéz munkát a robotokra hárít, másfelől ott vannak a Stephen Hawkinghoz hasonló tudósok, akik a végítéssel riogatnak.” – A szélsőségek között pedig – talán mindenekelőtt –, annak a kardinális kérdésnek az elemzése, mi lesz, ha a robotok mindinkább megjelennek az ember versenytársaiként a munkaerőpiacon, lásd pl. Martin Ford: Robotok kora – Milyen lesz a világ munkahelyek nélkül? (HVG Könyvek, 2017 – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2017/3. sz.) és Max Tegmark: Élet 3.0 – Embernek lenni a mesterséges intelligencia korában (HVG Könyvek, 2018 – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2017/4. sz.)

„A vezetők által írott könyvek rendszerint egy életútra tekintenek vissza, nem a háborúk kódében születnek, de mi lenne, ha ezúttal együtt tennénk meg az előttünk álló utat, ha egy hivatalban lévő vezérigazgató az átalakulás közepette fogalmazná meg a gondolatait?”

Újratöltés: „A Microsoft eredetileg is azért jött létre, hogy demokratizálja és mindenki számára elérhetővé tegye a számítástechnikát. 'Számítógépet minden íróasztalra és minden otthonba' – ezt tűztük ki célul. (Mielőtt teljesen ellágyulnánk a meghatottságtól, töröljük le könnyeinket, és 'a józan lét útjára visszahullva' tegyük a valós helyükre e szavakat. A Microsoft nekiállt, hogy a kiemelkedő üzleti sikerért harcba szálljon a modern marketing egyik alapvető eszközével: keresletet ébreszteni, és azt saját haszonra kielégíteni. Az idézett célkitűzés itt egy óriási új piaci szegmenst, új keresletet volt hivatott teremteni, és azon Microsoft-termékeket eladni. – Osman P.) Ez formálta a vállalati kultúránkat. Csakhogy azóta sok minden megváltozott. A számítógép jelen van szinte minden íróasztalon és minden otthonban, sőt a legtöbben okostelefonnal is rendelkezünk. Sok szempontból sikert értünk el, más szempontokból azonban kezdünk háttérbe szorulni. Visszaestek a PC-eladások, és jelentős mértékben elmaradtak a mobilokétól. Lemaradtunk a keresőmotorok terén, és újra meg kellett erősíteni pozícióinkat a játékiparban. *Mélyebb empátiával kellett a vásárlóink felé fordulnunk, hogy kielégíthessük kimondatlan és kielégítetlen igényeiket.* (Magyarán, újabb

keresletet ébreszteni és kiaknázni. Ez, innovációról innovációra haladva, a digitális korban minden cégbirodalom felemelkedésének és győzedelmes működésének legfőbb módja. – Osman P.) *Eljött az ideje, hogy frissítsük a rendszert.*

A modern életelixír – legalábbis a cégek, szervezetek világában: „Minden egyén, szervezet, sőt társadalom eljut arra a pontra, amikor magának tartozik azzal, hogy újratöltse és újra-indítsa önmagát, újragondolja a céljait. ... A folytonos frissítések és az élet minden területén jelen lévő technológiák világában talán elavultnak hat az újratöltés koncepciója, mégis: *ha megfelelően alkalmazzuk, ha az emberek és a kultúrák sikeresen újradefiniálják önmagukat, valódi reneszánsz lehet az eredménye.*” – A sors iróniája: mi, halandók, az elménket valame-lyest még tudjuk is újratölteni, ám ott a szerkezet többi része is.

3 alapelv a krikettből: Gates utal is arra, hogy Nadella könyvében az „imádott krikettjéből vesz példákat”. Íme: „Három történetem van fájóan rövid krikettes pályafutásomból, ami közvetlenül kapcsolódik az üzleti és vezetési alapelvekhez, melyeket vezérigazgatóként alkalmazok.

Az első alapelvem, hogy *a bizonytalansággal és a félelemmel szemben a legjobb fegyver az elszánt és szenvedélyes harc.*”

„A második még egyszerűbb: *a csapaterdeket mindig helyezzük a személyes statisztikánk és elismertségünk elé.*”

A harmadik: „*A vezető legfontosabb kötelessége: erősíteni az általa vezetettek önbizalmát.*”

Egy érdekes alcíme *a személyiségéről:* „Hogyan formálta gyerekkoromat Karl Marx, egy szanszkrit tudós és a krikett nemzeti hőse”.

Vezetői „öntőformájáról”: „A szokásos üzletmenet sosem volt az én terepem. Annál inkább a vállalati kultúra és az előttünk nyíló távlatok. Ezek a tapasztalatok szolgáltatnak nyersanyagot a jelenleg is zajló változásokhoz – a céltudat, az innováció és az empátia olvasztótégelyében edzett vezetői alapelvek.” – Szegény: csúcsvezetőként aligha menekül meg a „szokásos üzletmenet” „nyűgétől és nyilától”.

A Microsoft új felfuttatása: „Manapság már nehéz elképzelni olyan eszközt, ami nem kapcsolódik a felhőhöz.” „*A felhőnk nem csupán tárolja és feldolgozza a hihetetlen mennyiségű adatot, hanem elemzi, és tanulni is képes belőle.*” – Mielőtt úgy véljük, mindez tömör gyönyör, gondoljunk bele, micsoda kitettség jelent ez a felhasználóknak. Orwell Big Brotherje elalélt volna az örömtől, ha hozzájut mindahhoz a személyes és céges információhoz, amiket ma a felhőkben tárolnak. Most igazán valóra válnak József Attila szavai: „Számon tartják, mit telefonoztam / s mikor, miért, kinek. / Aktákba írják, miről álmodoztam / s azt is, ki érti meg.” (Levegőt!), és az is csak a kiberbiztonság és a hackerek versenyfutásától függ, kik hogyan juthatnak hozzá személyes és üzleti titkainkhoz. Abba pedig belegendolni is félelmetes, mi mindent megtud rólunk mindebből az elemzésre és tanulásra is mind jobban képes mesterséges intelligencia, és az ő gazdája.

„Steve Ballmer (elődje a vezérigazgatói székben, s így a főnöke, akinek vezetése alatt szakmailag felnőtt – Osman P.) arra biztatott, hogy legyek önmagam – vagyis ne próbáljak Bill

Gates vagy akárki más kedvére tenni. 'Legyen bátorságod, és legyen igazad' – fogalmazott. (Trükkös és nagyon realista biztatás: ha bátor vagy, de nincs igazad, véged lehet! – Osman P.) Bill és Paul Allen alapította a Microsoftot. Bill és Steve építette fel a céget. Steve, a szenvedélyes vezető, kereskedő és marketinges és Bill, a látnoki képességű informatikus, akinek tájékozottsága és 'gondolkodó hetei' a Microsoft mögé utasították a konkurenseket – ők ketten valóban ütőképes csapatot alkottak: a történelem egyik legemblematiszabbb üzleti partnerkapcsolatát, amelynek üttörő szemlélete a világ legértékesebb vállalatává tette a Microsoftot. Ők nem csupán nagyszerű termékeket gyártottak, de sok száz olyan felső vezetőt neveltek ki, akik ma már globális nagyvállalatokat irányítanak, ahogy én. Az évek során ők ketten egyre nagyobb és nagyobb felelősséget helyeztek a vállamra, miközben megtanították, hogy a szoftvereink nemcsak a hobbi számítógépesek, de egész társadalmak és gazdaságok életét képesek befolyásolni.

Ám bármilyen rajongással tekintettem is arra, amit felépítettek, Steve nem akarta, hogy ez összezavarjon. *Arra ösztönzött, hogy hajítsam ki a dogmákat az ablakon.* Mindenkínél jobban tudta, hogy a cégnek változnia kell, és önzetlenül lemondott az elnöki posztról, hogy ez a változás a lehető legmélyebbre hatolhasson. *Nekem, a lelkes bennfentesnek azt mondta, hogy frissítsem a rendszert, és nyissak új lapot a böngészőben – új lapot a Microsoft történetében.*

Nadella „refresh-konceptiója”: „Az igazgatótanács többünket megkért (a Ballmert követő vezérigazgató kiválasztásához – Osman P.), hogy meghallgatás helyett vessük papírra az elgondolásainkat. ... *Az igazgatótanácsnak írt feljegyzésem a Microsoft 'megújítására' szólított fel.* Ehhez több átfogó, mindenütt jelen lévő számítási és környezeti intelligenciára volt szükségünk. Eszerint az emberek kapcsolatba lépnek majd azokkal a tapasztalatokkal, amelyek az eszközök és az érzékelők sokaságán terjednek. Ezeket a tapasztalatokat nemcsak a felhőben működő intelligencia, de a felhasználók felőli rendszerhatár (edge) intelligenciája is erősíti, hiszen itt keletkeznek az adatok és itt zajlanak az emberrel való interakciók. *Erre azonban csak akkor kerülhetett sor, ha fontosságának megfelelően kezeltük a vállalati kultúrát, hogy ezáltal a cégen belül és kívül egyaránt bizalmat ébresszünk. Túlságosan könnyű lett volna megélni a régi dicsőségünkből. Királyok maradhattunk volna, de csak egy minden oldalról ostromolt királyságban. Vállalkozásunk rövid távon még jövedelmező is maradhatott volna, én azonban hosszú távlatban gondolkodtam, hogy hűek maradjunk a Microsoft igazi identitásához és újító szelleméhez.*”

Belső válság? „*Új nép, másfajta faj*” a mai New Age korában – alkalmazottak, akik tényleg tenni akarnak, hasznosak lenni? „Az alkalmazottak körében végzett éves közvélemény-kutatásból látszott, hogy a legtöbb emberünk szerint nem jó irányba haladtak a dolgok; sokan azt is megkérdőjelezték, hogy képesek vagyunk a megújulásra. Ezt erősítette meg akkori személyzeti főnököm, Jill Tracie Nichols is, aki több száz alkalmazott bevonásával új fókusz-csoportot állított fel, hogy a változás közepette valós időben kapjak visszacsatolást. A vállalat egyértelműen beteg volt. *A dolgozóink megfáradtak, megkeseredtek. Torkig voltak azzal,*

hogy minden nagyszerű tervük és elgondolásuk ellenére mindig csak veszítenek, és lemaradnak mások mögött. Nagy álmokkal jöttek a Microsofthoz, mégis úgy tűnt, mást se csinálnak, csak küzdenek a felső vezetéssel, és marják egymást a megbeszéléseken.”

Út- és motivációválasztás a megújuláshoz: „Talán könnyebb lett volna az irigységgel motiválni a változásra. Irigyelhettük, amit az Apple létrehozott az iPhone-nal és az iPaddel, vagy amit a Google tett az olcsó androidos telefonok és tabletek piacán. Csakhogy az irigység negatív, és kifelé irányul, nem belső készítés hajtja, ezért tudtam, hogy ezen az úton csak még messzebb kerülnénk a valódi megújulástól.

Motiválhatjuk magunkat a versenyszellemmel is. A Microsoftról köztudott, hogy ádázan kiveszi részét a versengésből. A sajtó imádja ezt, én kevésbé. Az én vezetési filozófiám más: alapul: nem az irigységen és a harcias fellépésen, sokkal inkább a küldetés tudaton és a közös büszkeségen mindazon dolgok miatt, amelyeket együtt véghezvittünk. (Vajon téved-e, aki úgy véli, hogy Nadella – itt részletesen bemutatott – vezetői stílusában megjelenik egy meglehetősen meghatározó sajátosság: az indiai gondolkodása, amely többnyire kevésbé agresszív és törtetésorientált, mint az európai, ám ettől még nem kevésbé, csak másként határozott? – Osman P.)

Felső vezetésünk felismert egy piaci rést a versenyszférában, amit egyedisége okán a Microsoft tökéletesen betölthetett. Amíg a vetélytársaink a termékeiket definiálták mobilként, addig mi az emberi élmények és tapasztalatok mobilitásáról szólhattunk, amit felhő alapú technológiánk tesz elérhetővé. E kettő együtt – a mobilitás és a felhő – egyformán létfontosságú volt az átalakulásunkban.” – Ehhez pedig a korszellemnek kitűnően megfelelő reklámüzenettel álltak elő: „A mobiltechnológia világában élünk, de nem az eszköz mobil, hanem te.”

Nokia-kudarca és újratöltés: „Így visszatekintve, a Nokia-üzlet (a Microsoft felvásárolta a céget – Osman P.), amit 2013 szeptemberében, a kiválasztásom előtt öt hónappal jelentettek be, újabb fájdalmas példája a lélekvesztésnek. (Száras, üzleti nyelven a stratégiai tévedésnek – Osman P.) Kétségbeesett igyekezettel próbáltuk utolérni magunkat, miután lemaradtunk a mobiltechnológia felemelkedéséről. ... Nekünk leginkább egy új, egyedi megközelítésre lett volna szükségünk a mobiltechnológia terén. Ott tévedtünk, hogy nem ismertük fel tulajdon erősségeinket, melyeknek már a fúzió előtt is a birtokában voltunk, hiszen új hardvereket találtunk fel a Windowshoz, még személyesebbé tettük a technológiát, eszköztől és platformtól függetlenül elérhetővé tettük felhő alapú szolgáltatásainkat. Csakis úgy szabadott volna belevágni a telefonüzletbe, ha valami gyökeresen újjal tudunk előrukkolni. Végül ebbe az irányba indultunk el.”

A Nokia-felvásárlás kudarca sokat elmond korunk gazdasági versenyéről. „A Nokia kezdett háttérbe szorulni az Apple iPhone-ja és a Google Android telefonjai mögött. Piacvezetőből rövid úton visszaesett a harmadik helyre. 2012-ben a Nokia vezérigazgatója, Stephen Elop egy kockázatos lépéssel próbálta megfordítani a trendet, amikor bejelentette, hogy a Nokia okostelefonjainak elsődleges operációs rendszere a Windows lesz. A Nokia és a Microsoft el is ért némi eredményt, ám ezzel együtt is messze lemaradt a két nagy mögött.

A Nokia felvásárlása abban a reményben történt, hogy ha összevonjuk a finnek mérnöki és tervezői csapatait a Microsoft szoftverfejlesztőivel, azzal felgyorsítjuk a Windows Phone térnyerését, és megerősítjük a saját márkás eszközparkunkat. A fúzió lehetett az a nagy, drámai lépés, ami a Windowsnak kellett, hogy beérje az iOS-t és az Androidot.” – Valójában tehát a Microsoft piacot igyekezett venni a termékeinek – ami korábbi korok klasszikus műveleteként hajdan gyakran jól is működött. Ma azonban a versenyképességet már nem is egyszerűen a tudás-, hanem az alkotásalapú gazdaságban kell megőrizni, különösen a csúcstechnológiai cégek körében. Ennek pedig jellegzetes mai eszköze, midőn a nagy cég olyan kisebbeket vásárol fel, amelyek a versenyképesség javítására, vagy épp új piaci szegmens teremtésére alkalmas új innovációs fejlesztési eredménnyel rendelkeznek (a cég ilyenkor csak a „csomagolás”, a lényeg a technológia, amelyet birtokol, s annak mesterei). A digitális kor új cégóriásainál a fejlesztés egyik szokásos eszköze az ilyen felvásárlás. A kockázattitőke-befektetésnek is új műfaja nőtt fel ezen, már a múlt század utolsó harmadával kezdődően: a vállalatközi fejlesztőtőke-befektetés, amelynek keretében nagyobb cégek azért adnak kockázattitőke-típusú finanszírozást másoknak, hogy így hozzájussanak azok fejlesztési eredményeihez.

Célkeresés, frissítés: (vezérigazgatói kinevezése után) „Sok száz alkalmazottal beszéltem a vállalat minden szintjéről és részlegéről. Fókuszcsoportokat állítottunk fel, hogy az emberek névtelenül is elmondhassák véleményüket. A figyelés és hallgatás tette ki a munkanapjaim legnagyobb részét, miután az elkövetkező években egész vezetésemeket a hallottakra kellett építenem. Az első kérdésekre, hogy miért létezik a Microsoft, egyértelmű és tiszta választ kaptam. Azért létezünk, hogy olyan termékeket alkossunk, amelyek lehetőségeket teremtenek másoknak, és hatalmat adnak a kezükbe. Munkavégzés közben mindnyájunk szeme előtt ennek kellett lebegnie. Mást is hallottam: *az alkalmazottak olyan vezérigazgatót akartak, aki elvégzi a döntő fontosságú változtatásokat, ugyanakkor tiszteletben tartja a Microsoft eredeti küldetését – a világ megváltoztatását. Egyértelmű, kézzelfogható és lelkesítő terveket, célokat vártak.* Gyakrabban, átlátható és egyszerű formában szerettek volna hallani az elért fejlődésről. A mérnökök irányt akartak mutatni, nem mások mögött kullogni. Újra menők akartak lenni.”

Kezdő lépések: „A második kérdésre, hogy merre induljunk tovább, azt a választ adtam, hogy a Microsoft új vezérigazgatójának tüstént, már a legelső évben meg kell tennie egy sor lépést.”

- Egyértelműen és rendszeresen kommunikálni kell a küldetéstudatunkat, a világnézetünket, az üzleti és a fejlesztési terveinket. – Ez egyaránt igaz lehet a külvilág, szintúgy az óriásvállalat dolgozóira tekintetében is.
- *Fentről lefelé haladva bátorítani kell a vállalati kultúra változását*, a megfelelő helyre a megfelelő csapatot kell állítani. – Vállalati kultúra változását ösztönözni valóban fentről lefelé hatásos, mert így egyértelmű, hogy a vezetés támogatni fogja azt.

- *Új és meglepő partneri kapcsolatokat* kell építeni, melyek növelik a részesedést, és a vásárlók elégedettségét szolgálják. – „Új és meglepő partneri kapcsolatok” – Schumpeter ugyan ezt nem sorolja a fejlődés öt esettípusa közé, amelyeket szerinte a fejlődés felölel (miután bölcsen elkerülte, hogy zárt definíciót adjon az innováció mibenlétére), de kétségtávol ez is az innováció fontos típusa.
- *Készen kell állni* az innováció és a platformváltás következő hullámára. Jobban ki kell használni a mobil- és felhőalapú világ lehetőségeit, fel kell gyorsítani a végrehajtási folyamatot. – Mindig készen állni a változás meglovagolására – ez a legnyilvánvalóbb, ugyanakkor legnehezebb feladatok egyike, viszont a hosszú távú életképesség elengedhetetlen feltétele.
- *Ki kell állni* az időtlen értékek mellett, mindenki számára fokozni kell a termelékenységet és a gazdasági növekedést. – Ez kissé üres, viszont szép, mint egy mives felvonulási transzparens. Alighanem a dramatikus hatás kedvéért került e sorba.

Eladni nagyon kell tudni! Klasszikus e műfajban a Tom Sawyer-szabály: „Mit fizetsz, ha kimeszelheted a kerítésemet?” – s még inkább kell az ebbéli mesteri tudás, ha lelkesítő, mozgósító programról van szó. „A Microsoftnál „evangélistaként” kezdtem a pályát – a szakmában így szokás nevezni azt, aki próbálja megnyerni a kritikus tömeget egy új szabványnak vagy terméknek. Nos, ezúttal azt az elgondolást kellett eladnom, hogy a cégnek újra fel kell fedeznie a lelkét.” – Azaz „el kellett adnia” a cég népének az újratöltés akarását. Evangelista: Walter Isaacson Steve Jobs c. könyvében (HVG Könyvek, 2011 – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2012/1. sz.) írja Guy Kawasakiról, hogy „Apple-szoftverek egykori IT-evangélistája”. Kawasaki is megírta a maga könyvét: *Elbűvölés – Az érzések, a gondolkodásmód és a tettek befolyásolásának művészete* (HVG Könyvek, 2011).

A sokatmondó miniatúra remeke: „Annak érdekében, hogy valóra váltsam ezt az elképzelést, hogy érvényre juttassam az eszméinket egy százezer főnél is nagyobb és a világ több mint 190 országában jelen lévő vállalaton belül, egyértelmű kapcsolatot létesítettünk a küldetésünk és a kultúránk között. *Egyetlen oldalon definiáltuk a küldetésünket, a világnézetünket, a célkitűzéseinket és a kultúránkat* – ez nem kis fegyvertény egy olyan cégtől, ahol imádják a PowerPoint prezentációkat.

Az új szerepköröm előtti években a végrehajtó csapat túlságosan sok időt pazarolt arra, hogy próbálta megérteni ezt a hatalmas céget és a stratégiánkat. Közös megértésre volt szükségünk. *Az általunk felépített egyszerű keretrendszer felszabadította az embereket arra, hogy az ötletek megvalósításával foglalkozzon.*” – Az utolsó szó nyilvánvalóan „foglalkozzának” – apró hiba. Gondoljunk viszont bele, milyen hatalmas teljesítmény úgy adni kritikus jelentőségű tájékoztatást egyetlen oldalon összegezve az alkalmazottak ilyen hatalmas és sokrétű, eltérő képzettségű és műveltségű seregének, hogy minél többen valóban felfogják annak lényegét, s megérezzék az ösztönző hatását.

Nem „rohamra előre!”, hanem Utánunk a győzelemért! „Megbízatom első néhány évében a munkám másról sem szólt, csak hogy forgásban tartsam a változás kerekét. Persze

ehhez kellett a rendszeres kommunikáció, de a fegyelem és a következetesség is – részemről éppúgy, mint a felső vezetők részéről. Nekünk kellett a változás mozgatórugóinak lennünk. Feltettük magunknak a kérdést: „Ha a jövő év végén bíróság elé állítanak azzal, hogy elmulasztottuk teljesíteni a küldetésünket, lesz elég bizonyíték az elítélésünkre?” Nem volt elég, ha csak érdekes dolgokat mondtunk. Velem együtt mindnyájunknak cselekednie kellett, az alkalmazottainknak pedig látniuk, hogy minden tettünk erősíti a küldetésünket, a céltudatunkat és a kultúránkat. Méltók akartunk lenni arra, hogy kövessenek minket.”

Az alkalmazottak kreativitásának (f)elszabadítása: „Az alkalmazottaink nyomban reagáltak. Az első huszonnégyszerében százaktól hallottam, a cég és a világ minden részéről, hogy személyesen őket is inspirálta, hogy fel kell hatalmaznunk másokat a korábbinál nagyobb eredmények elérésére. Mindannyian felismerték, hogyan alkalmazhatják ezt az elvet a mindennapi életükben – legyenek akár programozók, tervezők, marketingesek, vagy éppen vevőszolgálati munkatársak. Sokan saját ötletekkel és javaslatokkal is előálltak. Az egyik kedvencem: még inkább kérdőjelezzük meg a hagyományos gondolkodás létjogosultságát. Miért doboz még mindig az Xbox, miközben a hagyományos tévék és settop boxok már kezdenek kihalni? Mi lenne, ha a játékokban és a robotikában használt mozgásérzékelő technológiánkra, a Kinectre kerekeket vagy szárnyakat szerelnénk, hogy elküldhessük elfelejtett tárcánkért vagy kulcscsomónkért? Sokan arról írtak, hogy évek óta most először érezték magukban a felpezsdülő kreatív energiát. Eltökéltem magamban, hogy ezt senkibe sem fojtom bele.”

Arthur király kerekasztala: „Az idők során ezek a változtatások azzal jártak, hogy a vezetők közül néhányan távoztak. Tehetséges embereket veszítettünk el, de a felső vezetői körnek olyan egységes csapatnak kellett lennie, amely azonos világnézetet osztott. (Egy nagyvállalat szükségszerűen különbözik egy demokráciától. A vezetésnek itt egy irányba kell húznia – ami a vitákat természetesen nem zárja ki, de az azok alapjául szolgáló, már jól kimunkált koncepciónak, és, Nadella szavával, a meghatározó „világnézetnek” egységesnek kell lennie. Lentebb elmondja azt is, hogy már apró eltérések is mekkora kilengéshez vezethetnek a kivitelezés szintjén. Ez adhatja a kritikus mércét a problémához, amelyet Lyndon B. Johnson kiválóan összegzett: „Nem probléma helyesen cselekedni – tudni mi a helyes, az a probléma.” (http://www.quote-them.com/authors/lyndon_b_johnson/doing-what-is-right-isnt-the-problem-its-knowing-what-is-right.html – Osman P.) Minden monumentális változáshoz – nagyszerű programhoz, előremutató hardverhez vagy akár egy fenntartható intézményhez – egyetlen nagy elme vagy több, egymással összhangban működő elme kell. Nem bólogató Jánosokra gondolok. A vita alapvetően fontos. Akárcsak az, hogy egymás ötleteire építkezünk. Azt akartam, hogy az emberek felszólaljanak: ’Készítettem egy tanulmányt a vásárlói csoportok rétegződéséről.’ ’Itt egy árazási politika, ami ellentmond az eredeti elgondolásnak.’ Jó dolog, ha felelevenítjük az iskolai vitakultúrát, de még fontosabb a jó minőségű egyetértés. (De sokértelmű, cseles kifejezés! – Osman P.) Arra volt szükségünk, hogy a cég felső vezetői körének (SLT) tagjai beleálljanak egy problémába, párbeszédre bátorítsanak, ezáltal haté-

konyak legyenek. Az kellett, hogy mindenki úgy tekintsen az SLT-re, mint az első csapatára, nem csupán egy újabb üzleti találkozóra, amin részt vesz. *A küldetésünket, a stratégiánkat és a kultúránkat illetően mindnyájunknak ugyanazt az irányt kellett követnünk.*

Szeretek úgy gondolni az SLT-re, mint egyfajta szuperhős ligára, ahol minden vezető birtokában van valami sajátos szuperképességnek, hogy azzal a közjót szolgálja. Amy az élő lelkiismeretünk, aki arról gondoskodik, hogy intellektuális célkitűzéseink őszinték legyenek, mi pedig elszámoltathatóak legyünk mindazért, amire elkötelezzük magunkat. Kurt arra biztat bennünket, hogy legyünk rigorózusak a stratégia és a működés terén. A termékvonalak vezetői, mint Terry, Scott, Harry vagy újabban Rajesh Jha és Kevin Scott, ragaszkodnak ahhoz, hogy tartsuk magunkat a tervekhez, mert pontosan tudják: a legfelsőbb stratégiai és tervezési szinten elég egyetlen centi eltérés, a kivitelezésben már kilométeres lesz a céltévesztés. Brad segít eligazodni a szüntelenül változó jogi feltételek között, fontos globális és hazai kérdésekben igyekszik megtalálni a helyes álláspontot. Kathleen eközben a dolgozók szócsöve, Peggy ugyanaz a partnereink számára, míg Chris, Jean-Philippe Courtois és Judson Althoff a vásárlóinkat képviseli. Ők a ma is zajló változás igazi hősei.”

Küldetés 2015: (Nadella előadása a fentebb említett, tizenötezer fős globális csúcson, a már idézett részlet folytatásaként) „Mi motivált minket, amikor megalkottuk a személyi számítógépet? Mi ihlette a BASIC fordító legelső sorát azon a primitív gépen, az Altairén? Csakis az a késztetés, hogy hatalmat adjunk az emberek kezébe. E tekintetben minden törekvésünk változatlan maradt: új képességekkel vértetni fel a bolygó minden polgárát és szervezetét, amelyek révén többet érhetnek el, mint korábban. Ebben az üzletben kell utaznunk – fogalmaztam meg, amikor a színpadra léptem –, új és nagy dolgokra kell képessé tennünk másokat, nemcsak a startupokat és a Nyugati part számítástechnikai guruit, hanem mindenkit! Hozzá kell segítenünk az embereket és az általuk létrehozott szervezeteket ahhoz, hogy többet érhessenek el... ennek a gondolatnak kell a lelkünk közepében lennie. Ennek kell befolyásolnia a döntéseinket és szítania a szenvedélyünket. A tetteinkkel másokat kell segítenünk, hogy aztán mindannyian nagy tettekre lehessenek képesek. Ez a küldetésünk lényege.”

A cég három egymásba fonódó célja a továbbiakban: „Annak érdekében, hogy ígéretünket megvalósítsuk, három egymásba fonódó cél érdekében kell felhasználnunk és felpezsdítenünk az erőforrásainkat.

Először is, újra kell értelmeznünk a produktivitást és az üzleti folyamatokat. Tovább kell lépnünk onnét, hogy csupán megalkotjuk az egyedi eszközöket – olyan intelligens környezetet kell teremtenünk az informatikában, ami négy alapelvre épült: együttműködés, mobilitás, intelligencia és bizalom. Az egyének külön is végezhetnek fontos munkákat, az új norma mégis a kollaboráció, ezért eszközeinknek is a csoportot kell megcélozniuk. Arra kell törekednünk, hogy mindenkinek segítsünk produktívabbá válni, függetlenül attól, hol tartózkodik, és milyen eszközt használ – az adatoknak, az alkalmazásoknak és a beállításoknak, vagyis a tartalomnak a teljes vertikumban elérhetőnek kell lennie. Az emberi és a gépi intelligencia elképesztő hatássokszorozó. Ilyen döbbenetes mennyiségű adat mellett a sikerhez

analitikai szolgáltatások és rendszerek kellenek, amelyek kezelhetővé teszik a legértékesebb erőforrást – az időt. Végezetül *a bizalom az alap, amelyre minden más épülhet*. Ezért invesztálunk annyit a biztonságba, és felelünk meg az összes minőségbiztosítási szabálynak.

Másodszor, *intelligens felhőplatformot építünk, ami szoros kapcsolatban áll az előző kritériummal*. Manapság minden szervezetnek új, felhő alapú infrastruktúrára és alkalmazásokra van szüksége, amelyek a puszta adattömeget előrejelzési és adatelemzési kapacitássá konvertálják, felhasználva ehhez a fejlett analitika, a gépi tanulás és az MI módszereit. Infrastrukturális szempontból *globális, kivételes léptékű felhőplatformot létesítünk*. Minden évben több milliárd dollárt fektetünk az infrastrukturális fejlesztésekbe, hogy az ügyfeleink szabadon használhassák szolgáltatásainkat, ne kelljen a felhőplatform kapacitása vagy éppen az átláthatóság, a megbízhatóság, a zártság és a minőségbiztosítás komplex normarendszere miatt aggódniuk. *A mi felhőnk nyitott: egyszerre támogatja az alkalmazási platformok és a fejlesztői eszközök széles spektrumát*. Szervertermékeinket felhőink felhasználók felőli határává tesszük, így lehetővé tesszük a valódi hibrid megoldásokat. *A növekedést nem csupán az infrastruktúra hajtja, de az alkalmazásokban használt intelligencia is.*”

Harmadszor, valóban személyivé kell tenni a számítógépet, pontosabban személyesebbé a számítástechnikát annak érdekében, hogy *az embereknek ne csupán szükségük legyen a Windowsra, hanem meggyőződésből válasszák, sőt kifejezetten szeressék*.

Ahogy a felhőszolgáltatások révén *átformáljuk az üzleti világot és a társadalmat, ugyanúgy forradalmasítanunk kell a munkahelyeket, hogy a szervezetek és az egyének produktívabbá váljanak.*”

Az előtörténetről pedig: Paul Allen: Az ötletember – A Microsoft társalapítójának visszaemlékezései (HVG Könyvek, 2012 – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2013/2. sz.).

Dr. Osman Péter

SUMMARIES

LEGAL DEFINITION OF “NATIONAL CULTURE” AND “NATIONAL CULTURAL CONTENT” - IN PARTICULAR COPYRIGHT AND OTHER CULTURAL REGULATORY INTERFACES – PART I.

Anikó Grad-Gyenge, Zoltán Károly Kiss, Dénes Legeza, Patrik Pontos, Pál Tomori

In this article five legal professionals, all of them members of the Hungarian Copyright Forum (ALAI Hungary), examine various legal definitions of the concept of “national culture” and “national cultural content” as they appear in international and domestic copyright related regulations. It explores the room of manoeuvre national regulators may, or may not, have to protect national cultural content in an increasingly intricate web of international and regional commitments. In the first chapter, after a brief overview of how certain social sciences tried to grasp the essence of culture, the authors offer an analysis on the prevalence of the principle of national treatment and of non-discrimination in the European and international copyright regulations, with special regard to the resale right, private copy levies and the making available right.

SHOULD WE STILL BE AFRAID OF THE “POISONOUS PRIORITY”?

Dr Tivadar Palágyi

This contribution treats the question of how a divisional patent application can become detrimental as to the novelty of its own parent application. The contribution suggests a solution for the problem of avoiding such a poisoning.

EMIL NÉMETHY’S ACTIVITY IN PAPER AND CELLULOSE INDUSTRY

Dr Zsuzsanna Tószegi

Emil Némethy worked in paper and cellulose industry for more than 40 years. The author could find 13 patents in this field connected to his name, granted in Austria, England, France, Germany, in the United States and in Hungary. Up till now only a few of his patents were known, though he worked out a new and up-to-date technology for cellulose industry in his youth. As a result of an intensive research, we are now well informed of his whole professional career – the early years in Piette Paper Factory in Pilsen, the period in Japan in Fuji Paper Factory, the work in the Wiede & Söhne Paper and Cellulose Factory in Trebsen, and at last the years in the Straw Pulp Factory in Arad where he was director for 33 years.